

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

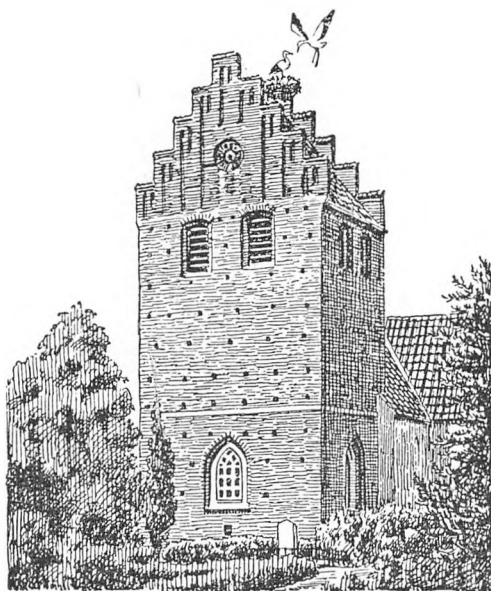
Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØLLERØD BOGEN 1954-1961

3. RÆKKE

UDGIVET AF

Historisk-topografisk Selskab for Søllerød Kommune

INDHOLDSFORTEGNELSE TIL 3. RÆKKE

1954—55.	Side
<i>Hans Ellekilde</i> : Søllerød Sogn 1682	5
<i>Hans Ellekilde</i> : Landsdommer Ulrik Luft	57
<i>Hans Ellekilde</i> : Jacob Butienter paa Strandmøllen 1683	73
<i>Hans Ellekilde</i> : Peder Hansen Resen	83
Meddelelse til Selskabets Medlemmer	94
1956—57.	
<i>Bjørn Fabricius</i> : Frederic de Coninck	97
<i>Bjørn Fabricius</i> : Om posttyveriet i Rudeskov 1845	117
Meddelelser fra Søllerødegns historiske arkiv og museum ...	123
<i>Bjørn Fabricius</i> : Mindeord over Alfred Avnholt	123
Beretning fra museet for året 1956	126
1957.	
<i>Hans Ellekilde</i> : Historikeren Peter Frederik Suhm	129
<i>Bjørn Fabricius</i> : P. F. Suhms testamenter	140
<i>Bjørn Fabricius</i> : Suhmsminde i Øverød	156
Meddelelser fra Søllerødegns historiske arkiv og museum ...	159
Selskabets beretning for året 1957	159
1958.	
<i>Hans Neerbek</i> : Bolle Villum Luxdorph	161
<i>Niels Friis</i> : J. P. E. Hartmann	175
<i>Bjørn Fabricius</i> : Luxdorphs og Hartmanns sommerbolig	185
<i>Knud Fabricius</i> : Dronning Sofie Amalie	197
<i>Aage Rohmann</i> : Matthias Moth	218
<i>Bjørn Fabricius</i> : Lidt om Mothsgård	233
Årsberetning 1958	242

1959

<i>Poul Aage Andersen: Nymølle og dens historie gennem tiderne</i>	245
<i>Poul Aage Andersen: Grundlæggeren af Nymølle</i>	
Jacob Petz Dreyer	264
<i>Hans Ellekilde: Mordet på Nymølle</i>	271
<i>Kirsten-Elizabeth Jessen: Omkring „Skovbakken“</i>	317
Meddelelser fra Søllerød museum	335
Selskabets årsberetning 1959	336

1960—61.

<i>Bjørn Fabricius: Koleraåret 1853</i>	337
<i>Bjørn Fabricius: Renlighed gennem 100 år</i>	345
Begivenheder i Søllerød Kommune 1960—61	385
Nogle afdøde Søllerødborgere 1960—61	
Menighedssygeplejerske Thyra Anthony	387
Murermester Bendix Petersen	387
Fabrikant Christian R. J. Hedetoft	389
Viceskoleinspektør Jens J. Koudal	390
Overretssagfører Christian Manthey-Wagner	391
Søllerød kommunes indbyggere 1942—61	393
Museets årsberetning 1960—61	397
Historisk topografisk Selskabs møder og udflugter 1960—61	399
Meddelelse fra formanden	401
To af vore døde i 1962	
Redaktør Jørgen Helweg-Møller	403
Redaktør H. P. Andersen	405

Selskabets virksomhed 1954—61

De enkelte årsberetninger vil læserne kunne finde siderne: 95, 159, 242, 336 og 399, hvortil henvises. Det fremgår deraf, at der i perioden har været afholdt 15 møder og arrangeret 10 udflugter, hvoraf 3 indensogns, 4 sjællandske og 3 skånske.

Som medlemmer af bestyrelsen i nævnte periode har følgende fungeret, idet valgperioden er angivet:

Formand: arkivar Hans Ellekilde	(1942—)
Næstformand: civilingeniør G. S. Jørgensen	(1946—)
Sekretær: direktør, godsforvalter R. Henriksen	(1953—)
Kasserer: kommunekasserer E. O. Guldborg	(1953—)
Kgl. hofjuveler P. Michelsen	(1942—1955)
Landsretssagfører E. Øigaard	(1949—1955)
Direktør A. C. Louw	(1949—1955)
Redaktør H. P. Andersen	(1949—1962)
Fuldmægtig U. Schou	(1949—)
Redaktør J. Helweg-Møller	(1955—1957)
Viceskoleinspektør J. Koudal	(1955—1960)
Boghandler M. Funch	(1955—)
Personalechef P. Aa. Andersen	(1955—)
Registrator B. Fabricius	(1955—)
Statskonsulent, dr. phil. R. Skovmand	(1961—)

SØLLERØDBOGEN 1954—55

DENNE AARGANG 1954—55 UDGØR

1. BIND I 3. RÆKKE

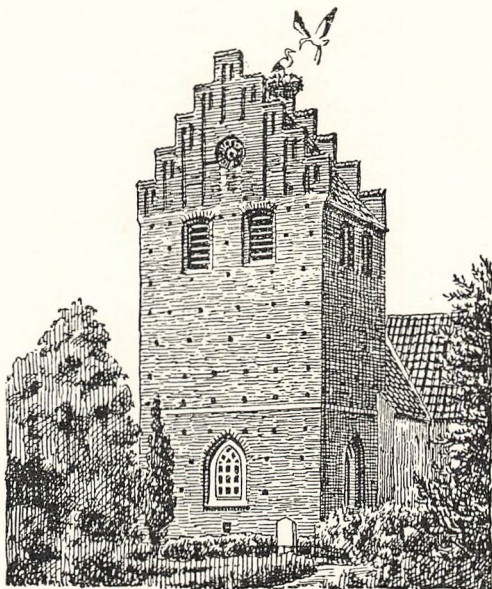
OMSLAGSTEGNING AF *P. HOLM*

CLICHEER: WENDT & JENSENS REPRODUKTIONSANSTALT

TRYK: PAUL UTTENTHAL . BOGTRYKKERI, HOLTE

SØLLERØD BOGEN

1954—55

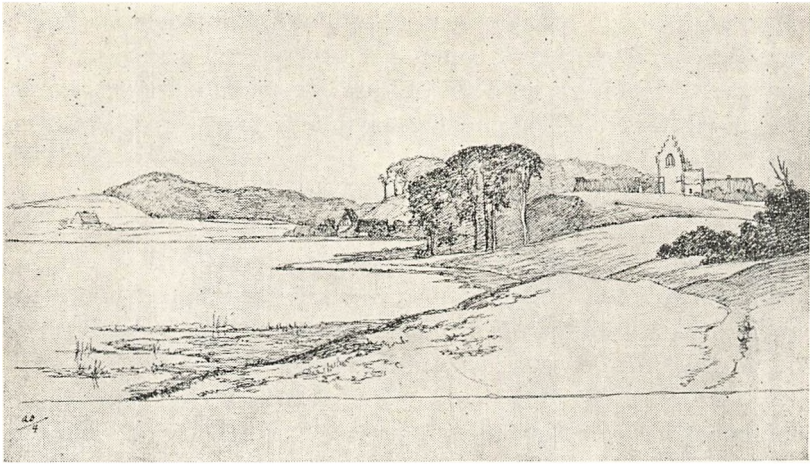

UDGIVET AF

Historisk-topografisk Selskab for Søllerød Kommune

I KOMMISSION HOS BOGHANDLER MOGENS FUNCH

HOLTE 1955

Søllerød Sø og Søllerød Kirke 20. April 1840.
Tegning af Joh. Thomas Lundbye i Kobberstiksamlingen.

Søllerød Sogn 1682

Af Hans Ellekilde

En Hovedkilde til Søllerød Sogns ældre Historie og Topografi er den *Markbog* over alle Sognets Jorder, udfærdiget den 9. August 1682, som den Dag i Dag forefindes paa Rigsarkivet (*Markbog* Nr. 21). Denne Søllerøds *Markbog* indeholder en Opmaaling og en Beskrivelse efter Godhed af al dyrket Jord i Søllerød Sogn 1682. Denne Søllerød *Markbog* indeholder en Mængde Marknavne, som siden hen paa Udskiftningstiden o. Aar 1800 for en stor Del er gaaet af Brug, men hvilke her alle bliver anførte, fordi disse ofte i sig selv saa karakterfulde Navne giver en værdifuld topografisk Beskrivelse af Søllerød Sogn, dens Vange, Aase og Agre eller Stykker, ligesom de vil give ganske udmærkede Muligheder for Gadenavne i de Dele af Sagnet, der efterhaanden udlægges til Villabegyggelse paa de gamle Agres Plads, saa at vi kunde blive fri for altfor intetsigende og betydningsløse Gadenavne i de nye Beboelseskvarterer.

Tillige er Søllerød Sogns *Markbog* af 9. August 1682 saa at sige en Datidens Vejviser, hvoraf den enevældige Konge og hans Rege-

ring, kunde kende Navnene paa ikke blot alle Sognets Jordejere, de saakaldte Proprietærer, men i Virkeligheden ogsaa paa alle Sognets Fæstebønder og dets jordløse Husmænd. Kongen kunde vide, hvad Jord den enkelte Fæstebonde i Sognet raadede over, ikke blot i Omfang, men ogsaa i Givtighed, om det var god eller ond Bygjord, eller blot god eller ond Havrejord. Det kunde dog ikke gøres lige paa staaende Fod ud fra selve Markbogen af den simple Grund, at Datidens Bønder havde deres Jord spredt paa mangfoldige Steder indenfor de nedarvede tre Vange, hvori den enkelte Bys Markomraade var delt. Først ved den store Udskiftning o. 1800 fik den enkelte ofte udflyttede Gaard sin Jord samlet paa eet eller i al Fald paa ganske faa Steder (sml. det Side 16 gengivne Kort over Nærum Bymark 1771). I 1682 havde den formentlige Stamgaard til Søllerødgaard, Landsdommer Ulrik Lufts store Gaard Nr. 2, o. 68 Tønder Land i alt, derimod sin Jord liggende paa 55 forskellige Steder i Søllerød Bys tre Vange, *Skovhugvangen* mod øst, *Mellemvangen* mod syd og *Gielsvangen* imod vest, mens Præstegaardens Jord var beliggende paa 36 forskellige Steder i de samme Vange. Paa ganske samme Maade havde Stamgaarden til Holtegaard, Holte Nr. 1, sine godt 76 Tønder Land liggende paa 68 forskellige Steder i Gl. Holtes tre Vange, *Vestervangen* imod vest, *Lendemosevangen* imod syd og *Kohavevangen* imod øst. Det samme gælder naturligvis Gaarde som *Vejlegaard*, *Paradisgaard* og *Havartigaard i Øverød*. Ligesom *Skovly*, *Højbjerggaard* og *Rygaard* havde de deres Jord spredt paa 40—50 forskellige Steder i Øverøds tre Vange, *Vestervangen*, *Mellemvangen* og *Ryesvangen* mod øst. Nærum, Sognets ældste og største Landsby, havde ligeledes sine tre Vange, *Vestervang* og *Mellemvang* mod syd, *Heydisvang* mod nordøst. Trørød havde 1682 kun to Vange, *Stokkevadsvang* syd for og *Stensvang* nord for Byen. Vedbæk havde 1682 kun en Vang, *Nyhavevangen*. Det vides ikke, om *Frydenlunds* Jord 1682, godt 29½ Tønde Land Agerjord, fra først af har hørt til Trørød som dets tredie Vang eller til Vedbæk som dets anden Vang, men Vedbæks Gaarde 1682 er meget smaa i Sammenligning med Gaardene i de andre Landsbyer. Skodsborg havde 1682 kun een Gaard, rettere et stort Husmandsbrug, foruden Papirfabrikken Strandmøllen med tilhørende Kornmølle. Dronninggaard havde 1682 ganske opslugt den gamle Storgaard

Søllerød i Koe Haugevang.

Gogt, Skredder sig Kjø Ejendee og Nær,
 Holte Bøye. Ejendee hie Landt Skoog Mangen,
 Den - 9. Aug. Hønden hie Høeste Økstris Offiser
 A: - 1682. skriff, Op den hie Eriksensdy Skoog
 hie Økstris, og hie skiffen hie Landt Egen,
 og hie skiffen hie skiffen - S. A. A. A.
 og hie skiffen hie skiffen

Jordens Eger, gaar skal Bøye hie	Bondens Nafn og	Aggeris Stimmis	Aggeris Indførd	Qua. Borat
-------------------------------------	--------------------	--------------------	--------------------	---------------

hied Landt hied allen

i. Høine Høns Aas.

Skredder sig Kjø
 Ejendee og Nær sig.
 gogt Indelindt Eger
 Skoog, og hie skiffen
 gogt, hie skiffen

Blad af Søllerød Markbog 1682.
 Kohavevang i Gammel Holte, Bavnehøjs Aas.
 Sml. her Side 24.

Tange, dens Jord var fordelt paa fire Vange: *Dronningevangen*, *Næssevangen*, *Vangen til Kongevejen* og *Rudevangen*, alle helt uden de oprindelige gammeldanske Marknavne.

Det er selvfølgelig ikke bare Søllerød Sogn, der har Markbog, det har paa den Tid alle kongerigske Sogne. Det er i Virkeligheden et højst beundringsværdigt administrativt Arbejde, som den unge Enevælde her i 1680erne har gennemført, med det Formaal at skaffe Grundlag for en fuldt ud retfærdig Beskatning efter Jordgodhed, den saakaldte Hartkornsskat, der bestod lige til 1903, hvor den blev afløst af Ejendomsskylden. Man har ikke fra Enevældens Side nøjedes med de store Opmaalinger og Beskrivelser af Jorden indenfor de enkelte Byvange, men dens Embedsmænd har ogsaa i de saakaldte *Modelbøger* udregnet hver enkelt kongerigsk Gaardfæsters Jordomraade, og efter den forskellige Jordgodhed bestemt det for en meget lang Aarrække gældende Hartkorn, ogsaa det et beundringsværdigt administrativt Arbejde. Og saa har man tilsidst gjort et Sammendrag Landsby for Landsby i den saakaldte *Matrikel af 1688*, hvor alle de enkelte Byers Gaarde er opført med deres fremtidige Hartkorn, hvorefter de danske Bønder længe før Henry Georges og Viggo Starckes Dage betalte deres Grundskyld, i den min tidlige Barndom i Nordsjælland med saa stor Ærefrygt og Stolthed omfattede Kongelige Skat.

Paa Grundlag af Markbogens uvurderlige Enkeltoplysninger, af Modelbogens og Matriklens overskuelige Sammendrag, vil jeg give en Beskrivelse af vort kære Sogn i 1682 i to Hovedgrupper: I *Topografiske Oplysninger* om de enkelte Landsbyer og Godsers Vange, Aase og Agre, og II *Statistiske Oplysninger* om de enkelte Landsbyers Bymænd, deres Navne, deres Jordomraades samlede Omfang og det dem tillagte Hartkorn. Dernæst i Afsnit III en Sammenfatning af Markbogens Oplysninger om Søllerød Sogns Beboere 1682 i og udenfor Bondestand. I de følgende Smaaskitser vil jeg fortælle om nogle enkelte af disse Beboere eller Jordejere, om hvem vi ved noget mere end de blotte personhistoriske Data: nemlig Fabrikør *Jakob Butienter* paa Strandmøllen, Landsdommer *Ulrik Luft*, Ejer af Søllerød Nr. 2, og den store Topograf *Peder Resen*, Søllerød Sogns første Landligger.

I. Topografiske Oplysninger om Søllerød Sogn 1682.

Vi har allerede hørt, at Søllerød og Øverød, Nærum og Gammel Holte har deres Agerjord delt i tre Vange, mens Trørød og Vedbæk tilsammen har tre Vange. Hvad er Meningen med disse tre Vange? Hver af de tre Vange har sin egen Funktion i Agerdyrkningen, nemlig til Dyrkning af Vintersæd, af Vaarsæd og til Sommergræsning af Kvæg. De tre Vange kaldes derfor gerne *Rugvang*, *Bygvang* og *Fælled*. Før Høst vogtes der af den fælles Byhyrde nøje paa, at Kvæget ikke fra Græsvangen eller Fælleden bryder sig Vej ind i den tilgrænsende Rugvang eller Bygvang, men naar Sæden lykkeligt er kørt i Hus, saa bliver, som det hedder, *Ævred opgivet*, idet Hegnene til Rugvang og Bygvang bliver taget bort. Nu kan Kvæget foretage Efteraarsgræsning ikke blot i Kvægvangen, men ogsaa i Rugvangen og Bygvangen. Af Fløden kærnes nu det liflige *Ævredsmør*, og Kvæget kan i Sædemaaned, d. v. s. Oktober, æde sig Huld til den store Vinterslagtning i Slagtemaaned, d. v. s. November.

Den enkelte Rug-, Byg- eller Kvægvang udgør ikke et udelt Omraade, nej det er delt i større Afsnit, de saakaldte *Aase*, d. v. s. Bakkedrag, mens de uregelrette Dele er fordelt i de saakaldte *Stykker*, eller tilsvarende Benævnelser. Aasene er igen inddelt i et Antal Agre, der fra først af maa være et Mangefold af de oprindelige Gaardes Antal. Denne nedarvede Fordeling af de enkelte Vanges Jord er bedst bevaret i Sognets ældste By Nærum, der har sit Navn fra den hedenske nordiske Frugtbarhedsgud Njord (se Søllerødbogen 1952). I Nærum er Fordelingstallet 12, derfor har vi 12 Agre i Hjortefølle Aas, 12 Agre i Tuehøjsstykkerne, 24 Agre i Sandgrav Agrene, 48 Agre i Bytofte Aas, 60 Agre i Brødelands Aas. Naar de to Aase er delt i 48 og 60 Agre, betyder det, at hver af Nærum's 12 Gaarde har sin Jord paa fire forskellige Steder i Bytofte Aasen, og paa fem forskellige Steder i Brødelands Aasen. Da man oprindeligt fordelte Jorden i de forskellige Aase indenfor Vangen, har man taget Hensyn til Jordens forskellige Godhed i de forskellige Dele af Aasen, saaledes at ikke en af Fællerne maatte nøjes med den slette, mens en anden fik den bedste Jord. Det skulde lige fra allerførst gaa retfærdigt til. Selv om vi i Nærum kan have 26 Agre i Bystykkerne, men 23 Agre i Aas Stykkerne, 13 Agre i Ore

Mose Enderne, men 11 Agre i Mose Agre, kan vi ikke tvivle paa, at Nærums Fordelingstal er 12. Ganske anderledes uregelret er Fordelingen derimod i Søllerød, som i Markbogen har fem Gaarde, men ingenlunde noget Fordelingstal 5. Der synes fra først af kun at have været tre store Gaarde i Søllerød, Præstegaarden og to andre Gaarde.

Den mærkeligste Ejendommelighed ved Trevangsbruget, som vi her har skildret, er ikke denne fra først af regelrette Fordeling af Vangens Aase og Stykker mellem de oprindelige Gaarde, men dette at der skiftes med disse Vange fra Aar til Aar i den regelrette Rækkefølge: Græsvang, Rugvang, Bygvang, Græsvang. Det vil sige, at den Vang, der tilfældigvis er Græsvang i 1682, om Efteraaret bliver pløjet op og tilsaaet med Vintersæd i Sædemaaned, mens den tidligere Rugvang 1682 bliver Bygvang i 1683 og den tidligere Bygvang 1682 i 1683 bliver Græsvang.

Dette treaarige Vangskifte med dets Fordeling af Landsbyens tre Vange i Aase og Agre kan umuligt gennemføres uden *Fællesdyrkning*, d. v. s. at Landsbyens Bønder skal bestemme sig til at begynde Pløjning, Saaning, Mejning og Indkørsel paa en og samme Dag i alle Landsbyens Gaarde. Beslutninger om dette Fællesarbejde indenfor den enkelte Vang blev taget paa Bystævnet, fra først af under aaben Himmel, siden hen i Oldermændens Gaard. Et *Bystævne* under aaben Himmel kendes fra mange fynske Landsbyer og er bevaret den Dag i Dag i Øverød, men er jo nu kun et Fortidsminde uden mindste aktuelle Betydning. Landsbyens Bønder udgjorde dengang et *Bylav*, ledet af en Oldermænd, der ikke blev valgt af de øvrige Bymænd som f. Eks. Sogneraadformanden i vore Dage, men blev indsat i sit ansvarsfulde Hverv, naar Raden kom til hans Gaard at bære Oldermændsbyrden. Vilde en Mand paa Grund af Sygdom, Ælde eller Ævnesvagthed fritages for at være Oldermænd, kunde dette ske, men det kostede gerne en Tønde Øl til Bylavet. Saa gik Raden videre til næste Bymænd i den solrette Rækkefølge, og saa maatte han bøje sig for Kravet om, at det nu igen var hans Tur til at paatage sig Oldermændsbyrden, lede alle Fællesanliggender indenfor den enkelte By i det kommende Aar og kalde sine Bymænd til Bystævne ved at tude i Byhornet. Øverøds Byhorn fra o. 1780 er lykkeligvis bevaret paa Gammelbo. Jeg henviser alle interesserede til at gøre sig kendt med *August F.*

Schmidts store Bog Oldermænd og Bystævne 1945, eller med selve de mærkelige danske Landsbylove helt tilbage til Kong Kristian den Fjerdes Tid, som er let tilgængelige i en Bog med en temmelig besværlig Titel »Danske Vider og Vedtægter«, I—V udgivet af *Poul Bjerge* og *Tyge Søgaard*, og siden af *Aug. F. Schmidt*.

Vi har desværre ingen Bylov bevaret for Søllerød Sogn, men af en »ret sjællandsk Byskraa« som f. Eks. Kvarmløses ved Holbæk 1634, vil man kunne gøre sig en god Forestilling om, hvorledes Bønderne i vore Landsbyer 1682 maa have levet med hinanden i de seks Bylag, som Søllerød Sogn dengang rummede, nemlig Søllerød og Øverød, Nærum og Gl. Holte, Trørød og Vedbæk. Ny Holte var slet ikke til 1682, og Skodsborg havde, foruden Ejeren af Strandmøllen og Fæsteren af Kornmøllen her, kun en eneste Bonde.

Rækkefølgen af de enkelte Byer i Markhaandbogen Nr. 21 af 1682, og den deraf afhængige Modelbog Nr. 1693 og Matrikel Nr. 1793 er følgende: Søllerød, Gammel Holte, Trørød, Nærum, Øverød, Vedbæk, Dronninggaard, Frydenlund og Strandmøllen med Skodsborg. Jeg har dog her gennemført følgende Rækkefølge: Først Søllerød og Øverød, saa Nærum og Gammel Holte, derefter Trørød og Vedbæk med Frydenlund, Skodsborg og Strandmøllen og tilsidst Dronninggaard. Markbogen nævner i sine indledende Bemærkninger til hver By alle Gaardmænds og Husmænds Navne. Jeg gemmer disse Navne til andet Hovedafsnit, Bymændene i de enkelte Byer med deres Jordomraade og deres nye Hartkorn af 14. Januar 1686, og nævner i første Hovedafsnit om de enkelte Landsbyers Bymarker blot Antallet af Gaardfæstere og Husmænd. Jeg gør udtrykkelig opmærksom paa, at det kun er et forholdsvis lille Uddrag af Markbogens almindelige og særskilte Oplysninger, som her er medtaget, der er altfor mange Enkeltoplysninger, som jeg af Pladshensyn har maattet forbigaa, men som den særlig interesserede meget let vil kunne finde i Markbog, Modelbog eller Matrikel. Jeg gør ligeledes opmærksom paa, at jeg har fundet det nødvendigt for den rette Forstaaelses Skyld at modernisere Markbogens ofte meget gammeldags Retskrivning og Tegnsætning, og-saa for selve Marknavnenes Vedkommende, hvor jeg er sikker paa Navnets Nutidsform. Hvor dette ikke er Tilfældet, anfører jeg derimod den gamle Form og prøver efter Evne at forklare den.

Søllerød Bymarker 1682.

Markbogens Titelblad af 9. Aug. 1682 indeholder Oplysning om, at Søllerød Sogn i 1682 hører under Hørsholms Amt (i Markbogen Hirschholms Ampt), ikke som nu under Københavns Amt. Men ogsaa 1682 hører Søllerød Sogn under Sokkelunde Herred ligesom i vore Dage. Der gives desværre ikke noget samlet Overblik over Sognets og de enkelte Landsbyers Jordomraader som Helhed (sml. S. 49). De enkelte Landsbyer behandles som Helheder for sig. Markbogens Forfatter gaar derfor allerede straks paa Titelbladet over til at meddele, at Søllerød By har fem Gaarde, nemlig to Gaarde, tilhørende Enkedronning *Sophie Amalie*, en Gaard tilhørende Landsdommer *Ulrik Luft*, en Gaard tilhørende Københavns Overborgmester, Præsident *Peder Resen*, og endelig Præstegaarden, beboet 1682 af Hr. *Jørgen Larsen Aaskov*. Søllerød By har tre Vange, *Skovhugvangen* imod øst, i 1682 Fæled, *Mellemvangen* mod syd, i 1682 Rugvang, og *Gielsvang* imod vest, i 1682 Bygvang. De to første Vange ligger højt, men Gielsvang ligger sidt (dvs. lavt), og enhver af disse Vange er Fæled hvert tredje Aar.

Det oplyses, at Kirken har sin egen Skov, *Kirkeskoven*, liggende i Skovhugvangen. Den strækker sig fra Klokkerhuset i vest til Degnemosen i øst, fra Altemosen i nord til Nærums Kirkesti i syd. Kirkeskoven beregnes at kunne føde otte Svin med sin Olden. Desuden har Sognepræsten, Hr. Jørgen Lauritsen, et lille Stykke Skov ved Enden af hans Toft, altsaa det nuværende Præstevænge, hvori han nyder fri Olden, og hvori han maa hugge efter Reglerne i Skovordinansen.

Bønderne i Søllerød har intet Overdrev, saadan som Bønderne i Øverød, Holte og Trørød, og de maa derfor græsse deres Fæ udi deres egne tre Vange. De har Gærdsel nok i deres egne Vange, men de har intet Fiskeri, uden Præsten alene, som af Arilds Tid skal have haft Tilladelse til at bruge smaa Redskaber udi Søllerød Sø.

Der findes nok en Tørvemose i Mellemvangen, men den har i godt 30 Aar ligget til Vartovs Brug og er nu næsten opskaaren. Heldigvis ejer Byen som Helhed to Tørvemoser i Skovhugvangen,

Udskiftningskort over Søllerød Bymarker o. 1800.
 Originalkortet i Matrikelsarkivet.

den ene ved den søndre Ende af Store Aagelunds Agre, den anden ved Attemose Bakke.

Det oplyses yderligere, at Bønderne i Søllerød lader male deres Korn i Fuglevads Mølle, og at de lider Skade af Vildt.

Først nu kommer den nærmere Beskrivelse, Opmaaling og Brugsforhold vedrørende Søllerød Bys første Vang, *Skovhugvangen*.

Skovhugvangen strækker sig øster og vester (dvs. i øst-vestlig Retning) mod vest til Søllerød By, mod øst til Holte-Nærums Markskel, mod syd til Mellemvangen og mod nord til Øverøds Mark. Den er inddelt i 18 Aase og Dele. Først tre Tofter, som er und-

draget Fællesdyrkningen, nemlig Nr. 1) *Jacob Hansen Degns Toft*; Nr. 2) *Christopher Christensens Toft* og Nr. 3) *Anders Poulsen Klokkers Toft*, hvor Klokkerhuset endnu i vore Dage ligger. Saa kommer alle de Aase og Dele, der var Genstand for Fællesdyrkning, nemlig 4) *Korsvejs Agrene* med 6 Agre; 5) *Struebakke Stykkerne* med 9 Agre; 6) *Svalegab Stykkerne* med 4 Agre; 7) *Mødals Agre* med 9 Agre; 8) *Lille Aagelund Stykkerne* med 4 Agre; 9) *Bougnækær Stykkerne* med 8 Agre; 10) *Store Aagelunds Stykker* med 12 Agre; 11) *Svigering Agre* med 5 Agre; 12) *De smaa Stykker paa Svigerings Bakken* med 4 Agre; 13) *Rughave Agre* med 2 Agre; 14) *De stakkede Stykker bag store Aagelund* med 6 Agre; 15) *Gavgærde Stykket* med 1 Ager; 16) *Bavnehøjs* (skrevet Bougneh.) *Agrene* med 5 Agre; 17) *Bougnemark Agre* med 10 Agre og endelig 18) *Et lidet Stykke ved »Hyllen«* ved Siden af Jacob Degns Toft med 1 Ager.

Efter Oplysninger om Vangens Aase og Agre kommer der nu Oplysninger om den enkelte Vangs *Engbund*, takseret i Læs godt Hø og i Læs daarligt Hø, det saakaldte Mosefoder. Saaledes bestaar Kirkeskovens Engbund udi Mosefoder, som høstes af Præsten og takseres til aarligt at give to Læs Mosefoder. Klokkeren Anders Poulsen har ogsaa en lille indelukket Enghave i Kirkeskoven, bevilget ham af Kirken, takseret til et Læs Mosefoder aarligt. Hele den øvrige Engbund i Skovhugvangen med Agerlodder, Enghuller og Forsletter og deslige er tilsammen takseret for god Eng 16½ Læs, der rigtignok bliver meget ulige fordelt, med 1¾ Læs til Præstegaården, 7 Læs til Gaard Nr. 2, Stamgaarden til Søllerødgaard, 3½ Læs til hver af de to tidligere Halvgaarde Nr. 3 og 4, men slet ikke mere end ¾ Læs Hø til den lille Gaard Nr. 5, Peder Resens Gaard.

Saa kommer der Oplysning om Vangens Græsningsværldi, naar den hvert tredie Aar er udlagt til Fælle. Skovhugvangen har for medelst Krat og Underskov en Græsningsværldi af 60 *Høveder*. Ved Høved forstod man dengang et stort Husdyr, en fuldvoksen Hest eller Ko, idet de smaa Husdyr som Svin, Faar og Gæs regnedes for en bestemt Procentdel af et fuldt Høved, gerne en Fjerdedel, saaledes at der skulde fire Faar, fire Svin eller fire Gæs til et saakaldt »Høved«. Beregningsmaaden er forskellig i de forskellige Egne af Landet, men Ideen er overalt den samme, en

Maalestok til at kunne beregne Vangens Græsningsværdi, naar der var udsat mange forskellige større og mindre Husdyr i Vangen, omregnet til et bestemt, fra gammel Tid for hver Gaard bestemt Antal Høveder. Havde en Gaard fra gammel Tid Ret til at græsse lad os sige 12 Høveder i Byens Vang, saa kan Fæsteren lade indsætte f. Eks. 2 Heste, 7 Køer, 6 Faar, 2 Svin og 4 Gæs for at udfylde det berettigede Græsningsstal, 12 Høveder. Vi ved desværre ikke, hvorledes Fordelingen af de 60 Høveder var paa Søllerøds fem Gaarde, om Fordelingstallet var lige saa uensartet som ved Retten til at hjemkøre Hø, hvad der paa Forhaand for Søllerøds Vedkommende er god Grund til at tro.

Efter Oplysninger om Engbund og Græsningsværdi kommer gerne Oplysninger om den omhandlede Vangs Ejendommeligheder. Det er ogsaa Tilfældet med Skovhugvangen. Det hedder nemlig: »I denne Skovhugvang findes en Bakke, kaldet *Attemose Bakken*, som Holte Bymænd ellers kalder *Høliunge-Bakken*, hvorom Holte Bymænd med de af Søllerød By har haft Tvistighed, hvilken Tvistighed d. 13. Jan. 1681 er afgjort, saaledes at Attemose Bakken er tildømt Hr. Landsdommer Ulrik Luft og hans Medinteressenter, altsaa de øvrige Jordejere i Søllerød By. Denne Bakke strækker sig udi Længden øster og vester, mod øster til Lerskovs Bro, mod vester til Høliungen, mod nord til Holte Mark og mod sønden til Attemosen. Og er Jordens Beskaffenhed Ler, Sand og lidet Muld, og om det blev dyrket og pløjet, kunde det saas to Aar og hvile fire Aar, og siden blive god Havrejord.

Foruden Attemose Bakken befinder der sig ogsaa en Bakke udi Skovhugvangen, kaldet *Kappel Bakken*, som tilhører Byen som Helhed, men som baade Nærums og Søllerøds Bymænd gør Krav paa. Kappel Bakken strækker sig sønder og nord, ligger med den søndre Side til Svalegabs Agrene, med den nordre Side til Lerskovbros Markeskel, mod øster til Nærums Markeskel og mod vester til Struebakken. Og er Jordens Beskaffenhed rød Sand og Grus, og om det blev dyrket, kunde det saas to Aar, hvile ni Aar, og derved blive ond (dvs. daarlig) Boghvedejord (sml. S. 39).

Gaar vi nu over til Søllerød Bys anden Vang, *Mellemvangen*, i 1682 Rugvang, bestod den af 20 Aase og Dele, deraf syv Tofter lige syd for Byen, som var Særeje for de enkelte Gaarde og unddraget Fællesdyrkingen. Nr. 1 og 4 er Christopher Christensens Tofter,

Nr. 2, 5 og 7 er Jakob Hansen Degns Tofter og Nr. 3 og 6 er Jens Olsens Tofter. Den sidste Gaard svarer formentlig til Fogedgaarden. Saa kommer de fællesdyrkede Agre fra Tofterne syd for Byen ned mod Nymølle. Først Nr. 8) *Smaa Tofte Bakker* med 3 Agre, saa Nr. 9) *Store Tofte Bakkerne* med 6 Agre, Nr. 10) *Hasle Vraag Agre* med 6 Agre, Nr. 11) *Mejekær Stykkerne* med 3 Agre, Nr. 12) *Vrangeby Mark Agre* med 7 Agre, Nr. 13) *Ege Stykkerne* eller *Eget* med 4 Agre, Nr. 14) *Nymølle Stykkerne* med 5 Agre, Nr. 15) *Store Ravneholm Stykkerne* med 8 Agre, Nr. 16) *Smaa Ravneholms Stykkerne* med 2 Agre, Nr. 17) *Potteholmen* med 1 Ager, Nr. 18) *Ørevads Agre* med 12 Agre, Nr. 19) *Melle Bakkerne* med 5 Agre og Nr. 20) *Tofte Bakke Stykkerne* med 4 Agre.

Engbunden i Mellemvangen med Agerlodder, Enghuller og Forsletter er tilsammen takseret til 15 Læs godt Hø og 5 Læs Mosefoder, ligesom i Skovhugvangen ganske uligelig fordelt til de enkelte Gaarde, nemlig med $2\frac{1}{4}$ Læs godt Hø til Præstegaarden, 6 Læs til Ulrik Lufts store Gaard, 3 Læs til hver af Enkedronningens to Halvgaarde, mens Peder Resens lille Gaard spises af med $\frac{3}{4}$ Læs godt Hø. Mosefoderet bliver delt i ganske samme Forhold, altsaa med $\frac{3}{4}$ Læs til Præstegaarden, 2 til Lufts Gaard, 1 Læs til hver af Dronningens to Halvgaarde, medens Peder Resens Gaard faar nøjes med et kvart Læs.

Græsningsværdien af Mellemvangens Engbund blev for Krat og Underskovs Skyld anslaaet til 30 Høveder.

Søllerød Bys tredie Vang, *Gielsvangen*, i 1682 Bygvang, ligger vest for Byen, udenom Geels Skov over imod Virums Markeskel. Den strækker sig i Følge Markbogen i øster og vester, mod øster til Byen, mod vester til Virums Markeskel, mod sønder til Brede Mølle og mod nord til Søllerød Sø. Den indeholder 13 Aase og Dele, nemlig: Nr. 1) *Vangeleds Agre* med 7 Agre, Nr. 2) *Flaske Stykkerne* med 7 Agre, Nr. 3) *Vester Vraa Stykkerne* med 5 Agre, Nr. 4) *Rendbjerg Stykkerne* med 6 Agre, Nr. 5) *Søllerøds Agrene* med 6 Agre, Nr. 6) *Sandgravs Agre* med 6 Agre, Nr. 7) *Mellebakke Stykker* med 8 Agre, Nr. 8) *Gamle Tofte Agre* med 9 Agre, Nr. 9) *Stendys Agre* med 11 Agre, Nr. 10) *Stendys Holm* med 1 Ager, Nr. 11) *Aalebæk Agre* med 10 Agre, Nr. 12) *Stenhøjs Stykker* med 4 Agre og endelig Nr. 13) *Hr. Jørgen Laursens indelukte Toft*, vest

CARTE
NARUMBYE
 beliggende i de
SÖLLERÖDSOGN
SÖRRELUNDSHERRED
 i den
HIÖBENLANSAMT
 HÖVLOVETIGE DÄNSKE KAMMERSÖDER
 ÖP MAALT OG INDEKLT

Aar 1771.

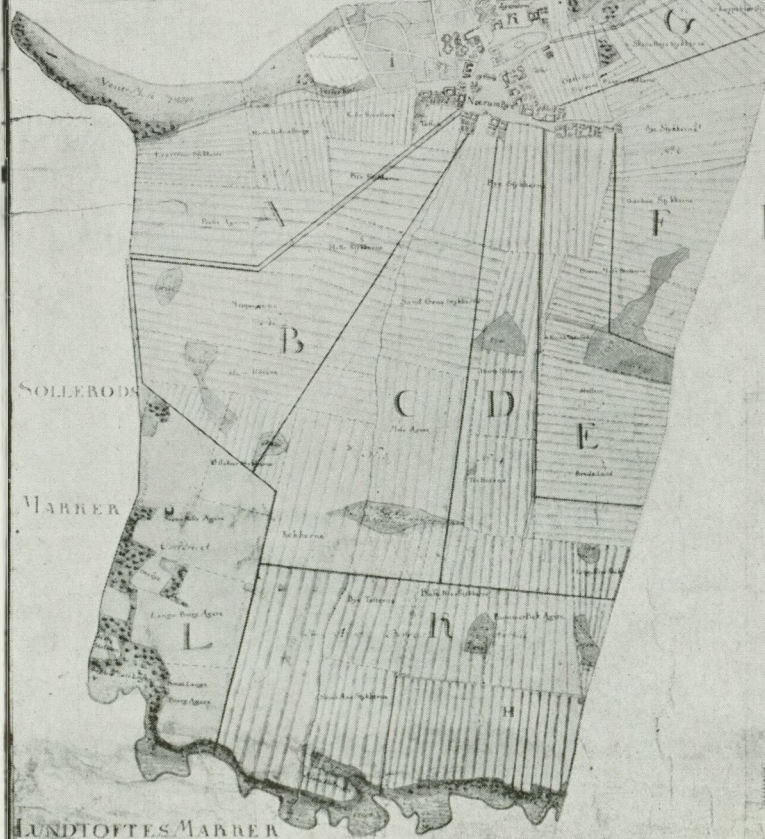
TRÖRÖDS MARKER

FRYDELUNDS MARKER

HOLTE BYES MARKER

RONGENS DYREHAVE

ÖSTER SÖEN

FORLÆNING	AREAL	CARTE TEGNENE	AREAL
A Anders Andersen	04 5/2 77	A Peder Larsen	70 1/2 00
B Peder Larsen	50 5/8 58	B Ole Nielsen	95 1/2 00 1/2
C Ole Nielsen	00 1/8 00	C Anders Andersen	95 1/2 00
D Anders Andersen	50 1/2 00	D Niels Andersen	94 1/2 00
E Niels Andersen	45 1/2 00	E Morten Andersen	47 1/2 00
F Morten Andersen	55 1/2 00	F Peder Larsen	70 1/2 00
G Ole Nielsen	40 1/2 00	G Ole Nielsen	51 1/2 00
H Ole Nielsen	02 1/2 00	H Agni Borre	30 1/2 00
I Agni Borre	150 1/2 00	I Peder Larsen	70 1/2 00
K Agni Borre	69 1/2 00	K Peder Larsen	70 1/2 00
L Overdren	52 1/2 00	L Overdren	52 1/2 00

Målestok paa en Aln.

for Præstegaarden, svarende til den nyeste Del af Søllerød Kirkegaard mellem Kirken og Geels Skov.

Om Engbunden i *Giels Vang* oplyses der, at den blev takseret til 10 Læs godt Hø og 3 Læs Mosefoder, fordelt efter samme ubillige Princip som Høet i de andre Vange. Græsningsværdien af Geelsvangens Engbund blev for Krat- og Underskovs Skyld takseret til 34 Høveder.

Om Geels Skov, i 1682 *Gielte Skov*, fortælles der i Markbog 22, at den grænser med den nordre Side til *Vegyl Sø*, nu *Vejlesø*, og *Søllerød Sø*, med øst til et Gærde, som løber fra *Søllerød* til *Krudtmøllens Dalskræv* (dvs. *Hulvejen* ved *Ørholm*), mod syd ud mod *Virums Mark* og mod vest til *Dronninggaards Gærde*. Største Delen af denne Skov hører 1682 under *Virums Geels Vang*, kun et lille Stykke hører under *Geels Vang* i *Søllerød*, hvorfor *Byen* ikke har noget *Overdrev* heri. Skoven består udi en Del gamle og unge Bøge med nogle unge og faa gamle Ege samt *Underskov* af *Løvstubber*, og der kan paa denne Skov, naar *Fuldolden* falder, fedes 52 *Svin*. Skoven omfatter ogsaa en liden Skov, kaldt *Ungskoven*, som tilhører hans Kongelige *Majestæt*.

Øverød Bymarker 1682.

Øverød omfatter i 1682 6 Gaarde og 10 Husmandshuse. Jorden er delt i tre Vange: *Vester Vang*, i 1682 *Byggvang*, *Mellem Vang*, i 1682 *Rugvang*, og *Ryes Vang* mod øst, i 1682 *Fælled*.

Øverød har den Fordel i Modsætning til *Søllerød*, at det har Del i *Holte Skovs Overdrev* (i Markbogen *Offuerdrift*) i *Fællesskab* med *Gl. Holte* og *Trørød*. Dette *Overdrev* strækker sig i sønder og nord, grænser mod syd til *Øverøds* tre Vange, mod nord til *Høsterkøbs* og *Sandbjergs Marker*, mod øst til *Holte* og *Trørøds Markeskel*, og mod vest til *Birkerød*, *Bistrup* og *Dronninggaards* indelukte *Gærde*. *Øverød* har Ret til 20 Høveders *Græsning* i dette *Overdrev*.

Øverøds *Bymænd* har ligeledes *Græsning* i *Geels Skov*, sammen med *Virum* og *Søllerød*, naar de nærmestliggende Vange i de tre *Byer* ligger som *Fælled*, men *Græsningsværdien* af *Geels Skov* er ikke stor, kun 4 Høveder for *Øverøds* *Vedkommende*.

Øverød ejer ikke selv nogle Skovparter, men plejer at nyde Udvisning for Betaling, dog i 1682 er det usket. De har heller ingen Stavre og Gærdsel til deres Hegn, men de »nyder dem til Fornødenhed for Betaling«.

Om *Søllerøds Sø*, som tilhører Enkedronningen, siges i Markbogen, at den strækker sig øster og vester, mod øst til Degns Mose og mod vest til Vejle Bro (dvs. Broen mellem Søllerød Sø og Vejle Sø, som Kongevejen førte over i ældre Tid). Med den søndre Side ligger Søen til Geels Skov og med den nordre til Øverøds Markeskel. Den har Paaløb mod nord af Holte Skovs Moser og Render, og den har Udløb til Vejle Sø. Den bruges slet ikke til Fiskeri af Almuen, men Præsten udi Søllerød haver Bevilling paa smaa Ruser at udsætte.

Tørveskær har de i Mellem Vang, idet en Tørvemose, kaldet *Birke Mose*, ligger imellem Mellem Vang og Ryes Vang, den strækker sig sønder og nord, mod sønder til Birkebjergs Aas, imod nord til Holte Skovs Overdrevsgærde, mod vest til Melkjær Aas og mod øst til Ryes Vang. Og haver enhver af Bymændene lige Lod og Del derudi 7 Aar og haver enhver til sin Part 1½2 Læs.

Ligesom Søllerød By lader Øverød By i 1682 deres Korn male i Fuglevads Mølle.

Markbogen begynder med Mellem Vangen, men vi foretrækker her at begynde med *Vester Vangen*. Den strækker sig i sønder og nord, mod syd til Søllerøds Sø, mod nord til Holte Skovs Overdrev, mod øst til Mellemvangsgærdet og mod vest til Dronninggaards Mark. Hverken Ny Holte Kro, end mindre Ny Holte By, er endnu til i 1682. Vester Vang bestod i 11 Aase og Dele: 1) *Byagers Aas* med 8 Agre, 2) *Tre Stykker Agre* eller *Højds Agre* med 3 Agre, 3) *Rude Knolds Aas* med 12 Agre, 4) *Tunge Gyde Aas* med 12 Agre, 5) *Vejle Aas* med 16 Agre, 6) *Miunge Aas* langs Søllerød Sø med 14 Agre — Miungen er muligvis et senere glemte Oldtidsnavn paa Søllerød Sø — 7) *Fire Stykker Agre* eller *Hellerne*. 8—11) udgør forskellige Tofter til de enkelte Gaarde.

I Øverøds Vester Vang findes der følgende Moser 1) *Mælle Mosen*, 2) *Vejle Mose*, 3) *Skættekæret* og 4) *Hundekæret*. Af dem strækker Mællemosen sig sønder til Rude Vej og nord til Brendtbjergs Vej, og den er beliggende mellem Rude Knolds Brinker og Overdrevsgærdet. Den er med omliggende smaa Enge takseret til

Udsiftningskort over Øverød Bymarker 1811.
 Originalkortet i Matrikelsarkivet.

1 Læs godt Hø og 3 Læs Mosefoder. Vejle Mose strækker sig øster til Vejle Bro og vester til Vejle Sø. Den ligger med den søndre Ende til Geels Skov og med den nordre til Dronninggaards Gærdet, og den er takseret til 4 Læs Mosefoder. Alle omliggende Kærhuller, Engpletter og Agerlodder er tilsammen takseret til 1 Læs godt Hø og 1 Læs Mosefoder. Det samlede Udbytte af Vester Vang Høslæt, 2 Læs godt Hø og 8 Læs Mosefoder, bliver i Modsætning til Søllerød delt ganske ligeligt mellem Øverød Bys 6 Gaardmænd.

Endelig bemærkes der i Markbogen, at naar denne Vang ligger til Fælled, kan der paa dens Engbund græsses 7 Høveder.

Øverøds *Mellem Vang* strækker sig i øster og vester, imod øst til Hestehaven, imod vest til Vestervangsgærdet, imod syd til Ryes

Vangs Gærdet og imod nord til Holte Skovs Overdrev. Denne Byvang bestod 1682 i seks Aase og Dele: 1) *Vangeleds Agers Aas* med 11 Agre, 2) *Miungs Agers Aas* med 6 Agre, 3) *Haufs Agers Aas* med 7 Agre, 4) *Melkjærs Agers Aas* med 11 Agre, 5) *Birkebjerg Aas* med 24 Agre og endelig 6) *Trende Toftagre* med 3 Agre.

Engbunden udi Mellem Vangen bestaar udi god Eng og Mosefoder, som følger: 1) Udi Vangeleds Agers Aas, Miungs Agers Aas og Melkjær Agers Aas befindes Agerlodder, Engpletter samt Kærhuller, som er takseret til $\frac{1}{2}$ Læs godt Hø og $1\frac{3}{4}$ Læs Mosefoder; 2) Engpletter og Agerlodder til bemeldte Birkebjerg Agers Aas er takseret til $\frac{1}{4}$ Læs godt Enghø og $\frac{1}{2}$ Læs Mosefoder. *Lyes Mosen* nord for Byen imellem Tofterne, Vangeleds Agers Aas og Miungs Aas, strækkende sig øster og vester, var takseret til $\frac{1}{8}$ Læs godt Hø og $1\frac{7}{8}$ Læs Mosefoder.

Efter Takseringsmændenes Vurdering skulde altsaa Mellemvangen yde $\frac{7}{8}$ Læs godt Foder og $4\frac{1}{8}$ Læs Mosefoder, ialt 5 Læs Hø, men Øverøds Bymænd (se S. 43) holdt fast paa, at Mellemvangen aarligt ydede seks Læs godt Enghø, troligt fordelt med et Læs Hø til hver af Byens seks Gaarde.

Markbogen nævner til sidst, at naar Mellemvangen hvert tredie Aar ligger til Fæled, kan der paa dens Engbund græsses 4 Høveder.

Øverøds tredie Byvang, *Ryes Vang*, var i 1682 udlagt til Fæled. Den strækker sig i øster og vester, mod øst til Holte Markeskel, mod vest til Øverød By, mod nord til Holte Skovs Overdrev og mod syd til Søllerød Mark. Den bestod 1682 udi otte Aase og Dele, nemlig: 1) *Hundshule Agrene* med 13 Agre, 2) *Ryes Agers Aas* med 35 Agre, 3) *Syerings Agre* med 17 Agre, 4) *Grønnebæks Agre* med 9 Agre, 5) *Busserøds Agre* med 11 Agre, 6) *Byagrene* med 17 Agre, 7) *Bro Agrene* med 19 Agre og endelig 8) *Toft Agrene* med 5 Agre.

Ryes Vang indeholdt 1682 ikke saa helt faa Moser og Engdrag: 1) Syerings Agres og Ryes Agres Kærhuller, saa og *Okse Mose*, som ligger vesten for Ryes Ager Aas og er takseret til $\frac{1}{2}$ Læs godt Hø og $2\frac{1}{2}$ Læs Mosefoder; 2) *Kalve Mose Eng*, strækkende sig øster og vester, med den østre Ende til Holte Markeskel, med den vestre til *Steen Mose*, den søndre Ende til Søllerøds Kirkeskov og med den nordre til Grønnebæks Agre og er tillige med Hunds-

hullets Kærhul og med Steen Mose Agrenes Moserende takseret til 2 Læs godt Hø og 3 Læs Mosefoder; 3) *Hoels Mose*, strækkende sig øster og vester med den østre Ende til Steen Mose og med den vestre til Byes Agrene, ligger mellem Degnemose og Busserøds Agre og er takseret til et Læs godt Hø og et Læs Mosefoder; 4) *Degnemosen*, strækkende sig øster og vester, ligger mellem Søllerøds Kirkeskov og Hoels Mose, og den er takseret til 1 Læs Mosefoder; 5) *Raa Mose* og *Bredengen*, strækkende sig øster og vester, ligger mellem Ryes Agre og Søllerøds Kirkeskov, og er takseret til 1 Læs godt Hø og $3\frac{1}{4}$ Læs Mosefoder.

Ogsaa i denne Vang deler de 6 Øverød Gaardmænd det samlede Udbytte, $4\frac{1}{2}$ Læs godt Hø og $10\frac{3}{4}$ Læs Mosefoder, ligeligt imellem sig.

Græsningsværdien af Ryes Vangens Engbund, naar den hvert tredie Aar anvendes til Fællede, blev anslaaet til 10 Høveder.

Nærum Bymarker 1682

Nærum var i 1682 Søllerød Sogns største Landsby med sine 12 Gaarde og sine 10 Huse, alle tilhørende Enkedronning Sophie Amalie. Nærum Bymarker var i 1682 delte i tre Vange: *Mellem Vang*, i 1682 *Rugvang*, *Heigde Vang* eller *Heydis Vang*, i 1682 *Bygvang*, og *Vester Vang*, i 1682 *Fælled*. De har deres Overdrev liggende mellem Stranden og Dyrehaven. Noget lidet Skovning efter Udvisning tillades dem aarligt i deres Overdrev, saa vel som udi Holte Skov. De har intet Gærdsel eller Stavre i deres Vange. Selv om der findes to Søer, den ene udi Heigde Vang, den anden udi Overdrevet, har de ikke noget Fiskeri i de to Søer, da de tilhører Enkedronning Sophie Amalie. De har ingen Tørvemoser i deres Vange, og de lader deres Korn male paa Strandmøllen.

Den første af Byens Vange, *Mellem Vangen*, ligger syd for Byen, vest og nord for Dyrehaven, og den grænser imod vest til *Vester Vangen*. *Mellem Vangen* bestaar udi ni Aase og Dele, nemlig: 1) *By Stykkerne* med 26 Agre, 2) *Hjorte Følle Aas* med 12 Agre, 3) *Tuehøj Stykkerne* med 12 Agre, 4) *Brødelands Aas* med 60 Agre, 5) *Ore Mose Enderne* med 13 Agre, 6) *Sandgrav Agrene* med 24 Agre, 7) *Mose Agrene* med 11 Agre, 8) *Bytofte Aas* med 48 Agre.

Heri findes *Bommerbakken* og de saakaldte *Langkærs Agre*. Og endelig 9) *Aas Stykkerne* med 23 Agre indtil Dyrehaven.

Engbunden i Mellem Vang, bestaaende udi Agerlodder og Engpletter, blev takseret til 6 Læs godt Hø og 1½ Læs Mosefoder, ligesom i Øverød ganske ligeligt fordelt mellem de 12 Gaardmænd. Naar denne Vang hvert tredie Aar var udlagt til Fæled, kunde der paa Engbunden aarligt græsses 5 Høveder.

Den næste Vang, *Vester Vang*, var ligeledes beliggende syd for Byen mellem Mellem Vangen i øst og Søllerøds Markeskel i vest. Vestervangen strækker sig i øster og vester helt ned til Aaen, som gaar mellem denne Mark og *Lunnetorps Mark* (dvs. Lundtofte), altsaa Mølleaaen. Mod nord grænser denne Vang ogsaa til Holte Mark, og den bestaar udi 13 Aase og Dele, nemlig: 1) *Holmen* med 24 Agre, heri den saakaldte *Aaholm*, 2) *Kælder Spjældene* med 12 Agre, 3) *Hjortedale Bjerg* med 12 Agre, 4) *Lerskov Stykkerne* med 13 Agre, 5) *By Stykkerne* med 12 Agre, 6) *Hylde Stykkerne* med 12 Agre, 7) *Præste Agrene* med 12 Agre mellem Hjortedalsbjerg og Miungen, 8) *Miungen* med 11 Agre, sml. S. 18, 9) *Hanehøjs Agre* med 12 Agre, 10) *Ræckerne* med 23 Agre, heri *Ollekærs Stykker*, 11) *Stendys Stykkerne* med 12 Agre, 12) *Hanehøjs Stumper* med 9 Agre, 13) *Tofte Aasen* med 8 Agre, og endelig 14) *Langebjergs Aas* med 24 Agre.

Engbunden i Vester Vangen; bestaaende udi Agerlodder og Engpletter, blev takseret til 3 Læs godt Hø og 3 Læs Mosefoder, ligelig fordelt mellem de 12 Gaardmænd, ligesom en liden indelukket Enghave i denne Vang, takseret til 3 Læs Mosefoder. Græsningen paa Engbunden, naar Vangen ligger til Fæled, takseres til 5 Høveders Græsning.

Nærums tredie Byvang bærer det mærkelige, hidtil uforklarede Navn *Heydis Vang* eller *Heigde Vang*. Betyder det mon Højdevang af de mange højtliggende Bakker? Heydis Vang har mærkelig nok Retning fra syd til nord, og den grænser mod vest til Nærum By, mod øst til Dyrehaven, mod syd til Mellem Vang og mod nord til Holte Bymarker. Denne Vang bestaar udi 7 Aase og Dele, nemlig: 1) *Garbo Ager Aas* med 34 Agre, blandt andet de saakaldte *Lunte Agre*, *Byens Tofte Jord* og *Biue Skifte*, ogsaa kaldt *Garbo Skifte*, 2) *Gadekærs Aas* med 22 Agre, derunder ogsaa Byens Gaardtofter, 3) *Boune-Aas*, vistnok Bavne-Aas, med

18 Agre, 4) *Skytte Agre* med 26 Agre, derunder de saakaldte *Lappekærs Stykker*, 5) *Vosholm Stykker* med 12 Agre, 6) *Hede Snaavis Agre* med 25 Agre, heri findes *Galle Snaufager Skifte*. Og endelig 7) *Pueholmen* med 2 Agre.

Engbunden i Heydis Vang, bestaaende udi Agerlodder, Kærhuller og Moser, er takseret til aarlig at give $12\frac{3}{4}$ Læs godt Hø og $\frac{3}{4}$ Læs Mosefoder, ligesom i de to andre Vange ligeligt fordelt mellem de 12 Gaarde. Naar Heydis Vang hvert tredie Aar ligger til Fællede, er Engbunden takseret til at kunne yde Græsning til 12 Høveder. Der findes ogsaa en liden indelukket Enghave i Heydis Vang, takseret for godt Hø tre Læs aarligt, ligesom en tilsvarende liden indelukket Enghave ved Skodsborg er takseret til $\frac{3}{4}$ Læs godt Hø og $\frac{3}{4}$ Læs Mosefoder, alt ligeligt fordelt mellem de 12 Gaardmænd.

Endnu er der i Markbogen Tale om en temmelig stor indelukket Enghave, kaldet *Magle Mose Eng*, takseret til 24 Læs Mosefoder, ligeligt fordelt mellem Gaardmændene. Det siges ikke udtrykkeligt i Markbogen, at Maglemose Eng ligger helt udenfor Nærum Bymarkers Omraade, og snarest hører til Vedbæks naturlige Omraade.

Om Nærum Overdrev mellem Heydis Vang og Øresund siges der, at det er takseret til, at der aarlig kan græsses 48 Høveder derpaa, altsaa gennemsnitligt 4 Høveder fra hver af de 12 Gaarde. Ogsaa i dette Overdrev findes en liden indhegnet Enghave, takseret til 3 Læs Mosefoder, hvori alle tolv Bymænd er lige lodtagne, altsaa med $\frac{1}{4}$ Læs Mosefoder til hver.

Derimod findes der endnu et Par Engstykker bag *Haven* (dvs. Dyrehaven), som er Særeje for de to Gaarde Nr. 9 og 10 (se S. 46). De er begge takseret til et halvt Læs godt Hø.

Holte Bymarker 1682.

I Holte, dvs. Gammel Holte, fandtes der 1682 7 Gaarde, hvoraf den første og største, Holtegaard, var ejet af den islandske Købmand, Brygger *Thomas Jensen Dobbeltsteen* (se Nystrøm Øresundskysten S. 351—52). De øvrige seks Gaarde og de fleste af Byens 20 Huse ejedes af Enkedronning Sophie Amalie, mens Tho-

mas Jensen og Fæsteren i Gaard Nr. 7 ejede de andre Huse (se S. 46 f.).

Byens Marker var 1682 inddelt i tre Vange: *Vester Vangen* imod sydvest over mod Øverød, i 1682 *Fælled*, *Lendemose Vangen* imod sydøst over mod Nærum, i 1682 *Rugvang*, og *Kohave Vangen* imod øst over mod Trørød, i 1684 *Byggvang*. Nord for Byen op imod Sognegrænsen til Birkerød Sogn ligger dens *Overdrev Holte Skov*, anvendt i Fællesskab med Nabobyerne Øverød og Trørød. Udenfor Fællesdriften i Byvange og Overdrev var et Indelukke ved selve Byen Særeje for Holtegaard.

Ligesom Markbogen begynder vi med den østre Byvang *Kohave Vang*. Den bestod 1682 af 8 Aase og Dele, nemlig: 1) *Bounehøjs Aas*, dvs. *Bavne-*, med 32 Agre, maalt fra *Ege Mose*, 2) *Stubbes Aas* med 9 Agre, 3) *Kohave Aas* med 21 Agre, 4) *Kilde Stykker Aas* med 8 Agre, 5) *Bredager Aas* med 12 Agre, 6) *Blære Stykker Aas* med 6 Agre, heri *Ulvebjergsbakken*, 7) *Vejstykker Aas* med 11 Agre, heri *Bølle Mose*, og endelig 8) *Byspjælds Aas* med 16 Agre.

Engbunden i Kohave Vangen bestod i Skov, Krat, Kær, Vandhuller, Morads og følgende Enge og Moser, nemlig: *Pugeholms Engen*, *Alme Engen*, *Made Engen*, og en Del af *Kroggholms Engen* samt Agerlodder, Engpletter og Forsletter, takseret til ialt 10 Læs godt Hø og 7½ Læs Mosefoder, fordelt ligesom i Søllerød i et skævt Forhold mellem de enkelte Gaarde i Byen. Resten af Kroggholms Engen, takseret til 2 Læs godt Hø og 10 Læs Mosefoder, var Særeje for Holtegaard.

Naar Kohave Vangen hvert tredie Aar hviler, høstes der Hø i den, ligesom ogsaa i den med Kohave Vangen indelukte *Lendemose Vang*, naar den hvert tredie Aar hviler; Græsningen af Kvæget finder aabenbart alene Sted i Overdrevet Holte Skov.

Holttes anden Byvang, *Lendemose Vangen*, ligger syd for Holte By og strækker sig i vest-østlig Retning. Den grænser imod syd og øst til Nærums Bymarker, mod vest til Holte By og mod nord til Kohave Vangen. Lendemose Vangen bestaar af 11 Aase og Dele, nemlig: 1) *Tofte Ager Aas* med 8 Agre, 2) *Gaaseholms Aas* med 9 Agre, 3) *Dam Stykker Aas* med 12 Agre, heri ligger den saakaldte *Gammels Eng*, 4) *Store Ege Aas* med 5 Agre, 5) *Lille Ege Aas* med 3 Agre, 6) *Rødehøjs Aas* med 13 Agre, heri den *Lende*

Vandhuller. Efterfølgende Enge og Moser, nemlig *Knuds Engen*, *Bredemose Engen*, *Lendemose Engen*, *Vraa Engen* samt Agerlodder, Engparter og Forsletter var tilsammen takseret til 10½ Læs godt Hø og 8 Læs Mosefoder. De to første og største Gaarde faar Broderparten, de andre fem deler Resten ligeligt.

Holtes tredie Byvang *Vester Vangen*, i 1682 Fælled, strækker sig i øst-vestlig Retning, og den grænser imod vest til Øverøds Markskel, imod øst til Lendemosevangen, imod syd til Nærum Markeskel og imod nord til Holte By. Den bestaar i 10 Aase og Dele, nemlig: 1) *Byspjælds Aas* med 7 Agre, 2) *Bredager Aas* med 12 Agre, 3) *Langager Aas* med 8 Agre, 4) *Tofteager Aas* med 5 Agre, 5) *Snag Ager Aas* med 9 Agre, 6) *Kalsø Ager Aas* med 9 Agre, 7) *Alminde Bakke Aas* med 6 Agre, heri *Hulle Mose*, 8) *Ørneholms Aas* med 7 Agre, 9) *Sødehøjs Aas* med 6 Agre og endelig 10) *Kildeager Aas* med 15 Agre.

Engbunden i Vester Vang bestaar en Del udi Skov, Krat, Kær, Moser, Vandhuller og *Vester Mosen*, saa og en Del udi Agerlodder, Engpletter, Enghuller, Forsletter og bliver i det hele takseret til 7½ Læs godt Enghø og til 3¾ Læs Mosefoder, ligesom i Søllerød fordelt i et skævt Forhold mellem de enkelte Gaarde. Gaard Nr. 1, den senere Holtegaard, faar saaledes 2¼ Læs godt Hø og 1⅛ Læs Mosefoder, og Gaard Nr. 2 (den senere Egebæksgaard?) faar 1½ Læs godt Hø og ¾ Læs Mosefoder, mens alle de øvrige Gaarde maa nøjes med hver ¾ Læs godt Hø og ⅜ Læs Mosefoder. Græsningen i denne Vang, Vestervangen, vurderes til tolv Høveder.

Om *Holte Overdrev* i Holte Skov, som Holte bruger til Græsning i Fællesskab med Øverød og Trørød, siges i Markbogen under Holte, at det strækker sig i øster og vester, fra Øverød i Vest til Trørød i Øst, fra Holte i Syd til Sandbjerg i Nord. I dette Overdrev findes Tørvemoser, som Holte By ligeledes anvender i Fællesskab med Øverød og Trørød, saaledes at de tre Byer har lige stor Andel i disse Tørvemoser. Der nævnes tre Tørvemoser: *Krog Mose*, takseret til at være tilstrækkelig til disse Byers Fornødenhed udi et Aar, mens *Birke Mose* og *Ege Mose* vilde strække til til et halvt Aar. Der findes i Holte Skovs Overdrev en indelukt Enghave, tilhørende Gaard Nr. 4 og takseret til 6 Læs godt Enghø om Aaret.

Overdrevets samlede Græsningsevne er takseret til ikke mindre end 300 Høveders Græsning.

Tidligere har man gjort Forsøg paa at anlægge *Fiskedamme* i Holte Skov. Tre af disse Fiskedamme tilhører Enkedronning Sophie Amalie, men de er nu udløbne og ganske tørre. Fire af disse Fiskedamme var overgivet Thomas Jensen Dobbeltsteen af Enkedronningen, men to af dem er paa samme Maade udløbne og tørre, mens to af dem er efter Beretning med smaa Karper og Karudser besat. Det samme gælder Thomas Jensens Fiskedamme i hans eget indelukte Sædevænge i Vestervangen.

Trørød Bymarker 1682.

Trørød bliver i Markbogen kaldt *Trøyerids By*. Der var her i 1682 7 Gaarde og tre Huse, alle tilhørende Enkedronning Sophie Amalie paa Dronninggaard. Som tidligere anført har Trørød 1682 kun to Byvange, nemlig *Stokkevadvangen* syd for Byen, i 1682 Rugvang, og *Stensvangen* nord for Byen, i 1682 Bygvang.

Formedelst god Forsyning med Gødning høstes de begge aarligt, og de ligger altsaa ikke i Hvile hvert tredie Aar som Græsvang eller Fællede. Desuden havde Trørød fire Skovhaver i Overdrevet Holte Skov, der var egnet til Anvendelse som Boghvedejord. I dette Overdrev havde Trørød efter Taksering Ret til 70 Høveders Græsning. Bymændene i Trørød havde ingen særlige Skovsparter i deres Vange, og de maa derfor nøjes med, hvad der med Skovherrens Bevilling bliver udvist dem i Holte Skov. Men de har i øvrigt Gærdsel og Stavre nok udi deres egne to Vange. Bymændene i Trørød har ikke noget Fiskeri, men hendes dronninglige Majestæt har en lille Sø udi Stokkevadvangen, besat med adskillige Fisk. De syv Bymænd lader deres Korn male paa Strandmøllen.

Stokkevads Vangen laa i 1682 syd for Trørød med Udstrækning i øst og vest. Den grænser imod øst til Frydenlunds Skov, mod vest til Holte Eng, mod syd til Nærums Skov, mod nord til Trørød By. Den bestaar udi 9 Aase og Dele, som begynder ved den østre Side af Vangeleddet, nemlig 1) *Olde Bakke Aas* med 48 Agre, 2) *Stokkevads Bjerg eller Stykker* med 24 Agre, heri findes Højdedraget *Højbjerg*, 3) *Ler Stykkerne* med 7 Agre, 4) *Vejle Engen* med 10 Agre, 5) *Kringlekærs Agre* med 7 Agre, 6) *Skade Agers Aas* med 11 Agre, 7) *Lille Søholmen* med 5 Agre, 8) *Store Søholmen* med 13 Agre og 9) *Tofte Aasen* med 3 Agre.

Kort over Trørød Bymarker 1771.
Originalkort i Matrikelsarkivet.

I denne *Stokkevads Vang* findes der fem smaa Engstykker og nogle Engpletter, og ogsaa nogle smaa Agerlodder og Ore-Ender, hvis aarlige Høslæt er takseret til 16 Læs godt Enghø. Fordelingen sker efter Gaardenes Størrelse og Hartkorn, saa Gaardene Nr. 1, 3, 5 og 6 (se S. 48) faar hver tre Læs Hø, Gaard Nr. 7 faar $1\frac{3}{4}$ Læs, Gaard Nr. 2 faar $1\frac{1}{4}$ Læs og Gaard Nr. 4 maa nøjes med eet Læs godt Hø.

Trørøds anden Vang, *Stensvangen*, ligger nord for Trørød By med Udstrækning i øst og vest. Den grænser mod syd til Stokkevads Vangen, mod nord til Magle Mose, mod øst til Frydenlunds

Overdrev og mod vest til Holte Skov. Vangen bestaar udi 17 Aase og Dele, som begynder ved den nordre Side af Byen, nemlig: 1) *Præst Agrene* med 58 Agre, 2) *Gjerrebjergs Aas* med 35 Agre, 3) *Holmebjerg* med 35 Agre, 4) *Eske Vretterne* med 7 Agre, 5) *Klinte Spjæld* med 7 Agre, 6) *Krog Agre* med 4 Agre, 7) *Sød Abild Agre* (de søde, de dyrkede Æbletræers Agre) med 5 Agre, 8) *Skov Agre* med 3 Agre, 9) *Snogekærs Stykker* med 2 Agre, 10) *Hestehave Fleden* med 15 Agre, her gaar Vedbæks-Vejen igennem, 10) *Lille Mosestykkerne* med 9 Agre, 12) *Vejstykkerne* med 6 Agre, 13) *Strandagrene* med 3 Agre, 14) *Hellen* med 1 Ager, 15) *Skovhellen* med 1 Ager, 16) *Gyde Haugen* med 1 Ager, og 17) *tre Haver* i Holte Overdrevs Skov, hørende under Gaard Nr. 4, 7 og 6.

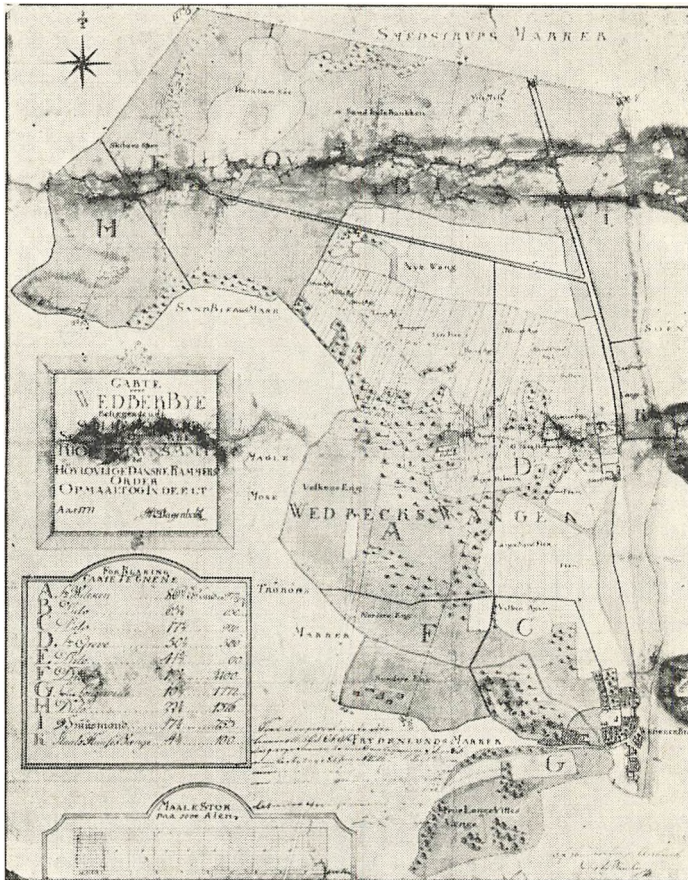
Engbunden i Stensvangen er takseret til $1\frac{1}{2}$ Læs godt Hø og 7 Læs Mosefoder. Enghøet fordeles med $\frac{1}{4}$ til Gaard Nr. 1, 3, 5 og 6, med $\frac{3}{16}$ Læs til Gaard Nr. 2 og 7 og $\frac{1}{8}$ Læs til Gaard Nr. 4. Mosefoderet i Stensvangen lægges sammen med de 25 aarlige Læs i Magle Mosen, saa de bliver 32 Læs Mosefoder i alt. De fordeles med 6 Læs Mosefoder til hver af Gaardene Nr. 1, 3, 5 og 6, med $3\frac{1}{2}$ Læs til Gaard Nr. 7, med $2\frac{1}{2}$ Læs til Gaard Nr. 2, mens Gaard Nr. 4 maa nøjes med at faa tildelt 2 Læs af den i Fællesskab indhøstede Afgrøde af Mosefoder i Stens Vang og Magle Mose.

Vedbæk Bymarker 1682.

Vedbæk besad 1682 seks meget smaa Gaarde og fem Husmandshuse, hvoraf de tre var beboede af Fiskere. Alle Gaarde og Huse i Vedbæk 1682 tilhørte Enkedronning Sofie Amalie paa Dronninggaard. Vedbæk havde kun en eneste Sædevang, kaldet *Nyhavenvang*, og et Overdrev, hvori Kvæget blev græsset. Underskov til Gærdsel og Stavrer har de paa deres egne Marker, men i deres egne Skove har de kun Udlæg til fornøden Ildebrand hvert tredie Aar. De har ingen særlige Tørvemoser i deres Vang eller deres Overdrev, og deres Sæd lader de male paa Strandmøllen.

Kornvangen *Nyhavenvang* laa væsentlig nord og vest for Vedbæk By. Den strækker sig i Følge Markbogen i sønder og nord, mod syd til Byen, mod nord til Overdrevet, mod øst til Strandgærdet og mod vest til Maglemose. Denne Vang bestaar udi to

Kort over Vedbæk Bymarker 1771.

Originalkort i Matrikelsarkivet.

Aase og fire Holme. De to Aase har Navnene *Nyhavn Aas* med 25 Aagre og *Maglemose Aas* med 6 Aagre.

Hertil er knyttet forskellig Engbund, for en stor Del Særeje for de enkelte Gaarde (se S. 48). *Nordre Eng* beliggende mellem *Lalle Haverne* og *Hestehaven*, takseret til 17 Læs godt Enghø, tilhører saaledes Gaard Nr. 6. Gaard Nr. 5 ejer en Eng uden Navn, takseret til 6 Læs godt Enghø, strækkende sig fra *Nordre Eng* og rundt om

en Have, dvs. indhegnet Eng, tilhørende Gaard Nr. 4. Gaard Nr. 1 ejer en liden Eng vest for Gaarden, takseret til 3 Læs godt Enghø. Gaard Nr. 2 ejer en unavngiven Eng, takseret til 8 Læs godt Enghø, strækkende sig fra *Højholms Gærde* og til Hestehaven.

Endelig er der *Maglemose Engen*, der strækker sig mod syd til Hestehaven, mod nord til Bygærdet og mod vest til Maglemosen. Denne Eng er takseret til 57 Læs godt Hø, fordelt med 18 Læs til Gaard Nr. 1, 5 Læs til Gaard Nr. 3, 12 Læs til Gaard Nr. 4 og 22 Læs til Gaard Nr. 5. Gaardene Nr. 2 og 6 har ingen Andel i Maglemose Engens Høslæt.

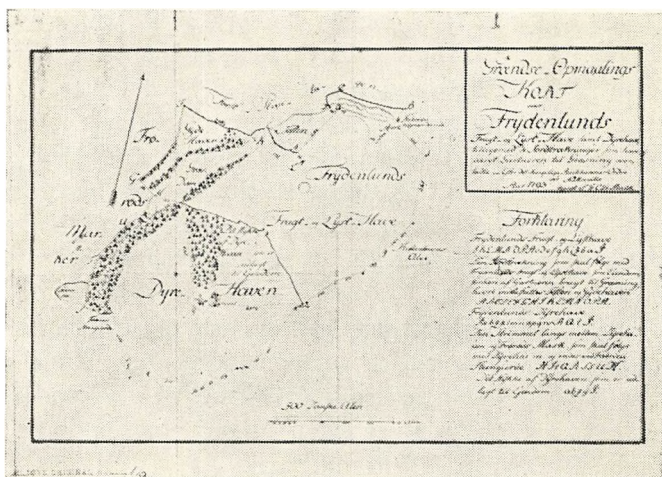
Engbunden i Nyhavevängen høstes aarligt, og den er derfor ikke takseret til Græsværdi af Høveders Græsning, saaledes som Overdrevet, hvis Græsningsværdi var takseret til 50 Høveder. Overdrevet ligger nord for Nyhavevängen og Maglemosen op til Sogneskellet imod Smidstrup i Birkerød Sogn.

Frydenlunds Marker 1682.

Frydenlund blev 1682 ejet af *Anna Marie v. Offenberg*, Enke efter *Grev Mogens Friis* (død 1675) til Frisenborg, som vistnok i sin Tid havde købt Kobbermøllen i Vedbæk af Kobbersmeden *Henrik Ehms* Arvinger (S. 78) og omdannet Gaarden til en Lystgaard. Jorden til Frydenlund er 1682 fordelt ikke i Aase og Agre som den almindelige Bondejord, men i de saakaldte *Sløjer* (i Markbogen *Sloyer*) og *Stykker*, benævnte paa følgende Maade: 1) *Første Sløje*, 2) *Anden Sløje*, 3) *Det nyopryddede Stykke*, 4) *Fjerde Sløje*, 5) *Femte Sløje* og endelig 6) *Bangdams Stykker*.

Markbogen oplyser yderligere, at der ved Frydenlund er et Indelukke, som ligger udi Skoven ved Jægersborg Vildtbane, og dette Indelukke har temmelig stor Skade af Vildtet. Men i dette Indelukke har Frydenlund Stavere og Gærdsel nok til at indhegne sine Agre.

Engbunden i dette Indelukke bestaar udi god Eng og Eng til Mosefoder, som her følger: 1) *Kalvehave* strækker sig østen til *Sorte Mose* og mod nord til *Hestehaven*, og den ligger mellem to Bjerge. Den er takseret til 5 Læs Mosefoder. 2) *Kassemose Eng*, strækkende sig mod syd til Vedbæks Markskel og mod nord til

Kort over Frydenlunds Marker 1793.

Originalkort i Matrikelsarkivet.

Kalvehave, takseret til 3 Læs Mosefoder; 3) *Græsdams Mose* med alle omliggende Engpletter, Agerlodder og Kærhuller er takseret til 2 Læs godt Hø og 10 Læs Mosefoder.

Til Frydenlund hører endvidere to indelukkede Overdrev. Det første, som ikke navngives, strækker sig i øster og vester imod øst og syd til Nærums Overdrev, som ligger imod Stranden, mod vest til Sorte Mose og Kalvehave og mod nord til Kassemose og Vedbæk Markeskel. Med den tilhørende Sorte Mose kan der paa dette Overdrevs Engbund aarligen græsses 26 Høveder. Det andet Overdrev kaldes *Hestehaves indelukte Overdrev*. Det strækker sig mod øst til Stranden, mod vest til Trørøds Markeskel, mod syd til Frydenlunds Indlykke og mod nord til Maglemose. I dette Overdrev kan der aarligt græsses 23 Høveder.

I Hestehaves Indelukke er der en liden Sø, som er besat med Karper og Karudser. Denne Sø strækker sig øster og vester, og i dens søndre Side findes to Vandfald, som smaa Fisk passerer. De bruges dog ej til Fiskning, men kan til Fornødenhed blive brugt ved Søens Oprydning. I 1682 var der paabegyndt Anlæg af en ny Fiskepark nord for Frydenlund, strækkende sig sønder og nord,

men den er ikke fuldentt færdig endnu. Den er ellers 173 Alen lang og 34 Alen bred i hver af de to Ender.

Der hører intet Tørveskær til Frydenlund, og Gaardens Korn bliver malet paa Strandmøllen.

I en Beskrivelse af Hørsholm Amts Skove i Markbog 22 hedder det om Frydenlunds Skov: En Skov *Frydenlund* kaldet, Grevinde Friises tilhørende, som findes udi Frydenlunds Gaards Enemærker, bestaar udi et Parti store Bøge med nogle faa gamle Ege, som naar Fulddolden falder, eragtes at kunne fede 31 Svin. I samme Skov findes der ogsaa lidt Kratgærdsel.

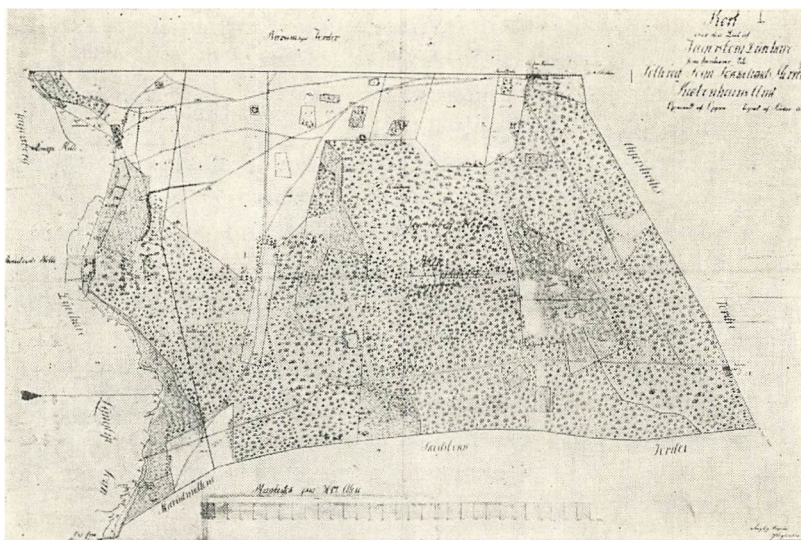
Frydenlunds samlede Jordomraade 1682 angives i Modelbogen at udgøre 29 Td. 4 Sk. 3 Fk. og 2 A. Der mangler Hartkornsansættelse for 1664, men i 1686 blev Hartkornet officielt ansat til 8 Td. 6 Sk. 1 Fk. og 1 A., og Oldengælden var, som siden S. 41 siges, ansat til en Værdi af 1 Td. 2 Sk. 1 Fk. og 1 A.

Skodsborg 1682.

Skodsborg har 1682 kun en Beboer, *Gudmand Bendtsen*, som selv har opført det Hus, som i Markbogen kaldes *Skotzborig*. Han betaler aarlig 1 Rigsdaler Skat, 5 Slettedaler i Landgilde og 8 Slettedaler til Dronninggaard for at være befriet for Hoveri. Øst for hans Hus lige ved Stranden ligger et Hus, som tilhører ham, men som i 1682 staar øde. Ogsaa han, ene Bymand af Skodsborg, har baade Agerjord og Overdrev til sit Kvæg. Hans Agerjord ligger mellem hans Hus og Dyrehaven, og det ligger med den søndre Side til Overdrevsgærdet, med den nordre Ende til Frugttræerne, formentlig i Gudmands Bendtsens Urtegaard tæt ved hans Hus. I denne indhegnede Jord har han ogsaa en Fiskepark, 22½ Alen lang, 9¼ Alen bred mod syd og 9½ Alen bred mod nord. Han har ogsaa lagt sig efter Humledyrkning. Det hedder nemlig: »Ellers befinder sig nogle Ranker Flad Humle udi samme Hauge (dvs. Indelukke)«. «

Lige ved sit Hus har han et lidet Indelukke med Engbund, takseret til 2 Læs Mosefoder. Han lejer et Overdrev ved Stranden, som tilhører Nærum By, for en aarlig Leje af fire Slettedaler. Dette Overdrev strækker sig i sønder og nord, mod syd til Papirmøllen,

Kort over den nordlige Del af Dyrehaven i Søllerød Sogn 1816.

Originalkort i Matrikelsarkivet.

mod nord til Vedbæk Bæk, mod øst til Stranden. Paa dette Overdrevs Engbund kan der græsse 11 Høveder. Han lader, som venteligt er, sit Korn male hos sin Nabo i syd paa Strandmøllen.

Modelbogen oplyser, at der til Huset Skodsborg hører et Jordomraade med god Sædejord paa 1 Td. 7 Sk. 1 Fk. og 1 A., der i 1686 blev ansat til et Hartkorn af 5 Sk. 3 Fk. og 2 A.

Man kan give Nystrøm Ret, naar han hævder, at Gudmand Bendtsen maa betragtes som Skodsborgs egentlige Grundlægger.

Strandmøllen 1682.

Strandmøllen bestod 1682 af to Møller, en Papirmølle og en Kornmølle, begge ejet af *Jacob Butienter* (se S. 73 ff.), i Markbogen kaldet Potienter. Papirmøllen var i Tilbagegang, kun dens ene Gang var brugelig, den anden var ubrugelig, ikke af Mangel paa Vand, men fordi Hjulet var gammelt og udslidt. Og paa den Gang, der var i Brug, blev der kun forfærdiget Makulaturpapir. Det blev sagt, at der intet hvidt Papir var forfærdiget paa denne

Mølle siden 1676, men det kunde dog vel ske, siger Markbogen. at om Vinteren hvidt Papir derpaa kunde forfærdiges. Der var nogen Aalefangst i det ferske Vand ved Møllen, og der fandtes i Papirmøllens Indelukke to Fiskeparker, den ene vest for Gaarden, 17 Alen lang, 6 Alen bred mod syd og $6\frac{3}{4}$ Alen mod nord. Den anden Fiskepark var 34 Alen lang, 11 Alen bred i øst og $10\frac{3}{4}$ Alen i vest, hvor den »høfder« med den vestre Side til den første Fiske-dam.

Kornmøllen havde en brugelig Gang, anvendt af *Lorens Stef-fensen*, der straks ved Kornmøllen har et lidet Hus og Kaalhave. For Mølle og Hus betaler han Ejeren Jakob Butienter 80 Slette-daler om Aaret.

Mens Frederik den Tredies Matrikel 1664 opgiver Strandmøl-lens Hartkornsværdi til 11 Td. og 2 Sk., er Strandmøllen ikke an-sat til Hartkornsværdi i Kristian den Femtes Matrikel 1688, da Møllen paa den Tid mangler Sædejord.

I Markbogen fortælles, at Vandet til de to Strandmøller kommer fra Frederiksdals Sø, med andre Ord fra Furesøen. Mellem denne Sø og Strandmøllen drives endnu 8 Møller, nemlig 1) *Frederiksdals Mølle*, 2) *Lyngby Mølle*, 3) *Fugle Vads Mølle* (det rette Navn er Folevad, Folernes Vadested), 4) *Brede Mølle*, 5) *Store Krudtmølle*, dvs. Ørholm, sml. S. 17, 6) *Ny Mølle*, 7) *Stubbe Mølle*, dvs. Stam-pen, 8) *Grav-Vads Mølle*, nu kaldet Raavad. Skønt endnu to af disse Møller ligger i Søllerød Sogn, Ny Mølle og Stubbe Mølle, gi-ver Markbogen desværre ingen nærmere Oplysninger om disse Møller, deres Ejere og deres Arbejdere.

Dronninggaards Marker 1682.

Det gamle Navn paa Dronninggaard er *Tange*, sikkert kaldt saaledes efter sin Beliggenhed paa Tangen i Furesøen, ligesom *Næsseslottet* i vore Dage. Det er velkendt, at *Dronninggaard* har Navn efter Dronning Sofie Amalie (1628—85). Hun fik *Tange* og den nærliggende Gaard *Rude* overdraget af sin Husbond, Kong Frederik den Tredie, som sin særskilte Ejendom, lige efter den store Svenskerkrigs Afslutning i 1660. Hun lagde de to Gaarde sammen til en ny Gaard, og hun lod i Slutningen af 1661 opføre

en ny Hovedbygning i Stedet for Tange, et stort »holstensk Bondehus«, som det blev kaldt. Det gik op i Luer d. 18de Maj 1688. Her skal vi anføre Beskrivelsen af Dronninggaards Jord i 1682, altsaa fra Dronningens sidste Levetid.

Gaardens Jord var delt i fire Vange, ikke som i de gamle Bondebyer i tre Vange: 1) *Dronning Vang*, i 1682 Fællede, 2) *Nisse Vangen*, dvs. Næssevangen, i 1682 Rugvang, 3) *Vangen til Kongevejen*, i 1682 Bygvang, og endelig 4) *Rude Vangen*, som aarlig ligger indelukt og saaes deraf aarligt de $\frac{3}{4}$ Parter, Resten ligger til Hvile.

I Beskrivelsen af Dronningegaardens Vange mangler desværre det ældgamle danske Navnestof paa de Aaser og Stykker, som er bevaret i Sognets gamle Bondebyer. Den tyskfødte Dronning og hendes tyskindstillede Medhjælpere har ganske forkastet den gamle Inddeling af Tanges og Rudes tre Vange i Aase og Stykker, og hun har sørgeligt nok ladet sin Jord inddele i ganske ensartede Afsnit med Løbenumre i Stedet for de ældgamle danske Navne.

Dronninge Vang mellem Furesø og Vejlesø, strækkende sig øster til vester, mod øst til Skoven, vistnok den nuværende Frederikslund Skov, mod vest til Næsse Vang, mod nord til Fure Sø og mod syd til Vejle Sø. Dronningevangen var maalt i 29 Stykker, i alt 452,139 sjællandske Kvadratalen. Engbunden i denne Dronningevang takseres til 5 Læs godt Enghø og 16 Læs Mosefoder, og Græsningsværdi paa Vangens Engbund takseres til 15 Høveder.

Næsse Vangen udfylder Næsset i Furesøen. Den strækker sig øster og vester, mod øst til Dronningevangen, mod vest og nord til Furesøen og mod syd til Virums Mose, sagtens den nuværende Malmose. Næsse Vangen var delt i 17 Dele og var opmaalt til i alt 218,079 sjællandske Kvadratalen. Engbunden i Næsse Vangen takseres til 5 Læs godt Enghø og 36 Læs Mosefoder, men dens Græsningsværdi er dobbelt saa stor som *Dronningevangens*, der skulde nemlig aarlig kunne græsses 30 Høveder her.

Vangen til Kongevejen mellem Dronningevangen og Øverøds Bymarker strækker sig i sønder og nord, mod nord til Rude Stald, mod øst til Øverøds Marker, mod vest til Rude Vang og mod syd til et Sted, der i Markbogen kaldes *Søtholl* (det søde Hul?), vistnok ved Vejle Mose eller Vejle Sø. Vangen til Kongevejen var fordelt i 28 Stykker, opmaalt til i alt 348,031 sjællandske Kvadrat-

Kort over Dronninggaards Jorder 1810.
Originalkort i Matrikelsarkivet.

alen. Engbunden i denne Vang, hvor jo i vore Dage Nyholte By er opbygget, var kun af ringe Værdi, den er blot takseret til 5 Læs Mosefoder, og dens Græsningsværdi er ikke anslaaet højere end til 4 Høveder.

Rude Vangen mellem Furesøen og Birkerøds Bymarker, strækker sig sønder og nord, mod syd til Dronningevangen, mod nord til Bistrup Mark i Birkerød Sogn, mod vest til Furesøen, mod øst til Gurred Vang i Birkerød Sogn¹⁾. Rude Vang var delt i 23 Stykker og er opmaalt til 431,598 sjællandske Kvadratalen.

Engbunden i Rude Vang har større Værdi end i Dronninggaards andre tre Vange, idet den er takseret til 18 Læs godt Enghø og 6 Læs Mosefoder. Dens Græsningsværdi er ikke anført, men den maa have udgjort 26 Høveder.

Det fremgaar af Modelbogen, at Dronninggaard havde et samlet

1) Vistnok Fejl for *Skourød Vang* under Ebberødgaard.

Jordomraade i sine fire Vange paa 103 Td. 4 Sk. 1 Fk. og 2 A., i 1664 beregnet til et Hartkorn af 29 Td. og 1 Fk., i 1686 ansat til officielt Hartkorn 44 Td. 2 Sk. og 1 A., foruden en Oldengæld beregnet til 2 Td. 4 Sk. og 2 Fk. Hartkorn.

Engbunden i de fire Vange var takseret til aarlig at kunne yde 28 Læs godt Hø og 63 Læs Mosefoder, ligesom der var anslaaet Græsningsmuligheder for ialt 75½ Høveder aarlig.

Det vældige Omraade, der hørte til Dronninggaard, har 1682 været overordentlig tyndt befolket. Mens der i de forskellige Landsbyer, foruden Gaardfæsterne, de egentlige Bymænd, som vi snart skal se, forefindes ikke saa faa, oftest jordløse Husmænd synes der, efter Markbogens Oplysninger at dømme, kun at have været to Huse nært knyttet til Dronninggaard. Det ene Hus er *Rude Stald*, den nuværende Rudersdals Kro, hvorom det hedder i Markbogen: »Nok befindes paa Frederiksborgs Kongevej et Hus, kaldet *Rude Stald*, hvorudi bor de som til Vejen haver Opsigt (dvs. Opsyn). Til Rude Stald hører ingen Agerjord, kun en liden Kaalhave.« Markbogen har desværre fundet det overflødigt at nævne denne Opsynsmands Navn. Det andet Hus er et Hus paa Kaninholmen: »Udi bemeldte Furesø ligger en liden Holm kaldet *Kaninholm*, som i lige Maade tilhører hendes Majestæt, og som bebos af Østard Hansen.«

Det nævnes i Markbogen, at der til Dronninggaard ligger tvende Søer, nemlig *Fure Sø* og *Vejle Sø* (*Vejle* betyder *Vadested*), hvis Strækninger er temmelig vidtløftige og bruges til Fiskeri efter hendes Majestæts Enkedronningens Behag. Fiskene derudi er af forskellige Sorter.

Det siges, at der ingen Tørvemoser er paa Dronninggaards Omraade, efterdi ingen Tørv paa Gaarden bruges. Der findes heller ikke særligt Overdrev til Gaarden, men Gaardens Skov, der ligger omkring Gaarden, kaldes Dronninggaards Skov.

Udsigt fra Kongevejen mod Furesøen 1833.

Efter Maleri af C. W. Eckersberg i Statens Museum for Kunst.

(Billedet symboliserer det ubebyggede og tyndtbefolkede Søllerød-Landskab 1682).

II. Søllerød Sogns Gaardfæstere og Husmænd 1682.

I Rigsarkivets Modelbog Nr. 1693 finder vi indgaaende Sammen-
drag af, hvad hver enkelt Gaardfæster raader af Jordomraade
i de forskellige Vange, beregnet efter Jordgodhed. Der regnes i
Modelbogen med fire Typer af Jordgodhed: 1) god eller middel
Bygjord eller Rugjord, 2) ond eller skarp Bygjord, 3) god Havre-
jord og 4) middel eller ond Havrejord. En Tønde Hartkorn blev
sat lig med: 1) 2 Tønder god, eller middel Byg-, Rug- eller Ærte-
land; 2) 3 Tønder ond, skarp eller ringe Jord, som dog var tjenlig
til Rug-, Byg-, Blandkorn- eller Boghvedeudsæd; 3) 4 Tønder god
Havrejord eller 5) 6 Tønder middel eller ond Havrejord. Hartkorn
betyder egentlig haardt Korn, altsaa Rug eller Byg, og man har
dengang regnet med, at saa og saa mange Tønder haardt Korn
skulde paagældende Ejendom med Rimelighed kunne yde i Land-
gilde. Lad mig henvise den interesserede Læser til Landbrugs-

historikeren *Henrik Pedersens* grundlæggende Bog: De danske Landbrug, fremstillet paa Grundlag af Forarbejderne til Christian V.s Matrikel 1688, især Indl. S. 16 f. Det siges her i Følge Hartkornsinstruksen af 16. April 1681, at 24 Læs godt Hø regnedes for lige med 1 Td. Hartkorn, mens der skulde 48 Læs Mosefoder til 1 Tønde Hartkorn. Paa tilsvarende Maade skulde 32 Svins Olden regnes for lig med en Tønde Hartkorn.

Paa Grundlag af Markbogens indgaaende Opmaalinger af de enkelte Agre og Bestemmelsen af dens Jordgodhed udregnes nu i Modelbogen nøjagtigt, hvor mange Tønder, Skæpper, Fjerdingkar og Album af hver Type Jord den enkelte Fæster raader over, og for hver Slags Jord beregnes Hartkornet, og Beløbet sammenregnes til sidst til Gaardens fremtidige officielle Hartkorn, hvorefter Landgilde, Skat og Tiende udregnes.

Modelbogen indeholder ogsaa Oplysninger om Gaardens tidligere Hartkorn fra Frederik den Tredies Tid, fra 1664. Mens Kristian den Femtes Hartkornsansættelse i Virkeligheden maa betragtes som en beundringsværdig administrativ Præstation, saa synes Frederik den Tredies Hartkorn af 1664 at være fastsat fuldkommen paa Slump, saaledes at en Række Gaarde i samme By som f. Eks. Nærum blev ansat til ganske samme Hartkorn, uanset Gaardenes meget forskellige Størrelse og Jordgodhed. Gennemgaaende ligger Kristian den Femtes Hartkorn over hans Faders ganske anderledes beskedne Hartkorn, navnlig i den første Ansættelse, som vi ogsaa lærer at kende af Modelbogen. Denne nye, meget stærkt forhøjede Ansættelse af Ejendomsskyld i 1684, for at bruge et moderne Udtryk, medførte naturligvis højlydte Klager fra saa godt som alle Søllerød Sogns Fæstebønder, der ømmede sig over de forhøjede Afgifter til Ejer og offentlige Myndigheder, ligesom vi selv i vore Dage ømmer os over vore store Amtsstueskatter og Ejendomsskatter til Stat og Kommune. Af Modelbogen kan vi tydeligt se, at Datidens Beboere i Søllerød Sogn fik noget ud af deres Klager, for saa godt som alle de officielle Hartkornsansættelser fik ved det endelige Gennemsyn af 14. Januar 1686 en læmpelig Nedsættelse. Søllerød Præstegaard fik saaledes en Nedsættelse fra 15 Td. 3 Sk. og 3 Fk. Hartkorn til 14 Td. 3 Sk. 1 Fk. 2 A. Ulrik Lufts Gaard i Søllerød, Stamgaard til Søllerødgaard, fik Nedsættelse fra 20 Td. 1 Fk. og 1 A. Hartkorn

til 18 Td. 7 Sk. 2 Fk. og 2 A. Holtegaard faar en Nedsættelse fra o. 20 til o. 18 Td., og ogsaa Frydenlund faar næsten en Nedsættelse paa det meste af 2 Tdr. Hartkorn. Kun sjældent gaar Udfaldet den modsatte Vej. Søren Sørensens Gaard i Vedbæk forhøjes saaledes fra 4 Td. 6 Sk. og 1 Fk. Hartkorn i 1684 til 4 Td. 7 Sk. og 2 A. i 1686.

For Studiet af den enkelte Bondegaards økonomiske Historie her i Søllerød Sogn er Modelbogens Oplysninger naturligvis af grundlæggende Karakter, men det vilde jo selvfølgelig føre alt for urimelig vidt at medtage alle disse Oplysninger. Der anføres derfor her kun følgende Oplysninger: 1) Gaardfæsterens Navn 1682, 2) det Tilliggende af samlet Jord, han raader over i Følge Modelbogens sammendragne Oplysninger, og 3) det nye officielle Hartkorn af 14/1 1686. Dette nye Hartkorn kan tjene til at bestemme Gaarden i 1766, hvor den jo blev overladt den tidligere Fæster til Ejendom af Kong Christian den Syvende. I flere af Landsbyerne er Antallet af de ældgamle oprindelige Gaarde siden hen blevet stærkt formindsket i Antal, gaaet op i nye samlede Storgaarde eller Lyststeder som i Nærum. Bedst bevaret til vor egen Tid er vel de oprindelige Gaarde i Landsbyer som Øverød og Trørød.

Foruden Hartkornsskyld betaler hver enkelt Bonde i Landsbyen en *Oldengæld*, som Vederlag for Tilladelsen til at drive sine Svin paa Olden i Kronens Skove. Oldengælden er den samme for hver enkelt Fæster i Landsbyen, uanset Gaardens Størrelse, men den afviger stærkt fra Landsby til Landsby, fra Gods til Gods. Dette viser følgende Fortegnelse tydeligt nok: For Øverød er Oldengælden ansat til en Værdi, der svarer til 3 Sk. 3 Fk. og 2 A.: for Nærum er Oldengælden ansat til 1 Td. og 4 Sk.; for Holte til 1 Td. 1 Fk.; for Trørød til kun 4 Sk. 2 Fk. og 2 A.; for Vedbæk til 1 Sk. 1 Fk. og 1 A. For Frydenlund er Oldengælden ansat til 1 Td. 2 Sk. 1 Fk. og 1 A., og for Dronninggaard til 2 Td. 4 Sk. og 2 Fk. Hartkornsværdi. Søllerød, der jo har Kirkeskov at drive sine Svin ud i, betaler ingen særskilt Oldengæld.

Søllerød Bymænd 1682.

Om Søllerød Bymænd er der særlig indgaaende og interessante Oplysninger i Markbogen 1682. Det hedder her: »Søllerød By

bestaar udi fem Gaarde, hvoraf hendes Majestæt Enkedronningen de tvende Gaarde tilhører og haver tilforn været een Gaard, hvoraf *Jakob Hansen Degn* haver den ene halve Gaard og *Jens Olsen* den anden halve udi Brug. Den tredie Gaard tilhører Landsdommer *Ulrik Luft* og bebos af *Christopher Christensen*; den fjerde Gaard tilhører Præsidenten *Peder Reissner* (dvs. Københavns Overborgmester *Peder Resen*), og hans Gaard bebos af *Peder Nielsen*; den femte Gaard er Præstegaarden, som Hr. *Laursen Aaskov* nu paabor.

I Modelbogen 1686 og Matrikel 1688 nævnes disse Gaarde i følgende Orden: først Præstegaarden, derefter *Ulrik Lufts* store Gaard, den senere Søllerødgaard, Enkedronningens to Halvgaarde og tilsidst *Peder Resens* lille, sent opstaaede Gaard.

Nr. 1. *Præstegaarden* har et Jordtilliggende paa godt 56 Td. Land. Den nævnes ikke i Matriklen 1664, men bliver 14/1 1686 ansat til et Hartkorn af 14 Td. 3 Sk. 1 Fk. og 1 A.

Nr. 2. *Ulrik Lufts Gaard*, beboet 1682 af *Christopher Christensen*, har et Tilliggende paa 68 Td. Land. Dens altfor lave Hartkorn i 1664: 6 Td. 3 Sk. 2 Fk. bliver ved den nye Matrikel af 1688 næsten tredoblet til 18 Td. 7 Sk. 2 Fk. og 2 A.

Nr. 3. *Enkedronningens første Halvgaard*, 1682 beboet af *Jakob Hansen Degn*, havde et Jordomraade af 36 Td. 1 Sk. og 1 Fk. Gaardens altfor lave Hartkorn af 1664 blev ogsaa her ved den endelige Matrikulering næsten tredoblet, nemlig til 9 Td. 1 Sk. og 1 A. Selve Gaarden var opbygget og ejet af *Jakob Hansen Degns* Formand, der desværre ikke nævnes i Sjællands Stifts Degnehistorie S. 21.

Nr. 4. *Enkedronningens anden Halvgaard*, i 1682 beboet af *Jens Olsen*, har lidt mindre Jordtilliggende end den første Halvgaard, nemlig 35 Td. og 6 Sk. Dens endelige Hartkorn bliver ogsaa lidt mindre, nemlig 8 Td. 6 Sk. 1 Fk. og 1 A.

Nr. 5. *Peder Resens Gaard*, beboet 1682 af *Peder Nielsen*, havde et Jordtilliggende betydeligt mindre end de to Halvgaarde, nemlig 22 Td. 5 Sk. 2 Fk. og 1 A. med et Hartkorn paa 5 Td. 1 Sk. 3 Fk. og 1 A.

Ogsaa om Søllerød Bys Husmandshuse er der fortrinlige Oplysninger i Markbogen. Om *Klokkerhuset*, se Søllerødbogen 1953 S. 65 f., hedder det saaledes i Markbogen: »Udi bemeldte By befindes et Klokkerhus, som bebos af *Anders Poulsen Klokker*, staar paa Kirkens Grund, som haver et Stykke Jord beliggende i Skovhugvangen ved den nordre Side af Tofterne i Kirkeskoven. Det maaler i alt 5782 sjællandske Kvadratalen og betegnes som god Bygjord.

I Modelbogen oplyses endvidere, at Anders Klokker raader over 8507 Kvadratalen af Øverøds Jord og ikke mindre end 41,587 sjællandske Kvadratalen paa en Kirkejord i Lundtofte Bys Marker, Lyngby Sogn, og som Følge deraf ansættes Klokkerhusets Hartkorn til 6 Sk. 1 Fk. og 2 A.

Om den senere Mothsgaard oplyses i Markbogen, at der i Søllerød findes nok et Hus, som tilhører Doktorinde *Ida Moth* — Moder til Kongens Frille Sophie Amalie Moth. — Det var hende bevilget af hendes Majestæt Enkedronningen og bruges til et Lysthus (dvs. Landsted). Det blev beboet af Krudmester (dvs. Gartner) *Jakob Wagner* (ikke Krudtmester Wasmer, som Nystrøm S. 315 fejlagtigt har læst og fortolket Markbogen). Herhos var der en liden Kaalhave, østen for samme Hus.

Der nævnes dernæst et Par Huse tilhørende Sognepræsten, det ene midt paa Gaden, beboet af *Peder Knudsen*, det andet vest for Kirken beboet af *Johan Væver*.

Paa Jens Olsens Grund fandtes 1682 trende smaa Huse beboet af *Morten Hansen*, *Hans Laursen* og *Mads Jørgensen*, mens der paa Peder Resens Grund fandtes to Huse, det ene beboet af *Niels Olsen*, det andet af *Anders Andersen*, som »haver en liden Kaalhave ved Huset«.

Øverød Bymænd 1682.

Markbogen giver desværre ingen særlige individuelle Oplysninger om de enkelte Bymænd i Øverød, og vi maa derfor nøjes med Modelbogens faktiske, men selvfølgelig noget tørre Oplysninger. Det vilde være morsomt, om vi med nogenlunde Sikkerhed kunde fastslaa, hvorledes hver enkelt af Gaardene Nr. 1—6 i 1682 svarede til Øverøds senere velkendte Gaarde, Vejlegaard, Paradisgaard, Skovly, Højbjerggaard, Havartigaard og Rygaard, men det er foreløbig ikke muligt. Af Pladshensyn angives Oplysningerne fra Modelbogen i ganske skematisk Form, ligesom for de følgende Byer i Sognet. Først nævnes Fæsterens Navn, derefter hans Jordtilliggende og til sidst det officielle Hartkorn af 14. Januar 1686:

Gaard Nr. 1: *Anders Madsen*, 34 Td. 6 Sk. 3 Fk. 2 A. med Hartkorn 6 Td. 4 Sk. 1 Fk. og 2 A.

Gaard Nr. 2.: *Peder Hansen*, 31 Td. 3 Sk. 3 Fk. med Hartkorn 6 Td. 3 Sk. 1 Fk. og 1 A.

Gaard Nr. 3: *Niels Hansen*, 32 Td. 6 Sk. 1 Fk. med Hartkorn 6 Td. 5 Sk. og 1 A.

Gaard Nr. 4: *Esbern Pedersen*, 29 Td. 1 Fk. 2 A. med Hartkorn 5 Td. 5 Sk. 2 Fk. og 2 A.

Gaard Nr. 5: *Anders Olsen*, 31 Td. 3 Sk. 2 Fk. og 2 A. med Hartkorn 6 Td. og 4 Sk.

Gaard Nr. 6: *Anders Nielsen*, 29 Td. 3 Sk. 3 Fk. med Hartkorn 5 Td. 7 Sk. 3 Fk. og 2 A.

Det gamle Hartkorn ved Matrikuleringen af 1664 var for alle de omtrent lige store Øverød-Gaarde ansat til 4 Td. og 2 Sk. for hver enkelt Gaard.

Øverød havde i 1682 i alt ti Husmandshuse, delt i tre Klasser: 1) to Landgildeshuse, det første beboet af *Niels Sørensen* og *Jørgen Christensen Tingmand*, det andet af *Kirsten Væver*; 2) 5 Holtshuse (dvs. Lejehuse) beboet af *Anders Madsen*, *Peder Hansen*, *Esbern Pedersen*, *Esbern Pedersen* og *Anders Nielsen*. Endelig 3) tre saakaldte Gadehuse, bygget paa Gaden midt i Byen, beboet af *Niels Larsen*, *Peder Hansen* og *Laurids Snedker*.

Nærum Bymænd 1682.

Modelbogen viser tydeligt, at Nærums gamle Hartkorn af 1664 var oplagt urelfærdigt, for uanset de tolv Gaardes meget forskellige Jordomraade og Jordgodhed var Hartkornet ikke des mindre ansat til 3 Td. 1 Sk. og 1 Fk. for hver eneste Gaard. De voldsomme Forhøjelser i 1684 bliver dog betydelig læmpet ved den endelige Matrikulering af 14/1 1686. Modelbogens Oplysninger opstilles i samme skematiske Form som for Øverøds Vedkommende, men de drastiske Satser fra 1684 anføres ogsaa ved de to første Gaarde.

Gaard Nr. 1: *Anders Hansen*, 53 Td. 1 Sk. 3 Fk. og 1 A., i 1684 ansat til Hartkorn af 11 Td. 2 Sk. 3 Fk. og 1 A., i 1686 nedsat til 6 Td. 6 Sk. og 1 A.

Gaard Nr. 2: *Peder Nielsen*, 62 Td. 3 Sk. 2 Fk., ansat 1684 til Hartkorn af 13 Td. 7 Sk. 2 Fk. 2 A., nedsat 1686 til 6 Td. 7 Sk. 2 Fk. og 1 A.

Gaard Nr. 3: *Peder Nielsen* og *Jakob Svendsen*, 32 Td. 6 Sk. 2 A. med Hartkorn 6 Td. 5 Sk. og 2 A.

Gaard Nr. 4: *Ole Pedersen*, 30 Td. 7 Sk. 1 Fk. med Hartkorn 6 Td. og 7 Sk.

Kiøbenhavns Amt
 Hirsch Holms Birk
 Sollerød Dogn
 Cærum Bye

Ii bemelte Bye, er 12 Gaarde som Heboes
 Oaf *Christoffersen* Mænd.

<p>N. 1. Amund Hansen</p> <p>N. 2. Anders Nielsen</p> <p>N. 3. <i>Anders og Anders Nielsen</i>, og Jacob Petersen, og derfor maas Børskilderen, som de af Arvid ogur de beboende maas give og Ende beboende gaard. Concepten findes i Arvids Bogen = 7</p> <p>N. 4. <i>Anders Nielsen</i></p> <p>N. 5. <i>Jens og Hans</i> Som alle gaarde, helst findes Margrete Wiise Dronning.</p>	<p>N. 6. Anders Nielsen</p> <p>N. 7. <i>Jens Nielsen</i></p> <p>N. 8. <i>Jacob Petersen</i></p> <p>N. 9. <i>Margrete, h. v. Dronning</i></p> <p>N. 10. <i>Jens Nielsen</i></p> <p>N. 11. <i>Anders og Hans</i>, og Jens Nielsen, og <i>Jens Nielsen</i> med N. 3 og derfor Concepten findes. #</p> <p>N. 12. <i>Anders Nielsen</i> Jens Nielsen</p> <p style="text-align: right;"><i>Christoffersen</i></p>
--	---

Side af Sollerød Sogns Markbog 1682.
 Her nævnes Bymændene paa Nærums tolv Gaarde 1682.

Gaard Nr. 5: *Hans Hansen*, 31 Td. 7 Sk. 1 Fk. 1 A. med Hartkorn 6 Td. 5 Sk. og 1 A.

Gaard Nr. 6: *Peder Brodersen*, 36 Td. 2 Sk. 1 Fk. med Hartkorn 7 Td. 3 Sk. og 2 Fk.

Gaard Nr. 7: *Hans Madsen*, 26 Td. 7 Sk. 1 Fk. med Hartkorn 6 Td. 6 Sk. 2 Fk. og 1 A.

Gaard Nr. 8: *Jacob Svendsen*, 31 Td. 5 Sk. 2 Fk. 2 A. med Hartkorn 6 Td. og 7 Sk.

Gaard Nr. 9: Københavnsborgeren *Lyder Stiftkens Enke Margrethe*, 30 Td. 3 Sk. 3 Fk. 3 A. med Hartkorn 6 Td. 3 Sk. og 1 A.

Gaard Nr. 10: *Jens Ibsen*, 34 Td. 1 Fk. med Hartkorn 6 Td. 6 Sk. 1 Fk. og 1 A.

Gaard Nr. 11: *Anders Hansen* og *Hans Pedersen*, 30 Td. 5 Sk. 2 Fk. med Hartkorn 6 Td. 6 Sk. og 2 Fk.

Gaard Nr. 12: *Søren Larsen* og *Jens Mortensen*, 31 Td. 7 Sk. med Hartkorn 6 Td. 4 Sk. 3 Fk. og 2 A.

I Nærum By boede der desuden 1682 ti Husmænd uden Sædejord, som der derfor ikke betalte nogen Hartkornsskat. Deres Navne er: 1) *Svend Svendsen*, 2) *Laurits Jensen*, 3) *Peder Pedersen*, 4) *Anders Pedersen*, 5) *Peder Nielsen*, 6) *Peder Skaaning*, 7) *Jens Olsen*, 8) *Peder Jensen*, 9) *Søren Laursen* og 10) *Søren Larsen*.

Holte Bymænd 1682.

To af Gammel Holtes syv Gaarde 1682 var betydelig større end de andre, nemlig Gaard Nr. 1, den senere Holtegaard, i 1664 med Hartkorn af 17 Td. Land og Gaard Nr. 2, muligvis den senere Egebækgaard, i 1664 ansat til Hartkorn af 12 Td. 2 Sk. og 2 Fk. Gaardene Nr. 3—6 var i 1664 ansat til samme Hartkorn, nemlig 4 Td. og 5 Sk., mens Gaard Nr. 7 i 1664 var ansat til lidt større Hartkorn end de 4 andre, nemlig til 5 Td. 4 Sk. og 1 Fk. Oplysningerne fra Modelbogen bringes naturligvis i samme skematiske Opstilling som for Øverøds og Nærums Vedkommende.

Gaard Nr. 1: Ejet af den københavnske Brygger og islandske Købmand *Thomas Jensen Dobbeltsteen*, 76 Td. 1 Fk. 1 A. med Hartkorn 17 Td. 7 Sk. og 3 Fk.

Gaard Nr. 2: *Christen Pedersen*, 44 Td. 7 Sk. 3 Fk. med Hartkorn 10 Td. 1 Sk. og 1 A.

Gaard Nr. 3: *Lars Mortensen*, 18 Td. 2 Sk. med Hartkorn 4 Td. 2 Sk. 3 Fk. og 2 A.

Gaard Nr. 4: *Ole Svendsen*, 17 Td. 5 Sk. 1 Fk. 2 A. med Hartkorn 4 Td. 6 Sk. og 2 Fk.

Gaard Nr. 5: *Mads Jørgensen*, 17 Td. 3 Sk. 2 Fk. med Hartkorn 4 Td. 2 Sk. og 1 Fk.

Gaard Nr. 6: *Anders Nielsen*, 17 Td. 3 Fk. med Hartkorn 4 Td. 3 Fk. og 2 A.

Gaard Nr. 7: *Laurids Olsen*, 17 Td. 7 Sk. 3 Fk. og 2 A. med Hartkorn 4 Td. 3 Sk. 1 Fk og 2 A.

Gammel Holte havde i 1682 en særlig stor og sikkert yderst fattig Flok af jordløse Husmænd, ikke mindre end tyve i Tal. Deres Huse falder i to Grupper, nemlig Landsgildes Huse og Holts Huse.

Af de tretten Landsgildeshuse betaler de syv aarlig 2½ Mark i Landgilde, gør deres Ugedage til Dronninggaard og tilhører hendes Majestæt Enkedronningen, undtagen Nr. 7, som tilhører Thomas Jensen paa Holtegaard. Deres Navne er: 1) *Peder Hansen*, 2) *Ingvor Ibsen*, 3) *Erik Hansen*, 4) *Svend Truelsen*, 5) *Anders Olufsen*, 6) *Hendrik Larsen* og endelig 7) Holtegaardshusmanden *Peder Andersen Skomager*.

Den anden Klasse af Landgildeshusmænd betaler hver aarligt kun 20 Sk. i Landgilde, gør i samme Maade som første Klasse Ugedage til Dronninggaard, og tilhører hendes Majestæt Enkedronningen. Deres Navne er: 8) *Oluf Christensen*, 9) *Erik Lauritsen Smed*, 10) *Christen Hjulmand*, 11) *Peder Andersen*, 12) *Niels Olufsen* og 13) *Rasmus Christensen*.

Den tredie Gruppe, de saakaldte Holtshusmænd, betaler 2 Marks Holdspenge til Enkedronningen paa Dronninggaard, men de gør Ugedage til Holtegaarden, fordi deres Huse staar paa Holtegaards Grund, med Undtagelse af Nr. 14) *Jens Nielsen Skomager*, som gør Ugedage til Gaard Nr. 7. Holtegaards Holtshusmænd har Navnene: 15) *Jens Rasmussen*, 16) *Jørgen Bentsen*, 17) *Jens Lauritsen*, 18) *Svend Pedersen*, 19) *Ole Madsen* og 20) *Nicolai Nicolaisen*.

Trørød Bymænd 1682.

De syv Trørød-Gaarde 1682 er af uensartet Størrelse og Hartkorn, men der findes ingen særlig store Gaarde, saadan som i Søllerød, Nærum og Holte. Gaardene Nr. 1, 3, 5 og 6 blev 1664

ansat til Hartkorn 6 Td. 1 Sk. 2 Fk. og Nr. 7 til Hartkorn 2 Td. 3 Sk. og 1½ Fk., mens de smaa Gaarde Nr. 2 blev ansat til Hartkorn 1 Td. 3 Sk. og 3 Fk., og Nr. 4 blev ansat 1664 til Hartkorn 1 Td. 2 Sk. og 1 Fk.

I 1686 er Forholdene følgende:

Gaard Nr. 1: *Jens Hansen*, 20 Td. 7 Sk. 2 Fk. 2 A. med Hartkorn 7 Td. 5 Sk. 2 Fk. og 1 A.

Gaard Nr. 2: *Laurits Saxen*, 10 Td. 3 Sk. 3 Fk. 2 A., baade 1684 og 1686 til det høje Hartkorn 3 Td. 7 Sk. 3 Fk. og 2 A.

Gaard Nr. 3: *Morten og Truid Olsen*, 22 Td. 4 Sk. 3 Fk. og 2 A. med Hartkorn 8 Td. 1 Sk. og 1 Fk.

Gaard Nr. 4: *Tidemand Olsen*, kun 6 Td. 4 Sk. 2 Fk. og 1 A. med Hartkorn 2 Td. 2 Sk. 1 Fk. og 1 A.

Gaard Nr. 5: *Hans Pedersen og Jørgen Jakobsen*, 21 Td. 4 Sk. og 3 Fk. med Hartkorn 7 Td. 5 Sk. 3 Fk. og 2 A.

Gaard Nr. 6: *Anders Olsen*, 25 Td. 1 Sk. 1 Fk. og 2 A. med Hartkorn 8 Td. 3 Fk. og 1 A.

Gaard Nr. 7: *Mads Hansen*, 9 Td. 7 Sk. 1 Fk. og 1 A. med Hartkorn 2 Td. 4 Sk. og 2 A.

I Modsætning til de øvrige Byer har Trørød i 1682 kun ganske faa Husmænd, i alt tre Landgildeshusmænd, nemlig *Jens Greger- sen*, *Hans Jørgensen* og *Svend Bendtsen*. De giver aarlig 2½ Mark dansk i Landgilde foruden Hoveri til Dronninggaard.

Vedbæk Bymænd 1682.

Vedbæk har i 1682 seks Gaarde, som alle er saa smaa, at vi i vore Dage kun vilde regne dem for Husmandsbrug med Jord. Da Hartkornsansættelsen 1664 er ganske uensartet for de seks Brug, anfører vi i de skematiske Oplysninger for de enkelte Gaarde baade Hartkornet 1664 og det officielle i 1686.

Gaard Nr. 1: *Jens Olsen*, 5 Td. 5 Sk. 2 Fk. og 2 A. med Hartkorn i 1664 af 2 Td. og 3 Sk., i 1686 med Hartkorn af 2 Td. og 1 Fk.

Gaard Nr. 2: *Peder Olsen* med kun 2 Td. 5 Sk. og 2 Fk. med Hartkorn 1664 af 1 Td. 3 Sk. og 1686 1 Td. 4 Sk. 1 Fk. og 2 A.

Gaard Nr. 3: *Morten Pedersen* med kun 1 Td. og 3 Sk. Jord, med Hartkorn 1664 5 Sk. 2¼ Fk. og 1686 endog 7 Sk. 1 Fk. og 2 A.

Gaard Nr. 4: *Anders Pedersen*, 5 Td. 5 Sk. 1 Fk. og 2 A. med Hartkorn 1664 1 Td. 5 Sk. og 1 Fk., i 1686 2 Td. 3 Fk. og 2 A.

Gaard Nr. 5: *Søren Sørensen* har som Vedbæks største Gaardmand 1682 9 Td. 4 Sk. 1 Fk. og 1 A. med Hartkorn 1664 2 Td. 3 Sk. og 3 Fk. og 1686 4 Td. 6 Sk. og 1 A.

Gaard Nr. 6: *Peder Boelsen*, 5 Td. 5 Sk. og 1 A. Jord med Hartkorn 1664 1 Td. og 3 Sk. og i 1686 2 Td. 6 Sk. og 1 Fk.

Vedbæk har 1682 fem Husmænd, hvoraf de fire betaler Landgilde, og desuden har et Hoved i Vedbæk Overdrev, en Græsningsret, som i Matriklen 1686 ansættes til en Hartkornsværdi af 2 Skæpper. Den femte Husmand, Fisker *Niels Svendsen*, har et Holtshus, men ingen Græsningsret i Vedbæk Overdrev. Niels »bruger aarlig Fiskeri udi Stranden med trende Sildegarn og tvende Flyndergarn«. Det gør ligeledes to af Landgildeshusmændene *Hans Pedersen* og *Ole Mortensen*, mens de to Husmænd *Haagen Espensen* og *Niels Rasmussen* ikke giver sig af med at fiske.

De enkelte Byers samlede Jordomraade og Hartkorn 1688.

I *Henrik Pedersens* grundlæggende Værk om de danske Landbrug 1688 finder vi i Bind I S. 6 sammenfattende Oplysninger om Søllerød Sogns Byer og andre Bosættelser, dyrket Jordomraade og Hartkorn, som jeg her anfører Hovedindholdet af. Jeg gør opmærksom paa, at *Henrik Pedersen* overalt har omregnet de meget besværlige Antal Skæpper, Fjerdingskar og Album, som Markbogen har regnet med, til Hundreddele af Tønder.

- 1) *Søllerød By*: 5 Gaarde, 9 Huse, 221 Td. Land med 57,34 Td. Hartkorn.
- 2) *Øverød By*: 6 Gaarde, 10 Huse, 198,9 Td. Jord med 37,81 Td. Hartkorn.
- 3) *Nærum By*: 12 Gaarde, 10 Huse, 386,5 Td. Jord med 81,62 Td. Hartkorn.
- 4) *Holte By*: 7 Gaarde, 20 Huse, 209,1 Td. Jord med 50,10 Td. Hartkorn.
- 5) *Trørød By*: 7 Gaarde, 3 Huse, 117,2 Td. Jord med 40,50 Td. Hartkorn.
- 6) *Vedbæk By*: 6 Gaarde, 5 Huse med 26,4 Td. Jord med 14,52 Td. Hartkorn.

7) *Skodsborg*: 1 Hus med 2 Td. Land og 0,74 Td. Hartkorn.

Desuden de to Lystgaarde:

8) *Frydenlund*: 29,5 Td. Jord med 8,80 Td. Hartkorn.

9) *Dronninggaard*: med i alt 103,5 Td. Jord med 44,26 Td. Hartk.

Henrik Pedersen opgiver det samlede Tal paa Søllerøds Beboelser i 1688 til 44 Gaarde og 59 Huse, af disse kun syv med Jord (Klokkerhuset, Skodsborghus og 5 Huse i Vedbæk). Det samlede dyrkede Jordomraade i Søllerød Sogn 1688 opgiver Henrik Pedersen til i alt 1294,1 Tønder Jord, beregnet til i alt 335,69 Tønder Hartkorn.

Sammenligner vi med vore Nabosogne 1682, viser det sig, stadig i Følge Henrik Pedersens grundlæggende Beregninger, at Lyngby Sogn med 48 Gaarde og 47 Huse havde 2,292,4 Tønder dyrket Jord med 463,42 Tønder Hartkorn, mens Gentofte Sogn med 46 Gaarde og 63 Huse raadede over 2,605,9 Td. Land med et Hartkorn paa 666,04 Td. Gaar vi mod nord til det store Birkerød Sogn, fandtes der her i 1682 82 Gaarde og 94 Huse, deraf 28 med Jord med et dyrket Jordomraade paa 2,334,5 Td. Land og med et Hartkorn paa 632,02 Tønder Land. Springer vi over Furesøen til Farum, havde Sognet 1682 33 Gaarde og 19 Huse med 1332,6 Td. Land med 250,46 Td. Hartkorn. Farum havde altsaa 40 flere Tønder dyrket Land end Søllerød Sogn, men ikke mindre end 85 færre Tønder Hartkorn.

Sammenligner vi frem i Tiden til 1905, viser Trap, Fjerde Udgave II, S. 298, at der i Søllerød Kommune fandtes 51 Gaarde med 294 Td. Hartkorn og 1262 Huse med 69 Td. Hartkorn samt 30 jordløse Huse.

Vi har i første Hovedafsnit anført et Uddrag af Markbogens Oplysninger om Landbyernes Vange, Aase og Agerstykker, disses Engbund, Græsningsmuligheder, Tørvemoser m. m. og derefter i andet Hovedafsnit anført Navnene paa alle Beboere, der er optaget i Markbogen, deres Fæstejord og dens Hartkornsansættelse, saa at sige deres Ejendomsskyld i denne Søllerød Sogns Vejviser af 1682, og vi skal nu i tredie og afsluttende Hovedafsnit prøve at skønne over, om vi kunde finde ud af, hvad det var Slags Mennesker, der levede i Søllerød Sogn 1682.

Lad os først se et Øjeblik paa Søllerød Sogns oprindelige Befolkning, der desværre i Nystrøms Bøger er stillet altfor meget i

Skygge. Paa det overvejende Flertal af *Sognets Gaarde* har vi en Gaardmandsstand af ubetinget dansk Afstamning, bærende ganske hjemlige, oftest helt almindelige, lidet særprægede Navne. I Søllerød By har vi Gaardfæstere med Navne som Jens Olsen og Peder Nielsen; i Øverød Niels Hansen og Anders Madsen; i Nærum Ole Pedersen og Søren Lauritsen; i Holte Lars Mortensen og Mads Jørgensen, og i Trørød Hans Pedersen og Jørgen Jakobsen. Af og til kan der dukke lidt sjældnere Navne op blandt Gaardfæsterne, men de vidner lige saa ubetinget om deres Bæreres danske Blod. Vi kan nævne Tidemand og Truid Olsen i Trørød, Peder Brodersen i Nærum, Laurits Saksen i Trørød, Peder Boelsen i Vedbæk, Gudmand Bendtsen i Skodsborg. Kun faa af Gaardfæsterne er ikke af Bondestand. I Nærum har vi Borgermanden Lyder Stiefkens fra København, hvis Enke Margrethe har overtaget Fæstet efter sin Mands Død. I Holte har vi Ejeren af Holtegaard, Brygger og Købmand Thomas Jensen Dobbeltsten, som i 1675 havde faaet Fæstebrev paa Gaarden efter Hans Merchels Død. Kornmølleren paa Strandmøllen Lorens Steffensen er muligvis af sønderjysk Udspring, derimod er formentlig Gaardfæsteren og Degnen Jakob Hansen i Søllerød en sjællandsk Bondesøn, der ikke drev det til at blive Præst.

De mange *Husmænd*, som navngives i de forskellige Landsbyer, har gennemgaaende Navne af ganske samme jævne ensformige danske Præg som Søllerød Sogns Gaardfæstere. Ogsaa her kan vi af og til møde ejendommelige gamle danske Navne som Esbern Pedersen i Øverød, Ingvor Ibsen i Holte, Jens Gregersen i Trørød eller Haagen Espersen i Vedbæk. En enkelt Husmand, Urtegaardsmænd Jakob Wagner (d. v. s. Vognmand) i Søllerød, er formodentlig af tysk Udspring i tidligere Tjeneste hos den tyskfødte Enkedronning Sofie Amalie. Husmand Peder Skaaning i Nærum er tydeligt nok en trofast dansk Landsmand, flygtet fra Skaane. Østard Hansen paa Kaninholmen er muligvis Fynbo.

Nogle af Husmændenes Tilnavne viser, at de er *Landsbyhaandværkere*. Vi kan nævne Johan Væver i Søllerød, Kirsten Væver og Lars Snedker i Øverød, Peder Andersen Skomager og Erik Lauritsen Smed i Holte og Christen Hjulmand i samme By. Man undrer sig over, at der ikke nævnes nogen Skrædder eller nogen Tækkemand blandt Sognets Husmænd, men de kan selvfølgelig have

levet i Sognet uden udtrykkelig at blive nævnt i Markbogen. Mærkelig nok, at der ingen Arbejdere bliver nævnt i Markbogen, knyttet til Strandmøllen eller til Stubbe Mølle og Nymølle. Ejendommeligt er det at fastslaa, at der i Markbogen kun navngives tre Fiskere blandt Husmændene i Vedbæk i Sammenligning med de folkerige Fiskelejer, Gilleleje og Hornbæk paa Sjællands Nordkyst, der begge 1682 havde gennemført at faa bygget Kirker i deres Byer, hvad Vedbæk 1682 var ude af Stand til.

Gaar vi nu over til *Mennesker udenfor Bondestand* i Søllerød Sogn 1682, saa ser vi, at den Udvikling, som i vore Dage i saa stærk en Grad præger Søllerød Sogn, Indflytningen udefra af Helaaarsbeboere og Sommerbeboere, allerede saa smaat er begyndt i 1682, især i selve Søllerød By. Her gaar Dronning *Sophie Amalie* i Spidsen paa en helt til vor egen Tid mærkbar Maade. Ikke blot faar hun af Kongen, Frederik den Tredie, overdraget Storbondedaarden Tange, som hun omdanner til Lystejendommen, man kan godt sige Lystslottet Dronninggaard, men hun faar ogsaa overdraget Bøndergaardene og Husmandsstederne som sin personlige Ejendom af Kongen. Efter mit Skøn maa hun have udvidet Husmandsstedernes Antal ret stærkt, for at faa tilstrækkelig Arbejdskraft til sin Lystgaard. Mens en Landsby som Trørød kun har tre Husmænd i 1682 og Vedbæk 5, deraf 3 Fiskere, saa har Holte ikke mindre end 20, Nærum 10, Øverød 10 og Søllerød 10 Husmænd. Navnlig for Holtes Vedkommende fremhæver Markbogen meget stærkt, at Landgildes-Husmændene betaler Afgifter til og gør Ugedagstjeneste paa Dronninggaard, og selv de Holdshusmænd, der tilhører Ejeren af Holtegaard, maa betale Leje af deres Holdshuse til Enkedronningen, mens de gør Ugedagstjeneste til Holtegaard.

Det var ikke blot Dronningen, der ønskede at eje en Lystgaard i det naturskønne Søllerød Sogn, det var ogsaa den første Greve af Frisenborg *Mogens Friis*, der efter sin Fratræden som Rente-mester 1673 døde d. 9. Juli 1675, eller vel snarere hans Enke *Anna Marie Offenberg*, der ejede Frydenlund i 1682. Vi ved nemlig ikke nøjagtigt, hvornaar Frydenlund er købt og oprettet som Lystejendom, vi ved kun, at Frydenlund nævnes vistnok for første Gang i 1679, da Nærum Bymænd maatte staa til Ansvar, fordi noget Overdrev og Skov, blandt andet den saakaldte Hestehave, var

blevet overdraget Frydenlunds Besidder, skønt det oprindeligt var Fæstegods, der hørte til Dronninggaard. (Nystrøm, Øresundskysten, S. 438). Frydenlund kom tilbage til Kronen d. 28. December 1683 for en Pris af 2000 Rd. og gik derved ud af den grevelige Familie Friis' Besiddelse. Hvis det, som Nystrøm mener, virkelig er Henrik Ehms Kobbermølle, der danner Grundlaget for Frydenlund, kan man kun sige, at Grevinde Friis troligt har fulgt sin Dronnings Exempel at skaffe sig en smukt beliggende Lystgaard i Søllerød Sogn til Sommerophold.

I Nærum 1682 var den Udvikling paabegyndt, som skulde føre til Oprettelsen af Lystejendommen *Nærumgaard*. Nystrøm oplyser nemlig (Øresundskysten, S. 333 f.), at Gaard Nr. 9 tidligere blev beboet af en Jakob Bang, der den 10. Marts 1661 hos Ærkebisp Hans Svane havde taget Fæstebrev paa gamle Peder Niensens Gaard (Søllerødbogen 1943, S. 77), men denne Gaard blev udlagt for Gæld, og kom saaledes til Margrethe salig Lyder Stieffkens og Kornelius Kohlendahl, hvis Arvinger overdrog Gaarden til Ulrik Sontum. Han overdrog 1690 for 200 Slettedaler Gaard Nr. 9 til den københavnske Borger og Handelsmand Christian Brandt (død før 1708). Han anlagde en Lysthave, som han siden overdrog til Biskop Hans Baggers Enke Søster Svane, Hans Svanes Datter.

Derimod vil man ikke kunne sige, at Holtegaard var en Lystgaard i Brygger Thomas Jensen Dobbeltsteens Besiddelse, det blev den først i senere Tid. Holtegaard var endnu 1682 en Nyttegaard, beregnet paa at skaffe sin Ejer Indkomster, og ikke blot som Frydenlund hovedsagelig Udgifter. Dobbeltsteen drog stor Nytte af det uretfærdige Privilegium, hans Forgænger Hans Merchel havde forskaffet sig, at have Eneret paa at forsyne Sognets Kroer med Øl, Brændevin og Tobak, saaledes at Kromændene ikke maatte købe disse Ting andetsteds. I Dobbeltsteens første Tid paa Holtegaard efter 1675 blev hans Eneret ikke holdt strengt efterrettelig, og navnlig Kromanden i Vedbæk, Peder Bodelsen, gjorde Brud paa sine Forpligtelser ved selv at brygge det Øl, der blev brygget i hans Kro (Nystrøm S. 351, sml. S. 49). Holtegaards Privilegium var Aarsag til Bygningen af Holte Kro o. 1790 af Nordmanden Jakob Schnell. Holte Kro gav 1864 ved Nordbanens Bygning Navn til Holte Station og til den Forretningsby Holte, der opstod nord

for denne Station, og som igen har givet sin Moderby Holte Benævnelsen Gammel Holte.

Nystrøm oplyser desværre ikke (S. 314), hvornaar Landsdommer *Ulrik Luft* havde købt Søllerød Bys største Gaard, ej heller hvad der blev af denne Gaard efter *Ulrik Lufts* Død d. 8/12 1684 og hans Enke *Kirsten Tidemand Dalbys* Død en god Maaned senere d. 11/1 1685. Det er min Opfattelse, at det netop var denne Gaard, som Etatsraad Fr. Esmarch havde ejet og omdannet til Lystgaard eller i Fald til Lysthave (Nystrøm S. 316) og som hans Enke *Frederikke Selmer* for 1250 Daler kurant tilskødede Overkrigssekretær for Søetaten *Grev Fred. Danneskjold-Samsøe* (1703—70), *Søllerødgaards* Bygmester, d. 15. Maj 1740.

Om *Ulrik Luft* nogensinde har været bosiddende i Søllerød, vides ikke, men det er ikke sandsynligt. Derimod ved vi med Sikkerhed, at Ejeren af den lille Gaard Nr. 5, der blev saa forfordelt ved Høskiftet, Præsident *Peder Resen*, havde Sommerbolig i Søllerød. Desværre fortæller *Peder Resen* ikke i sin *Levnedsskildring* (sml. S. 85) noget om, hvornaar han havde købt *Peder Nielsens* Fæstegaard, eller hvornaar han havde bygget sit lille Landsted i Søllerød. *Peder Resen* døde forholdsvis snart efter 1682, allerede d. 1. Juni 1688, og hans Enke *Anna Meier* fulgte ham i Graven d. 6. Dec. 1689. Vi ved desværre heller ikke her, hvad der blev af deres Landsted efter deres Død. Det er maaske ikke helt uden for Mulighedernes Grænse, at det var denne yndige, men sikkert beskedne Lystejendom, der senere blev til det pragtfulde *Carlsminde* (sml. Nystrøm S. 327—29).

Fra Markbogen ved vi, at Dronning *Sofie Amalie* havde overladt *Livlæge Poul Moths* Enke et Sommerhus i Søllerød, den senere *Mothsgaard*. Hendes Mand døde d. 6. Marts 1670, kort efter *Kong Frederik den Tredies* Død d. 9. Februar 1670. Overdragelsen maa rimeligvis være sket ret snart efter *Livlægens* Død, og Enkefru *Ida Dorothea Moth* maa have ejet Stedet til sin Død d. 26. September 1684. Og efter hendes Død maa Stedet have været ejet af hendes Søn, den kendte Direktør for det danske Postvæsen *Mathias Moth*, der efter Moderens Død ejede *Mothsgaard* til sin Død d. 19. Marts 1719, og som 1703 fik bygget sin lukkede Stol i Søllerød Kirke. Ligesom *Peder Resen* med hans *Danske Atlas* var *Mathias Moth* en Aandens Stormand, som har indlagt sig uvur-

derlig Fortjeneste, ogsaa for Nutidens Danmark, ved sine vældige utrykte Samlinger til en dansk Ordbog, ikke blot et sprogligt, men ogsaa et kulturhistorisk Hovedværk i den danske Litteratur, ivrigt studeret af hele Kredsen af Videnskabsmænd omkring vor nye store lige afsluttede Danske Ordbog, der burde have heddet Dahlerups Ordbog.

Søllerød Kro skal efter Nystrøm have været til 1682, skønt den ligesom Vedbæk Kro ikke udtrykkelig nævnes i Markbogen. Nystrøm oplyser nemlig (S. 311 f.), at et af Gadehusene ved det gamle Gadekær fik, da det bortfæstedes 24. Marts 1677 »Ret til et lidet Krohold for de Rejsende og Lusterende« (d. v. s. Lystvandrende). Jeg vil tro, at Søllerød Kro, der er Gaard, ikke Hus, maa være identisk med Jakob Hansen Degns Halvgaard, saa netop han er Søllerød Sogns første Krovært, og ikke Husmanden Peter Knudsen i Hr. Jørgen Lauritsen Aaskovs Husmandshus midt paa Søllerød Gade, selv om der var nær Forbindelse mellem Kro og Præstegaard i Tiden omkring 1690 og ogsaa siden hen.

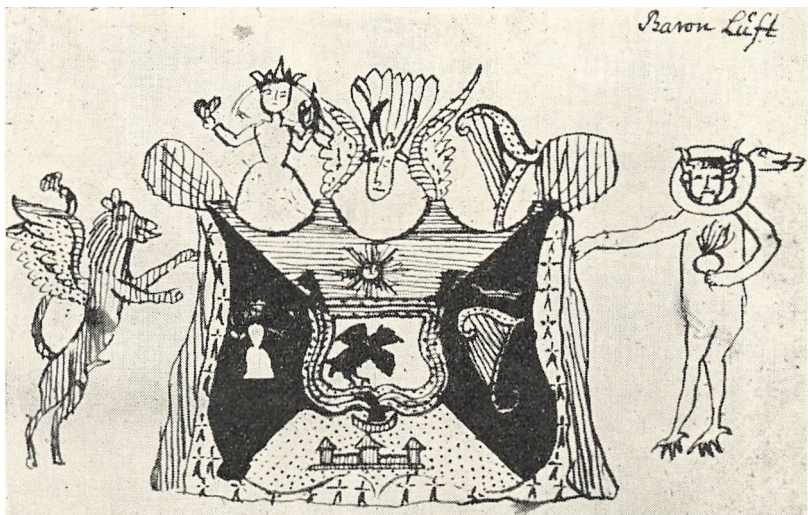
Vi mangler nu kun Dronninggaard og Strandmøllen. Nystrøm oplyser S. 468, at Johan Dreyer 1679 var Forpagter paa Dronninggaard, men han nævnes slet ikke i Søllerød Sogns Markbog, og der vides ikke noget nærmere om ham. Det gør der derimod om Ejeren af Strandmøllen 1682 *Jakob Butienter*, han ikke blot nævnes i Markbogen 1682, men ogsaa i Hofmans Foundationer VII S. 23 f., og vi ved heraf, at han skænkede 1683 1) 100 Rd. til et Gravsted i selve Søllerød Kirkerum og 2) et Legat paa 100 Rd. til de fattige i Søllerød Sogn, idet han derved opfylder et udtrykkeligt Ønske fra sin afdøde Hustru *Regina Delmenhorst*, født Nicolaisdatter. Disse Fundatser har givet Mulighed for en lidt nærmere personlig Viden om dette Fabrikørpar paa Strandmøllen, som det vil fremgaa af efterfølgende lille Skitse (S. 73 ff.).

Lad mig lige sige et Par Ord til allersidst. Værdien af disse, jeg ved fuldt vel ganske foreløbige Uddrag af Søllerød Sogns Markbog 1682 og dets Modelbog 1686, vilde øges meget stærkt ved, om der paa Grundlag af Søllerød Sogns Markbog og med de forskellige Udskiftningskort o. 1800 som Ramme, blev udarbejdet og udgivet et Kort over Søllerød Sogns Vange, Aase, Agre og Overdrev 1682. Det har jeg desværre ikke selv paa Grund af manglende Landmaaleruddannelse været i Stand til at foretage. Men jeg kan

ikke tro andet, end at det vilde være en smuk og værdig Opgave for et Par unge Landmaalerelever, helst fra Søllerød Sogn, at udarbejde et saadant udførligt Kort over »Søllerød dejligst Vang og Vænge, lukt med Bølgen blaa«. Maaske allerhelst en Række Kortblade, der tydeligt kunde angive Fæsteforholdene i Aaret 1682.

Jeg vilde ligeledes bede Ejerne eller Beboerne af Søllerød Sogns gamle Gaarde at interessere sig for, og ogsaa yde et økonomisk Offer til Udredning af netop deres egen Gaards Historie gennem Tiderne, mindst 300 Aar eller mere. Jeg mener, at den dygtige Leder af det danske Slægtsgaardsarkiv i Dansk Folkemindesamling, Arkivar *P. K. Hofmansen*, netop vilde være den rette Mand til at gennemføre dette meget omfattende Forskningsarbejde paa fyldestgørende Maade. Jeg haaber personligt ad Aare at føre Gaardhistorien et Skridt tilbage til Frederik den Tredies Tid 1651, og derefter siden hen at samle de spredte Oplysninger om Søllerød Sogn i Middelalderen, hvor Hovedkilden er Roskildebispernes Jordebog af 1370. Disse Arbejder skulde være overkommelige for mig, men til at knytte Forbindelsen mellem Markbogens Gaardfæstere af 1682 og Arveskødemodtagerne af 1766 kræves der et saa stort Arkivarbejde, at det vil være mig umuligt at kunne magte det, hvor gerne jeg end vilde kunne godtgøre, at det netop var Markbogens Gaardfæstere af 1682, der var Oldefædre eller Bedstefædre til Arveskødernes Gaardmænd af 1766. Lettere at gennemføre er Gaardhistorien fra 1766 til vore Dage, selv om det tager megen Tid og Arbejdskraft. Jeg vil tro, at det engang skal kunne vise sig, at der i Hovedsagen, trods meget stærke Indgreb udefra, er en indre Ættesammenhæng mellem Søllerød Sogns Fæstebønder af 1682, hvis Navne vi kender takket være Markbogen 1682, og vor Tids Landmænd i Søllerød og Vedbæk Sogne 1955.

Baron Ulrik Lufts »adelige« Vaaben.
 Efter Originaltegning i Rigsarkivet.
 (Sml. her Side 66).

Landsdommer Ulrik Luft

af

Hans Ellekilde

Fra Markbogen ved vi, at Landsdommer *Ulrik Luft* ejede den største Bondegaard i Søllerød, rimeligvis Stamgaarden til det senere Søllerød Slot 1742, og at han den 13. Januar 1681 havde gennemført Søllerød Bys Krav paa Attemosebakken overfor Gammel Holte, som derfor maatte give Afkald paa denne Bakke, som Holte Bymænd kaldte Hølyngbakken. Nystrøm oplyser i Øresundskysten S. 314, at denne Ulrik Luft var en mærkelig Personlighed, der endte som en Slags Fornøjelsesraad eller Hofnar hos Kristian den Femte og udnævntes til »Herre af Luftendal«. Den store Søllerød-Gaard havde tidligere tilhørt Ridefogden over Københavns Amt, *Thomas Holck*. Nystrøm oplyser ligeledes S. 407, at Ejendommen *Springforbi* tilhørte Landsdommer Ulrik Luft. Springforbi havde som Tilliggende et Par Jordløkker, hvor-

igennem Strandvejen førte, desuden et Overdrev med Underskov mellem Springforbi-Broen og Huset, og et Stykke Eng til fire Høveders Græsning. Ulrik Lufts Fæster hed *Jens Sibbesen*, han boede i Huset ogsaa efter Landsdommerens Død d. 6. December 1684, da Springforbi maa være faldet tilbage til Kronen. Sibbesen drev Agerbrug og havde rimeligvis ogsaa Krohold paa Springforbi.

Vi ved ikke med matematisk Sikkerhed, hvem der er Ulrik Lufts Forældre, men mine personhistoriske Studier har overbevist mig om, at Tolder *Hans Pedersen* (1591—1645) i Helsingør, Kristian den Fjerdes tidligere Kammertjener, maa være hans Fader, og *Anne Luft* (1605—44) maa være hans Moder. Hun var Datter af Kristian den Fjerdes Tolder *David Luft* i Helsingør (død 23/1 1635) og Søster til den skønne Jomfru *Bente Luft*, som var elsket af *Christian Ulrik Gyldenløve* (1611—40), Søn af Kong Kristian den Fjerde og hans Frille Kirsten Madsdatter. Den unge Kongesøn vilde gøre den unge Tolderdatter Bente Luft til sin ægteviede Hustru for Gud og Mennesker. Men det modsatte hans kære Fader, *Kristian den Fjerde*, sig paa det allerkraftigste, som vi tydeligt kan skønne af hans egenhændige Brev af 31. August 1638, her gengivet med moderne Retskrivning og Tegnsætning for den lettere Forstaaelses Skyld. Hans Majestæt Kongen skriver til *Fredrik Urne*, Kommandanten paa Kronborg:

»Du skal tale med *Niels Tolders* og med *Hans Pedersens* Hustruer (d. v. s. Karen og Anne Luft) i Niels Tolders Nærværelse, og dennem lade forstaa, hvorledes jeg kommer i Erfaring, at Christian Ulrik skal være geraaden i Kærlighed med deres Søster Bente saa vidt, at det er i alle Folks Munde, at de skulde komme sammen i Ægteskab, hvilket kommer mig ganske underligt for og fremmed, at sligt udaf Christian Ulrik imod min Villie skulde foretages, i Synderlighed efterdi det er ham sagt, at sligt hans Narreværk, hvorved han kunde komme i Foragt hos Godtfolk og skille Pigen ved sin Lykke, var mig imod i alle Maader. Hvorfor de her ovenbenævnte (altsaa Karen og Anne Luft) samme deres Søster Bente min Mening skal lade forstaa. Og skal Niels Tolder det derhen dirigere, at han uformærkt straks tager samme Bente op med sig til Norge, og der hos sig beholder, til hendes Lykke kan blive anderledes, saafremt han ikke derfor vil staa mig til Rette. Gælden, som David Luftes Børn mig skyldig er (nemlig for hans Underslæb som Tolder i 1633), skal derhen lilkvideres, at naar de betale mig Kapitalen, da er jeg tilfreds med (d. v. s. ligeglad med) Renten.«

Det lykkedes vistnok ikke Kong Kristian den Fjerde at eksportere Bente Luft til Norge, til hendes Søster Karen og hendes Svoger, Borgmester Niels Tolders Hjem i Oslo. Nej, Bente Gyldenløve, som hun blev kaldt, fulgte sin Elskede paa hans Krigstog i Tyskland, da Christian Ulrik pludselig foran Byen Meinertshagen blev overrumplet af sine Fjender og faldt den 6. Oktober 1640 efter en heltemodig Kamp, uden at ville overgive sig. Han ramtes da af et fjendtligt Skud og styrtede af Hesten. I Köln fik Bente Budskabet om hans Fald, her havde hendes kongelige Elsker lovet hende, at deres Bryllup skulde staa, den forladte unge Pige maatte briste i hjerteskærende Graad. En Obligation paa næsten 11,000 Rigsdaler, som Christian Ulrik Gyldenløve havde givet »sin hjerteelskede trolovede Brud, den dyderige Jomfru Bente Luft«, krævede hans barske Fader tilbage, og hun turde hverken handle imod hans Villie eller vende hjem til Fædrelandet, mens den gamle Konge levede. Først i 1650 skrev hun til Christian Ulriks Halvbroder, Kong Frederik den Tredie, om hun maatte faa sin Obligation tilbage, da hun levede i den største Elendighed. Først fem Fjeringaar senere bekvemmede Kong Frederik sig til at give Bente Luft den aarlige Landgilde af Hauge Mølle ved Slangerup paa Livstid.

Vi kender Navnene paa Tolder David Lufts mange Børn fra Hostrup Schulz' Bog »Helsingør Embeds- og Bestillingsmænd« 1904, S. 118, men imellem dem er ikke nogen Ulrik. Jeg gætter paa, at Ulriks Fader og Moder har opkaldt deres Søn efter Bentes kongelige Elsker Christian *Ulrik* Gyldenløve, som ikke vilde gøre Bente til slet og ret Frille, men derimod til sin retmæssige Ægtehustru. Det er deres Tillidserklæring til den sympatiske unge Kongeætling, der ligesom de selv var altfor afhængige af den strenge Faders og Konges uretsindige Beslutning. Da vi ved, at Ulrik Hansen bliver Student fra Roskilde Skole 1654, maa han rimeligvis være født 1635 eller 1636. Han maa være født i Helsingør, ikke i Roskilde, men da St. Olai Kirkebog fra Helsingør først er bevaret fra 1639, kender vi desværre ikke hans Daabsdag. Hans sandsynlige Fader, Tolder *Hans Pedersen* i Helsingør, er heldigvis ret vel kendt, dels fra Christian den Fjerdes egenhændige Breve, dels fra hans til vore Dage bevarede Gravmæle i Roskilde Domkirke, fuld af personhistoriske Oplysninger.

Hans Pedersen fødtes d. 1. Aug. 1591, han blev Kammertjener hos Christian den Fjerde 1619, og han fik hurtig en betroet Stilling som Kongens Tillidsmand, blandt andet som Tilsynsmand med Mønten og som Hovedvidne imod Kirstine Munk i hendes Elskovshandel med Rhingreven, *Otto Ludvig af Pfalz*. Kongen har sørget for, at hans tro Mand blev først Toldskriver, og derefter fra den 19. April 1626 Tolder ved Øresundstolden i Helsingør. D. 5. Juni 1626 kunde han fejre Bryllup med sin Principals, David Lufts Datter *Anne*, født i Helsingør d. 5. Marts 1605, og altsaa næsten 14 Aar yngre end sin Ægtemand. De levede i Ægteskab sammen 18 Aar og een Maaned til *Anne Lufts Død* d. 5. Juli 1644, og »Gud velsignede dem med 5 Sønner og 6 Døtre«, hedder det paa Gravstenen i Roskilde Domkirke¹). Af disse mange Børn kender vi foruden *Ulrik Hansen Luft* med Sikkerhed kun tre, nemlig den kongelige Hofbogtrykker *Corfitz Luft*, død 3. Marts 1680, *Sophie Hansdatter Luft*, vistnok den ældste af Døtrene, opkaldt efter sin Mormoder og *Magdalene Sibilla Dorothea Luft*, født d. 21. Juni 1639 i Helsingør, Enke efter Præsten *Iver Først* i Glostrup og død 1708.

Tolder *Hans Pedersen* var indblandet i sin Svigerfader *David Lufts Underslæb* overfor Øresundstolden, og han var ligesom denne suspenderet i Tiden d. 24. April 1633 til 11. Juli 1633. Saa tog Kongen de to Syndere til Naade igen, og gik ind paa at betragte Underslæbet som Laan, der skulde betaales af *David Luft* og hans Arvinger med Rente og Rentes Rente. I August 1638 efter *David Lufts Død* gav Kongen, som vi lige har hørt, Afkald paa Renten for at gøre *Bente Lufts Frænder* velvillig stemte overfor Kongens Krav om den fuldstændige Afbrydelse af Forbindelsen mellem *Bente* og *Christian Ulrik Gyldenløve*. Den 23. Januar 1635 dør *David Luft*, og *Hans Pedersen* overtager og ejer til sin Død sin Svigerfaders store og smukke Gaard paa Stengade 14 i Helsingør. *David Lufts Enke, Sophie Hansdatter*, havde til sin Død 1638 siddet i uskiftet Bo. Men da viser Skiftet efter *David Luft*²) at havde end *David Luft* tilsyneladende været en formuende Mand, hvis samlede Formue blev opgjort til 14,427 Rd. 2 Mk. og 10 Sk.,

1) Steen Friis: Roskilde Domkirke. 1851—52. S. 216. Han dør 11/5 1645.

2) Helsingør Skifteprotokol 1632—35, S. 438—68.

havde han ogsaa en meget stor løs Gæld, ikke mindre end 11,651 Rd. og 22 Sk., hvoraf Spekulationsgælden til Kongen beløb sig til 2038½ Rd. Nettoformuen udgjorde derfor kun 3575 Dl. 3 Mk. og 6 Sk., og Anne og hendes Søstre Karen og Bente Luft maatte nøjes med en Søsterlod for hver paa 397 Rdl. 20 Sk. og en Hvid.

Kort Tid efter dette Skifte af September 1638 ophørte Hans Pedersen med at være Tolder i Helsingør. Han blev d. 15. Marts 1639 afløst som Tolder af *Gødert Braëm*, men han fik i Stedet et af Datidens »Ben«, han blev udnævnt til Kannik i Roskilde. Baaede han og hans Hustru blev jo som før sagt begravet i Roskilde Domkirke, men det er uvist, om de ogsaa har haft Bolig i Roskilde. Hans Skifte i Helsingørs Skifteprotokol af 15. September 1645 beskriver nemlig Indboet i de Værelser, Hans Pedersen selv har benyttet. Hans Skifte er i øvrigt en meget stor Skuffelse for Personalthistorikeren, det er nemlig kun en foreløbig Registratur over hans Formue i Helsingør, men ikke i Roskilde eller andetsteds. Der er ikke nogen Oplysninger om Gæld eller Nettoformue, end mindre gives der Besked om Arvingerne, naturligvis de i 1645 overlevende af de 11 Børn. Af Arvingerne nævnes kun den ældste Datter Sophie, som boede i de salige Folks Gaard i Helsingør. Skiftet viser, at Sophie har givet Besked om, at nogle Sager paa det øverste Loft, der registreredes ligesom det øvrige Indbo, tilhørte ikke Forældrene, men derimod Mosteren Bente Luft.

Hvorledes det var gaaet disse Børn efter Faderens Død i 1645, ved vi intet med Sikkerhed om. Børnene maa have haft nogen Formue, og den ældste Søster Sophie har nok været som en Moder for sine yngre Søkende. Hjemmet er rimeligvis flyttet til Roskilde, for Broderen Ulrik har nemlig gaaet i Roskilde, ikke i Helsingør Latinskole. I 1654 blev Ulrik Hansen, paa Latin *Uldarius Johannis*, sendt fra Roskilde Skole til Københavns Universitet, for at tage sin Studentereksamen. Ulrik Hansen Luft har rimeligvis studeret Theologi, Datidens Hovedstudium, men vi ved faktisk intet om hans Studietid i og udenfor København. I hans Studentertid indtraf den store Svenskerkrig 1657—60 med Københavns Belejring, og Københavns Studenter gik til Kamp mod Dødsfjenden, men i Listen over de Studenter, som gik til Volds, mangler desværre Ulrik Hansen Luft.

Hvorledes det var lykkedes Ulrik Luft at komme i Forbindelse med Kong *Frederik den Tredie* ved vi ikke, vi ved kun, men denne Gang med fuld Sikkerhed, at Kongen og hans Hustru, Dronning *Sophie Amalie*, havde fattet en saadan Tillid til den 25aarige Student Ulrik Luft, at de d. 8. Oktober 1660 antog ham til Præceptor for deres syvaarige Søn, *Hertug Jørgen* (født d. 21/4 1653, siden Prinsregent af England som Dronning Annas Gemal). Det fremgaar af Sjællandske Registre XXIV Bl. 682—84 »Ulrich Luft at være Hertug Jørgens Præceptor«, hvori det hedder, sml. K. L. Rahbek Tritogenia II 1828 S. 33—34:

»Gjøre alle vilterligt, at Vi naadigst haver antaget og tilbetroet, saa og hermed antager og tilbetrør Os elskelig *Ulrich Luft* til at være Vores elskelige kære Søn, Hertug Jørgens Præceptor, og skal han i samme Bestilling være Os, vore Riger og Lande huld og tro, dessen (d. v. s. dissens) Gavn og Bedste vide at ramme, Skade og Fordærv derimod af yderste Magt og Formue hindre og afværge, og i Synderlighed skal han lade sig højstbemeldte hans Kærlighed paa det flittigste og troligste være befaleet, og have godt og tilbørligt Tilsyn, at hans Kærlighed, eftersom hans Alder det kan taale, til Guds frygt bliver holdt udi *Catechismo*, og siden med Alderens Tiltagelse udi den rette og rene Augsburgske Confessions Fundamenter daglig øves og undervises, saavel som Aften og Morgen med Andagt gør sin Bøn, det tyske og latinske Sprog med Lyst og Flid lærer, udi Læsen og Skriven sig øver, saa vel som og lærer det danske Sprog at tale og forstaa. Siden *pro captu ingenij in humanioribus* vel informeres¹⁾ og han ellers udi alle fyrstelige Sæder og Høflighed (d. v. s. Høviskhed) forfremmes. Og naar vi bemeldte Ulrich Luft vores naadigste *Instruktion* herefter meddele, hvorledes han i et og andet Tilfælde videre skal forholde, haver han sig og derefter at rette. Han skal ogsaa hans Kærligheds tilforordnede Hofmester, eller hvem vi ellers udi hans Fraværelse *Inspektion* med hans Kærlighed tilbetroer, tilbørlig *Respekt bevise*. Og ellers sig udi denne hannem anbetroede Bestilling tro og flittig lade befinde, som han det for Gud i Himmelen, for os og al Verden vil forsvare, og han herefter vores kongelige Gunst agter at vinde, eftersom hans Ed hannem derforuden tilforpligter. For saadan hans flittige og tro Tjeneste ville vi give ham til Besolding og Kostpenge paa sig aarlig 450 Rdl., som hannem af vores Rentekammer til gode Rede skal vende erlagt. Hvilken fornævnte hans Besolding og Kostpenge skal begynde og angaa fra dette vort Brevs Dato, og siden continuere (d. v. s. fortsætte), saa længe han udi samme Bestilling forbliver. Thi bede vi og byde vi vores Rentemestere, de, som nu ere eller efterkommendes vorder, at de hannem forskrevne Besolding og Kostpenge aarligen og udi rette Tid at give og fornøje. ej gørendes hannem derpaa Forhindring i nogen Maader.«

¹⁾ d. v. s. undervises godt i de latinske Forfattere, naar han faar den fornødne Fatteævne.

Kong Frederik og hans Dronning Sophie Amalie maa have været tilfredse med Ulrik Lufts Lærervirksomhed for den lille Prins Jørgen, for den 27. November 1661 blev det overdraget ham at lægge den første Grund til deres Døtres Undervisning. I en lang Aarrække fortsatte Ulrik Luft nu sit Arbejde med at være Prinsessernes Præceptor, saaledes at han den 28. Juni 1669 kan faa Lønforhøjelse for sin lange og tro Tjeneste. Det hedder i Sjællandske Tegnelse for 28. Juni 1669 (Bind XXXVIII Blad 707/420 i Rigsarkivet):

»Vider, at Vi allernaadigst haver bevilliget vores elskelige Døtre Prinsesserens Informator Ulrich Luft for samme sin lange tro Tjeneste og flittige Opvartning, at maa nyde og bekomme lige saadan aarlig Løn og Besolding, nemlig 800 Rd., som *Rudolf Roland*, forrige Informator af os allernaadigst bevilliget var, og at begynde og angaa fra den Tid han bemeldte Roland succederede, og siden continuere (d. v. s. fortsætte) saa længe, han i bemeldte Tjeneste forbliver.«

Fra *H. C. Roeds* Fortegnelse over Hofetaten i Rigsarkivet ved vi, at Rudolf Roland havde været Lærer for Prinsesserne fra 21. Januar 1656, og at han den 12. November 1661 blev Lærer for Prins Jørgen. Kort Tid før, d. 4. Juli 1661 havde han giftet sig med Edle Margrethe Møller, og han blev i 1664 udnævnt til Præsident i Altona.

Ulrik Lufts Informatorvirksomhed for Kong Frederik den Tredies Døtre synes at være fortsat efter Kongens Død 1670 til Juni 1673. Da fik han den 14. Juni 1673 Bestalling til at være Landsdommer paa Langeland¹⁾ med en aarlig Løn af 300 Rd. og dertil 300 Rd. i Naade. Her giftede han sig 16. Februar 1676 i al Stilhed med en velstillet Dame, *Kirsten Tidemandsdatter Dalbye*, der i ni Aar havde siddet Enke efter sin første Mand, Kong Frederik den Tredies lige udnævnte Livlæge, *Ahasverus Payngk* (1608—67).

Kirsten Tidemandsdatter maa være født o. 1620—25 i Enderslev syd for Køge, Datter af Pastor *Tidemand Hansen Dalbye*, Præst her fra 1617 til 1649. Hendes Søstre, betænkt i hendes Testamente af 8. Jan. 1685, var *Karen*, gift med Mester Johannes i Køge, og *Magdalene*, Enke efter Niels Lauritsen Gimlinge, Præst i Valløby 1633—40. Kirsten selv blev gift i 1644 med Lægen Ahasverus Payngk i København. Hun levede i Ægteskab uden Børn med

¹⁾ Sjæll. Tegn. XXXIX 484/309.

ham til hans Død d. 5. Maj 1667, hvor hun lod ham begrave i Frue Kirke. Ahasverus Payngk var Søn af Kristian den Fjerdes Livlæge, *Peter Didriksen Payngk* (1575—1645), og han blev født i Husum d. 25. Juni 1608. Han blev Student fra Herlufsholm 1626. Han gik under sin medicinske Uddannelse i Udlandet over til Katolicismen, men da han i 1643 ønskede at vende tilbage til Fædrelandet, saa lykkedes det ham ogsaa at finde Vej tilbage til sit Fædrelands Tro, og han fik til Belønning for sin Færd en af Landets fagre Præstedøtre til Hustru. Kristian den Fjerde har kendt sin Livlæges Søn og udtaler sig temmelig ironisk om samme Ahasverus i sit Brev til Kansleren Christen Thommesen Sehested af 26. April 1643.

Lægen Ahasverus Payngk og hans Frue boede paa Gammeltorv, og vi ved fra Marquards Bog om Københavns Borgere under Belejringen, at Payngk havde tre Tjenestepiger foruden en Gaardskarl, der gik til Volds. Kort før sin Død 1667 var Payngk blevet Frederik den Tredies Livlæge. I G. L. Wads ret fyldige Levnedsbeskrivelse af Payngk (Dimittender fra Herlufsholm Skole II, S. 37—38) er trykt en Ansøgning fra Kirsten Tidemandsdatter om at faa bevilget Løn for et Aar til Erstatning, men hun maatte nøjes med et Gratiale paa 300 Rd. fra Kong Frederik den Tredie. Helt saa forarmet som Fru Kirsten vil gøre sig i sin Ansøgning, har hun selvfølgelig ikke været. Det fremgaar i al Fald af Wads Levnedskildring, at Ægteparret Payngk har ejet Jordegods paa Taasinge til 48 Tønder Hartkorn, som hun efter sin Mands Død søgte at faa mageskiftet med Kannikegods paa Sjælland. Kort før Payngks Død havde de to Ægtefolk gjort Testamente, hvor de gensidig gjorde hinanden til Universalarvinger med Udelukkelse af nære Slægtninge paa begge Sider.

Denne Fremgangsmaade fik Betydning ogsaa for Fru Kirstens nye Giftermaal i Februar 1676. Knap to Maaneder efter Brylluppet oprettede de to nye Ægtefæller et tilsvarende gensidigt Testamente af 3. April 1676, konfirmeret af Kongen d. 24. April 1676, indført i Fynske og Smaalandske Registre IX Blad 624—28.

Det meget ordrige Testamente gaar ligeledes ud paa, at de to Ægtefolk gør hinanden til Universalarvinger, altsaa med Udelukkelse af Slægtsarvingerne paa begge Sider, hans og hendes Søskende og Søskendebørn. Testamentet giver desværre ingen kon-

krete Oplysninger om hans og hendes private Formuesforhold i April 1676 ved Testamentets Oprettelse. Vi ved ikke, om Ulrik Luft allerede da ejede Springforbi og Søllerøds største Gaard, eller om disse Ejendomme først er købt for Fællesboets Midler. I sin Friherrebestalling af 4. Juli 1684 kalder Kong Christian den Femte Ulrik Luft for »fredelig Landsdommer paa Langeland, Herre til Vorøe og Springforbi«. Der nævnes ikke noget Vorø i Traps Danmark, og Orø i Holbæk Fjord synes det umuligt at kunne være, for her ejer Ulrik Luft 1682 ikke en eneste Gaard. Maaske tænker Kongen paa Vaarø paa Taasinge. Ingen af Ulrik Lufts Jordejendomme, end ikke Søllerødgaarden eller Springforbi, nævnes med et eneste Ord i hans Enke Kirsten Tidemandsdatters Testamente af 8. Jan. 1685. Her opregnes en Række kontante Beløb, i alt 933 Rd. 2 Mk., til Slægtninger paa begge Sider, foruden 1000 Rigsdaler til 6 husarme Kvinder, men ingensomhelst Jordejendomme.

Vi ved, at Ulrik Luft i 1676 ligesom *Arent Berntsen* forgæves har søgt Borgmesterembede i København, men denne Ansøgning, som sikkert vilde haft stor personalhistorisk Interesse, er forgæves eftersøgt i Rigsarkivet og maa desværre regnes for tabt.

Som Landsdommer paa Langeland var Ulrik Luft ganske sikkert ikke kommet paa sin rette Hylde. Han havde sandsynligvis slet ikke paa Forhaand den nødvendige juridiske Uddannelse, og hans kongelige Velynder burde snarere have tildelt ham et Præstembede end en Landsdommerbestilling. Allerede 1680, hvor Ulrik Luft ikke er mere end godt 45 Aar gammel, havde han taget sin Afsked fra Landsdommeriet paa Langeland, og han var derefter søgt tilbage til det danske Hof, han saa daarligt kunde undvære. I Juli 1681 bliver han udnævnt til Ceremonimester hos Enkedronning Sophie Amalie, men den Herlighed har næppe kastet mange Rigsdaler af sig. Hoflivet var dyrt, dyrere end Fru Kirstine havde Raad til, og vi ser af de kongelige Kammerregnskaber, som *Emil Marquardt* i 1918 har udgivet, at Ulrik Luft paa en noget ubehagelig Maade maa have snyltet paa sin kongelige Velynder. Endog Drikkepenge, 2 Rd. til en Bonde for Landsdommer Lufts Kaarde, som Bonden havde fundet paa Marken, udreder Hans Majestæt 1682 af sin private Pung. Den 11. Juni 1682 noteres i Kongens private Regnskaber: »Israel Først for tvende Ringe, som Luft be-

kom, 60 Rd. I 1683 og 1684 anføres 4 Gange i Kongens Regnskab 200 Rd., som Baron Luft havde bekommet »af Naade«. Hvad skulde Kongen gøre? Han kom til den Slutning, at det var rimeligt at bevilge Prinsessernes udmærkede Lærer, Hoffets tro Tjener, en Aarpenge paa 3000 Rigsdaler, saa han kunde optræde standsmæssigt ved Hoffet, som Kongens Forlystelsesraad paa den ene Side, paa den anden Side vel ogsaa som Kongens Ven og trofaste Raadgiver. Kongen fik den morsomme Idé, at ledsage denne Tildeling af Aarpenge med en skæmtsom Udnævnelse af Baron Ulrik Luft til »Markgreve af Louth, Friherre af Sternberg og Herre af Luftendal« udstedt i Oldesloe d. 4. Juli 1684, uden Kongens personlige Underskrift, men forsejlet med hans hemmelige Sekret. Denne skæmtsomme Udnævnelse er morsomt nok bevaret til vore Dage i Rigsarkivets Bjærge af Dokumenter, hvor den forefindes i Genealogisk heraldisk Samling Specialia Nr. 33 Ulrik Luft. Dokumentet har tidligere været udgivet af *Frederik Thaarup* 1796—97 i hans Tidsskrift »Archiv for Statistik, Politik og Huusholdnings-Videnskaber II S. 326—28, men et Billede af Dokumentet har aldrig tidligere været offentliggjort. Jeg viser Hans Majestæt Christian den Femte den Honnør i Modsætning til F. Thaarup at udgive Dokumentet med dets nøjagtige Ordlyd, Retskrivning og Tegnsætning. Ved Siden af dette Dokument ligger en temmelig primitiv farvelagt Karikaturtegning af et Adelsvaaben, som ligeledes gengives her som Illustration til denne Afhandling, dog af Høviskhed ikke med fuld Sandfærdighed. Det vides desværre ikke, hvem det er, som har moret sig med at fremstille dette parodiske Adelsvaaben, hvis Enkeltheder jeg desværre ikke ser mig i Stand til at fortolke. Og hermed gaar jeg saa over til Offentliggørelsen af det temmelig enestaaende Dokument, der i al Fald viser, at Kong Christian den Femte har haft Ævne til at gøre Nar ogsaa af sig selv, af sine mange nye Friherre-Udnævnelser:

VII CHRISTIAN DEND FEMTE, af Guds Naade, Konge til Dannemark og Norge, De Venders og Gotters, Hertug udj Slesvig, Holsteen, Stormarn og Ditmarschen, Grefue udj Oldenburg og Delmenhorst, Giøre alle vitterligt, Saasom Dyden hoes Dend beste verden Settis i Saa høj Priiss, at Dend ej Nocksom af Konger og Potentater kand belønns, og Vj Saavel som Voris Kiere Hr. fader,

*Sahl. og Højlofl. Ihukommelsse alt for mange Aar, hafuer i Gier-
ninger Erfahrit, at troschab og oprichtigheed, Som er De tuende
fornembste og Uschatterligste af Dyder, icke alleniste paa een
Kort tiid hafuer tagit Deris Sæde og Bolig, men Saa at Sige, fra
første fødssel hafue gifuit Sig tilkiende Hos Oss Elschelige, Høj-
ædle og welbiurdig Uldrich Lufft, friherre til Sternberg, fordem
Deris Kierligheeds Princessinders udvalde Informator, og Exem-
plar, fredelig Landsdommer Paa Langeland, Herre til Voroe og
Springforbj, Saa hafuer Vj for U-billig Erachtet, at Dend nu ver-
rende, Eller Eftterkommende werden, skulle hafue Aarsag til at
falde i tanker, at Vj Ey Saa vel som andere Konger og Potentater,
skulde Drage Dend Omsorg, at Saa Prechtig og Sær it Klenoed,
Som hoes fornesnte Baron Lufft, fremfor andere, findis, tilbørlig
Eftter Sin Verdigheed, blef anseet og belønnet, Huorfore Vj aller-
naadigst hafue for got befunden, at bevilge og anordne, Saasom
Vj hermeed bevilger og anordner, at fornesnte Baron Lufft skal
hereftter Vere kaldit, Margrefue af Louth, friherre af Sternberg
og Herre af Lufttendahl, og Derhos Nyde alle De friheder, immu-
niteter og Prærogativer, Som andere Margrefuer Nyder, Naar Vj
allernaadigst tilsinds Vorder, Nogen anden af hans Meriter i Dend
Stand at ophøje, og paa det bemeldte Baron, nu Margrefue af
Louth hanns troschab og oprichtigheed, ej alleniste skal findis Sin
billig fornøjelse i Dend Ære som hand fortiener, Mens Derhøes
kand hafue De Nøvdendige Middel, til at føre Samme Sin høje og
Vel Meriterede Stand, Som Det sig bør, Daa hafuer Vj aller Naa-
digst tillagt hannem og hanns Eftterkommere, Som Vj med Denne
Højhed aller Naadigst agter at benaade, aarligen tretusinde Rix-
daller, som Vj allernaadigst Vilde gjøre Dend anstalt om, at ham
og Dennem Richtig skal vorde betalt, og skal begynde og angaa,
fra Denne Hans Margrefuistituls tiltredelsse, og Saaledis Conti-
nuere Intil Vj hannem Eftter hanns RareMeriter fremdelis ved
forfallende Leiligheder allernaadigst aflegge. Gifuit udj Oldesloe
dend 4. July A° 1684.*

*Under Voris Hemmelige
Secret, intil Det udferdigis
paa Pergement.*

(Seglets Plads)

Jeg tror, at ogsaa Nutidslæseren gennem Dokumentets mange ironiske Vendinger vil faa Indtryk af, at Kongen for Alvor har holdt af sin Faders og sin egen tro Tjener, og gerne vilde gøre det saa godt for ham, som det stod i hans Magt.

Ret længe fik Baron Luft ikke Lov til at glæde sig over sin nye Bestalling som Markgreve af Louth, Friherre af Sternberg og Herre af Luftendal og over de rare Aarpenge paa 3000 Rigsdaler, som fulgte med, for allerede d. 8. December i samme Aar 1684 afgik han ved Døden. Hans Død nævnes i Biskop Jens Bircherods Dagbog for Dec. 1684 (se Pers. Tidsskr. 9. Række I S. 144). Vi kan her se, at Kongens store Gunst imod ham allerede paa det Tidspunkt var kendt udenfor hans nærmeste Kreds og blev velvillig omtalt af en af Datidens fremtrædende Mænd:

»Om Aftenen døde i Kjøbenhavn meget christelig og salig *Ulric Luft*, som fordem havde været Landsdommer paa Langeland, og han var siden af Kongelig Majestæt, (som formedelst hans naturlige Gaver helt vel kunde fordrage ham), med en anseelig Pension hans Livstid aflagt.«

Mærkelig nok nævner Bogtrykker *J. Ph. Bockenhoffer* (1651—97) ikke Ulrik Lufts Aarpenge i sit meget spydige og nærgaaende Brev imod Ulrik Luft og hans Søskende fra Nov. 1685, optrykt i P. Stolpe Dagspressen i Danmark II S. 225 f. Aarsagen til denne Skrivelse var, at Bockenhoffers Hustru, *Dorthea Cassube* (død 1718) tidligere havde været gift med *Corfitz Luft* i Aarene 1678—80. Han efterlod sin sørgende Hustru en Gæld paa ikke mindre end 7000 Rdl., for en stor Del ydet af hans Søskende, som nu temmelig haardhændet krævede Enken og hendes nye Mand Bockenhoffer for denne Gæld. Bockenhoffer kunde naturligvis ikke være begejstret for at betale af paa denne fremmede Gæld, som han ikke havde Lod og Del i, men i November 1685 blev Bockenhoffer dømt til at betale Sophie Luft 200 Slettedaler, som stod til Rest paa en Gæld af 600 Sldl.

I denne Anledning lader Bockenhoffer hende vide, at hvis hendes Broder Corfitz var død førend sit Bryllup med hans nuværende Hustru Dorthea Cassube, havde Sophie ikke faaet en Skilling af Gælden betalt. »Hun selv havde samme Aar arvet en anseelig Kapital (nemlig efter Ulrik Lufts Enke), saa hun havde kun liden Ære af at procedere saa strengelig imod ham«. Samme

Uge, som Corfitz døde (d. 3. Marts 1680) havde han bekræftet, »at han af Mangel paa Kredit trængte (d. v. s. var nødt) til at underskrive saaledes, som hans kære Søster det begærte. «—« Hvad salig Landsdommer Luft angik, da tog han sin Broder fri for en Gæld paa 60 Rdl. til en Mand i Norge, men derfor maatte Corfitz forskrive sig til Ulrik for 100 Rdl. Species, som Bockenhoffer nu med paaløbne Renter maatte betale med 197 Rdl. — og Manden i Norge havde endnu ikke faaet en Skilling af de 60 Rdl. « — »Vilde mine andre Kreditorer, som af hendes salig Broder ere paaført mig, saa gøre, da blev jeg ræd for at blive i Kjøbenhavn. I Særdeleshed kom hendes Søster Magdalene Sibilla Luft til mig en Søndag udi Augusto, før Klokken var 7 om Morgenen, og fordrede hende Søsters Gæld saa importun (d. v. s. saa uforskammet) med mange forsmædelige Ord, at jeg aldrig havde hørt nogen værre fordre hos en, som var Fallit (d. v. s. Fallent).«

Rimeligvis har hele Søkendeflokken Luft efter Faderens altfor tidlige Død i 1645 haft det yderst knapt med rede Penge. Værst har det nok været for Broderen Corfitz, der ikke tjente til Hove som Broderen Ulrik, men som vistnok først er kommet nogenlunde økonomisk i Havn ved sit Bryllup i September 1678 med den unge Bogtrykkerenke *Dorthea Gødesen*, født Cassube. Ægteskabet kom til at vare allfor kort, kun 1½ Aar, til han kunde opnaa økonomisk Frigørelse for sin Gæld. Han blev begravet sammen med sin lille Søn d. 8 Marts 1680 fra St. Petri tyske Kirke, og Dorthea lod ringe med Kirkens største Sangklokke til Ære for sin afdøde Mand (se Personalh. Tidsskr. 2 R. III 272, sml. 7 R. I S. 63).

Jeg tvivler stærkt paa, at Landsdommer Ulrik Luft har haft Hjerte til at udnytte sin Broders betrængte Stilling, saaledes som Bockenhoffer paastaar, at han har gjort det. Jeg vil være tilbøjelig til at tro, at det tværtimod er Ulrik Luft, som har hjulpet sin nødstedte Broder Corfitz ud over sin egen begrænsede økonomiske Ævne. Mon ikke den rette Sammenhæng med den norske Gæld er denne: Corfitz har faaet sin Broder til at laane sig 100 Rdl. til den norske Gæld paa 60 Dl. og anden trykkende Gæld, men der var for Corfitz saa megen anden ubehagelig Gæld at klare, saa Nordmanden ikke fik sine 60 Rdl. af Corfitz, der brugte alle hundrede Rdl. til at holde sig de mest paatrængende danske Rykkere fra Livet.

Umiddelbart efter Ulrik Lufts Død sørger hans Enke for hans Gravlæggelse i Frue Kirke i hendes første Mand Livlægen Ahasverus Payngks Gravhvelving. Hun bestemmer, at hun selv vil begravnes midt imellem sine to Mænd. Gravskødet var i Orden allerede d. 22. December 1684, og vi har en ret udførlig Beskrivelse af selve Gravstedet i Personalhist. Tidsskr. 8 R. VI S. 145—46. Det blev tilmuret, da ogsaa Fru Kirsten døde godt en Maaned efter sin Mands Død, d. 11. Januar 1685.

Maanedsdagen efter sin anden Mands Død, d. 8. Januar 1685, lykkedes det hans Enke tre Dage før sin Død, at faa bragt sit personlige Testamente i Orden. Det er i den af Kongen konfirmerede Form indført i Sjællandske Registre XXXIV Blad 24—26, sml. Hofmans Foundationer X S. 320—21, sml. 236.

Som tidligere nævnt har Fru Kirstine Luft ønsket, at godt Halvdelen af hendes kontante Formue 1933 Rd. 2 Mk., nemlig 1000 Rd. skulde overgaa til et Legat for seks husarme Kvinder, efter at hendes Svigerinde Præsteenken fra Glostrup *Magdalene Sibille Luft* har nydt Renterne af Legatet Resten af sin Levetid. Hendes Søn Student *Henrich Først* i Hillerød, siden Præst i L. Lyngby, faar 100 Rdl., og hendes Søster *Sophie* faar 400 Rdl. Dermed er der sørget for hendes Mands nærmeste Slægtninge med Undtagelse af Dortha Luft, gift Bockenhoffer, hun blev ikke betænkt i Fru Kirstens Testamente. Hendes to Søstre, *Karen Tidemandsdatter*, gift med Mester Johannes i Køge, og *Magdalene*, Enke efter Hr. Niels Gimlinge i Valløby, faar hver 100 Rigsdaler, og dennes Datter, *Bodil Nielsdatter* betænkes med 33 $\frac{1}{3}$ Rdl. Hendes første Mands Slægtning, vistnok Søstersøn, *Ahasverus Beck* faar 200 Rdl. Resten af den i Jordegodser bundne Formue med Fradrag af Boets Gæld fordeles mellem *Sophie Luft*, *Oluf Lauritzen*, vistnok ældre Broder til Ahasverus Beck og Søn af Kirstines Svoger Lauritz Beck i København, samt *Ahasverus Bartholin*, Præstesøn fra Højby i Ods herred, kendt som Fortsætter af Anders Bordings berømte Danske Mercurius. Fru Kirstines Testamente underskrives til Vitterlighed af højagtbare og velfornemme Mænd, *Johannes Bache* og *Søren Razsmussen Hjortshøj* i København.

Frederik Thaarup meddeler, at der skulde findes Gravskrifter paa alle tre Kister forfattet af *Ahasverus Bartholin*, men kun en af dem, den latinske Gravskrift over *Ahasverus Payngk*, kendes fra

Nicolai Jonges Beskrivelse af Kjøbenhavn 1783 S. 228, mens jeg desværre ikke har kunnet finde Gengivelse af de to andre os langt mere interesserede Gravskrifter over Kirstine Luft og hendes anden Mand Ulrik Luft. »Hun kom til at ligge mellem en lærd Mand og en Nar«, siger Lægehistorikeren Ingerslev haanligt, og ogsaa G. L. Wad mener i sin Levnedsskildring af A. Payngk i Herlufholms Skoles Dimittender II S. 39, at den gode Frue maa have været meget giftesyg, siden hun kunde vælge en saa lavtstaaende Efterfølger af sin første Mand som — Ulrik Luft. Lad mig til allersidst, i Stedet for Ahasverus Bartholins ukendte, men sikkert yderst hædrende Gravskrift af Ulrik Luft, anføre den af Fr. Thaarup meddelte, af Blidstrup-Præsten *Frands Kyhn* forfattede skæmtsomme Gravskrift over Ulrik Luft:

Her ligger Luft, en skiemtsom Mand,
Som udi levend' Live
Smaa Giekkerie med god Forstand
Til Hove kunde drive,
Den første Marggrev for os var,
Om jeg det ret kan mindes,
Men ikke dog den sidste Nar,
Her tør vel flere findes.

Strandmøllen i ældre Tid.
(Søllerødbogen 1950 S. 59).

Jakob Butienter paa Strandmøllen 1683

Af Hans Ellekilde

I 1878 udgav den dygtige Industrihistoriker *Camillus Nyrop* (1843—1918) et Værk »Strandmøllen, Aktstykker til Oplysning om den danske Papirfabrikation med Strandmøllen som Midtpunkt«. Dette Værk er ikke en veltilrettelagt Fremstilling af den danske Papirfabrikations Udvikling med Strandmøllen som Udgangspunkt, det er, som det udtrykkelig siges i Bogens Titel, en Samling af velkommenterede Aktstykker af forskellig Art. Og disse Aktstykker giver, foruden en Mængde faktiske Meddelelser til Strandmøllens Historie, mange personlige Oplysninger om de Mennesker, der igennem Aarhundrederne har virket paa Strandmøllen. Det er disse personlige Oplysninger, som i denne Sammenhæng er Hovedsagen, de vil blive samlet om Strandmøllens Ejer 1682 *Jakob Butienter*, der 10. December 1683 stiftede et Legat paa 100 Rigsdaler for Søllerød Sogns Fattige, foruden et Gravstedslegat, ligeledes paa 100 Rigsdaler til Søllerød Kirke, de ældste Legater vi kender fra Søllerød Sogn.

Fundatsen for dette Dobbeltlegat, udstedt den 10. December 1683, er trykt i *Hans de Hofmans* Foundationer 1761 VII S. 23—25, men den gengives her for den lettere Forstaaeligheds Skyld med nymodens Retskrivning og Tegnsætning. I det første indledende Afsnit oplyser Jakob Butienter, at hans afdøde Hustru *Regina Nicolaisdatter* i levende Live havde bestemt, at der efter hendes Død skulde udredes 200 Rd. af deres fælles Bo, det første 100 Rigsdaler til Søllerød Kirke og det andet 100 Rigsdaler til de Fattige i Søllerød Sogn, som i høj Grad kunde trænge dertil. Denne Regina Nicolaisdatter sidste Villie, som det var hendes efterlevende Mand en personlig Ære at bringe til Udførelse nu, da han tidligere samme Aar den 22. Februar 1683 havde solgt Strandmøllen, baade Papir- og Kornmøllen til Materialsriver paa Bremerholm *Peter Klavmann*, faar følgende Udtryk i Fundatsen:

Jeg *Jakob Butienter* kendes og hermed for alle og enhver vitterliggør, at eftersom min salige afdøde Hustru, *Regina Nicolais Datter*, udi sin Velmagt og levende Live, af fri Villie med fuld Fornuft til en retskaffen Gudfrygtigheds- og Kærlighedstegn imod de Fattige og Guds Hus, som var vores Sognekirke, da vi boede og ejede Strand- eller Papir- og Kornmøllen, nemlig *Søllerød Kirke* under *Hørsholms Amt* her i *Sjælland*, saa og til de indfødte fattige Almissemennesker i fornævnte Sogn, haver udlovet og tilsagt, efter hendes Død, at skulle gives og leveres rede Penge to Hundrede Rigsdaler. Derudaf skal *Søllerøds Kirke* have et Hundrede Rigsdaler, og de fattige Mennesker i samme Sogn, som Almisser højnødig have, et Hundrede Rigsdaler, saa vil jeg hendes Løfte og Tilsagn efterkomme, og efter Hans Kongelige Majestæts aller-naadigste Brev, af vores fælles Medbo (d. v. s. af vort Fællesbo) maa annammes paa følgende Maade:

Først gøres der Rede for, hvad *Jakob Butienter* og hans afdøde Hustru ønsker som Vederlag for de 100 Rigsdaler, de skænker til *Søllerød Kirke*. Der skal indrettes en Arvebegravelse for *Butienter* og hans Arvinger i *Reginas* og hendes første Mand, den tidligere kongelige Drabant i *Helsingør Herman Henrichsens Delmenhorsts Grav*. Denne Bestemmelse faar følgende Udtryk i Fundatsen:

»Først skal det ene Hundrede Rigsdaler, som til fornævnte *Søllerøds Kirke* udlovet er, hos visse og vederhæftige Folk, med visse (d. v. s. bestemt) Forsikring, hensættes paa Rente, og til *Søllerøds Kirkes* høje Nød og Brug aarligen dets Renter anvendes. Hvorfor og det Begravelsessted, som bemeldte min salige Hustru *Regina Nicolais Datter* findes nu i *Søllerøds Kirke* begravet udi, hos hendes forrige salig Mand, *Hermann Henrichsen Delmenhorst*, forrige

Kongelige Drabant, og (som) findes udenfor Mandsstolenes Opstandere fra Nr. 15 til 17 beliggende, ungefær (d. v. s. omtrent) 3 Alen i Længden og Bredden, efter Gangens Bredde indtil Kvindestolene, skal efter denne Dag være en ret Arvebegravelse for mig og mine rette Arvinger. Med den graa Ligsten, som der paa Steden ligger, hvorpaa er udhuggen 1595 den 9. December, og ingen Arving sig vedkender, bemeldte Grav at følge mig, og mine Arvinger tilhøre, dog imod Gravens Aabning en billig Kendelse til fornævnte *Søllerøds Kirke* betales. Men naar ingen af mine Arvinger mere til ere, og ingen findes sig samme Grav mere at antage, da Graven og Stenen igen Kirken at følge og tilhøre efter 20 Aars Forløb, fra den, som sidst er begravet. Og skal ellers den, som Graven haver i Opsigt og holder i Hævd, at strø med Sand og Urter derpaa. Gives af hvis (d. v. s. hvad) Rentepenge, som indkommer aarlig af fornævnte 100 Rd., 2 Mark danske; den øvrige Rente, som meldt er, at forblive til *Søllerøds Kirke* nødvendige aarlige Reparation«.

I næste Afsnit af Fundatsen bestemmes der, hvorledes der skal forholdes med Renten af de hundrede Daler, som skal gives til de Fattige. Renten skal udbetales til Brug, ikke som ellers ved Decbr. Termin, men allerede ved Vinterens Indtræden Allehelgensdag, den 1ste November:

»For det andet gives og det andet Hundrede Rigsdaler til de fattige nødlidende Almissemønder i samme Sogn, paa denne Maade: Fornævnte 100 Rd. skal til visse fuldt vederhæftige Folk paa Rente aarligens udsættes, efter Præstens Tykke, som han og hans Efterkommere kan svare dertil, hvilken Rente hvert Aar Allehelgensdag, som indfalder den 1. November, af Præsten der paa Steden skal annammes (han nu til førstkommende Allehelgensdag, saa vidt Renten fra nu den 11te December delte Aar og til den 1ste November 1684 sig kan bedrage, (d. v. s. beløbe) skal begynde, og siden aarligens evindeligen continuere (d. v. s. fortsætte), og igen til de rette Sognets egne fattige, nødlidende, vanføre og gamle, skrøbelige Mennesker, som beder om deres Brød og lager Almisser, og lever dog gudeligen og ædrueligen, udbyttes (d. v. s. uddeles) i samme *Søllerød Sogn*, og til ingen anden fremmede og udensogns boende, eller til de, som ikke Almisser behøver, som han selv vil ansvare for den allerhøjeste Gud.«

I det sidste Hovedafsnit af Fundatsen søger Jakob Butienter at sikre sig, at disse Penge bliver bevaret, baade Kapital og Rente til de Fattiges Nytte under Nedkaldelse af Guds strenge, retfærdige Straf over de Mænd, som misbruger disse Penge for deres egen Fordels Skyld. Han meddeler tilsidst, at han har bedt de københavnske Borgere, Brygger *Claus Evertsen* og Skoleholder *Morten Carstensen Seehus* om at underskrive med ham som Vitterlighedsvidner.

»Hvorfor i største Ydmyghed begæres, dette forskrevne, ligesom det i alle sine Ord findes opsat udi Kirkebogen, og Stolen (d. v. s. Kapitalen) maa blive indført, og aarligen rigtig Regnskab deraf vorder gjort, med derhos den Formaning og Trudsel, som Gud i hans hellige Ord dem med truer og forbander alle dem, som de kristne Sjæle udlover at give til hans hellige Kirke og fattige Lemmer, giver og beneficerer (d. v. s. gør vel), og ej til anden Brug og Nytte anvender, end som given er — at komme over dem; paa det at Kirken og de fattige nødlidende Lemmer ved slige udlovede Gaver stedse og altid maatte vorde vedligeholdt. Jeg tvivler dog ikke paa, at Kirkens Inspektører, med Sognepræsten og de Fattiges Forstander, som enten nu allerede er eller herefter kommende vorder, hermed have saadan Opsigt, at foreskrevne Penge ej til anden Brug vorder anvendt, end meldt er. Saa og, at Pengene til visse (d. v. s. paalidelige) Folk imod god Forsikring, vorder udsat, at hverken *Søllerøds* Kirke eller de fattige nødlidende Lemmer ikke i ringeste Maader, enten paa Rente eller Kapital, skal komme til kort, som den allerhøjeste Gud dennem trykkelig i de retfærdiges Opstandelse vil for (d. v. s. derfor) belønne, og tværtimod, om de ikke det gør, retfærdigen straffe.«

Og saa slutter Butienter sin Fundats med følgende Ord:

Hvilken Fundats jeg med min egen Haand haver skreven og underskreven, og med min Signet stadfæstet og bekræftet. Og venligen ombedt ærlige, agtbare og velfornemme Mænd, *Claus Evertsen*, Brygger, og *Morten Carstensen Seehus*, Skoleholder, begge Borgere og Indvaanere (Indbyggere) her i Staden, med mig til Vitterlighed at underskrive.

Actum Kjøbenhavn, den 10. Dec. 1683.

Jakob Butienter.

Til Vitterlighed efter Begjæring.

*Claus Evertsen,
Morten Carstensen Seehus.«*

Fundatsen bærer Paategning, at den er blevet godkendt af Sjællands Stifts højeste Embedsmænd, Stiftamtmand *Otto Krabbe* og Biskop *Hans Bagger*.

»Forskrevne Fundats. saasom den Ord fra Ord melder, ville vi hermed paa Kirkens og de Fattiges Vegne fuldkommen have konfirmeret og bekræftet, hvorefter de Vedkommende og dennem vilde vide at rette, saafremt de ikke selv vil svare til al den Skade og Ulæmpe, som derpaa følge kan.

Hafnia den 13de Maj 1684.

O Krabbe. Bagger.«

Allerede Aaret før havde disse to Mænd ved Kongebrev af 17de April 1683 faaet Ordre til affordre Jakob Butienter de udlovede

200 Rdl., som endnu hos bemeldte Jakob Butienter skal være bestaaende, imod behørig Kvittering lader affordre og bemeldte Søllerød Kirke og Fattige til Bedste anvender.

Af dette Kongebrev fremgaar ogsaa, at det var en gammel Tanke hos Jakob Butienter og hans afdøde Hustru Regina Nicolaisdatter at oprette et saadant Legat af deres Midler, nemlig ved et imellem dem den 19. December 1676 oprettet Instrument (vi vilde sige Testamente), yderligere bekræftet ved et Tingsvidne paa Hørs-holms Birketing den 3. Juni 1680. (Nyrop S. 58 f.). Det havde aabenbart været Kongens Mening, at Jakob Butienter skulde udrede de udlovede 200 Rdl. til Juni Termin 1683, men det havde ikke været ham muligt at afse dette Beløb, der for ham var mange Penge, før til December Termin 1683.

Vi skal nu se, hvad Camillus Nyrops Bog om Strandmøllen 1878 yderligere fortæller om de to legatstiftende Ægtefæller Regina Nicolaisdatter og Jakob Butienter.

Regina Christoffersdatters første Mand, kongelig Drabant i Helsingør *Herman Henrichsen Delmenhorst* havde faaet Skøde paa Strandmøllen af dens tidligere Ejerinde *Mette Christoffersdatter*, Enke efter Strandmøllens Bygmester *Johan Ettersen d. 8. Juli 1653*, efter at Delmenhorst i Forvejen havde sikret sig de indestaaende Fordringer paa Strandmøllen, ejet af Præsten *Niels Frandsen* i Sengeløse og Kongens første Renteskriver *Peder Pedersen* i København.

Hvornaar Herman Delmenhorst, der sætter sine opsparede Midler i Strandmøllen, er død, vides desværre ikke nøjagtigt, men vi ved jo af Jakob Butienters Fundats, at Herman Delmenhorsts Grav fandtes i Søllerød Kirke mellem den 15de og 17de Mandstol. Derimod har han en voksen Søn *Nikolai Hermansen* (opkaldt efter sin Morfader), der med sin Moders Fuldmagt den 27. Januar 1667 ansøger om Ret til at maatte beholde Strandmøllen, uanset at de betingede aarlige Afgifter til Kongen af de to Møller ikke er betalt, 10 Rigsdaler aarligt til 1ste Maj, aabenbart, som det fremgaar af Ridefoged *Thomas Holchs* Erklæring af 25de Februar 1667, helt tilbage til Paasketerminen 1645, altsaa i over 21 Aar (Nyrop S. 37). Det hedder i *Nicolai Hermansens* Brev (ogsaa gengivet i nutidig Retskrivning og Tegnsætning, sml. Nyrop S. 35 f.):

Stormægtigste Højbaarne Fyrste

Allernaadigste Herre og Arvekonning.

For Eders Kongelige Majestæt haver jeg underdanige fattige ringe Tjener paa Strandmøllen imellem København og Helsingør hermed paa det underdanigste at andrage, hvorledes min Fader haver nogle Aar forleden sig tilforhandlet Papirsmøllen, som kaldes Strandmølle, med sin Rettighed, efter derom lovlige Adkomstbrevs videre Forklaring, hvilket Værk siden udi forledne Fejde (d. v. s. den store Svenskerkrig 1657—60) af Fjenderne blev ruineret, og jeg den derefter haver maattet lade opbygge med temmelig Bekostning og endnu videre Bygnings Fornødenhed, jeg derpaa maa lade bekoste, uanset i denne Tids Anseende en ganske ringe Profit deraf er at forvente. Og eftersom der findes Eders Kongelig Majestæts Brev dat. d. 5. Juni 1649 og salige Faders, højlovlig Ihukommelse, Brev paa samme Mølle og Værk, er derfor af min allernaadigste Herre og Arvekonning allerunderdanigst begærende, Eders Kongelige Majestæt vilde meddele mig Eders Majestæts naadigste Konfirmation paa samme Mølle og Værk, at ingen herefter mig derudi nogen Forhindring eller Forfang maatte gøre under Eders Majestæts Hyldest og Naade, derom jeg allerunderdanigst beder og herpaa naadige Fortrøstning erfarer (d. v. s. forventer), det Gud vil belønne. Den samme gode Gud naadeligen opholde og bevare eders kongelige Majestæt med det ganske Kongelige Hus længe og vel til Sjæl og Liv.

Datum København d. 27. Januar 1667.

Kongens Ridefoged i Københavns Amt, *Thomas Holch*, er aabenbart af den Formening, at Strandmøllen bør inddrages til Kronen paa Grund af de i mange Aar ubetalte Afgifter. Og Naboen *Henrik Ehm* paa Kobbermøllen i Vedbæk, der mangler Strandmøllens fortrinlige Vand, søger efter Ævne at fiske i rørte Vande. Ehm siger nemlig i sin Ansøgning af 29. Juli 1667, at han »erbyder at give til Kongen for Strandmøllen Ettusind Rigsdaler og derfor uden den aarlige Afgift, som Kornmøllen har givet, nemlig 10 Rdl. aarligen, endog samme Bygning, som derpaa staar, er ganske øde.« Men den gode Henrik Ehm fik en lang Næse, den fede Bid Strandmøllen, som han paa uretfærdig Vis vilde erhverve til Spotpris, gik ham forbi, selv om Kongen i første Omgang den 29. Juli 1667 gav Kammerkollegiet Ordre til at forhandle med Henrik Ehm om Overtagelsen af Strandmøllen. Regina og hendes Søn Nicolai formente sig at være forurettet ved den af Herredsfogden lige afsagte Dom, hvor den Papir- eller Strandmølle de hidtil havde nydt, blev dømt at være forfalden til Kongen, og Kongen bestemmer da d. 10. August 1667, at Sagen skal prøves for Højesteret. Ogsaa her gaar Dommen Regina Nicolaisdatter imod, men Kongen

bestemmer i sin Retsindighed d. 2. Januar 1669, at Regina af kongelig Naade og Mildhed skal beholde Papirmøllen og de andre Møller mod, at der foretages en Undersøgelse om, »hvor meget det beløber sig til, hvad Regina endnu for Afgifter resterer, og hvad hun ellers med Billighed kan tilkomme at udgive« dvs. betale i aarlig Afgift.

Sagen bliver taget op paany efter Kongens Død, hvor Regina havde betalt, hvad hun var skyldig i resterende Afgifter, og hvor der nu ansøges om Bekræftelse paa det af Kong Frederik givne Tilsagn. Kong Christian d. V. skriver med egen Haand: »Lader hinder (dvs. hende) faa Confirmationen, dog andre uforment ogsaa papir Müller med Vores Tilladelse at bygge.« Det oprindelige Tilsagn til *Johan Ettersen* af 20. Januar 1643, at der i 20 Aar ikke maatte opføres nogen konkurrerende Papirmølle i Sjælland, vilde Kongen med god Grund ikke forny. Sagen blev da endelig afgjort ved Kongebrev af 4. Januar 1672. Det hedder bl. a.:

»Regina Herman Henrichsen's og hendes Arvinger skal være forpligtet aarlig og udi rette Tid at erlægge paa vores Skatkammer af Kornmøllen den sædvanlige Afgift nemlig 10 Rdl. saa vel som begge Møller ved god Hævd og Magt at holde, som det sig bør, og ville vi allernaadigst have forbuden, at ingen fremmede (d. v. s. Udlændinge fra Skaane) sig Lumper (d. v. s. Klude) maa tilforhandle til Papirmøllens Forhindring, dog andre uforment ogsaa Papirmølle med vores Tilladelse at bygge.«

I dette afgørende Kongebrev af 4. Januar 1672 nævnes kun *Regina*, men hverken hendes Søn af første Ægteskab, *Nicolai Hermansen Delmenhorst*, ej heller hendes Mand i andet Ægteskab, *Jakob Butienter*. Kirkebøgerne er gaaet tabt, og vi ved derfor ikke, naar Vielsen har fundet Sted, maaske allerede før 4. Januar 1672, men i alle Tilfælde før Testamentets Dato 19. December 1676. Hvad der derimod er sikkert af de til vor Tid bevarede Aktstykker er, at der opstod et bittert Fjendskab mellem Sønnen af første Ægteskab og Husbonden af andet Ægteskab. Det fremgaar tydeligt af et Kongebrev af 16. Nov. 1680 til Gehejmerraad *Mikael Vibe* og Aessor *Villum Vorm*, om at afgøre Striden mellem de to Mænd, eftersom *Jakob Butienter* overfor Kongen havde ladet andrage og sig beklaget over hans afdøde Hustrus Søn *Nicolai Hermansens* umanerlige onde Forhold, som han baade imod hende og hendes forrige afgangne Husbonde, hans egen Fader, i adskil-

lige Maader skal have øvet, hvorfor hun og skal have gjort ham arveløs ved et mellem hende og hendes sidste Husbonde gjort Testamente.

I et følgende Kongebrev af 8. Nov. 1681 befaler Kongen, at der skal holdes Skifte i Mindelighed eller Afgørelse efter Dom imellem Jakob Butienter og Stedsønnen Nicolaj Hermansen, under den Forudsætning, at: »Vi hendes Søn for visse Aarsagers Skyld fra Arv efter Regina Nicolaisdatter haver udelukt, at hans Børn allernaadigst skal være tilladt samme Arv at nyde, og han ikkun, saa længe han lever, den deraf gaaende aarlige Rente til hans Underholdning maa bekomme, som Børnenes Formyndere til hannem haver at erlægge.«

Aarsagen til denne Holdning overfor Nicolaj Hermansen synes at fremgaa af et ganske samtidigt Kongebrev til Stiftbefalingsmanden i Sjælland *Joh. Kristof v. Korbitz*, som skal beskikke Nicolaus Hermansens Børn vederhæftige Formyndere ved Hørsholm, hvor Arven skal være falden. Nicolaus har ganske aabenbart villet tage sig selv til Rette, og det vil Enevoldskongen absolut ikke finde sig i. Det hedder derfor i Brevet til v. Korbitz:

»Og saasom fornævnte Jakob Butienter ellers for os allerunderdanigst haver ladet andrage, hvorledes bemeldte hans Stif søn Nicolaj Hermansen hannem og hans Fuldmægtig skal have truet og undsagt, saa at de ikke for hans Overfalds Skyld skal kunne vide sig fri, da er ydermere vores allernaadigste Villie og Befaling, at Du forbemeldte Nicolaj Hermansen straks for dig lader fordre og hannem i vores Navn alvorligen foreholder og paalægger at lade fornævnte Jakob Butienter og hans Fuldmægtig ubevaret (d. v. s. uskadt), og saafremt det befindes, at han dennem utilbørligen beegener, han uden al Naade straffes med at arbejde udi Jern paa Bremerholm i hans Livstid«.

Siden nævnes Nicolaj Hermansen ikke oftere i Strandmølle-Aktstykkerne, men det gør derimod hans Børn eller rettere deres Formyndere efter Salget af Strandmøllen til *Peter Klavmann*, Kongelig Majestæts Materialskriver paa Bremerholm d. 22. Februar 1683 (Se Pers.hist. Tidsskr. 7R III 24, død 24/7 1710). P. Klavmann maa nemlig den 28de Februar 1683 udstede en Panteobligation til Betaling Juni Termin 1683 paa 1133 Slettedaler og 1. Mark til i alt ti navngivne Bønder paa Hørsholms Amt, deraf tre i selve Søllerød Sogn, nemlig de ærlige Dannemænd *Anders Madsen* udi *Øverød*, *Mads Jørgensen* i *Holte* og *Peder Boelsen*

i *Vedbæk*. Repræsentanten for disse Formyndere, *Stattus Erdmand*, bevidner d. 19. Juni 1683, at han paa Formynderne for Regina Nicolajsdatters Arvingers Vegne har annammet 755 Rigsdaler og 3 Mark, og Peter Klavmann dermed har indfriet sin Obligation, idet 6 Slettedalere regnes for lige med 4 Rigsdaler. Paa dette Tidspunkt havde Peter Klavmann allerede den 21. Marts 1683 videresolgt Møllerne til Karlebopræsten *Jens Portuan*, siden Sognepræst i Sorø, der til sin Død Dec. 1689 var den egentlige Ejer af Strandmøllen, indtil hans Enke *Dorthe Wolf* den 18de Juni 1690 sælger Strandmøllen til Dronning *Charlotte Amalie* for netop den Sum af 2400 Rigsdaler, som hendes afdøde Mand *Jens Portuan* havde købt Strandmøllen for, ved hendes Svoger Peter Klavmann af Jakob Butienter og hans Medarvinger. Tre Aar senere, d. 6. Maj 1693, forpagter *Johan Drewsen den ældre* Strandmøllen af Dronning *Charlotte Amalie*.

Dermed indledes Familien Drewsens samfundsnyttige Virksomhed paa Strandmøllen, som belyses saa indgaaende i Camillus Nyrops værdifulde Bog, men som jeg ikke i denne Sammenhæng skal dvæle nærmere ved. Jeg skal kun sige et Par Ord til sidst om, hvad vi i øvrigt ved om Jacob Butienter.

Jacob Butienter nævnes sidste Gang i *Jens Portuans* Enke, *Dorthe Wolfs* Skøde til Dronning *Charlotte Amalie* d. 18. Juni 1690 (Nyrop S. 65), og siden ved vi faktisk ikke mere om ham. Butienter har rimeligvis bosat sig i København og er sagtens, vi ved slet ikke hvornaar, blevet gravsat i Søllerød Kirke. Om hans tidligere Historie før hans, for Stifsønnen skæbnesvangre, Giftermaal med *Regina Nicolajsdatter Delmenhorst* ved vi heller ikke noget med afgjort Sikkerhed. C. Nyrop oplyser S. 48: »En *Jakob Butienter* er 1661 Slotsfoged paa Antvorskov « (Sjæll. Tegn. XXXVI Fol. 131), og under 1. Marts 1662 hedder det om ham (Blad 281), at han har dræbt en Karl og derfor er borttrømt. Angaaende en Retssag 1674 mellem Jacob Butienter og en Borger i København *Hans v. Maintz* henviser Nyrop til Sjæll. Tegn. XL Fol. 739—40. Det drejer sig om et unævnt Beløb, som *Hans v. Maintz* ved Højesteretsdom er blevet dømt til at udbetale Jacob Butienter, og som *Maintz* unddrager sig Betalingen af, hvorefter Butienter klager til Kongen for at faa sin Ret, hvad Kongen ogsaa fuldt ud er villig til at give ham.

Vi maa vel formode, at Jakob Butienter paa Antvorskov 1661 og i København 1674 og Jakob Butienter paa Strandmøllen 1680 maa være identiske, Navnet er jo i sig selv saa sjældent og enestaaende. Om Butienter har den fulde Ret i Sagen mod Stifsønnen efter Hustruens Død i 1680, ved vi jo slet ikke, vi har Lov at tvivle, men vi ved, at han har opfyldt sit Løfte til sin afdøde Hustru om at stifte ikke blot et Gravstedslegat til Søllerød Kirke, men ogsaa det ældste Legat til de Fattige, vi hidtil kender fra Søllerød Sogn, lad det saa være saa lille, som det godt kunde taale at være. Gennem dette Legat kan vi gøre os en temmelig sikker Forestilling om hans kristelige og borgerlige Livsopfattelse, ikke mindst igennem det smukke Eftermæle, han giver sin afdøde Hustru Regina, at hun af fri Villie og med fuld Fornuft har skænket disse Penge til Søllerød Kirke og Sognets Fattige, som et Tegn paa en retskaffen Gudfrygtighed og Kærlighed imod de Fattige og Guds Hus, da vi beboede og ejede Strandmøllen i Søllerød Sogn under Hørsholm Amt.

Peder Hansen Resens adelige Vaaben.
Efter Originaltegning i Rigsarkivet.

Peder Hansen Resen

Søllerøds første Landligger.

Af Hans Ellekilde.

Det er desværre ikke meget, vi ved om Peter Resen som Landligger i Søllerød 1682. Nystrøm nøjes med de Ord S. 314: »Endelig var den femte Gaard Peder Resens, den bekendte Historiker og Bypræsident i København«. Peder Resen selv er i sit vældige Livsværk *Atlas Danicus*, det danske Atlas, ikke meget mere veltalende:

»I det samme Sogn har jeg, som har skrevet dette, et yndigt Hus, der ligesom er mit Tusculanum, hvori jeg, træt af Hovedstadens Besvær, plejer at leve en Tid lang om Sommeren for at søge Hvile«. Det er en ældgammel romersk Skik, som Peder Resen indfører i sit nordiske Fædreland, at den travlt beskæftigede høje Embedsmand kunde købe sig en Landgaard, en Villa, for igen at tale Romersprog, hvor han boede om Sommeren for at holde Ferie og samle Kræfter til nye Anstrengelser. Tidligere havde man haft det modsatte Forhold: Den rige Adelsmand, som til daglig boede paa sin stolte Herreborg, kunde bygge sig et Palæ i København eller i Provinshovedstæder som Odense, Viborg eller Aalborg, hvor han kunde opholde sig ved Vintertid, naar det blev for koldt og kedeligt ude paa Landet, og hvor han kunde mødes med Standsfæller til Selskabelighed, Koncerter, Theaterbesøg o. s. v. Peder Resens Eksempel blev i Tidens Løb fulgt af mange, ikke blot navnkundige Mænd som *Bolle Willum Luxdorff* i Nærum og *Peter Frederik Suhm* i Øverød, men ogsaa af ganske almindelige Borgere i København. Hvad dette saakaldte Landliggeri har betydet for Søllerød Sogns Udvikling er øjensynligt, ikke mindst da ogsaa Kysten i Midten af det 19. Aarhundrede for Alvor blev aabnet for Landliggerne. Uden Landliggerne havde f. Eks. Vedbæk aldrig faaet Kirke eller Sognavn. Jeg skal dog ikke her syssel-sætte mig nærmere med Landliggeriets Historie, det er en saa vældig Opgave, at den helt overstiger mine Kræfter, jeg skal prøve at give et Billede netop af Søllerøds allerførste egentlige Landligger, Københavns Præsident *Peder Hansen Resen* (1625—88).

Peder Hansen Resen var kommen af Godtfolk. Hans Farfader var en af Danmarks ypperste lutherske Biskopper *Hans Poulsen Resen* (1561—1638). Hans Morfader *Peder Jensen Vinstrup* (1549—1614) havde ligeledes været Sjællands Biskop i Aarene 1590—1614, han havde saaledes 1596 kronet den unge Kong Christian den Fjerde. Ogsaa Peder Resens egen Fader *Hans Hansen Resen* (1596—1653), der var Professor i Teologi ved Københavns Universitet, naaede lige Aaret før sin Død at blive udnævnt til Biskop over Roskilde Stift. Moderen *Thale Vinstrup* (1604—53) var rig Arving, da hendes Fader, Biskop Peder Vinstrup, var en meget velstaaende Mand. Vinstrup stiftede 1613 et stort Rejsestipendium til Studenternes Uddannelse, og hans Dattersøn fik, som det synes,

sin væsentlige Uddannelse paa en seksaarig Udenlandsrejse i Aarene 1647—53 i den unge Mands 22. til 28. Aar.

Om denne store Rejse ved vi god Besked, den udgør nemlig det væsentligste Indhold af hans Levnedsbetegnelse, der dannede Indledning til det latinske Katalog over de Bøger, han 1685 skænkede Universitetsbibliotheket, men som desværre gik tabt med Originalen til hans Livsværk Det danske Atlas Bind I—XXXIX i Københavns store ødelæggende Brand 1728. Disse Livserindringer er optaget i *Caspar Peter Rothe's* Brave Danske Mænds og Kvinders berømmelige Eftermæle I 1753 S. 599—631 og er let tilgængelige i Det Kongelige Bibliothek paa Læsesalen. (K. 14). Udgiveren Casper Peter Rothe (1724—84) fremhæver i sin Indledning til sin Samling Peder Resens Erindringer næsten som et helt Særsyn. Rothe mener sikkert med Rette, at altfor faa Danske i det syttende Aarhundrede havde skrevet deres personlige Erindringer, — det blev heldigvis anderledes i det attende og navnlig det nittende Aarhundrede. Man maatte i altfor høj Grad, som C. P. Rothe selv, lade sig nøje med svulstige Ligprædikener i Stedet for livfulde, personlige Erindringer. Rothe siger ganske betegnende: »Paa denne Side af *Colding-Broe* holdes det derimod for en utaalelig Hovmod eller stinkende Selvros at ville skrive noget om sig selv«. . . »Det hedder, hvad kan Verden være tjent med at vide, hvad mig er hændet, eller hvad jeg har forrettet? Man maatte jo paa min Død tro om mig, der havde boet en meget hoffærdig Sjæl i mit Legeme, om slikt skulde komme ud efter min Haand, det skal aldrig ske, mine Misundere kan alligevel faa nok at hakke paa«. Caspar Rothe har ganske Ret, det havde været i høj Grad ønskeligt for Eftertiden, om vi f. Eks. havde besiddet Hans Poulsen Resens eller Thomas Kingos, Henrik Gerners eller Hans Rostgaards, Ole Worms eller Peder Syvs personlige Erindringer, men vi maa være glad ved, at ogsaa her har Peder Resen dannet Skole for sine Efterkommere. Vi vil derfor høre en Smule paa, hvad Peder Resen selv fortæller om sit Liv og sin fortjenstfulde Virksomhed for Folk og Fædreland.

Han siger om sin tidligste Barndom:

»Saa snart jeg kom til de Aar, at jeg kunde oplæres i Gudsfrygt og boglige Kunster, er deroppaa af mine hjerte kære Forældre ingen Flid og Omkostning sparet, og ere dertil underholdne i mine Forældres Hus af de lærdeste og

skikkeligste (d. v. s. dygtigste) unge Mænd og Baccalaureis i Filosofien, som vare her paa Academiet (d. v. s. Universitetet), nemlig *Christen Bie*, som siden rejste ud af Landet, og blev intet mere spurgt til ham; item *Jens Karmark*, som siden blev Præst i Jylland, og der døde, nok *Laurits Mortensen*, som fra min Faders Hus blev kaldet til Sognepræst i Nakskov udi Lolland og Provst, hvilken er for nogle Aar siden ved Døden afgangen.«

Paa tilsvarende Maade fortæller Peder Resen om sin Skolegang i Vor Frue Skole 1641—43 og om sine Lærere der, til han sammen med sin Fætter *Hans Erichsen* blev Student d. 30. Maj 1643. Hans theologiske Studium tog kun to Aar, saa fik han sin Attestats den 20. September 1645. Han var derefter i godt halvandet Aar Adjunkt, Kollega hed det dengang, ved Frue Skole, saa begyndte hans store seksaarige Udenlandsrejse Maj 1647—November 1653. I hele fire Aar studerede han ved Universitetet i *Leiden* i Holland Filologi og Jura, de Omraader altsaa, hvor han senere skulde blive Foregangsmand i sit Hjemland. Men han begravede sig ikke til Næsen i sine lærde Bøger, han sørgede ogsaa for at lære det Land nøjere at kende, han i sine Ungdomsaar befandt sig i. Han siger nemlig: »Imidlertid, naar Lejlighed gaves, og der ikke læstes paa Universitetet, rejste jeg hen at bese de omliggende Steder. Jeg besaa *Haag*, hvor Prinsen af Oranien residerer, *Amsterdam*, hvor *Gerhard Voss* med stor Berømmelse lærte og læste. Desligeste *Harlem*, *Delft*, *Rotterdam*, *Dordrecht*, *Franicker*, *Antwerpen* og *Bryssel*, og jeg forsømte ikke at gøre mig kendt med de lærdeste Mænd paa samme Steder.«

Professor Hans Resen havde ikke færre end fire Sønner paa een Gang som Studenter i Leiden: Hans, Povl, Elias og Peter. »Og da Elias, som var den yngste, udi et ulykkeligt Tilfald noget derefter i Amsterdam var druknet, og Hans, som var kommet fra de tyske Universiteter, havde begivet sig paa Rejsen til København, forlod jeg Povl i Leiden, som blev der at studere sin Medicin, og tog mig for at rejse til Frankrig«.

Her opholdt han sig nu et Par Maaneder i Paris og besøgte sammen med Magister *Laurits Bording*, som var *Axel Sehesteds* Hovmester, flitteligen baade lærde Mænd, saavel som Bogladerne og Bibliothekerne udi Byen. Men saa tilbød der sig for ham en gunstig Lejlighed at faa Rejseselskab til Spanien sammen med *Korfitz Trolle* og hans Hovmester *Conrad Hess*. Denne Spaniensrejse

Peder Hansen Resen. 1674.
Efter Kobberstik i Kongelige Bibliotheks Billedsamling.

blev hans Livs store Oplevelse i turistmæssig Henseende, og den er ogsaa meget fængslende skildret, men det vil naturligvis føre for vidt at følge ham i Enkeltheder paa hans Spaniensfærd. Jeg vil kun anføre hans Beskrivelse af det tidligere muhamedanske Cordova.

»Fra *Sevilla* drog vi til *Corduba*, hvor *Seneca* og andre navnkundige lærde Mænd ere fødte. I denne By er først paafunden at gøre det Læder, som kaldes Kardevan (d. v. s. Karduan). Der er den rareste (d. v. s. sjældneste) Katedral-Kirke og af sælsomste Bygning i Europa. Og er samme Kirke opbyggt af de *Maurer*, som ere af tyrkisk Religion, og har tilforn været en tyrkisk Kirke, kaldet *Meskita*, ligesom i alle andre Stæder Tyrkerne kalde deres Kirker saaledes. Den bestaar af 24 Porte og er afdelt med 365 Piller af sort Marmor, men der er ingen Vinduer paa, og Lyset kommer aleneste ned igennem Taget, hvilket er saa dannet, at det kan gøre det selvsamme som Vinduer.«

Peder Resen og hans Fæller kommer til det spanske Gibraltar, som Englænderne ikke dengang havde erobret, og de skuer længseltfuldt over det smalle Stræde til det nære Afrika. »Og havde vi i Sinde«, skriver han, »at ville rejse over dette Stræde hen til Afrika, som vi ogsaa havde gjort, om Kommandanten i *Gibraltar* ikke havde raadet os derfra, og ladet os vide, at der var Fare for, vi kunde blive opsnappet af Tyrkerne«. Studierne blev ikke glemt under den begivenhedsrige Rejse.

»I St. Laurents-Klosteret i Madrid, som havde kostet Philip den Anden 20 Millioner Guld at bygge, saae vi et ypperligt Bibliothek, som er delt i tvende Parter. I den ene Part er trykte Bøger, men i den anden og fornemste findes haandskrevne Bøger udi Arabisk, Hebraisk, Græsk og Latinsk Sprog. Jeg bød et hundrede Rigsdaler for at maatte lade udskrive Kataloget paa dennem, hvilken der laa paa Bordet i Bibliotheket, men det maatte mig ingenlunde tilstedes.«

Gennem Sydfrankrigs herlige Byer gaar Rejsen nu til Italien, hvor Peder Resen afslutter sine juridiske Studier i Padua efter et Aars Studium. Her fatter han med sine Studiefæller *Mathias* og *Jens Foss* samt *Niels Gyntelberg* den nye vældige Rejseplan, at rejse over *Venedig* til *Konstantinopel* og siden igennem *Grækenland* til Christi Grav, og til *Alcair* (d. v. s. Kairo) eller *Memphis* i Ægypten, og saa paa Tilbagefejren til *Malta*, *Sicilien*, *Neapel* og *Rom*. »Se, saa fik jeg uformodentlig Breve fra mine Forældre, at min Fader var meget svag, og vilde derfor, jeg straks skulde rejse

til Rom, og saaledes skynde mig paa Hjemrejsen gennem Tyskland, saa jeg kunde være hjemme i næstfølgende September 1653. Hvilken min Faders Villie at efterkomme, jeg straks forføjede mig til *Rom* og derfra til *Neapel*. Men der jeg kom igen til Rom, fik jeg atter Breve fra København, af hvilke jeg fornå, min Far var alt død, og fra det jordiske til det himmelske Liv henflyttet (d. 3. April 1653). Hvorfor jeg i en Hast besaa *Rom* og dets Bibliotheker, talte og med lærde Mænd, der vare i Byen, og rejste saa til *Florents*, hvor jeg bekom Tidende, at Gud ogsaa havde henkaldet min Moder (d. 16. April 1653), saa at en Sorg kom til den anden«.

Nu hastede det ikke saa stærkt med at komme hjem. Peder Resen afsluttede derfor d. 11. September 1653 sine Studier med en juridisk Doktorgrad i Padua. Saa begyndte Hjemrejsen over *Trient*, *Augsburg* og *Regensburg*, »hvor da Kejseren med Kurfyrsterne eller deres Ambassadører vare forsamlede, og forblev jeg der i otte Dage«.

»Jeg rejste saa derfra ned til *Meissen*, var og i *Dresden*, *Leipzig*, *Wittenberg*, *Brunsvig* (men ikke Berlin) og *Lyneburg* og kom saa til Hamborg, hvor jeg blev en god Tid. Derfra begav jeg mig til *Lybæk* og kom fra *Lybæk* til Vands til Sjælland, til *København* Aar 1653 udi November Maaned, hvor jeg og Aar 1655, den 8. Juli havde Bryllup med min Kæreste *Anne Heinsdotter Meyer*, og bleve vi sammenviede i *Vor Frue Kirke*«.

Resten af Peder Resens Levnedbeskrivelse er desværre en stor Skuffelse for Eftertiden. Den fortæller nemlig ikke med et eneste Ord noget om hans Oplevelser i den store Svenskerkrig med Københavns Belejring (1658—60), intet om hans Medvirkning i eller i al Fald hans Indtryk af den afgørende og helsebringende Regeringsforandring, Enevældens Indførelse i 1660, intet om det, som er hans Livs Stordaad, hvorledes han bar sig ad fra og med 1667 til Aar 1685, hvor han skriver sine Livserindringer, at samle det vældige Stof fra alle Landets Egne til sit Livsværk »Atlas Danicus«.

Resen opregner derimod alle de mange Naadesbevisninger, som de danske Konger havde tildelt ham, begyndende med hans Professorpost i Etik efter Hr. *Søren Kallundborg*, hvis Discipel han tilforn havde været i Københavns Skole, fortsættende med stiggende Poster i det juridiske Fakultet, til han 1. September 1664 fik Hans Majestæts Brev paa at være baade *Professor ordinarius*

og *Borgmester* i København. I 1669 blev han Assessor i Højeste Ret, i 1672 tillige Præsident i *København*. »Aar 1680 den 8. Januar vær- digedes Hans Majestæt at benaade mig med Adelsbrev og hosføjede Vaaben«. Dette Adelsbrev bliver citeret i sin fulde Udstrækning i Livserindringerne. Han giver derefter en temmelig skematisk Oversigt over sit store Forfatterskab, som vi foretrækker fuldstændig at omskrive, og derefter en Redegørelse, efter hvilke Synspunkter han havde samlet sit betydelige Bibliothek, skænket til Universitetet.

P. Resen mente, at der i det tidligere Universitetsbibliothek »fejlede saare mange Bøger, som hørte til Lov og Ret, desligeste og- saa mange, som disse Rigers og Landes Historie, Love og andre deslige Stykker vedkom«. Det var disse Huller i det ældre Biblio- thek, som Peder Resen især vilde udfylde.

Den bedste Lejlighed til disse Bogkøb var *Auktionerne*, som han selv, som den praktiske Mand, han var, havde givet den første Anledning til ved sin Broder, Lægen *Poul Resens* Død 1661. Han havde den Tilfredsstillelse, at Auktionen indbragte hans Broders Dødsbo 500 Rigsdaler, mens ingen paa Forhand havde villet byde mere end 150 Rd. for Broderens Bogsamling som Helhed. Med stor Glæde anfører han, at Kongen paa hans Initiativ havde ud- stedt Forordninger om saadanne Auktioner, og at Lovbestemmel- ser herom var optaget i den nye Kongens Lov, altsaa Christian den Femtes danske Lov, som han selv havde bidraget saa stærkt til at præge med sin Mildhed, sin Retsindighed og sin Klarhed. Han opregner de mange Bogauktioner, der havde fundet Sted siden 1661, han nævner sine ypperlige Forbindelser i Landets forskellige Egne, saasom *Jacob Bircherod* i *Odense*, Hr. *Peder Syv*, Sogne- præst i *Hellested*, Hr. *Johan Olavius* i *Randers* i *Jylland*, »hvilke har baade mod mig og det almindelige Bedste bevist deres Velvil- lighed«. Han fortæller ligeledes, at han har samlet Bøger i det tabte Skaane:

»Omsider har jeg og ladet en særdeles Person og Studiosus ved Navn *Chri- sten Hyldal*, for den ene (Sags) Skyld drage over til Skaane, at opkøbe hvad der var at bekomme, som mig fejlede til det Nordiske Biblioteks Fuldkom- menhed, som og ikke har været derudi ulykkelig, men tilført mig en god Del rare (d. v. s. sjældne) og mærkelige Skrifter.«

Peder Resen er som ægte Dansker nok beskeden, men ligervis som den danske Las hos H. C. Andersen, kender han dog fuldt vel sit eget Værd.

»Og er saa denne Oprindelsen og Adkomsten til denne maadelige Bibliothek, bestaaende af lovkyndige og nordiske Materier. Og om den vel som alle andre jordiske og menneskelige Ting er ufuldkommen, saa er den dog fuldkommeligere end nogen anden Bibliothek, som man hidindtil har haft i Danmark af slige Juridiske, Nordiske, Danske og Gotiske Materiers Bøger.«

P. Resen havde ganske givet ikke endnu afsluttet sin Indsamling af juridiske, filologiske og topografiske Bøger, han beder ogsaa om, at Hullerne i hans egen store Samling maa blive udfyldt, enten ved Tilbud om Køb eller ved Boggaver for Ejernes egen Velvilligheds Skyld. Han slutter med de Ord:

»Imidlertid og altid beder jeg enhver gunstig Læser ville optage Alting i bedste Mening og lade mig være sin Gunst og Yndest anbefalet, ønsker og, at dette mit ringe Bibliothek maa være til enhvers Nytte og Brug, og Gud for alting til Ære«.

Som det er at vente af denne Bogindsamlings Bestanddele, falder naturligvis Peder Resens almindelig videnskabelige Arbejde paa den nordiske Juras og den nordiske Filologis Felter. Han skal som juridisk Professor have været den første, der syslede med den hjemlige danske Ret i vore Landskabslove og Christian den Femtes danske Lov. Tidligere havde man været saa fornem kun at beskæftige sig med den romerske eller den kanoniske Ret, det var under en lærd Mands Værdighed at sysselsætte sig med den hjemlige Ret, dens Mening og dens Udviklingshistorie. Peder Resen blev derfor vor første Lovhistoriker, vor første store Lovudgiver. Han udgav saaledes 1673 den norske Hirdskraa og den danske Vederlagsret med dansk og latinsk Oversættelse af *Jens Dolmer*. Han udgav den tyske Oversættelse af Jydske Lov ved Ridderen Hr. *Erik Krabbe*, han udgav Københavns og Ribes Stadsretter, og han sysselsatte sig med Christian den Andens verdslige og kirkelige Love — de som engang af den forbitrede Adel var blevet brændt paa Viborg Ting. Mærkeligere endnu er det, at Peder Resen for første Gang udgiver den *ynge Edda*, Snorre Sturlesøns Edda med islandsk Grundtekst og med dansk og latinsk Oversættelse. Af den ældre Edda udgiver han paa samme Maade for allerførste Gang to af de mærkeligste Digte, ligesaa med oldnordisk Grund-

tekst og med latinsk Oversættelse, nemlig den Højes Tale og Vølvens Spaadom. Han støttede sig naturligvis her stærkt til sin islandske Medarbejder *Gudmundur Andr sson*, hvis *Lexicon Islandicum* med latinsk Oversættelse han udgav i 1683, den første, men ikke sidste oldnordiske Ordbog.

Hans Yndlingsarbejde var dog ikke Retshistorie og nordisk Filologi, det var *Fædrelandets Topografi*. Hans Kongstanke var den fuldstændige Beskrivelse af det lemlæstede Fædreland, Sogn for Sogn, Købstad for Købstad uden nogen som helst Undtagelse. Hans Livsværk, Det danske Atlas i 39 Bind, var altfor vældig en Opgave, udgiverm essigt set, til at den kunde gennemføres. Ulykkeligvis er dette haandskrevne Storv rk ikke bevaret til vor Tid, det brændte som f r sagt ved Københavns Brand 1728. Fuldstændig tabt er det dog heldigvis ikke. Det kendes i forskellige latinske Udtog, først i *Johan Brunsmans* i syv Foliobind, der forelaa trykf rdigt ved Peder Resens D d 1688. Peder Resens Enke, som var testamentarisk forpligtet til at gennemføre Udgivelsen, kunde slet ikke magte den, men lod Værket forkorte til tre Bind ved den unge teologiske Kandidat *Chr. Nielsen Aarsleb*. Da Aarsleb efter halvfjerde Aars Arbejde havde sluttet sit Arbejde, var Peder Resens Enke død d. 6. December 1689, og Aarslebs Redaktion blev heller aldrig trykt. Baade Brunsmans og Aarslebs forkortede latinske Redaktioner er heldigvis bevaret, og visse Dele er i vore Dage udgivet paa ny i dansk Oversættelse ved Johannes Knudsen og fortsat af Gunnar Knudsen. Bindene om Nordsjælland og Sydsjælland og Viborg Stift er saaledes udkommet i vor egen Tid med udmærkede Kommentarer. Der bliver i vore Dage ikke trykt en dansk K bstadshistorie, uden at den bringer prægtige Illustrationer og Grundplaner fra Peder Resens Atlas Danicus. Og Ideen til Atlas Danicus, den hele Danmark omfattende systematiske Topografi, har været livskraftig baade i det 18. Aarhundrede med *Erik Pontoppidans* Danske Atlas I—VII og det 19. Aarhundrede med Kabinetssekretær *J. P. Traps* Statistisk-topografisk Beskrivelse af Kongeriget Danmark I—V 1858—60, der jo nu i det 20. Aarhundrede er begyndte at udkomme i femte forbedrede og stadig lige uundværlige Udgave.

Men med al Anerkendelse af baade Pontoppidan og Trap, det er alligevel Peder Resen, der har indsamlet det egentlige og m r-

kelige Stof af Folkesagn og Kulturhistorie fra det syttende Aarhundrede, idet han her er gaaet videre i sin Forgænger og Lærer, Livlægen *Ole Worms* Spor. Ole Worm var mere arkæologisk bestemt, hans Lærling Peder Resen mere topografisk og kulturhistorisk indstillet, men med dyb Taknemmelighed maa en Sagnhistoriker af det 20. Aarhundrede erkende, hvad han skylder disse to vældige Forgængere i det syttende Aarhundrede og deres mange udmærkede Medarbejdere, baade kendte som *Peder Syv* i Hellested og de mange unævnte Præster i Landets forskellige Købstæder og Sogne. Ole Worm og Peder Resens praktiske Fædrelandskærlighed er inspirerende endnu for Folkemindesamlere i vor egen Tid.

Peder Resens Død d. 1. Juni 1688, knap 63 Aar gammel, har været et stort Tab for hans Fædreland. Havde han levet blot ti Aar til, havde sagtens *Atlas Danicus* i Brunsmans Redaktion udkommet med dens syv Bind, og det havde været et meget stort Gode for den danske historisk-topografiske Forskning, der kunde have benyttet dette Kildeskrift i trykt Udgave og ikke som nu temmelig besværligt i den meget smukke Haandskriftsudgave Uldall 186 Folio paa det kongelige Bibliothek. Resen havde selv i 1685 en Følelse af, at han ikke kunde have mange Aar tilbage at leve i, han slutter derfor sin egentlige Levnedbeskrivelse af 1685 med disse smukke Betragtninger:

»Til Slutning beder og ønsker jeg inderligen af den Almægtige Gud, som fra min Barndom og indtil denne Dag har bevist mig saa utallige Naade-Velgerninger, baade i det Ondes Afvendelse, ved Beskærmelse fra saa mangen Ulykke, Vaade og Eftertragtelse, udi mit fædrene og fremmede Lande, udi og uden mine Bestillinger, saa og det Godes Tilvendelse og Tilføjelse, udi saa mange Maader, mere end jeg nogen Tid kunde have mig forventet eller begæret, at han fremdeles den korte Tid, jeg har tilovers at leve udi, ville være mig saa god og naadig, som jeg og haaber, han skal være, at han vil unde og forlene mig, jeg maatte stedse tjene min Gud, min Konge og mit Fæderneland med Troskab og Oprigtighed, og endeligen, at mit Livs Ende maatte blive det evige Liv af Naade i Jesu Christo. Amen«.

Der er god Grund til for Historisk-topografisk Selskab at holde Mindet om vor første store Topograf: *Peder Hansen Resen*, Søllerøds første Landligger, i Ære.

MEDDELELSE TIL SELSKABETS MEDLEMMER.

Hermed har »Historisk-topografisk Selskab for Søllerød Kommune« den Ære og Glæde at tilsende sine Medlemmer Søllerød-bogen for 1954—55. Den indeholder, som vi lovede i sidste Meddelelse: 1) den grundlæggende Afhandling om Søllerød Sogn 1682 paa Grundlag af Søllerød Sogns Markbog i Rigsarkivet, 2) den hidtil fyldigste Levnedbeskrivelse af Kong Christian den Femtes Hofnar, Landsdommer *Ulrik Luft*, Ejer af Stamgaarden til Søllerødgaard, 3) Oplysninger om Ejeren af Strandmøllen 1682 *Jakob Butienter*, Søllerød Sogns første kendte Legatstifter. Og endelig 4) den lille Skitse vedrørende Danmarks første store Topograf, Professor og Borgmester *Peder Hansen Resen*, Søllerød Bys første Landligger.

Det er Planen at optage en Række lignende Skitser af fremragende Mænd og Kvinder, knyttet til Søllerød Sogn, i den førstkommende Aarbog, Skitser af Mænd som *Mathias Moth* i Søllerød, *Bolle Willum Luxdorph* i Nærum, *Peter Frederik Suhm* i Øverød, *Frederic de Conick* paa Næsseslottet, *J. P. E. Hartmann* i Nærum osv., for at disse Stormænd kan komme til at staa levende i Nutidens Bevidsthed, saadan som jeg haaber, at det er sket med *Peder Resen* i denne Aarbog.

Tre af Styrelsens tidligere Medlemmer har ønsket at fratræde, nemlig Næstformanden, Direktør *A. C. Louw*, Rudersdal, kgl. Hofjuveler *P. Michelsen*, Skodsborg, og Landsretssagfører *Erik Øigaard*, Vedbæk. Paa Selskabets Vegne bringer jeg dem en hjertelig Tak for den Arbejdsindsats og for den Interesse, de afgaaede Styrelsesmedlemmer saa velvilligt og uegennyttigt har ydet Selskabet gennem en Aarrække.

Paa Generalforsamlingen i Søllerød Kro d. 10. Oktober valgtes i deres Sted Personalechef *P. Andersen*, Holte; Assistent i Rigsarkivet *Bjørn Fabricius*, Holte; Boghandler *Mogens Funch*, Holte; Redaktør af Søllerødbladet *J. Helweg Møller*, Virum, og Viceskoleinspektør *J. Koudal*, Holte. Desuden bestaar Styrelsen af Arkivar *Hans Ellekilde*, Øverød, som Formand, Civilingeniør *G. S. Jørgen-*

sen, Holte, som Næstformand, Kommunekasserer *E. O. Guldborg*, Søllerød, som kasserer, Direktør, Godsforvalter *R. Henriksen*, Holte, som Sekretær, Redaktør *H. P. Andersen*, Trørød, og Overassistent *Ulrik Schou*, Søllerød. Der blev nedsat følgende Arbejdsudvalg: 1) *Forretningsudvalg* bestaaende af Formand, Næstformand, Sekretær og Kasserer samt Redaktør *H. P. Andersen*. 2) *Redaktionsudvalg*, bestaaende af Formand, Næstformand samt *Bjørn Fabricius* og endelig 3) *Agitations- og Mødeudvalg*, bestaaende af *Helweg-Møller*, *Guldborg* og *P. Andersen*. Det er Meningen med denne Fornyelse og Foryngelse af Styrelsen, at vi skal faa Medlemsantallet til at vokse, helst til det dobbelte, saa vi kan faa Midler til at betale Forfatterhonorar. Derved vil der ske en Fornyelse af Forfatterkredsen, som hidtil har været altfor lille. Endelig ønsker vi at genoptage den af Medlemmerne saa stærkt ønskede Sommerudflugt og at afholde et Medlemsmøde i Vinterens Forløb. Det vilde være ønskeligt, at saa mange af Kommunens Beboere som muligt vil slutte sig til Selskabet, saa meget mere kan der udrettes.

Paa Selskabets Vegne takker jeg Kommunalbestyrelsen for den Velvilje, den ogsaa i de sidste Aar har vist os ved at bevilge Selskabet et Tilskud paa 1000 Kroner aarligt. Vi haaber ogsaa i det følgende Aar paa Kommunalbestyrelsens fortsatte Velvilje mod vort Selskab.

P. S. V.

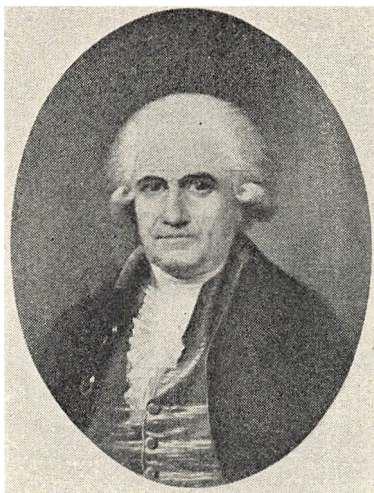
Hans Ellekilde,
Formand.

INDHOLDSFORTEGNELSE:

	SIDE
Søllerød Sogn 1682. <i>Af Hans Ellekilde</i>	5
Landsdommer Ulrik Luft. <i>Af Hans Ellekilde</i>	57
Jakob Butiønter paa Strandmøllen 1683. <i>Af Hans Ellekilde</i>	73
Peder Hansen Resen. <i>Af Hans Ellekilde</i>	83
Meddelelse til Selskabets Medlemmer	93

Marie de Coninck,
malet af Jens Juel 1791.

Frederic de Coninck,
malet i Jens Juels atelier.

Portrætterne er i privateje og hænger i Nybrogade 12.

Frederic de Coninck

Af Bjørn Fabricius

På et af Nordsjællands skønneste steder, på Furesøens østside, hvor søbredden, efter først at være løbet i syd-nordlig retning, drejer af mod øst mod Ny Holte, ligger et dejligt slot gemt mellem store træer. Det er »Næsseslottet« – nu Københavns Kommunes rekonvalescenthjem. Men bortset fra de skiftende beboere og deres gæster er det kun kendt af få, thi fra land kan det ikke ses, og fra Furesøen kun i et kort glimt. Stilen, hvori det er bygget, fortæller, at det stammer fra slutningen af det 18. århundrede, og de historiske oplysninger meddeler, at det er bygget i årene 1781–83 af Frederic de Coninck, en af de største købmænd i en tid, hvor der var plads til bredt vingeang – den glimrende handelsperiode i den sidste fjerdedel af det attende århundrede.

I en kort biografi i et brev til en nu ukendt fransk ven, dateret Dronninggård den 21. juli 1807 (altså umiddelbart før Køben-

havns bombardement, der fik afgørende betydning for de Coninck) fortæller han selv, at hans familie stammede fra Antwerpen. Den tilhørte der de større købmandsfamilier, men under religionskrigene måtte hans gren af slægten fortrække til Frankrig, da en af hans forfædre havde giftet sig med en huguenot. Efter ophævelsen af det nantiske edikt i 1685 flyttede familien til Holland, og al forbindelse mellem slægtens grene ophørte indtil år 1765. Frederic de Conincks fader, Jean de Coninck, som var født i Schiedam den 2. december 1692 (død den 22. marts 1774 i Haag) måtte tidlig stå på egne ben, hvorfor han søgte at gøre sin lykke som købmand i Batavia. Han levede derude fra 1714 til 1733 og vendte så hjem til Holland for at leve af renterne af den formue, han havde skabt i Østen. Han ægtede i 1736 Susanne Esther de Rapin de Thoyras (1710–1785), en datter af historikeren Paul de Rapin de Thoyras, forfatteren til en englandshistorie, som dengang var meget læst. I Haag fødtes Frederic de Coninck, som det andet barn i ægteskabet, den 5. december 1740. 17 år gammel fik han ansættelse i et engelsk handelshus i Amsterdam, hvor han i de kommende år med held arbejdede sig op til en god position. Men i 1763 . . .

»tilintetgjordes disse fremtidsudsigter og alle mine forhåbninger af en ulykkelig kærlighed. Jeg var så forelsket, som man kun er det, når man er 22 år gammel, og jeg var vis på, at min kærlighed blev besvaret; men den, som jeg anså for min ven, og som var min fortrolige, førte mig bag lyset, han tog min elskede fra mig, da han var rigere, end jeg var og nogensinde kunde gøre mig håb om at blive. Jeg havde endnu ingen fast stilling, og han en udmærket forretning og uafhængig stilling at tilbyde hende; underligt er det altså ikke, at min elskede fulgte sine forældres råd og måske også sin egen forfængelighed og gav mig løbepas. Hun handlede sikkert både rigtigt og klogt; men det gjorde ikke min fortvivlelse mindre, og da jeg ikke havde sjælsstyrke nok til den resignation, som fordres for med koldt blod at se min rivals lykke, når jeg blev i byen og kom i de samme kredse, men tværtimod mente, at afstanden mellem os aldrig kunde blive stor nok, besluttede jeg mig følgelig til ikke alene at forlade mit fædreland, men også Europa.«

I august 1763 kom de Coninck i anledning af denne påtænkte rejse til Østen til København med fine anbefalinger fra Larrey i Amsterdam til Bernstorff og A. G. Moltke, af hvilke den sidste bl. a. stod i spidsen for ASIATISK KOMPAGNI. På rejsen havde han haft selskab af den unge danske købmand, agent Conrad Alexander Fabritius (adlet 1778 Fabritius de Tengnagel og ejer af »Enrum«), hvis afdøde fader, justitsråd, hofagent Michael Fabritius (1697–1746) havde været medejer af det ansete handelshus FABRITIUS & WEVER (Johan Frederik Wever 1699–1759). Da Fabritius jun. var ansat i ASIATISK KOMPAGNI's direktion, er det ikke underligt, at de Coninck øjeblikkelig blev ansat i dette som »Kargo« i Kanton. Med første afgående skib skulde han tiltræde stillingen og havde alt klart til at gå ombord, da han, faktisk med foden på landgangen, tog sin afsked. Han havde fået et endnu bedre tilbud fra den unge Fabritius om at indtræde som associé i dennes eget handelshus, og dette forekom den fremadstræbende hollænder mere tillukkende. Unge som de begge var, havde de dog glemt at spørge den magthavende i firmaet, C. A. Fabritius' moder, den myndige enkemadam Anna Maria Wever, f. Køster (1705–1775), som i 1748 havde giftet sig med sin afdøde mands kompagnon. Sønnens idé var ikke efter hendes hoved, thi hun havde netop besluttet at indgå sit tredie ægteskab med generalmajor Jean Baptiste Descarières de Longueville (1699–1766) og fandt da ikke plads til flere direktører i firmaet. En mere underordnet stilling kunde hun tilbyde, men dermed vilde de Coninck ikke lade sig nøje, så allerede 1764 nedsatte han sig som selvstændig købmand i København og snart efter som grosserer. Det lykkedes ham hurtigt at knytte gode forbindelser i Brabant, bl. a. med en slægt af samme navn som han selv, men uden at vide, at de var af samme familie. Da denne slægt var meget formuende og søgte anbringelse for sine penge, så han deri en chance. I året 1765 henvendte han sig til Moltke og tilbød at skaffe den pengeknappe danske stat et lån på en million rigsdaler, idet han stolede på sine forbindelser. Moltke tog med glæde mod tilbudet og medgav de Coninck en fuldmagt, men havde ikke regnet med, at han derved kom i vejen for det lån, som Schimmelmann samtidig søgte i Amsterdam. Schimmelmann forlangte de Conincks ekspedition stoppet, men en sådan

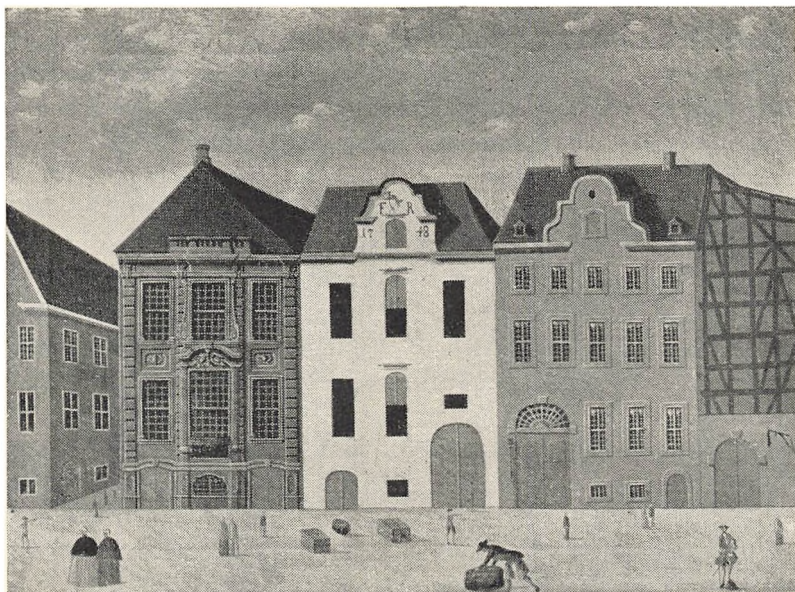

ordre vilde Moltke ikke lade sig byde, og man enedes derfor om at lade de Coninck operere udelukkende i Brabant og Flandern.

Det kom nu de Coninck til gode, at hans familie oprindelig stammede fra disse egne, thi da han kom derned, viste det sig, at den slægt, som han netop havde knyttet forbindelse med, var hans egen families oprindelige stamme, nu stærkt optaget af en strid angående en arvesag, hvori han kunde give de oplysninger, som man manglede. Han blev derfor modtaget med åbne arme og fik som tak for sin bistand straks det ønskede lån overtegnet ved hjælp af de penge, man gennem arvesagen var kommet i besiddelse af.

Ved denne ekspedition høstede de Coninck ikke blot megen hæder, men også en rundelig grundkapital til sig selv, idet han dels opnåede gode kurser på lånet og dels gode procenter som belønning, men desuden også en kredit i udlandet, som i hans senere forretninger skulde vise sig af uvurderlig betydning. En del af disse penge har han sikkert anvendt til køb af aktier i ASIATISK KOMPAGNI, thi ved generalforsamlingen den 4. marts 1767 deltager han som interessant.

Schimmelmann søgte nu at knytte det unge handelsgeni nærmere til staten, idet han anbragte de Coninck som øverste leder af det store »GENERAL-MAGASIN-KONTOR« som havde til opgave at ophjælpe industrien ved at være en slags opkøbscentral for danske industriprodukter. De Coninck fik samtidig titel af agent (1768) med løn af een procent af omsætningen (i 1768 tjente han derved 1300 rdl., 1769 over 1600 og 1770 over 2300 rdl.) mod at skaffe lagerplads og kontorhold. Dette blev ham muligt, idet han den 1. februar 1768 havde købt den skønne ejendom på hjørnet af Knabrostræde og Nybrogade – nu nr. 12, som arkitekten Philip de Lange havde bygget til hofkonditor Ziegler i 1732, og det dermed sammenbyggede pakhuis fra 1748. Om husets indretning siger en samtidig beskrivelse: »En vel indrettet Købmandsgaard, hvor Lofterne i Værelserne ere af Stukatur og Gipsarbejde, tillige kjønt tapetscrede og malet, Porcellæns- og Jernkakkelovne, Gulvene med Blomster og med glatte Bræder de fleste belagte, Messinglaase med videre kjønne Indretninger.« Her boede han til april 1783, men ikke alene. Han anså sig nu for så velstående, at han i 1770 i Haag kunde gifte sig med Marie de

Frederik de Conincks hjem i Nybrogade i København som det er gengivet i Johannes Rach og Hans Heinrich Eegbergs samling af københavnske prospekter, malet 1747-50. Nu i Nationalmuseet.

Joncourt, en datter af bibliotekaren hos prinsen af Oranien Gertrude Louis de Joncourt. Med hende fik han efterhånden ni børn, hvoraf de fleste blev gift eller fik forbindelse med de største danske handelshuse. Dette blev også til gavn for hans egen forretning, i hvilken han optog flere af sine svigersønner, hvoraf den mest kendte var Christian Wilhelm Duntzfelt.

Stillingen i generalmagasinet som chefdirektør medførte også en forbindelse, der skulde vise sig nyttig, idet han her fik samarbejde med den senere så kendte købmand Niels Lunde Reiersen (1742-1795), som på den tid var bogholder og kasserer i generalmagasinet. Med afbrydelser og under skumlerier over denne sammenblanding af stillingen som privat handelsmand og statsembedsmand, hvor misbrug let vilde kunne finde sted, beholdt de Coninck sin lederpost indtil sommeren 1778, men han havde da forlængst skaffet sig andre virkefelter. Den asiatiske handel havde fra barnsben haft hans store interesse, og han så klart, at der her var store muligheder for en dygtig handelsmand, hvis

blot handelen kunde blive givet fri. Her var der brug for reformer, og da ASIATISK KOMPAGNI's 40-årige oktroi stod for at skulle fornyes – den 23. juli 1772 – fik han og storkøbmanden Niels Ryberg overtalt Bernstorff til at indføre den bestemmelse i den ny oktroi, at også private måtte drive handel på Østen mod at medtage danske varer (obs. de Conincks stilling i generalmagasinet!) og for disse at betale 2 pct. af værdien til ASIATISK KOMPAGNI og ved hjemkomsten at erlægge 8 pct. af bruttoindtægten af de hjembragte varer til kompagniets kasse. ASIATISK KOMPAGNI fik herved en indtægt uden nogen risiko, men tillige en konkurrence, der skulde vise sig meget gavnlig, idet varernes kvalitet blev væsentlig forbedret til glæde for forbrugerne. Naturligvis vakte disse ændringer stor uvilje i den gamle styrelse, som efter Struensees fald troede på de gamle tiders genopståen. Men da interessenterne i kompagniet mente som de Coninck og som tak indvalgte ham i den nye direktion den 11. september 1772, nægtede den gamle direktion at gå af, så der, indtil en retskendelse forelå, sad to direktioner.

Også i den nye direktion mødte de Coninck misundelse og modvilje, og han måtte i maj 1776 trække sig tilbage fra direktørstillingen. At denne ikke har været særlig behagelig, fremgår af, at han først måtte deltage i opklaring af gamle misligheder, som allerede i 1769 påvistes i form af en kassemangel på 33.000 rdl., forårsaget af en uhæderlig kasserer. I 1773 konstateredes en ny kassemangel på 153.000 rdl. og senere lignende store beløb, hvorefter interessenterne forlangte, at direktørerne skulde påtage sig ansvaret for disse beløbs tilvejebringelse, et forlangende, som efter et langvarigt retsligt tovtrækkeri blev ændret til en mindre mulkt for manglende agtpågivenhed. Vel kunde der ikke i denne anledning sættes nogen plet på de Coninck, men han foretrak herefter at drive forretning for egen regning, uden samtidig at være statsembedsmand. At hans private forretninger ikke var ganske ubetydelige, var almindelig bekendt. I april 1774 havde han sammen med nogle købmænd, bl. a. N. L. Reiersen, udrustet den første private handelsekspedition til Ostindien og herved tjent en ganske betydelig sum penge.

I 1778 grundlagde han med Niels Lunde Reiersen som kompagnon firmaet DE CONINCK & REIERSEN. Dette firma bestod

indtil 1790 og opnåede hurtigt en størrelse, så det vakle opmærksomhed ude i verden. Det blev især slutningen af den amerikanske frihedskrig, årene 1781–83, som forårsagede en springflodsaftig fremgang for firmaet DE CONINCK & REIERSEN, thi stormagternes indefrosne skibe i fremmede havne blev et glimrende handelsobjekt for det neutrale danske handelshus. 64 skibe med kostbare ladninger, tilhørende de krigsførende landes undersætter og blokerede i forskellige havne blev opkøbt for en spotpris og ført bort under det danske flag for at sælges til toppriser. Med et held, som kan synes utroligt, lykkedes det at undgå det ødelæggende prisfald, som fulgte efter fredsforhandlingerne i januar 1783. I 1785 indtrådte yderligere en kompagnon i firmaet, idet Frederic de Conincks broder, Jean de Coninck (1744–1807) i 1784 kom til København, muligvis på en trøsterejse efter tabet af sin første hustru, der var død den 13. juni 1784. Her blev han den 7. januar 1785 gift med Cathrine Christiane Reiersen (1756–1789) – en søster til Niels Lunde Reiersen. Den 1. februar samme år blev han associé i firmaet, og det nære forhold mellem de to familier belyses klart af folketællingen 1787 for Sct. Annæ Kvarter No. 71 P. P., hvor i samme hus er opført:

1. familie: Niels Lunde Reiersen, 46 år, ugift, Etatsråd, direktør v. Magazinet og handelsmand,
Cathrine Marie Reiersen, 40 år, ugift, hans søster,
Anna Cathrine Schow, f. Bjørnsen, 39 år, gift, hans tante,
8 tjenestefolk.
2. familie: Jean de Coninck, 43 år, gift 2. gang, handelsmand,
Cathrine Christiane Reiersen, 32 år, gift 1. gang, hans kone,
Anna Elisabeth (Betzy) de Coninck, 1 år (hun var født den 17. januar 1787), deres datter, (denne blev den 17. januar 1804 gift med sin fætter Jean de Coninck),
diverse tjenestefolk.

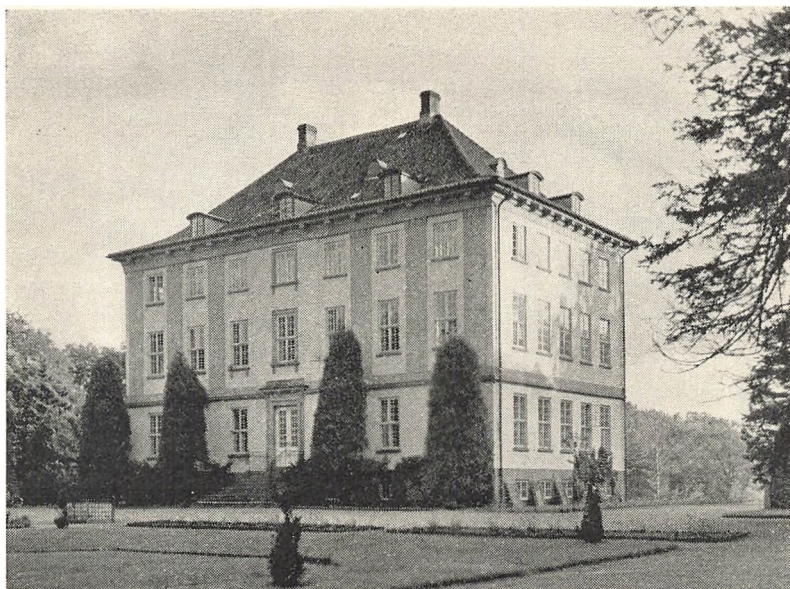
Jean de Coninck og Cathrine Christiane Reiersen fik i 1788 en søn Jean Frederic (død som mægler 1860 i Christiania), men da hustruen døde den 3. juni 1789, måtte Jean de Coninck søge en tredje ægtemage, og den 3. januar 1790 ægtede han Johanne Sophie Wleügel (1770–1806), en datter af admiralen og ridder af elefanten J. P. Wleügel, så også denne gren af de Coninck-

slægten fik gode forbindelser. Med hende fik han 8 børn, hvoraf det første blev gift med Frederic de Conincks barnebarn.

Frederic de Conincks egne forhold udviklede sig stadig opad. Midt under frihedskrigen, den 8. august 1781 (skøde den 17. januar 1782) købte han det gamle og forfaldne Dronninggård for 18.500 daler courant. Det havde i mange år ligget hen som et søstergods til Frederiksdal og havde oprindeligt fået navnet efter Frederik den Tredies dronning Sophie Amalie. Bygningerne lå på tangen mellem Vejlesø og Furesø, lidt vest for kanalen, som blev gravet allerede i 1663, der hvor man endnu for et halvt hundrede år siden kunde se avlsbygningerne. Det var dog ikke her, de Coninck ønskede sin sommerresidens, men ude på næsset mellem Store og Lille Kalv. Det blev et stort arbejde, thi det skulde være noget særligt. Med sin landsmand og gode ven, oberst Henry Drevon's hjælp, lykkedes det de Coninck at skabe et anlæg og en seværdighed, som har bestået til vore dage. Gennem sine forbindelser i fremmede verdensdele fik han sjældne træer og buske og ved hjælp af dygtige gartnere ledet af Drevons gode smag, skabtes noget så ekstraordinært, at man har valfartet dertil fra fjerne lande, selv i vore dage, hvor vi ser fine velbevarede repræsentanter for tsuga canadensis, thuja occidentalis, chamæcyparis sphæroidea, quercus rubra, abies pectinata (3,80 m i omkreds), acer rubrum og castanea sativa. At ideen dog ikke helt var de Conincks egen ses af, at den første park herhjemme i samme stil blev anlagt af Bernstorff i 1760erne. Af dennes sjældne træer er nu ikke eet tilbage, hvorimod Dronninggårds stadig står fornemme og smukke. Selve anlægget var tænkt som en romantisk naturpark, og de omkringliggende søbredder har stærkt forøget idyllen. Yderligere blev opstillet forskellige lysthuse, voliérer og dekorationer, hvoraf en del søjler og støtter endnu forefindes. Således Wiedewelts søjle for handel og søfart og mindesøjlen for Frederic de Coninck jun.s afsked med Dronninggård 1822.

Hovedbygningen blev opført i en sober, slotslignende stil af en ukendt arkitekt, med en rejsning, som genspejler ejerens stolte selvhævdelse. Det var ikke de Conincks hensigt at trække sig tilbage fra omverdenen. Han holdt herude gerne store selskaber og familiesammenkomster, og een gang om året – på hans hustrus

»Dronninggård«, nu kaldet »Næsseslottet«. (Holt og Madsen fot. Eftertryk forbudt.)

fødselsdag den 22. juli – blev der foranstaltet offentlig havefest, hvortil det halve København indfandt sig. Det var rigmandens sommerliv for åbent tæppe.

Til ejendommen hørte betydelige jordområder, og selv om en stor del blev udlagt som park, fra Kaningården rundt om næsset og op til Rudegårds jorder, var der dog store arealer – 26 tdr. land ager og 173 tdr. eng og mose – til landbrug. Disse bortforpagtedes sammen med avlsbygningerne, der var beliggende på den gamle Dronninggårds plads, og i Rigsarkivet er bevaret den gamle forpagtningskontrakt fra 1799, hvori Frederic de Coninck bortforpagtede disse jorder til hr. Edvard Saabye og Niss Lauritzen Qvist for 12 år. Heri omtales alle arealer med navns nævnelse, alle bygninger til beboelse og brug, alle dyr optælles og der gives nøje direktiver for deres fornyelse og mærkning. Endvidere indføres den bestemmelse, at for hvert løst kreatur, som påtræffes i slottets park, skal betales en mulkt på 8 skilling første gang, derefter dobbelt op, til de fattiges kasse. At besætningen ikke var så helt lille, ses af listen der nævner: 16 heste, 70 hollænderkøer

med 3 tyre samt får, lam, væddere, beder, svin og grise. Pudsige småaftaler er også medtaget, som f. eks. at hver gang forpagteren skulde have bud til byen, skulde der forhøres på Dronninggård, om der var breve eller pakker, som skulde tages med ud eller ind. Forpagtningsafgiften blev ansat til 1400 rdl. årlig, en sum som ved inflationen i begyndelsen af det nye århundrede kuldkastede hele forpagtningen. Allerede den 29. november 1807 opsiges Frederic de Coninck jun., boende på Frederikslund, på faderens vegne overenskomsten, idet han dels henviser til sin faders sygelige tilstand, dels til tidernes ændrede pengeværdi.

Men tilbage til 1780erne! Samtidig med indretningen af det nye Dronninggård solgte de Coninck ejendommen i Nybrogade og købte 1783 Moltkes palæ i Bredgade på hjørnet af Dronningens Tværgade. Palæet blev udstyret med overordentlig pragt og smykket med en stor malerisamling, især nederlandsk kunst, men også mange danske kunstnere som Jens Juel, Erik Pauelsen og Johannes Wiedewelt kom til at nyde godt af denne mæcens store gavmildhed. Palæet i byen blev ligesom Dronninggård tilhold for samtidens førende skønlånder. Især fandt franske emigranter her et fristed, og det var sikkert ikke blide ord, man brugte om de revolutionære i Frankrig eller om de københavnske kredse, som leflede for »friheden« og dens repræsentanter. En sund konservatisme, blandet med fremsyn og initiativ, hvor kræfterne kunde øves uden tvang, men under fornøflens disciplin, en religiøsitet parret med vovemod, et retsind der drev forretning uden svig – det var idealet for Frederic de Coninck.

I 1783 udnævntes Frederic de Coninck til etatsråd og den 11. august 1787 overtog hans handelshus DET ØSTERSØISK-GUINEISKE HANDELSSELSKAB. Det var startet i 1781 under kongelig protektion og med flere statsministre i spidsen, bl. a. Ernst Schimmelmann. Aktiekapitalen androg 3 millioner rdl., og i den store opgangsperiode 1781–83 syntes alt vel, men i 1785 var selskabet kørt så langt ned, at man kun spekulerede på en afvikling. En sådan kom i stand gennem firmaet DE CONINCK & REIERSEN, men man ønskede, at overtagerne skulde være »noget for sig«, hvorfor de Coninck dannede et konsortium, firmaet PINGEL, MEYER, PRÆTORIUS & CO., nemlig de C.s sviigersøn, grosserer William Werner Pingel (1758–1789), der var gift

med de Conincks ældste datter Marie Anne, agent Hans Jørgen Meyer (»født« Nielsen), DET ØSTERSØISK-GUINEISKE HANDELSELSELSKABs bogholder Jeppe Prætorius og Co. = Frederic de Coninck. Denne sidste tegnede sig for 7/10 af overdragelsessummen, de andre hver for 1/10. Konsortialkapitalen ansattes til 160.000 rdl., hvorfor man fik en handelsflåde på 37 skibe på til sammen over 3000 Commercelæster (C. L.). Det største skib »Skatmester Grev Schimmelmann« var på 174 C. L. Desuden overtog man hele strækningen fra Sct. Annæ Plads til »vestindisk pakhuse« med derpå stående 4 moderne pakhuse, varelagre og »svømmende ekspeditioner«. Det var ikke specielle varer, man handlede med, men alt forefaldende, en fremgangsmåde, som viste sig meget gunstig, idet man kunde handle mellem de forskellige stationer, og derved yderligere forøge effekten ved skibets fart. Man drev tuskhandel på Madeira om vin mod medbragte manufakturvarer, solgte slaver i Vestindien og drev låneforretninger mellem plantageejerne og hollandske pengeinstitutter. Ved Pingels tidlige død i 1789 udtrådte Prætorius af konsortiet, og i 1791 indtrådte Fr. de Conincks anden svigersøn, den driftige og fra Ostindien nyankomne Christian Wilhelm Duntzfelt (1762-1809), der den 22/7 1791 blev gift med Marie Henriette de Coninck, og man fortsatte under navnet DUNTZFELT, MEYER & CO.

Der var imidlertid gennem ændrede forhold i kolierne indtrådt en forværring i handelsselskabets rentabilitet, og da negerhandelen samtidig ophævedes, betød dette et alvorligt slag. I nogen tid lå handelen næsten stille og først med revolutions- og napoleonskrigenes skærpede kurs overfor handelsskibene, kom der igen fart i sejladsen og større indtjeningsmuligheder. Selvfølgelig ramte kaperiet hårdt, når det traf; men også i dette forhold havde de Coninck heldet med sig. I de første 10 år blev det især Frankrigs kapere, som voldte bryderier, medens englænderne var mere mådeholdne. Bidragende hertil var sikkert de mange forbindelser, der bestod mellem de danske og engelske handelshuse, ikke blot økonomiske, men også familiemæssige. På grund af de ændrede forhold enedes konsortiet om at søge »den østersøiske-guineiske entrepriser« likvideret, og hellere drive handel hver for sig. Efter at have solgt en del af havne-

området med derpå liggende bygninger til staten, Constantin Bruun og skibsbygmester Larsen (Larsens Plads), delte de forskellige medlemmer resten. De Coninck tog herved »det gule pakhus« og fortsatte med held sine forretninger. Af hans eget oprindelige handelshus – DE CONINCK & REIERSEN – var Reiersen udtrådt i 1790 (om søsterens død og svogerens nye giftermål har bidraget til dette skridt vides ikke), og brødrene de Coninck fortsatte under navnet GROSSERERNE DE CONINCK & CO. At det stadig væk var et anseeligt foretagende, ses af en liste over 26 københavnske redere i 1797. Øverst står ASIATISK KOMPAGNI med 9 skibe på ialt 3.032 C. L. Nummer to er DUNTZFELT & CO. med 14 skibe = 2.393 C. L. GROSSERERNE DE CONINCK & CO. kommer som nummer fem med 7 skibe på ca. 1.000 C. L., og denne stilling holdtes resten af Frederic de Conincks levetid. Der var dog især een ting, der bidrog til firmaets ry og til stabilisering af dets økonomi, og det var »den bataviske episode« i 1798.

De hollandske kolonier var ved denne tid blevet inddraget under moderlandet, og det HOLLANDSK-INDISKE HANDELSSELSKAB blev derfor lukket, hvorved der i Batavia ophobedes store mængder varer. Da GROSSERERNE DE CONINCK & CO. erfarede dette, indledte de underhandlinger om køb under eet af den største del af disse lagre, og den 24/2 1797 blev der sluttet kontrakt om købet og senere den 5/7 1797 og 28/6 1798 om køb af yderligere kvanta. Man regnede med en totalsum af det for sin tid uhyre beløb af 19 mill. gylden for ialt ca. 19.000 tons varer. Det krævede 38 skibe af middel størrelse, et antal, som GROSSERERNE DE CONINCK & CO. ikke selv besad, men havde mulighed for at chartre. Det største parti omfattede bl. a. en mængde krydderier, bomuldsgarn og sago, 8 mill. pund java kaffe, for 400.000 gylden tin, for 80.000 gylden sapantræ og for 60.000 gylden arrak. Frederic de Coninck selv anslog værdien til 7–8 mill. rdl., med en afgift til staten på 3–400.000 rdl. Den 27/7 1798 meddeltes, at følgende skibe var fragtet: Næsset, Dronninggård, Holger Danske, Kjøbenhavn, Helsingør, Tvillingeriget, Fædrelandet, Brødrene, Velbetænkt, Søplog og Concordia, som vilde komme til København i 1798–99. Nogen assurance vilde de

Coninck ikke tegne, thi ganske vist var risikoen overordentlig stor – dels for almindeligt havari og dels, og endnu mere, for kapring og opbringelse, men risikoen for ikke at få udbetalt den eventuelle og tilkendte erstatning var endnu større på grund af manglende evne hos samtidens assuranceselskaber. Dette havde man bitre erfaringer for, og at 60–65 pct. i præmier under sådanne forhold var uforeneligt med sund fornuft.

Selvfølgelig forløb affæren ikke gnidningsløst. Talrige sager ved priseretterne i Frankrig og England fulgte i skibenes kølvand, men skal man opgøre den totale fortjeneste er man ilde stillet, thi noget officielt regnskab er ikke afgivet til nogen myndighed. Selv skriver de Coninck i 1803, at tabene langt fra løber op til en eventuel forsikringspræmies størrelse, og man kan måske regne med, at en nettofortjeneste på omkring en million rigsdaler ikke er helt forkert.

Årene gik ikke sporphøst hen over den imponerende skikkelse, men med ånden var der intet i vejen. Som »ældste« ved fransk-reformert kirke skrev de Coninck to pjecer om menighedens organisation, hvoraf det fremgår, at han var en god stilist, som, hvis tiden havde tilladt ham at ofre kræfter på sådant, kunde være blevet en dygtig forfatter. En datter, Louise Philippine, blev 1793 gift med menighedens præst, dr. theol. Jean Monod.

I sin ovenfor omtalte selvbiografi, skrevet umiddelbart før Københavns bombardement i 1807 slutter Frederic de Coninck således:

» . . . 67 år gammel er jeg nu chef for en familie, der måske er den talrigste og den, der holder bedst sammen af alle i København, og jeg er genstand for en hengivenhed, som jeg søger at gøre mig fortjent til. Jeg har endnu næsten alle mine åndsevner ubeskåret, og jeg har få af de svagheder, som min alder plejer at bringe med sig. Jeg har begravet al min ærgærrighed og har kun få sorger at bære på. Jeg bærer ikke nag til nogen og misunder ingen; jeg har fuldstændig glemt enhver ubehagelig erindring om nogle mennesker, der har søgt at skade mig, og jeg tror med rette at kunne sige

om mig selv, at jeg intet har gjort, der kunde give dem grund dertil. I ethvert tilfælde tilgiver jeg dem af mit ganske hjærte, og ønsker, at de ogsaa vil glemme.

Få mennesker have i sandhed så megen grund som jeg til at være taknemmelige mod forsynet for dens mangfoldige velgerninger.«

Men desværre skulde de Conincks livsaften formørkes. Som den realitetspolitiker han var, så han klart, at et brud med England vilde være til Danmarks største ulykke, og han troede ikke, at bombardementet 1807 burde følges af en krigserklæring. Da det så ud til, at kronprinsen og regeringen vilde lade det opflammende raseri løbe af med sig, advarede han og påførte sig derved et mishag, som skulde blive ham dyrt. Ved englændernes besættelse af Nordsjælland brød den danske lokaladministration fuldstændig sammen, og for at modvirke en uretfærdig fordeling af de hyrder, som besættelsesmagten pålagde landbefolkningen her på egnen, organiserede han leveringerne, bistået af grev Schulin på Frederiksdal og pastor Rønne i Lyngby. Dette medførte en anklage mod disse mænd for unationalt samarbejde med fjenden, hvilket forårsagede et sammenbrud for den gamle Frederic de Coninck. Et apoplektisk tilfælde lammede ham delvis for en tid, og vel blev anklagen afvist som grundløs, og han høstede megen anerkendelse for sin conduite, men uretfærdigheden nagede ham. I et brev fra grevinde Sophie Frederikke Reventlow, gift med statsmanden på Christianssæde, C. D. F. Reventlow, har vi en beskrivelse af livet på Dronninggård i hans sidste år. Brevet er dateret den 12. juni 1810 og lyder:

» . . . Gårsdagen tilbragte vi på Dronninggård og på et sted, som tilhører de Conincks ældste søn, som er en stor, praktisk landmand. Ramée har bygget huset, og stedet hedder Frederikslund. Min mand gik om morgenen tidlig til fods, og vi fulgte efter, først til sønnen, hvor vi spiste frokost, og senere til de gamle de Conincks. Vi spadserede omkring den smukke sø, hvor Ramée ligeledes har udført nogle nye anlæg, og din broder var til beundring for alle sine yngre ledsagere utrættelig par voie et chemin. Den gamle de Coninck modtog

os hos sin søn, hvorhen han var redet på et æsel; den stakels mand kan kun med besvær gå; han må ledes fra den ene stue til den anden. Der var ingen andre hos de gamle end den talrige familie, der dog langtfra var fuldtallig til stede. Allerede i lang tid havde vi været indbudne til denne turné. Det var for os alle en rigtig behagelig dag. Familien de Coninck er meget interessant, og alle besidde de derhos så megen bonhomie. Faderens tilstand er ængstende; heldigvis er det den venstre og ikke den højre hånd, der er lammet; men også munden er skæv. Han er fuldstændig klar i sin tankegang, men er dog meget stille, taler lidet og ser lidende ud; han skal imidlertid nu være bedre. Hans hustru har også haft et meget farligt tilfælde; hun kan ikke gå meget, men er ellers fuldkommen rask og munter. De ere omgivne af børn og børnebørn, der ile til på mindste vink og gøre alt for at lette deres stilling . . . . .»

Frederic de Coninck døde den 4. september 1811 på Dronninggård, og ligtalet over ham holdtes af hans gode ven fra modgangstiden, præsten i Lyngby Bone Falck Rønne, der priste hans store hjælpsomhed og menneskekærlighed. Og at dette ikke blot var tomme ord, ved vi deraf, at de Coninck efter Christiansborgs brand solgte sit palæ – Moltkes Palæ – til enkedronningen for en spotpris og skænkede 30.000 rdl. til slottets genopbygning. Desuden skænkede han i 1801 10.000 rdl. for at lindre nøden efter slaget på Reden, ligesom han støttede de franske emigranter og forskellige kunstnere som Jens Juel og Katzenstein Stub økonomisk. Han gik ikke på akkord med sin samvittighed, idet han afslog at lade sig udnævne til geheimeråd og storkorsridder af Dannebrog tilligemed tilbud om posten som hollandsk gesandt ved det danske hof. Da overmarskal Hauch friede til »hans dejlige datter Marie Anne« fik han afslag, fordi han var fritænker. Familien de Coninck tilhørte som tidligere nævnt den fransk reformerte kirkes menighed, og ved de Conincks testamente skænkede han 96.000 rdl. til denne kirke.

Frederic de Conincks enke døde den 8. maj 1821, og hun blev begravet af sin dattersøn, pastor Frederik Monod.

Samme år gik huset de Coninck fallit. Det leledes på det tids-

punkt af den ældste søn Frederic, som i 1822 udvandrede til Frankrig, efter at han i parken ved Dronninggård havde sat et minde over sine forældre.

Drevons tak til vennen de Coninck, i 1822 yderligere forsynet med en indskrift af Frederic de Coninck jun., hvorfor denne mindestøtte kaldes »De Conincks farvel«. Indskrifterne lyder:

AMICITIÆ ERGO

(= Til minde om vort venskab)

FREDERICO DE CONINCK ET UXORI MARIAE DE JONCOURT
DICATUM

(= Viet Frederic de Coninck og hans hustru Maria de Joncourt)

POSUIT 1785

(= Rejst 1785)

FARVEL, GUD VELSIGNE KONGE, FOLK OG LAND. FRED. DE
CONINCK

(Holt og Madsen fot. Eftertryk forbudt.)

Oversigt over familien de Coninck's danske medlemmer

Jean de Coninck (f. 1692 i Schiedam, død 1774 i Haag). Købmand. Gift 1736 med *Susanne Esther de Rapin de Thoyras* (f. 1710 i Wezel, død 1785 i Haag). 6 børn.

1. Marie Anne (f. 1738 i Haag, død 21/4 1811 i Kbh.). Gift 1773 i London med direktør for franske hospital i London Ph. Muys-son (1732-1784). Ingen børn.
2. Frederic (f. 5/12 1740 i Haag, død 4/9 1811 i Kbh.). Købmand. Gift 1770 i Haag m. Marie de Joncourt (f. 22/7 1747 i Haag, død 8/5 1821 i Kbh.). 9 børn.
3. Henriette (f. 1743 i Haag, død 1807 i Haag). Ugift.
4. Jean (f. 1744 i Haag, død 25/4 1807 i Kbh.). Købmand. Gift 1) 1780 m. Theodore Schellebeeck (f. 1755 i Batavia, død 13/6 1784 i Amsterdam). Ingen børn.
Gift 2) 7/1 1785 i København med Christiane Reiersen (f. 7/2 1756 i Kbh., død 3/6 1789 i Kbh.) 2 børn.
Gift 3) 14/1 1790 i Kbh. med Johanne (Jeanette) Sophie Wleügel (f. 1770 i Kbh., død 9/5 1805 i Kbh.) 8 børn.
5. Cecilie (f. 1745 i Haag, død 12/6 1819 på Folehavegård). Gift 1773 i Haag m. Paulin Philipp Henri de Dompierre de Jonquières til Folehavegård (f. 1744 i Leyden, død 12/5 1822 i Kbh.) Domæneråd hos Prinsen af Oranien. 4 sønner.
6. Francois (f. 18/10 1750 i Haag, død 29/12 1750 i Haag).

Frederic de Coninck (2) og *Marie de Joncourt's* 9 børn:

- I. Marie Anne (f. 21/3 1771 i Kbh., død 25/2 1811). Gift 1) 18/5 1786 i Kbh. med William Werner Pingel (1758-20/10 1789). Grosserer, (?) børn. Gift 2) 10/9 1791 i Kbh. m. John Clemens (1745-14/6 1806). Irsk skibskaptajn, (?) børn. Gift 3) 17/12 1809 i Kbh. m. Michel Leigh Smith til Bækkeskov (1777-1843). Justitsråd (gift 2. gang 11/1 1813 i Kbh. m. søsteren Cecilie Caroline d. C. (no. IX).
- II. Marie Henriette (f. 5/3 1774 i Kbh., død 13/3 1843 i Kbh.) Gift 22/7 1791 på Dronninggård m. Christian Wilhelm Duntzfelt (f. 8/9 1762 i Ostindien, død 19/10 1809 i Paris). Grosserer. Børn.
- III. Louise Philipine (f. 25/12 1775 i Kbh., død 4/3 1851 i Paris). Gift 18/1 1793 i Kbh. m. Jean Monod (f. 1765 i Savoyen, død 23/4 1836 i Paris). Dr. theol., præst v. Ref. Kirke i Paris. Flere børn.
- IV. Louis Charles Frederic (Fritz) (f. 23/3 1779 i Kbh., død 28/3 1852 i Paris). Grosserer. Gift 1802 på Dronninggård m. (sin kusine) Henriette Madeleine Eschauzier (f. 1775 i Haag, død 9/11 1861 i le Havre). 8 børn.

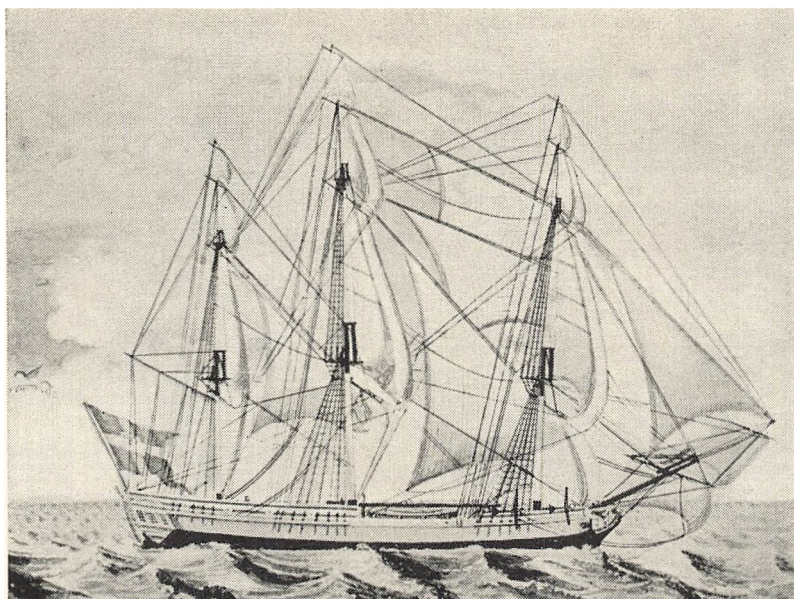
- V. Jean (f. 12/12 1781 i Kbh., død 26/6 1847 i Helsingør). Grosserer. Gift 1) 17/1 1805 i Kbh. med (sin kusine) Anna Elisabeth (Betzy) de Coninck (f. 17/1 1787 i Kbh., død 11/9 1826 i Kbh.) 8 børn. Gift 2) 9/11 1829 i Kbh. med Henriette Fisker (f. 1802 i Kbh., død 1839 i Helsingør).
- VI. Francois Henri (f. 18/6 1784 i Kbh., død 24/6 1793 på Dronninggård).
- VII. Guillaume (Billy) (f. 10/4 1786 i Kbh., død 28/3 1800 i Kbh.)
- VIII. Louis (f. 24/2 1787 i Kbh., død 28/1 1840 i Kbh.) Søofficer. Gift 15/9 1809 i Kbh. m. Marie Christine Herløw (f. 1789 i Kbh., død 1842 i Kbh.)
- IX. Cecilie Caroline (f. 17/12 1789 i Kbh., død 25/4 1857 i Kbh.) Gift 11/1 1813 i Kbh. m. Michel Leigh Smith til Bækkeskov (f. 1777, død 1843 i Kbh.) Justitsråd. (Gift 1. gang med søsteren Marie Anne de Coninck (no. I).)

Jean de Coninck (4) og Cathrine Christiane Reiersens 2 børn.

- A. Anna Elisabeth (Betzy) (f. 17/1 1787 i Kbh., død 11/9 1826 i Kbh.) Gift 17/1 1805 i Kbh. m. (sin fætter) Jean de Coninck (no. V). 8 børn.
- B. Jean Frederic (f. 21/7 1788 i Kbh., død 15/12 1860 i Christiania). Grosserer. Gift 7/10 1814 i Hørsholm med Maria Francisca Benners (f. 1792, død 1879). 6 børn.

Jean de Coninck (4) og Johanne (Jeanette) Sophie Wleügel's 8 børn:

- C. Pierre (f. 18/11 1790 i Kbh., død 1/10 1842 i Kbh.) Grosserer. Gift 18/9 1818 i Kbh. m. Mathilde Pauline Duntzfelt (f. 16/1 1800 i Kbh., død 23/11 1880 i Kbh.) Datter af II. 5 børn.
- D. Marie Sophie (f. 13/3 1792 i Kbh., død 4/5 1874 i Kbh.) Gift 27/9 1813 på Dronninggård m. Heinrich Lorentz Frølich (f. 1787 i Kbh., død 1873 i Kbh.) Grosserer.
- E. Charles (f. 1/11 1793, død 2/2 1795).
- F. Christine Caroline Marie Anne (f. 20/1 1795, død 27/11 1797).
- G. Henriette Charlotte (f. 31/5 1796 i Kbh., død 1/6 1855 i le Havre.) Gift 23/5 1817 i Kbh. m. Frederik (Fritz) Duntzfelt (f. 1793 i Kbh., død 1878 i le Havre). Grosserer. Søn af II.
- H. Charles Auguste (f. 22/10 1797 i Kbh., død 10/4 1870 i Roskilde). Herredsfoged og birkedommer. Gift 28/10 1840 i Roskilde m. Golla Hermandine Rosing Bodenhoff (f. 1820 på Bidstrup).
- J. Paul Emile (f. 7/2 1799 i Kbh., død 1861 i Bordeaux). Købmand. Gift 12/3 1828 i Paris m. Marie Caroline de Coninck (f. 29/6 1807 på Frederikslund, død 1879 i Paris). Datter af IV.
- K. Guillaume (William) (f. 13/9 1800 i Kbh., død 6/7 1821 på »Najaden« i Vestindien). Søofficer.

Fregatten »ROEPSTORFF« af København, Vestindiefarer, 154 C. L.
Ejet af *de Coninck & Reiersen*. Gouache af Fr. W. Munch (?) ca. 1780.
Orig. på Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg.

**Liste over nogle af Fr. de Conincks (de Conincks & Reiersens) skibe,
venligst meddelt af direktør Knud Klem, Kronborg.**

		kmlstr.
1. Fregat	De 3 Søstre	106 ½
2. Brigantine	De unge Friderich	62 ½
3. Fregat	Bikuben	154
4. Galease	Jomfru Mariane	39
5. Fregat	Husaren	200
6. Skib	Prinsesse Friderica	198
7. Brigantine	Jacob & Herman	35
8. Fregat	Grev Bernstorff	198
9. Brig	Enigheden	48
10. Brigantine	Haabet	65
11. Fregat	Providentia	196 ½
12. Fregat	Elisabeth	123
13. Skib	Christian d. Syvende	222

		kmlstr.
14. Fregat	Juliane Marie	326
15. Fregat	Prinsesse Sophie Frederica	216
16. Fregat	Gjertrude Marie	123
17. Brigantine	Mariane	39
18. Galease	Nyesøgaard	27 ½
19. Fregat	Jupiter	279
20. Snau	Speculationen	82
21. Galease	Den nye Prøve	29 ½
22. Fregat	De 2de Søskende	106
23. Brig	Unge Frederik	68 ½
24. Fregat	Alexander	134
25. Fregat	Svar til Alt	140
26. Galease	Caroline	41 ½
27. Skib	Washington	319
28. Fregat	Grev Chr. Bernstorff	249
29. Fregat	Charlotte Eleonora	102
30. Skib	Admiral Vleugel	167
31. Fregat	Rudemarck	136
32. Fregat	Kronprins Frederik	309
33. Galease	Carolina	47
34. Brig	Daniel	46

Litteratur.

Dansk biografisk Leksikon.

Personallhistorisk Tidsskrift, 27. Aarg.

Eiler Nystrøm: Fra Nordsjællands Øresundskyst.

Eiler Nystrøm: Frederic de Coninck. Tilskueren, 1915.

Johannes Werner: Christian Wilhelm Duntzfelt.

C. Nyrup: Niels Lunde Reiersen, et Mindeskrift.

Chr. B. Reventlow: En dansk Statsmands Hjem omkring Aar 1800,
I-II.

Breve fra F. de Coninck i Rigsarkivet.

Årbøger fra Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg 1942-.

B. F. Rønne: Ved Sal. Etatsraad de Conincks Begravelse den 9de Sep-
tember 1811 af den hæderværdige hensovnes Ven B. F. Rønne,
Sognepræst i Lyngby.

Drevon: Beskrivelse af Dronninggaard 1786, udg. af Alfred Goods
Personallhistoriske Fond 1930.

Th. Hauch-Faushøll: Personallhistoriske Samlinger, I, s. 73 ff.

A. Blom: Postdiligencen 1846.
Tegning tilhørende Dansk Post- og telegrafmuseum.

Om posttyveriet i Rudeskov 1845

Af Bjørn Fabricius

I »Søllerødbogen« 1953 under titlen »Folkesagn fra Rudeskov« omtaler redaktør H. P. Andersen et posttyveri fra Hørsholmdiligencen uden dog at præcisere, hvornår og hvordan dette tyveri fandt sted. En tilfældighed førte arkivar Ellekilde på sporet af sagen og en kort oversigt over handlingens forløb hører rettelig til i »Søllerødbogen« i forbindelse med ovenstående »sagn«.

Alle retshandlingerne ligger i »Landsarkivet for Sjælland« og viser, at tyveriet fandt sted natten mellem den 9. og 10. januar 1845, og de væsentlige omstændigheder var følgende.

Deltagerne i tyveriet havde allerede i lang tid før dette fandt sted, talt om at forsøge noget sådant. Den anklagede tjenestekarl Carl Mortensen bekendte således, at hans husbond, staldforpagter og litsenbroder (= drager) Niels Larsen, allerede $2\frac{1}{2}$ år tidligere, da Carl Mortensen kom til at tjene denne, der da i $3\frac{1}{2}$ år havde haft stalden og i de sidste år tillige kælderstuen i Hørsholm Postgård i forpagtning, havde antydnet, at man let kunde bestjæle postvognen, når man kendte dens indretning. Hvis

man stjal nøglerne til vognrummet inde i postmesterens kontor og gemte dem i et fjerdingår, så det kunde virke som om de var bortkommet, kunde man, når nye var anskaffet, bruge de gamle ved et natligt tyveri. Endvidere fortalte Carl Mortensen, at de havde fået at vide, at der forhandlede om at påbegynde natlige forsendelser af pakkepost på denne rute fra København til Helsingør.

En anden af de anklagede, Rasmus Jørgensen, fortalte, at Niels Larsen også med ham havde drøftet mulighederne for et posttyveri, da han tjente hos denne i foråret 1844. At Niels Larsen havde haft visse overvejelser i denne retning synes altså vidnefast. I sommeren 1844 havde Rasmus Jørgensen og Niels Larsen i fællig taget aftryk af nøglerne til postvognens bagklap, som optil var låset med to låse med samme nøgle, medens der henover bagklappen fandtes en jernstang, fastlåset i højre side med en anden nøgle. For ikke at vække opmærksomhed ved tilfilingen af nøglerne, udførte Niels Larsen dette arbejde på staldloftet, medens Rasmus Jørgensen skar hakkelse. Den første nøgle til de to ens låse blev færdig på omtrent 14 dage og passede godt til låsene ved en prøve. Nøglen til stanglåsen blev derefter tilfilet, men viste sig at være for blød, så de kun med det største besvær fik den ud af låsen, efter at de havde prøvet den. En ny måtte derfor fremstilles, hvortil de benyttede en halv hestesko. Da denne nøgle også var i orden overlod Niels Larsen en morgen dem begge til Rasmus Jørgensen og opfordrede ham til allerede samme formiddag at foretage indbrudet og bringe pengene til stalden i Hørsholm, hvor de havde gravet et hul under stenbroen i hestens bås. Rasmus Jørgensen gik ganske vist ned langs vejen mod den ankommende postvogn, men foretog sig intet. Han gik derimod videre til Rudersdal, hvor Carl Mortensen tjente, og fortalte ham om sagen. Han blev nu to dage hos Carl Mortensen, med hvem han foretog et indbrud på Folehavegård og stjal en kasse med penge og tøj. Derefter gik han til hjulmand Peder Andersen i Valby, hvor han blev til lørdag før jul. Nøglerne gemte han under en stakitstolpe ved Søndermarken.

Ved juletid besøgte Carl Mortensen Niels Larsen, og man drøftede det påtænkte tyveri. Da de fik at vide, at pakkeposten fra

1. januar 1845 skulde begynde at køre om natten og medføre værdiforsendelser og Rasmus Jørgensen ikke lod høre fra sig, besluttede de selv at udføre tyveriet om natten mellem den 9. og 10. januar, hvorfor de måtte tilfile to nye nøgler. Niels Larsen tog let nye aftryk af postnøglerne, og i forening begyndte de så at tildanne de to nøgler af en itubrudt møggreb. To dage før posttyveriets udførelse gravede Niels Larsen et nyt dybt hul i staldbåsen, hvori han nedsatte en tønde og igen tildækkede hullet. De indså nu, at nøglerne ikke kunde nå at blive færdige til tiden, da den store pengetransport til det militære væveri i Usse-rød skulde finde sted – natten mellem den 9. og 10. januar. De blev derfor enige om, at Carl Mortensen skulde opsøge Rasmus Jørgensen og med denne udføre tyveriet. Derefter skulde Carl Mortensen bringe kosterne til stalden eller grave dem ned et aftalt sted i Kongens have i Hørsholm. Hvis Carl Mortensen og Rasmus Jørgensen skulde blive arresterede kunde Niels Larsen dog få fat i pengene.

Den 9. januar om formiddagen forlod Carl Mortensen Hørsholm. I Rudersdal Kro lånte han en hest og red derpå til Peder Andersen i Valby. Her erfarede han, at Rasmus Jørgensen nu boede hos skræder Hans Olsen (af Hørsholm) i København. Her opsøgte han ham, og Rasmus Jørgensen blev under fire øjne underrettet om planerne, men hævdede selv, at han nægtede at deltage, men at han nok vilde følge Carl Mortensen på vej for at besøge sin svigermoder Lars Petersens (kaldet »Sorte Lars«) hustru Johanne Pedersdatter (Johansdatter?) i Gyngehusene ved Sandbjerg. Dette foregivende er dog ganske usandsynligt.

Ud på eftermiddagen forlod de Hans Olsens hus, og efter at Carl Mortensen havde købt nogle »Frictionssvovlstikker« og de i forening havde besøgt et »fruentimmer« skiltes de omkring kl. 7, idet Rasmus Jørgensen gik ud af Vesterport for at hente de falske nøgler ved Søndermarken, medens Carl Mortensen fra »Gamle Avlsgård« red ud af Nørreport for ad Farimagsvejen at nå til Valbyvejen, hvor han mødtes med Rasmus Jørgensen.

De forsatte nu sammen, idet de skiftedes til at ride, gennem Frederiksberg, hvor Carl Mortensen købte et lys, ad Buddingevejen gennem Lyngby til Rudersdal Kro, hvor de afleverede hesten kl. 12.

Omtrent en halv time senere drog de videre ad vejen til Hørsholm. Undervejs hentede Carl Mortensen et brækjern, han havde gemt om morgenen og fik samtidig overrakt de 2 falske nøgler af Rasmus Jørgensen. Ved Svedenberg bakke ventede de derefter bag hver sit træ i henved 10 minutter, da diligencen kom kørende. De løb nu ud på vejen bag den intetanende postkusk og fulgte vognen ned ad bakkene og op ad Arresø bakke. Imens låsede Carl Mortensen stangen op og rakte den til Rasmus Jørgensen, hvorefter klaplåsen blev åbnet med den anden nøgle. I fællig udtog de nu to posttasker, en hatteæske og postladen, hvorefter de lod vognen køre fra sig uden igen at lukke for magasinet. De stjalne sager bar de ind i skoven, hvor de med brækjernet opbrød postladen og delte pengebrevene imellem sig. – Men det vigtigste pengebrev til Usserød havde kusken i sin taske! I alt var der værdier for 1030 rbd. 76 skilling, foruden en æske med guldøj og en sort klædeskjole.

De gik derefter et stykke over på den anden side af landevejen, og på et sikkert sted tændte de lys og gav sig til at åbne brevene. Rasmus Jørgensen fik 200 rbd. Et brev med påskriften »Indhold 200 rbd.« enedes de om at give Niels Larsen. Rasmus Jørgensen fik yderligere 100 rbd., medens Carl Mortensen beholdt resten. De fulgtes derefter til Øverød, hvorfra Carl Mortensen gik til sine forældres hus på Holte Mark, hvor han i haven nedgravede pengene med undtagelse af 5 rbd., som han havde tabt. Nøglerne blev gemt i et stendige. Carl Mortensen blev resten af natten i hjemmet og gik næste morgen til Hørsholm, hvor han straks blev anholdt. Rasmus Jørgensen gik til sin kæreste Ellen Kirstine Larsdatter, som tjente i »Kildevæld« (muligvis nær Svanemøllen) og skjulte undervejs sine koster i Søllerød Kirkeskov og et tidligere stjålet ur i Charlottenlund skov. Samme morgen nåede han til Hans Olsens hus i København, hvor han bl. a. traf sin broder Anders Jørgensen, som om natten havde set ham og Carl Mortensen gå tæt efter postvognen op ad Svedenberg bakke, da han selv var på vej til København med nogle kurve. En del af de tilstedeværende begav sig ved 3-4 tiden af sted mod Sandbjerg, og efter at have fremdraget de skjulte koster fra deres gemmested hjalp »svogeren« Hans Peter Larsen, Rasmus Jørgensen med at grave kosterne ned i en skel-

grøft mellem Holte og Sandbjerg marker. Næste morgen, den 11. januar, ankom Rasmus Jørgensen til Hørsholm, hvor han straks blev anholdt.

At posttyveriet vakte stor opsigt ses af, at der straks den 11. januar blev nedsat en kongelig kommission til sagens opklaring. Kommissionen lededes af Christian Ludvig Holger Haxthausen, kammerjunker og birkedommer og skriver ved Hirschholm Birk, og Peter Munthe Brun, politiretsassessor, birkedommer og skriver ved grevskabet Bregentveds og Gisselfeldts klostres birker. At sagen fik et så stort omfang, som tilfældet var, skyldtes sikkert det andet af kommissionens medlemmer, Peter Munthe Brun, thi ingen kunde som han trevle en sag op til bunds og ligefrem støvsuge en egn for alle forbrydere, enten de var implicerede i den foreliggende sag eller ej.

De her nævnte implicerede var åbenbart ikke af de bedste børn, thi både før og efter dette tyveri havde de været med til foretagender, hvor kun et tilfælde har hindret, at der blev blodsudgydelser. Ved undersøgelserne blev så mange forbrydelser opklaret, at ikke mindre end 21 personer stod anklaget. Af disse syntes »Sorte Lars Petersen« ikke at have været den allerværste, men at befolkningen havde et godt øje til hans rede er klart, thi hvad der skete af ondt på egnen havde som regel sin oprindelse derfra.

Straffene for de her nævnte personer blev ifl. dom den 4. december 1845

for Rasmus Jørgensen, 29 år gl., født i Svendstrup v. Hørsholm, 10 års fæstningsarbejde (slaveri) for posttyveri, attentateret tyveri, hæleri, bedrageri samt udgivelse af falske rigsbank dalersedler;

for Carl Mortensen, 26 år gl., født i Frederikslund ved Rudersdal, 7 års fæstningsarbejde for posttyveri, attentateret indbrud, tyveri, hæleri samt bedrageri, og

for Niels Larsen, 27 år gl., født i Lønholt, 5 års forbedringshus for meddelagtighed i posttyveri m. m.

Slaverne brugtes dengang meget til gadefejning, men kunde også lejes til grundudgravning og lignende hårdt arbejde (sam-

menlign Carit Etlars villabyggeri på Frederiksberg 1851), men hvor disse personer udstod deres straffe er ikke undersøgt.

At postmester Jens Madsen Hvidberg i Hørsholm blev afskediget 45 år gl. den 31. december 1845 tyder på, at man mente, at også han havde ansvar for begivenheden på grund af manglende tilsyn med nøglerne.

Politiretsassessor Peter Munthe Brun fik i tidens løb mange lignende sager at opklare og var sin tids mest berømte og frygtede forhørsdommer. Som pensionist købte han i april 1886 en villa i Vedbæk, hvor han bl. a. omgikkes geheimekonferensråd J. F. Schlegel, der var gift med Regine Olsen, Søren Kierkegårds forlovede.

Peter Munthe Brun døde 2. februar 1904 – 90½ år gammel. Ved hans hjælp blev Søllerødegnen befriet for en forbryderbande, hvis ry endnu lever i folkemunde.

De i retshandlingerne omtalte stednavne Svedenberg bakke og Arresøbakke skal sikkert være de nu kaldte Svinebjerg og Agersøbakke før og efter 19-kilometerstenen.

Litteratur.

Eiler Nystrøm: Biografiske efterretninger om Peter Munthe Brun og Ane Munchs slægt.

Rigsarkivet: 2. departements registrant 1845 no. 24 og no. 222.

Landsarkivet f. Sjælland: 2 pakker vedr. posttyveriet ved Hørsholm 1845, »sagen mod Jacob Petersen, Allerslev m. fl. 21/10 1845–1861«.

Efter at denne artikel er gået i trykken har forfatteren erfaret, at samme emne er blevet behandlet i en fyldig artikel af J. Rosenkilde-Nielsen i årbogen »Fra Frederiksborg Amt« 1955 (sidste hæfte).

Meddelelser fra Søllerødegns historiske arkiv og museum

Mindeord over Alfred Avnholt.

Da gartner Alfred Avnholt den 29. april i år stille sov hen på »Hegnsgården« i Nærum efter længere tids sygdom mistede vort *historisk-topografiske selskab* et af sine mest virksomme medlemmer og *Søllerødegns historiske arkiv og museum* sin stifter. Hans navn var kendt af de fleste af Søllerød Kommunes beboere, og man kunde altid møde ham på farten rundt i kommunen, enten som gartner eller som samler. Al hans tid deltes imellem disse to interesser. Hans viden om og indleven i egnens fortid var så stor, at ingen nulevende kan måle sig med ham i så henseende. Det er derfor et uerstatteligt tab, vi har lidt ved hans død.

Han var født i København den 1. maj 1894, men da hans moder døde allerede i 1898, kom han i pleje på Frederiksværk-

egnen. Efter skoletiden kom han i gartnerlære, men interesseret som han var i alt, hvad der levede om ham, lavede han sig et betydeligt herbarium og en insektsamling, samtidig med at han læste de naturvidenskabelige bøger, han kunde komme over. Da Frederiksværk Realskole skulde grundlægge en naturhistorisk samling, bistod han lærerne i dette arbejde, og fik derefter deres hjælp til at læse til præliminæreksamen. Den vågne unge mand havde dog overvurderet sine kræfter og måtte opgive på grund af overanstrengelse.

I foråret 1919 fik han ansættelse hos kaptajn Ravn i Trørød, og hermed begyndte hans borgerskab i Søllerød Kommune. Han fortæller selv i Søllerødbogen 1947 i artiklen »Fra mit arbejde som arkæolog og museumsmand« om, hvorledes han nu fattede interesse for arkæologi. Et skelet af en tamokse blev fundet omgivet af kastesten ude i tørvemosen, og hans betragtninger over fundforholdene medførte et studium, som skulde få den største betydning for det kommende lokalhistoriske museum. I løbet af de næste år gennempløjede han den tilgængelige arkæologiske litteratur, og påbegyndte en formelig jagt på egnens stenalderbopladser. Han gik her strengt videnskabeligt til værks og beviste derved, at havde han haft muligheder for allerede fra barn at opnå en boglig uddannelse, vilde han med sit klare intellekt, sin nøgternhed og sin varme interesse kunne være blevet en af vore betydeligste forskere. At dette ikke kun er en velvillig hypotese, indrømmes af alle de mange forskere, som i årenes løb har mødt ham. Hans store viden gav sig ikke udtryk i en stadig fortællen, som måske kunde have virket irriterende, og han forstod at lytte og spørge, så man anede, at vidste man mere end han indenfor et felt, så var det en god anbringelse at dele med ham. Hans videnskabelige omgangskreds strakte sig langt udenfor landets grænser, og i hans efterladte arkiv, som er mønstergyldigt ordnet, ligger brevveksling med engelske og spanske videnskabsmænd. Han har af sine samlinger skænket typeudvalg til British Museum og Cambridge Universitet, og hans samarbejde med Nationalmusæet har været særdeles nyttigt for dette.

Allerede tidligt under sin jagt på bopladser fik han den tanke, at det indsamlede materiale ikke skulde være een mands ejendom, men komme samfundet til gode. Dog ikke ved en afleve-

ring til Nationalmuseet, men ved at give det til den lokale befolkning. Hans drøm blev derfor, at det skulde udgøre en samling, som kunde belyse hele kommunens udvikling fra områdets geologiske tilblivelse gennem den første bebyggelse og helt op til vor egen tid. Han begyndte derfor et samarbejde med de gamle familier i sognet og søgte forbindelse med de arbejdere, som var knyttet til vej-, kloak- og lossepladsanlæggene, idet, som han sagde: »Lossepladserne er kulturens kirkegårde.« Han opnåede herved at få samlet henved 5000 oldsager og ca. 3000 genstande fra historisk tid. Alle disse ting drømte han om at få opstillet i et museum for Søllerøddegnet, ledsaget af vejledende modeller og landkort, som han selv havde udført eller tænkte på at udføre. Her kan især nævnes hans to nydelige og meget nøjagtige modeller af Søllerød kirke omkring år 1200 og fra tiden før de seneste tilbygninger: sideskib og våbenhus, samt den store model af Frydenlund slotsanlæg med parken og dammen, som det så ud i begyndelsen af det 18. århundrede.

Desuden grundlagde han en topografisk billedsamling, dels med fotografier, dels med tegninger. Det var hans håb engang at få mulighed for at erhverve landskabsmalerier og portrætter af mænd og kvinder fra kommunen eller med tilknytning til denne.

En vigtig ting for et museum er dog at have lokaler! Og på dette punkt slog alle hans anstrengelser fejl. Først ved hans død så det ud til at lysne, og skulde den dag oprinde, da samlingerne er udstillet i egnede lokaler, vil man med vemod og taknemmelighed mindes skaberen af dette værk. For den, der skal føre hans arbejde videre, vil savnet føles dobbelt tungt, thi tusinder af spørgsmål vil være ubesvarede, utallige afbrudte forbindelser skal genknyttes, og givne, nu glemte løfter, fornyes.

Som forfatter viste Avnholt sig i besiddelse af overraskende store evner, og hans artikler i *Søllerødbogen* 1944, 45, 46, 47, 48 og 49 vidner om hans poetiske og dybe indlevelse i den egn, som han havde lært at holde så meget af.

Han stedtes til hvile den 5. maj 1956 på Vedbæk kirkegård, hvor *Historisk-topografisk Selskab for Søllerød Kommune* i taknemmelighed for hans store indsats for selskabet og for den lokalhistoriske forskning har bekostet en mindesten rejst.

Bjørn Fabricius.

BERETNING FOR ÅRET 1956

Såvidt kræfterne tillod det, arbejdede gartner Avnholt indtil i foråret 1956, da han blev indlagt på Gentofte Amtssygehus for den sidste operation, med registrering af sine store samlinger. Ved en kommunal bevilling kunde han frigøre sig for andet arbejde og hellige sig dette ene.

I april måned blev en samling dragtdele udlånt til den velbesøgte håndarbejdsudstilling i Teknisk Skole i Ny Holte, hvor de vakte stor opmærksomhed, hvilket var en stor glæde for Avnholt.

Efter hans bortgang, den 29. april 1956, fik undertegnede af kommunen overdraget foreløbig at føre arbejdet videre og søge samlingerne gjort rede til en endelig opstilling i lokaler, som kommunen overvejer at stille til rådighed. Af de i den anledning førte forhandlinger fremgik det, at kommunalbestyrelsen nærrede den varmeste interesse for museumssagens gennemførelse, og der bevilgedes 3000 kr. til forarbejder.

Foreløbig skal alle genstande kritisk gennemgås, og mindre udstillinger arrangeres i bibliotekets afdelinger. Til dette brug har man ved henvendelse til Nationalmuseets 1. afdeling modtaget til låns 10 vinduesmontrer af ældre model. Disse er blevet sat i stand og har første gang været benyttet til en mindeudstilling for garner Avnholt ved Historisk-topografisk selskabs udflugt til Nærumgård og Næsseslottet i juni måned.

I efterårsferien har monterne været udlånt til udstillingen »Virum gennem tiderne«.

Samlingerne er i sommer blevet forøget med følgende gaver:

Hr. antikvarboghandler H. C. Nørgart har skænket et megel nyttigt, indrammet kort over Søllerød pastorat fra ca. 1840, tegnet af landinspektør Severin Stern. Kortet er forsynet med matrikelnumre på alle marker. Til kortet hørte oprindeligt en fortegnelse over markernes størrelse, som musæet til alt held allerede var i besiddelse af.

Hr. apoteker Ove Müller, Kong Salomons Apotek på Østergade, har skænket en samling fotografier fra Fabriken »Godthaab«, et væveri, som var beliggende mellem Rådvad og Stampen på nordsiden af Mølleåen. Fabriken var stiftet omkring 1841 af

apotekerens farfar, fabrikant Adolph Wilhelm Müller fra København og blev nedlagt i 1890'erne, hvorefter ethvert spor af hele anlægget er forsvundet. Imidlertid findes der i Rigsarkivet bevaret folketællinger og industriberetninger, som viser, at fabriken har været af en betydelig størrelse med mange udenlandske arbejdere.

Hvis der endnu skulde leve nogen, som har kendskab til denne fabrik eller dens personale, vilde vi være glade for at modtage oplysninger herom.

Hr. smedemester Ejler Hansen, Søbakkevej, har skænket en del oldsager fra sine prøvegravninger på Bøgebakken i sommer, og desuden foranlediget, at den i »Søllerød Tidende« tidligere omtalte rende fra Ehms kobbermølle ved Frydenlund er optaget. Det er planen, såvidt muligt, at få undersøgt dette anlæg, og eventuelt få lavet en model af kobbermøllen efter opmålinger på stedet. Desværre er det sandsynligt, at den største del er dækket af den gamle jernbanedæmning, men da indretningen af en så gammel kobbermølle er ukendt, må man søge, så langt det er økonomisk forsvarligt, at fremdrage de mulige spor.

Endvidere har man modtaget nogle boggaver til samlingernes håndbibliotek. Således har *arkitekt Viggo Sten Møller* skænket sin smukke bog »Over til Øverød«, som indeholder talrige værdifulde oplysninger. Endvidere har *boghandler Mogens Funch* skænket 11., 12., 13. og 15. årgang af »Holte Juleblad«. Skulle nogen ligge inde med enkelte af de manglende årgange, vilde arkivet være meget glad for at få rækken udfyldt. En anonym giver har overladt »Jul i Søllerød« 1942, som indeholder bl. a. artiklen »Med arkæologen i marken« af gartner Avnholt, og »Søllerød kommunebiblioteks 100-års jubilæum« af E. Hoffmeyer.

Planerne for fremtiden er først og fremmest at få gennemgået samlingerne og gøre dem klare, til lokalerne er parat. Det er meningen, at de geologiske og naturvidenskabelige samt oldsags-samlingerne skal udgøre en enhed, og at den lokale industri og dens betydning skal udgøre en anden, som skal forsynes med modeller og skemaer, der viser industriens kapacitet og økonomiske indflydelse. De enkelte ejendomme og deres historie skulde udgøre en tredje afdeling og suppleres med billeder og portrætter

af ejerne samt genstande og arkivalier fra disses familier. Til dette formål er påbegyndt en samlet udskrivning af de gamle folketællinger, som ordnes efter matrikelnummer, og derunder kronologisk fra 1901 tilbage til 1787, og forud derfor de gamle amts- og lensregnskaber samt kirkebøger og lægdsruller. Til denne fortegnelse laves et navnerregister, hvorefter hver enkelt persons data vil være at finde. En værdifuld hjælp hertil er en samling udskrifter, som er modtaget fra kontorist Svend Aage Thomassens dødsbo. Thomassen, som døde i april 1956, var meget interesseret i personalhistorie og havde samlet et stort materiale til sognerådets historie tilligemed en mængde oplysninger om sognebeboerne gennem tiderne.

Til denne afdeling – arkivet – vilde vi være meget taknemmelige for at modtage 1) gamle regnskabsbøger og breve, belysende hjemmenes og ejendommens økonomiske og slægtshistoriske udvikling, 2) portrætter af personer, som har haft tilknytning til sognet, 3) billeder af ejendomme og partier fra egnen, 4) avisudklip, som belyser begivenheder på egnen.

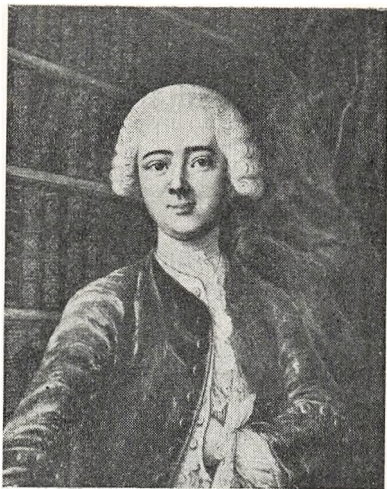
Det er en selvfølge, at breve o. l. (nævnet under punkt 1) som indeholder oplysninger af personlig art, efter giverens ønske kan håndlægges efter samme principper, som er rådende i Rigsarkivet, nemlig at de kun må ses med giverens og arkivledelsens samtykke, og at de kun må offentliggøres efter nøje gennemgang af nævnte parter. At vore tiders papirindsamlinger har medført et stort tab af værdifuldt materiale er beklageligt, men det er vort håb, at der gennem denne opfordring vil blive reddet noget af det endnu bevarede.

Det fremgår af gartner Avnholts optegnelser, at han i tidens løb har modtaget talrige løfter fra private om genstande og støtte til museet. Han har imidlertid ikke »ført bog« over disse løfter, hvorfor undertegnede vilde være taknemmelig for en op-ringning eller et brev fra alle, som har ønsket eller ønsker at overlade sager til SØLLERØDEGNENS HISTORISKE ARKIV OG MUSEUM.

B. Fabricius,

Solbakken 2, Holte

Tlf. 2429 (N.B. før kl. 9 og efter kl. 18).

P. F. Suhm

Karen Suhm
f. Angell

(Malerierne i familiens eje i Itzehoe)

Historikeren Peter Frederik Suhm

Af Hans Ellekilde

I „Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn“ den 21. juli 1807 giver en unavngiven forfatter en skildring af en pilgrimsfærd til Øverød, han under en „Rejse til Hovedstaden i Aaret 1807“ har foretaget. En pilgrimsfærd til Øverød? vil måske mangan læser spørge, både dengang og nu. „Hvad har da gjort dette Sted saa mærkværdigt? Ligger her nogen stor Helt begravet? Er noget blodigt Feltslag forefaldet der? Har nogen Stormand bygget sig der et glimrende Herresæde?“ „Ingen af Delene. Øverød er kun en ubetydelig Bondeby.“ „Men hvorfor da en Pilgrimsrejse til Øverød?“ „Neppe behøver jeg at sige andet,“ svarer den ubekendte forfatter, „end at Suhm havde i Øverød sin Villa, hvor han i den skønneste Deel af sit Liv [1766—1798] levede og virkede til Dannemarks Hæder og Gavn. Midt i Naturens Skjød, omgivet af Skove, Dale og Bække, udtænkte, veiede og fuldendte han sine Ideer.“ „Jeg gik op paa den Bakke, hvor Suhm pleiede at lystvandre,“ fortsætter vor pilgrimsfarer, „jeg satte mig ned paa hans Yndlingsplads og under

det ærværdige Træ, som saa utallige Gange havde udbredt sin velgjørende Skygge over Kongen for Dannemarks Skribenter. Her havde jeg den meest henrykkende Udsigt; man troer sig hentryllet til Wilhelm Tells, Gesners og Hallers Fødeland. I den dybe Dal ligger nydelige Bønderhuse ved Bredden af en Bæk, der bekrandses af Skov. Maanen speilede sig allerede i Vandet og forsøvede Træernes mørke Kroner. Alting var her den rene, uforkonstlede og uvanhældende Natur. Fra dette fortryllende Sted kunde jeg see *Suhmsminded**), blid og beskeden som han selv i Livet, skjule sig i en dyb Dal, mellem høie og løvfulde Træer. Det Indtryk, som Suhms blide Træk havde gjort paa mig i min Ungdom, var uudslætteligt. Han syntes at svæve for mig, at smile og vinke til mig. Skjønt jeg indsaae, at min Indbildning skuffede mig, følte jeg mig dog saa lykkelig ved dette Selvbedrag, at jeg med Glæde ganske overlod mig til dette søde Phantasiespil. Jeg havde ikke bortbyttet disse Øieblikke for de lyksaligste af alle Nydelser. „Udødelige Aand,“ udraabte jeg i min Henrykkelse, „sku fra de Saliges Bolig ned til en af dine yngste, men varmeste og taknemmeligste Beundrere! Tak for de Lærdomme du skjenkede os! Ewig Tak for alt det Gode, du stiftede — alt det Lys du udbredte! I Dannerfolkets erkjendtlige Hjerte har du opreist dig et Altar, hvis Lue er udødelig som din Aand og din Hæder!“

Vi ved desværre ikke, hvem denne pilgrimsfarer er, der, henrevet af sin beundring og sine minder, har skrevet denne lovtale over Suhm. Hvem han så er, han står ikke ene med sin opfattelse af den store historiker Peter Frederik Suhm, vi kan tværtimod sige, at han er et eksempel på den almindelige regel i tiden nærmest efter Suhms død den 7. september 1798. Mangfoldige af Suhms unge venner har i betagne, vi vil nu være tilbøjelige til at sige højtravende ord, holdt lovtaler over Suhm. Af mere bekendte mænd kan vi nævne Knud Lyne Rahbek, Chr. Molbech, Joachim Junge („Nordsjællandsk Landalmue“s forfatter) og Rasmus Nyerup, Suhms første levnedsskildrer. Den bedste af disse lovtaler er dog holdt af en nu ganske ukendt mand, pastor Henrik Kampmann (1750—1828) i Farum, der i årene 1773 til 1777 op-

*) „Den nuværende Eier af Suhms forrige Gaard har havt den heldige Idee, at give den dette Navn, som læses med store Bogstaver over Indgangen“.

holdt sig i Suhms hjem som huslærer for hans elskelige unge søn Ulrik Frederik Suhm (død 3. januar 1778). Alle disse lovtaler giver forholdsvis lidt af det, vi nu kræver af en karakteristik, konkrete og anskuelige indtryk af Suhms dagligliv i sit store bibliotek i Pustervig og på sit „Tusculum“ i Øverød, men de giver et stærkt og uforglemmeligt indtryk af hans betagende personlighed: det gode og kærlige menneske, der står bagved hans næsten grænseløse værker.

Peter Frederik Suhm har forfattet den største danmarkshistorie, nogen dansk mand endnu har skrevet, og det vil sikkert aldrig ske, at der kommer nogen, som overgår ham i omfangsrig fremstilling. Hans „Historie af Danmark“ fra de ældste tider til år 1400 fylder 14 kvartbind med i alt 9277 sider; til sammenligning kan tjene, at Danmarks Riges Historie I—VI fylder i alt 4776 sider, vel at mærke skrevet ikke af een forfatter, men af syv. Foruden de 14 bind danmarkshistorie har Suhm desuden skrevet 9 bind store forarbejder dertil med i alt 4770 sider. I det hele fylder altså hans danmarkshistorie 14.047 sider. Når en enkelt mand har kunnet overkomme et sådant kæmpeværk, skyldes det ganske særlig gunstige omstændigheder: forfatteren har uhindret af embedsgerning og lønarbejde helt kunnet hellige sig sit storværk, arbejdet derpå år efter år i henved 50 år.

Suhm var adelig født, men han var ikke rigt født; hans fader, admiral Ulrik Frederik Suhm, der en tid lang havde været næstkommanderende hos Tordenskjold, havde i sønnens fødselsår 1728 det uheld at falde i unåde hos Frederik den 4 og blive afskediget fra sin stilling uden pension; han havde trådt op imod enevoldskongens „Vi alene vide“. Hans søn havde arvet sin faders arbejdsdygtighed og også hans uafhængighedstrang; han måtte uvilkårlig vige tilbage fra at gå den embedsvej, der i hans tidlige ungdom i kraft af hans fødsel og hans faders genvundne høje stilling som Holmens chef åbnede sig for ham så at sige af sig selv. Ikke 20 år gammel bliver den unge hofjunker udnævnt til assessor i hofretten; godt 21 år gammel er han kammerjunker, blot i 22 års alderen er han etatsråd, og stillingen som dommer i højesteret er ham vis. Og dog, trods disse strålende udsigter gav han afkald på embedsbane og hofgunst for at følge sit kald som forfatter og videnskabsmand. Den unge mand blev draget

Frederiksborg E. H. Løffler?
Ulrik Frederik Suhm

af det store mål, at blive den store historiker Hans Grams arvtager og Ludvig Holbergs ligemand. I sin tidlige ungdom var det særlig Holberg, han vilde kappes med; han opnåede, at Holberg skrev en velvillig fortale til en af hans fordanskninger af latinske forfattere, hvori han klapper den unge kammerjunker på skulderen, fordi han bringer de gamle klassiske autorer frem for den danske offentlighed i nøjagtig oversættelse og i velflydende stil. Bestemmende for Suhms livsretning var en oplevelse, han havde 19 år gammel, og som han selv over 40 år efter fortæller om: „Da jeg var nitten Aar gammel, skete det i et Selskab hos salig Gehejmerraad Rabe, at denne Herre spurgte Gram ad, hvo der skulde blive hans Eftermand; han pegede paa mig og sagde: „Der staar han.“ Jeg rødmede og rødmer endnu ved at tænke herpaa, thi naar jeg undtager Lyst og Flid, hvor langt er jeg ikke nedenfor . . . . Gram i sand Lærdom, hvilken store Mands fordelagtige Tanker om mig dog stedse havde været mig en sand Opmuntring og Spore til Flid.“

Men skulde nu Suhm kunne gennemføre sine ærgerrige ungdomsplaner, var der ingen anden udvej for ham end at gøre et rigt parti, der kunde give ham den uafhængighed af kongegunst og statsmagt, hans fader ikke havde ejet. Ærlig og redelig for-

tæller han 1788 ved sin første hustrus død, hvorledes han, 22 år gammel, den 29. juli 1751 fangede den rige guldfugl Karen Angell i Trondhjem: „Aarsagen, hvi Etatsraad Suhm drog saa lang en Vei, fra Kiøbenhavn til Tronhiem, for at frie, var den Lyst han havde til Studeringer, Friehed og Uafhængighed, hvilke gjorde det nødvendigt for ham, at søge efter en rig Brud, for at kunne undvære kongelig Tieneste. Og at hans Tanker just faldt paa Tronhiem, og paa Frøken Angell, dertil fik han Anledning ved sin beslægtede General-Lieutenant Frølich, som boede i Tronhiem. Vilkaarene ved Givtermaalet vare, at han skulde blive i Tronhiem, saalænge Moderen levede, hvilket han saa meget des lettere kunde gjøre, som Tronhiem er et behageligt Sted, fuldt af gode, oplyste, og retskafne Folk, hvor og hans Hiertens Ven, Schøning, var Rector, og hvor han havde meere Tid til at fortsætte sine Studeringer, end i Kiøbenhavns Adspredelser. De bleve derfor og boende der i 14 Aar til Juli 1765, da de fløttede ned til Kiøbenhavn, endskiønt Moderen imedens døde, den 14de August 1756,“ [og de altså på det tidspunkt (1756) havde kunnet flytte til København]. Efter 9 års ægteskab fik de en søn, Ulrik Frederik Suhm; han døde til sine forældres store sorg i sin pureste ungdom. Sagnet fortæller, at den unge mand var til dans med jævnaldrende unge. Det var streng kulde, og da karetten om aftenen kom for at hente ham, vilde han ikke have, at hest og kusk skulde tage skade af at holde stille og vente på ham i det hårde frostvejr, hvorfor han lod vognen køre hjem. Da ballet var forbi, skyndte han sig, varm som han var, at ile hjem, men han pådrog sig en forkølelse, der gik over til skarlagensfeber. Han døde kort efter, natten til den 3. januar 1778. Så elsket var hans fader allerede dengang, at hans personlige tab følte som noget af en nationalsorg; Johannes Ewald skrev en gribende „Sørge-Cantate ved Herr Ulrich Friederich Suhms Begravelse“. — Det er nok Suhm, ikke Plessen, som Ewald ikke personlig har kendt, der har været model til Odelheim i Syngespillet „Fiskerne“ 1778, den rige danske hædersmand, der belønner de heltedige, uegennyttige Hornbæk-fiskere.

Grunden til Suhms store folkeyndest var dels, at han efter Struensees fald i 1772 havde gjort sig til den offentlige menings talsmand i en offentlig henvendelse til kongen med krav om et retfærdigt, frisindet, gennemhumant nationalt styre, dels fordi

han 1775 havde gjort sit store kostbare bibliotek offentlig tilgængeligt, ikke blot for de unge studerende, men også for den videbegærlige offentlighed. Kampmann, der på det tidspunkt opholdt sig i Suhms hus som huslærer for hans søn, skriver herom: „Suhm var den første privat Mand i Dannemark, som aabnede sit Bibliothek til fri Brug for alle. Suhm aabnede sit Bibliothek, da alle andre Bibliotheker var tillukte, tillukte i det mindste i Sammenligning med hans. En almindelig Fryd udbredte sig herover. Alle strømmede til for at benytte sig af disse Skatte. Hvilken Hæder forhvervede Suhm sig ved denne Handling! Hvilken Kierlighed! Han opreiste sig derved et varigt Minde i taknemmelige Borgeres Hierter. Og hvor herligt det Exempel!, som derved var givet! Virkningen deraf forplantede sig som et elektrisk Stød, der aabnede Bibliothekerne, [det kongelige og universitetsbiblioteket] som maaskee ellers længe skulde have staaet tillukt.“

Men Suhm påtog sig ikke blot den opgave, som det kgl. bibliotek og universitetsbiblioteket har i vore dage, han påtog sig tillige den opgave, som i nutiden på en så beundringsværdig måde varetages af Carlsbergfonden. Af sine store rigdomme — han ejede flere millioner kroner i vore penge — bekostede han udgivelsen af store videnskabelige værker og understøttede unge lovende videnskabsmænd. Som brygger J. C. Jacobsen og hans søn Carl Jacobsen vidste han, at rigdom forpligter, og han handlede derefter. Hans ædelmodighed, hans uegennytte, hans ophøjethed over smålig misundelse viste sig her i det skønneste lys. Da Langebæk, hans konkurrent til hæderspladsen som tidens største danske historiker, mistvivlede om at komme til at udgive sin store samling af kilderne til Danmarks historie i middelalderen (*Scriptores rerum Danicarum*), tilbød Suhm ham at bekoste udgivelsen, således at Langebæk fik hele den økonomiske fordel af værket.

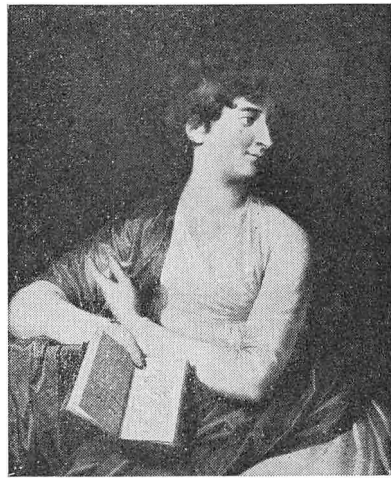
„Men synes det end Stort,“ skriver Kampmann, „som det virkelig er, hvad der ved saadanne Lejligheder er opoffret, saa er det dog kun lidet mod alt andet, som han jevnlig opoffrede af Kierlighed til Videnskaberne. Hvor mange Studerende modtog af hans Haand rigelige Understøttelser? Ikke blot, som Løn for et Arbeide, for nogen beviist Tieneste; men som et Agtelses Tegn, som en Opmuntring til at gaac frem paa Videnskabernes Bane.“ Junge fortæller i sin højstemte lovtale over Suhm, hvorledes han

Itzehoe

P. F. Suhm

J. Juel pinx.

Itzehoe

Christiane Suhm

J. Juel pinx.

f. Becker

første gang fik en sådan æresløn af Suhm. „O Du Ædle! endnu ved at drage disse svage Linier af dit skønne Billede, er det, som jeg atter skuede Dig i det overraskende Øieblik, da hiin Musernes unge Søn med Ærefrygt offerede Dig hans Aands, i den Handlendes Øie, kun ubetydelige Førstegrøde, hvorledes Du imodtog det, med en glad Mine saae det og med en gladere rakte hans undseelig beundrende Trang en opmuntrende Løn. Endnu er det for mig, som jeg hørde Dig sige: „Undre Dem ikke, at jeg giver Dem af mit Formeget, det vilde være Under, om De skulde give mig af Deres Forlidet.“ Hans forhold til den unge slægt af videnskabsmænd karakteriserer Kampmann på den skønneste måde. Jeg må selv under læsningen mindes min afdøde elskede lærer Axel Olrik; „Der var intet, som saaledes fornøiede ham, som naar nogen udmærkede sig, især en begyndende Forfatter. Intet var lettere for saadanne unge Mænd, end at faae Adgang til ham. Han gav dem selv Anledning dertil, han indhød dem til sig, de vare hans Giester, han opmuntrede dem, roeste dem, og dersom han understøttede dem, saa var det, som om han var dem saadan Understøttelse skyldig. Hvad der hendtes ham selv i hans Ungdom med Grams Opmuntring, at det var, som en Ild foer igien-

nem ham, det hendtes mange unge Mænd i hans Selskab. De forlode ham aldrig, uden at føle sig opflammede ved hans milde, lærerige Samtaler, de arbejdede med større Lyst, det var, ligesom han meddelede dem sin Aand.“

Men også almindelige ulærde mennesker havde udbytte af samtaler med Suhm, „og denne Mand, som havde saa store Fortiener,“ skriver Kampmann, „var den meest beskedne Mand, den jevne, simple Borger, som gjorde ingen Paastand, som aldrig lod nogen føle den Afstand, der var mellem ham og dem; men var imod enhver, som hans Ligemand, omgiengelig, kierlig, fortrolig. I hans Selskab var ingen Tvang. Man følte, at man hos ham var under Frihedens Tag. Langt fra sig bortfiernede Suhm hver en Fordom om Adelskab, Rang, Forfatterskab. Han var aldrig den ringe besværlig med sin fornemme Stand, eller den Ulærde med sine Kundskaber. Med Philosophens Blik betragtede han Menneskene i deres Lighed, og med Menneskevennens Ømhed omfavnede han enhver som en Broder. Den lidende Menneskelighed trak dybe Suk fra hans Hierte, og intet var ham foragteligere end Stormanden, som med Haan nedtræder Menneskerettigheder.“

Der er mange mennesker, som føler varmt for deres fattige medmennesker, men som glemmer at omsætte følelsen i handling, i kærlighedsgerninger. Ikke sådan med Suhm. „Han aftørrede manges Taarer,“ skriver Kampmann, „og udbredte ofte Glæde i Sorgens Vraa. Med betydelige aarlige Bidrag understøttede han Enker, lod forældreløse Børn opdrage, fremhjalp en fattig Mand i sin Næringsvei, eller et ungt Menneske i sine Lære-Aar. Disse Ædelmodigheds og Menneskekierligheds Skatte ydede han af sin Formue med saadan Velvillighed, saa at han snarere stod Fare for at gøre for meget end for lidet.“ — „Det skønneste af Religionen, dens Udøvelse, var det, han fornemmelig satte Priis paa. Den Religions Kundskab, han cengang havde antaget, beholdt han uforstyrret indtil sine Dages Ende; men han var en Ven af Tænkefrihed og fordømte ingen for sine Religions Meninger.“ — „Altid var han i Arbejde med at udøve den sande Menneskekierligheds pligter til Held og Glæde for sig selv og andre. Som et frugtbart Træ opvoxer til en anseelig Høide, udbreder rundt omkring sin deilige Krone, ifører sig sin grønne Dragt, og nedbøier sine Grene behengte med Frugter, saaledes stod Suhm, medens

han var her, fuld af ædle Bestræbelser, rig paa gavnrig Daad, sit Fædrenelands Ære, sine Venners Forlystelse og en Vederqvælgelse for saa mange, som under ham søgte Lys og Skygge.“

Intet under, at hans medborgere elskede ham, den mand der var som et forbillede for sin samtid i ægte menneskelighed og humanitet. De viste også deres taknemmelighed i handling. På initiativ af P. A. Heiberg lod de året før hans død præge en medalje til hans ære. Den blev overleveret ham anonymt den 31. oktober 1797, og dagen efter takkede Suhm på den beskedneste måde i Adresseavisen:

„Den 31. October blev mig bragt en Guldmedaille og et Brev uden Underskrift; men som lød fra et Antal Medborgere.

Ædle Medborgere! med den varmeste Følelse har jeg modtaget Deres forbindtlige Skrivelse, og den medfølgende smukke Skuepenge, hvormed det har behaget Dem at hædre mig. Dersom jeg ikke var overbeviist om, at man er pligtig at gjøre alt for sit Fædreland, som man skylder Liv, Opdragelse, Tænkestemning, Slægt, Venner, saa skulde denne mine Medborgeres Agtelse snart forlede mig til at troe, at jeg havde gjort mig særdeles fortient. Maaske har jeg ikke været aldeles unyttig, men saa megen Hæder maa jeg dog fornemmelig tilskrive Deres Godhed og Venskab, for hvilken jeg herved aflægger min inderligste og oprigtigste Taksigelse.“

I dette brev peger den store danske historiker på det, som var drivkraften i hans liv og virksomhed, kærligheden til fædrelandet, fædrelandet, som vi skylder alt, hvad vi kan udrette.

Året efter dør Suhm herude i Øverød, 7. september 1798, plejet på det kærligste af sin elskede unge hustru Christiane Becker under sine syv ugers sygdom. Kampmann besøgte ham på hans smertensleje og giver en vidunderlig skildring deraf: „Han bevarede indtil det sidste sin Sinds Munterhed. Da nesten alle Livskrafterne havde forladt ham, udbredede sig endnu over hans falmende Ansigt den himmelske Blidhed, hvorved han var saa dyrebar for sine Venner. Endnu udstrakte han sine afmægtige Arme for at omfavne dem.“

Som jeg antydede ovenfor, er det desværre kun lidet, hans venner og han selv for resten med fortæller om sommerlivet herude i Øverød i årene 1766—1798; så vidt jeg kan se, er det kun Kamp-

mann, der fortæller herom: „I de behagelige Maaneder af Aaret flygtede han bort fra Bibliothek, Papirer og alt, hvad der ellers var ham vigtigt, til sit landlige Tempel. Her streifede han omkring i Mark og Skov blandt Fauner og Dryader, og nød den delige Natur midt i en udvalgt Kreds af gode Venner. Her var det og, hvor han digtede sine yndige Fortællinger, hvor Muserne opfostrede hans Sigrid [udgivet 1773], eller lærte ham en Sang, eller vuggede ham i Søvn i en fredsommelig Løv-Hytte. Hvilke høie, hellige, himmelske Tanker opstode ofte i Din fromme Siel, ædle Suhm! naar Du vandrede omkring med en Ven, vandrede omkring i den melankolske Maanes blege Skin, og svingede Dig op over den foranderlige Maane til hine Melkeveiens lyse Sphærer, hvor Du nu vandrer! Hvilke søde Følelser bemestrede sig Dit Sind, naar Du indaandede den balsamiske Lugt af dine Reseder og Levkoier i den stille Aften, og forestillede Dig de nye Fornoielser, som skulle oplomstre for os i hine Udødelighedens Egne. O, I søde forsvundne Dage! vender ofte tilbage i min Erindring! Værer mig hellige, I Skygger! hvor den ædle Suhm vandrede, og som han selv havde plantet, for at beskierme sig mod den brændende Soel.“

Her kunde jeg slutte, ligesom jeg begyndte, i Øverød, men lad mig føje nogle ord til om, hvorledes det kan være, at Suhm, der hævedes til udødelighedens rang af sin samtid, nu kun kendes af de ganske få. Grunden hertil er de store fremskridt, der er sket i historieforskningen siden Suhms tid; vi kan beundre hans værks vældige omfang, men vi må ofte beklage de skønne spildte kræfter. 10 år efter Suhms død udkom der et værk, kun 100 sider stort, godt og vel, men det knuste tusinder og atter tusinder af Suhms paginaer til støv og atomer. Dette værk er skrevet af N. F. S. Grundtvig og hedder „Nordens Mythologi“. 1808. Suhm havde kunnet spare år af sit liv, om han havde kendt dette værk og var blevet revet med af dets nye, dets selvfølgelige, dets omstyrtende syn. Grundvolden for Suhms og alle hans forgængeres opfattelse, at Odin havde været en historisk personlighed, der havde levet på den og den tid, i de og de omgivelser, var revet bort under hans fødder. Og hvad den egentlige historie angår, den dagklare histories tid, ja der har Danmark haft så store historikere i det 19. århundrede, mænd som Eerslev, Fredericia,

Edv. Holm, Steenstrup, A. D. Jørgensen, Troels Lund o. fl., at Suhm nu på alle punkter er uhjælpelig forældet. Hans store „Historie af Danmark“ har nu kun betydning som kildesamling, som findested. En ny fremgangsmåde har sejret, Erslevs kildekritik, det skarpe skel mellem hvad der er historisk kilde, og hvad der ikke er det. Vi går til den virkelige samtidige kilde og aflytter dens vidnesbyrd, og vi lader med sindsro alle aflæggere deraf, eftertidens forvanskninger, flagre hen for vinden. Suhm tog alt samtidigt og eftertidigt til sig som kildestof for sin „Historie af Danmark“. — Suhm selv havde denne vanskæbne for hans livsværk næppe forbløffet slet så meget som hans unge samtid, der troede på hans udødelighed, opfattede ham som den, der sagde det sidste ord om den danske oldtids- og middelalderhistorie. Som det ydmyge, uselviske menneske han var, vidste han, at det er en videnskabsmands naturlige skæbne at slide, at ældes og at forældes; han havde, som nutidens nationale historikere ved vore årsmøder, af hjertet kunne istemme Jeppe Aakjærs vidunderlige hymne „Historiens sang“, om han havde kunnet kende den.

Lad mig kun flagre hen som blad i høst,
når du, mit land, min stamme, frit må leve,
og skønne sange på den danske røst
må frie, stærke sjæle gennembæve.
Da står en ny tids bonde på sin toft
og lytter ud mod andre lærkesange,
mens himlen maler blå sit sommerløft,
og rugen gulnes læt om vig og vange.

P. F. Suhms Testamenter

Af Bjørn Fabricius

Foranstående levnedsskildring af Peter Frederik Suhm bygger for en stor del på samtidiges erindringer og breve, men det vil nok være rigtigt også at fremdrage nogle andre dokumenter, som giver et både klart og interessant billede af Suhms karakter og en redegørelse for et vigtigt afsnit af hans liv. Der er nok få papirer, der i den henseende er mere belysende end hans testamenter.

Det første testamente er dateret Trondhiem den 5. Martii 1761 og er konfirmeret den 10. juli samme år. Det er af rent gensidig art og udelukker alle andre familiemedlemmer. Begrundelsen for dets oprettelse opgives at være, at de nu i så mange år har levet i ægtestand uden at have fået livsarvinger. Det er ganske nøgternt, og man ser af datoen, at det er affattet 8½ måned før deres søns, Ulrik Frederik Suhms fødsel den 21. november samme år.

At Suhm ikke har villet betænke udenforstående med gaver kan skyldes, at han var så afhængig af sin svigerfaders broders, Thomas Angells udbetalinger af Karen Angells arvepart, at større rundhåndethed var udelukket.

At der iøvrig har bestået et meget sympatisk forhold ægtefællerne imellem fremgår af talrige beretninger, men mærkes også på de begivenheder, som helyses ved de næste testamenter, selvom det måske ikke umiddelbart kan ses af teksten.

Det første af disse er skrevet samme dag, som hans hustru døde om formiddagen den 11. juli 1788 klokken 11. Luxdorph (om hvem der vil blive skrevet i næste hefte af Søllerødbogen) skriver i sin dagbog for den 9. juli: „I Gaar tog Frue Suhm Afsked med sin Mand, og forordnede hos de andre, hver for sig,

hvorledes der skulde forholdes efter hendes Død.“ Fru Suhm havde da været syg i nogen tid og ligget til sengs i Øverød.

Hvad hun har sagt til Suhm, ved vi ikke; men det er kendt, at hun gennem lang tid, lige siden deres elskede søns død, har støttet ham i hans omsorg for biblioteket og dets virke for offentligheden, samt bifaldet hans store hjælpsomhed og godgørenhed, som havde udfoldet sig efter Thomas Angells død.

Muligvis har han givet hende det løfte at betænke de nødstedte i deres bekendtskabskreds og de fattige i Norge, hvorfra hendes formue stammede, og han har derfor skyndt sig så meget med at indfri dette løfte, at stilen i testamentet bliver præget af hastværk, og det følges af tilføjelse efter tilføjelse i de kommende dage; men man må også bemærke den nøgterne tone, som præger disse testamenter. Den kunde måske være et udtryk for befrielse.

Man skal her sikkert gå ret dybt i forholdet ægtefællerne imellem for ret at forstå denne tone. Ægteskabet havde oprindeligt været et fornuftsparti, hvor den unge charmerende og lovende videnskabsmand med det „ejegode“ sind fangede „guld-fuglen“ med den gode opdragelse og det kærlige væsen, men uden de ydre fortrin, som ellers kan erstatte andre mangler. Hun har sikkert ventet sig en fremtid udenfor de snævre trondhjemske grænser og set hen til et lykkeligt hjem med en ægtefælle, som hun allerede ved første blik mente at have forstået. Den lange periode uden udsigt til børn, den mellemliggende, hvor deres glæde over sønnen har været så stor, og den afsluttende, efter tabet af denne søn, har sikkert lignet et roligt hav med een tårnhøj bølge i deres samfølelse og med en ebben ud, hvor de til sidst kun har søgt at gøre tabet udholdeligt for hinanden, men hvor han også takket være sine mange boglige interesser har kunnet forny sig, medens hun er blevet ladet tilbage. At hun var den økonomisk ydende, har i hans forhold måske været en pine, skønt datiden vel tog sådant mere roligt, og hans egen succes som charmerende selskabsmand har muligvis gjort, at hendes mangel på ydre skønhed og stigende alder er blevet ham stadig tydeligere. Hun har følt dette, men søgt at bøde derpå ved altid at støtte og hjælpe ham, når han ønskede at bistå andre. Man kan klart forstå, at hun i sin godhed var den stærkeste i deres indbyrdes forhold, og muligvis kan en

underlegenhedsfølelse hos ham på dette felt have bevirket, at hendes død blev ham en befrielse.

„Bemeldte Dispositioner lyder saaledes:

Udkast til min sidste Villie, som Conference-Raad [Vilhelm] Bornemann setter i bedre Stiil og Orden, og som ieg underdanigst vil have udbedet at min allernaadigste Konge vil confirmere:

Jeg indsetter Hr. Conference-Raad Bornemann til Executor af min sidste Villie, og derfor skal han aarlig have 400 Rdr., og desuden sine udlagde Omkostninger af Postpenge, Papir, Reiser etc., og naar alle Ting ere til Ende bragte til Slutning 1000 Rdr. paa cengang.

Først og for alle Ting skal min Giæld betaales, og til den Ende skulle Røraas Parter ei sælges førend det er skeet, thi den overskydende Indkomme af Kobberet skal dertil anvendes, og dermed ville vel 3 til 4re Aar medgaae. Parterne skulle ei sælges uden for en sikkerlig Priis af 4500 Rdr. til 5000 Rdr., og det efterhaanden.

Men finder Conference-Raad Bornemann det for got, da lader han det og henstaae med Salget af dem saalænge han vil.

Følgende skulle nyde Pension saalænge de leve:

Frøken Ulricha Lerche i Roeskilde Jomfrue Kloster, aarlig 200 Rdr.
Lieutenant Poell aarlig 200 Rdr.

Begge Piger, de Søstre Ginast, hvoraf den ene har tient min salig Kone aarlig 200 Rdr. tilsammen, men naar een af dem dør beholder den anden den heele fulde Summa aarligen.

Frue Breier, som er hos Frue Rehder, skal have aarlig 100 Rdr., saalænge hun lever.

Huusholdersken Jomfrue Møller aarlig 200 Rdr.

Min salig Kones Kammerjomfrue, Jomfrue Lerche aarlig 200 Rdr.

Hr. [Henrik] Kampmann*) i Farum 200 Rdr. aarlig, indtil han enten faar et bedre Kald, eller Magister Friedenreich dør.

Hr. Edvard Storm**) aarlig saalænge han lever, 100 Rdr.

Frue [Ernestine Christine] Reiske i Tydskland, efter den med hende indgaaene Contract aarlig 200 Rdr., hvilke endog udbetaales i tvende Aar efter hendes Død til . . . om samme Person endnu er i Live.

Til Poul Berg . . . ved Rentekammeret aarlig 140 Rdr., indtil han bliver hiulpet til et Brød.

Mit Biblioteque skienker ieg til offentlig Brug, og henlegger dertil en Fond af 100,000 Rdr. saaledes at aarligen deraf anvendes 3000 Rdr. til at købe og indbinde Bøger for, og de øvrige 1000 Rdr. anvendes til aarlig Løn for tvende Bibliothecarer, saa at den ene faar 600 Rdr.

*) 1750—1828, huslærer hos Suhm (1773—77), præst i Farum, se foregående artikel.

**) 1749—94, norsk forfatter, lærer og bestyrer v. Efterslægtsselskabets skole, Øhlenschlägers lærer.

aarlig, og den anden 400 Rdr. Jeg haaber at Hans Maiestæt allernaadigst forunder dem og Eftermænd Navn af Professorer. De skulle have frie Boelig i min Gaard i Pustervig. Saalænge Cornisch ikke er hiulpen, skal han foruden dem vedblive [i] Bibliotheket, og forestaa Bøger-Udlaanet, dog under deres Direction. Derfor skal han aarlig nyde 200 Rdr. og frie Boelig i bemelte min Gaard.

Til de tvende Bibliothecarer udnævner ieg først Magister Sneedorf og dernæst Magister Nyrop.

Jeg vil udbede mig af Hans Kongl. Maiestæt at udnævne efter deres Afgang andre i deres Sted, og at Fonden til Bibliotheket maae staae under Rentekammerets Bestyrelse. Disse 2de skulle ugentlig læse 6 Timer, 2 Timer i 3 Dage over Bogkundskab, og over Fædrelandets Historie og Antiquiteter. Fonden skal tages af hvad der aarlig indkommer af Røraas, saa at 4000 anvendes aarligen, og det overskydende henlægges til Fond.

Ligeledes af hvad hver Parts Salg, naar den fordeelagtig kan skee, indbringer af Mynt-Kabinetts Salg, af Øverøds Salg, og om dette ei skulle slaet til, da af andre Ting, især af Besparelsen af de aarlige Pensioner, som efterhaanden maa indfalde, og besørger Executor dette paa det bedste, og indleverer til Rentekammeret den efterhaanden vøxende Fond, som da efter bedste Skion udsettes i Prioriteter i Jordegods, Kiøbenhavns Gaarde, Kongl. Obligationer, og hvad som ansees for sikkert. Haaber at Hans Maiestæt befrier denne Fond for quart pro Cento Skatten, og alle andre Skatter.

Til Gaardens Vedligeholdelse, samt Haugens og paagaende Skatter ville vel aarligen medgaa 2 til 300 Rdr. Dertil legeres en Capital af 6000 Rdr., Executor besørger det først og det Kongl. Rentekammer siden.

Til Fattige paa Røraas skienkes en Capital af 5000 Rdr., hvoraf Directionen for Røraas besørger aarligen uddeelt især til Enker, faderløse og fattige Børn.

Til Real-Skolen i Tronhiem skienker ieg 5000 Rdr.

Til . . . Hr. Angels Datter i Bergen, som er opkaldet efter min salig Søn, aarligen 200 Rdr., til hun bliver vel gift, og da 1000 Rdr. paa cengang.

Til . . . Sverdrups Søn i . . . , som og er opkaldet efter min salig Søn, den Capital . . . Rdr., Faderen er mig skyldig.

Til . . . Holst ved Gaarden, hans Søn opkaldt efter min salig Søn, cengang for alle 1000 Rdr.

Ligeledes til . . . Kammerraad [bibliotekar og arkivar Jonas] Broagers Søn, som og er opkaldt efter ham, cengang for alle 2000 Rdr.

Ligeledes til . . . Registrator Webers Søn af samme Aarsag, cengang for alle 2000 Rdr.

Disse 7 sidste Poster setter Hr. Executor saa snart mueligt i Værk, ved at opsigte de 10.000 Rdr., som staar hos Hr. James Collet i Chri-

stiania, og de 40.000 Rdr. hos Hr. Etatz-Raad Ancher sammesteds; dog maae det ske med al muelig Skaansel, og i flere Terminer, om de det forlange. Vilde Collet stille sikkert Pant, saa kunde maaskee denne Summa blive staaende hos ham til en længer Tid, og anvendes til Real-Skolen i Tronhiem, og de Fattige paa Røraas.

Falchs Gaard i Byen er god Pant nok, og kan derfor slaaes til Bibliothekets Fond.

NB. Mesling paa Øvrød, som har tient mig, aarlig 52 Rdr.

Karen paa Øverød, som har tient mig, aarlig 52 Rdr.

Hr. Forvalter Komph i Silierød, aarlig 100 Rdr., skriver Eethundrede Rigsdaler.

Øvrød, den 11te Julii 1788.

P. F. Suhm.

Pigerne, Marie Stuepige og Grete Kokkepige, skulle hver for eengang have 50 Rdr., og 1 Rdr. 1 Mk. ugentlig i Kostpenge, indtil de have faaet anden Tieneste, eller og paa anden Maade er bleven hiulpen. Ligeledes Tienerne Bertelsen og Tanger, Kudsken Jacob og Gaardskarlen Jens, hver for engang have 100 Rdr., og ugentlig i Kostpenge 8 Mk., indtil de have faaet anden Tieneste, eller og paa anden Maade er bleven hiulpen. Dette om Pigerne og Tienerne gielder dog kun om de endda er i min Tieneste, naar jeg ved Døden afaaar.

Skulde der efter alt dette endda blive en Fond af Penge tilovers, da skulle de settes ud paa Rente, og deraf aarligen udgives gode Bøger, saadanne, som dog uagtet deres Godhed ingen Afsætning kunne faae, og da først og fremmest udgives de Værker, ieg haver ladet begynde paa ved Trykken eller dog alleene tænkt paa som Abulfeda under Adlers Bestyrelse, Photii Lexicon, under Professor Anchers, Eigla under Magnæi, Niala under Johnsonii. Dernæst skulle gode islandske utrykte Skrifter i Forening med den magnæanske Commission udgives, og siden Skrifter i alle Videnskaber under Opsyn og efter Skiøn af ovenmelte tvende Bibliothecarier; Indkomsten af de solgte Exemplarer beholder hver Forfater og Udgiver, dog indsettes frit et indbundet Exemplar paa bedste Papir paa Bibliotheket. Døer Forfatter eller Udgiver inden Trykken fuldendes, da nyder hans Livsarvinger eller Enke Indkomsten deraf, og efterlader han ingen, da uddeles Indkomsten aarlig til de Fattige ved Trinitatis Sogn i Kiøbenhavn og i Sillerød Sogn, hvor min Gaard Øvrød ligger, proportionaliter saaledes, at hver Fattig faar ligemeget. Bibliothecarierne besørge dette efter Samvittighed. Fonden staar under Bestyrelse af det Kongl. Rentekammer.

Alle Bøger til Bibliotheket indkøbes efter Bibliothecariernes Skiøn, og helst nye og brugbare. De skulle udlaanes, som i min Tid, dog med god Overlæg, og kunne Studerende ogsaa sidde paa Kammeret ved Bibliotheket og læse. Mangle Bøgerne Rum, da kan den underste Deel af den Bygning, hvori de staae, Stald, Remise, Mezzanin, indrettes til

en Bogsal, og da maae Bogkiøb vel i nogle Aar indskrænkes, for at samle Penge dertil.

Et gammelt næst Sødskendebarn af mit Familienavn, som opholder sig i Freijberg i Saxen, skal aarlig have 60 Rdr., saalænge han lever.

Og en Fætterske af mit Navn, som opholder sig i Liebeswerde i Saxen, og er gift med Baron Zittritz, skal aarlig have 100 Rdr., saalænge hun lever.

Øvrød, den 12te Julii 1788.

P. F. Suhm.

Efter min salig Kones sidste mundtlige Villie skal Huusholdersken Jomfrue Müller, og Kammerjomfruen Jomfrue Lerche have alle hendes gangklæder her og i Byen; dette skal skee og igientages herved, om jeg skulde døe førend dette var sat i Værk.

Øvrød, den 13de Julii 1788.

P. F. Suhm.

Alle Portraiter, Medaillons, Medailler, Kobbere af og over mig selv, min salig Kone, Søn og Fader, skulle blive ved Bibliotheket, saa og den Medaille over Langebeck og over Indføds-Retten, bekostede af mig, samt Stemplerne dertil.

De Medailler, Kobbere og Bøger Hertugen af Würtenberg har foræret mig, blive ved Bibliotheket; saa og Lipperts Dactyleotheca.

Frøken Agnethe Wind i Tronhiem skal have aarlig 100 Rdr. i Pension.

Saamange Stole, Borde, som behøves, nogle Speile, 3 opreede Senge, fornødent Kiøkkentøi skal blive i Gaarden Pusterviig og tilhøre Bibliothecarierne. Alle øvrige Meubler sælges, og det indkomne deraf slaaes til Massen.

Cornisch skal og deraf have en Seng, nogle Stole, et Bord og noget Kiøkkentøi. Dette udreeder og paaskiønner Executor.

Til Domkirken i Tronhiem gives 500 Rdr. eengang for alle, for at tilmuure det Kapel, hvori min salig Svigerfader Etatzraad Angell, Frue og fleere Liig staae, samt at holde Kapellets Muure og Tag vedlige, og maae aldrig meere noget Liig der indsettes.

Til Nicolai Kirke i Kiøbenhavn skienker ieg eengang for alle 500 Rdr., paa det at den Begravelse, som mig der tilhører, og som fra Førstningen har været Cornelii Lerches, og hvor min Faders Admiral Suhm og hans Frues Liig staar, maa til evig Tid staae urørt, og dets Bielker, naar behøves, samt overlagde Steen, repareres, samt Cornelii Lerches Kobber-Epitaphium at reengiøres, naar det behøves.

Til tydsk Kirke paa Christianshavn, hvor ieg, min salig Kone og Søn have vor Begravelse, skienker jeg eengang for alle 1000 Rdr. for at holde alle 3 Kister og Epitaphium vedlige, samt rene og nette; Forbydende herved at ingen Liig maae meere der indsettes.

Øvrød den 19de Julii 1788.

P. F. Suhm.

Alle Pensioner, Løn og deres Beløb beregnes først, saa og Giældens aarlige Afbetaling, og hvad der da bliver tilovers anvendes paa Bøgers Indkiøb og Binding, hvilke dog i de første Aar maae ei beløbe sig til mindre end 1000 Rdr., og maae man søge dermed aarligen at tiltage, indtil den Summa af 3000 Rdr., som ei overskrides. Hvad større Summa der indkommer af den sikre Massa, som aarligen forøges ved Pensionisters Afgang, anvendes da paa ovenmelte Maade til Bøgers Trykning.

Øvrød den 20de Julii 1788.

P. F. Suhm.“

Selve testamenterne, ligesom de efterfølgende, blev først fundet i boet efter Suhms død i 1798 og kom da som en overraskelse for exekutorerne.

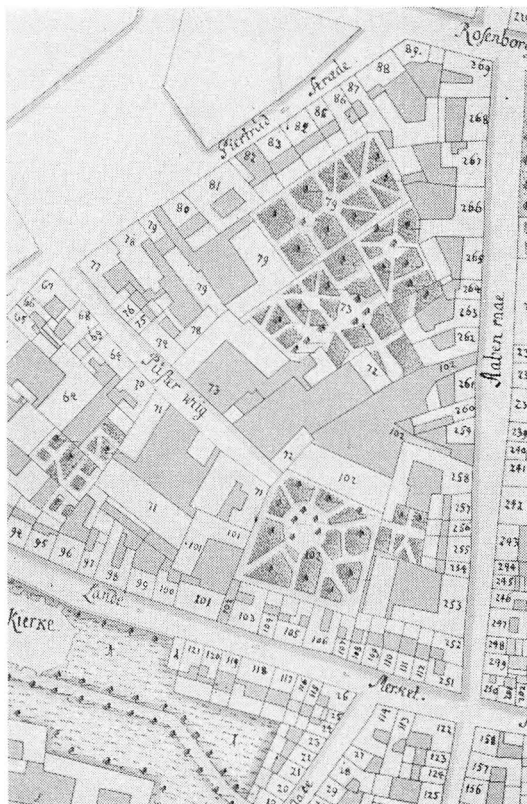
Detaljerne er så talende, at der vil være al grund til nærmere at betragte disse.

Suhm mente selv i 1788, i modsætning til senere, at han var meget rig, og at hans formue udover biblioteket, som var anslået til at rumme ca. 100.000 bind, skulde være over 100.000 Rigsdaler. Dels havde han lånt penge ud, dels ejede han en del parter i Rørås, og dels havde han lyststedet i Øverød, gården i Pustervig og andre ejendomme samt en del andre papirer. Ifølge en bo-opgørelse fra skiftet efter Karen Angells moder i 1756 arvede Suhms ca. 300.000 Rdl. (ca. 10.000.000 kr.), hvori indgik 17 lodder i Rørås Kobberværk.

Gården i Pustervig nr. 73, nu delvis dækket af det nye kom-munebibliotek på Kultorvet i København, erhvervedes i maj 1766 og bestod, som nedenstående kort viser, af en stor hovedbygning på nordsiden af Pustervig, fornemt tilbagetrukket, med en vestlig sidebygning med gavlen mod gaden og et lysthus i gårdspladsens sydøstre hjørne*). I haven, som lå nord for bygningerne, og som dækkede hele den vestlige del af den senere Hauserplads, fandtes yderligere et lysthus. De to lysthuse nævnes af en svensk lærd J. H. Lidén, der i 1768 besøgte Suhm, og som fortæller, at Suhm heri opbevarede en større naturaliesamling. Der er ellers kun få samtidige, der fortæller om Suhms bibliotek. Den mest indgående beskrivelse er af naturforskeren Henrik Steffens fra 1789. Han var kun 16 år, da han af sin ældre fætter Mynster fik at vide, at

---

*) I C. Bruuns bog om P. F. Suhm beskrives fejlagtigt naboejendommen, matr. nr. 72 og 102 som værende Suhms!

Gården nr. 73 i Pustervig nu Hauserplads, efter Geddes kort

man kunde låne bøger hos Suhm, forfatteren til den Danmarks-historie, som Steffens havde lært udenad i skolen. Han tog derfor sit konfirmationstøj på og gik under stor frygt for afvisning derhen.

„Man gik i en cul-de-sac-gade giennem en Port og over en Gaard hen til den anselige Bygning . . . ofte besluttede jeg at vende om, men dog aabnede jeg Døren og traadte ind. Den for sine store Kundskaber og møjsommelige Flid af den danske Literatur vel fortjente Nyerup var Bibliothekar. Jeg vidste næppe hvad jeg gjorde, da jeg traadte hen til ham og forlangte Linnés Systema naturæ^{*)}. Nyerup lagde, som noget

*) Dette eksemplar har forgæves været eftersøgt i Det kongelige Bibliotek, Universitetsbibliotekerne i København og Oslo samt Zoologisk Museums Bibliotek i København.

selvforstaaeligt, en Seddel hen for mig; jeg måtte opskrive Bogens Titel, saavel som mit Navn og min Bolig. Han aabnede en Sidedør for at hente Bogen, og jeg saae for første Gang ind i et anseligt Bibliotheks rige Skat. Han bragte mig de tre Dele, — om de Vanskeligheder, jeg havde drømt mig, var der ikke engang Tale.“ I salen var Mynster til stede, og medens bøgerne blev hentet, har de to fætre snakket sammen. „Jeg erholdt de forlangte Bøger, gik bort, og Nyerup spurgte nysgjærrig, hvem den lille Dreng var og for hvem han hentede de naturhistoriske Bøger. Saa stor var den næsten dadelværdige Liberalitet i dette Bibliothek, at Bøgerne uden Betænkning bleve overgivne til en fuldkommen ubekjendt Dreng, endskjøndt man forudsatte, at han kun var Sendebud fra en Unævnt. Mynster forsikrede, at jeg selv benyttede disse Bøger, og han maa vel have ytret noget om mig; derved maa Nyerups Opmærksomhed være bleven henvendt paa Drengen, der var lille af Væxt og saae yngre ud end han var. Da jeg nu efter nogen Tids Forløb kom igjen, blev jeg ikke lidt forskrækket, da Nyerup sagde mig, at han havde faaet det Hværv, at føre mig for den højtærede Ejer af Bibliotheket. Jeg traadte næsten zitrende ind; den gamle, venlige Herre kaldte mig til sig og hans opmuntrende Tiltale fordrev al min Frygt. Han underholdt sig længe med mig: „Du vil dog vel gjerne selv gaa omkring iblandt Bøgerne; Du lærer dem saa bedre at kjende og finder lettere hvad der kan være Dig til Nytte.“ Jeg var saa rørt over denne uventede Tillid, at jeg ikke kunde holde mine Taarer tilbage. Fra nu af stod Bibliotheket ganske aabent for mig, og da jeg kom tilbage fra Landet og kunde raade friere over min Tid, fik jeg et Slags Opsigt over den naturvidenskabelige Del af samme.“

I biblioteket indgik foruden den store mængde trykte bøger en stor samling håndskrifter og afskrifter af gamle og længst forsvundne håndskrifter. Det var således en meget værdifuld samling, hvis berømmelse var vidt udbredt over hele Europa.

I denne afdeling indgik også hele den tyske forsker Johann Jacob Reiskes samlinger. Han var død 1774, og hans enke Ernestine Christine, f. Müller, fik af G. E. Lessing det råd at søge samlingen afhændet til Suhm mod en livrente. I disse samlinger indgik blandt andet afskrifter af den arabiske fyrste og historiker Abulfedas værk fra ca. 1320 og den græske forfatter Photius' (død 891) leksikon. Af disse nåede kun det første at blive udgivet (1789—94), medens det andet efter endeløse forarbejder gik i stå, og udenlandske forskere på grundlag af andre afskrifter i det 19. århundredes begyndelse fik en udgave bragt i trykken.

Suhms interesse for de islandske håndskrifter ses også i testamentet, idet han bekostede udgivelsen af adskillige sagaer, sidst Nials og Egils sagaer.

Den „ejegode“ Suhm havde, som vi så, betænkt mange mennesker i sit testamente; blandt de første tjenestefolkene både i Pustervig og Øverød, og det er muligt at genfinde de fleste af de nævnte i folketællingen 1787 for disse steder.

De i testamentet i forbindelse med biblioteket omtalte personer har åbenbart ikke boet i ejendommen, men har ved hans død skullet have „embedsbolig“ her. Husstanden var ellers ret stor for sin tid, men familien Suhm var meget gæstfrie, og der kom mange kendte familier.

Af nydende i testamentet er nævnt en del af familien eller vennekredsen. Således frøken Ulrica Lerche, indskrevet i Roskilde adelige jomfrukloster. Hun var kusine til P. F. Suhm, hvis moder var datter af etatsråd Christian Lerche til Engestofte.

Løjtnant Hans Frederik Poell (Pohl) var født ca. 1726 og død 1806. Han var søstersøn til Suhms moder og tilhørte Suhms nærmeste omgangskreds. Var der selskab, var Poell med, og skulde Suhms til Luxdorpha eller andre, fulgte han med dertil. Et lille pudsigt notat i Luxdorpha dagbog for 22. september 1784 efter en middag i Ørholm: „Vi bleve alle veiede, Suhm veiede mest, og Pohl mindst. Mad. Bosenharn(!), Frøk. Hielmerone og jeg veiede hver 7 Lis pund 12 Pund,“ viser det muntre samvær.

„Fru Breier som er hos Frue Rehder“ finder vi også i folketællingen 1787 i Silkegade 62:

1. familie: Elisabeth Hedeveg Offenhausen, 65 (år), Enke efter 1ste Ægteskab med Conferentz Raad og Postdirecteur Rheder. Karen Bentzen Broyer, af Familien, 34 (år), gift 1. gang med fraværende forud Major Broyer (+ Tjenestefolk).
2. familie: Anna Amalie Wolther, 75 (år), Enke efter 1. Ægteskab med Stads Comandant Johansen og General ved Armeen (+ Tjenestefolk). Hendrich v. Poell, logerende, 61 (år), Lieutnant, har Pension.

Fru Karen Bentzen Broyer, født Hielmerone, var født 1754 som datter af præsten i Borbjerg Christian Hansen Hielmerone og Marie Elisabeth Joachimsdatter de Poulson. Hun blev gift med en major, som kort efter fik en hård dom for desertering fra sit

regiment, og som døde 20. januar 1787, inden dommen var effektueret. Muligvis er dødsdatoen forkert opgivet, eller hans død har været Karen Broyer ubekendt ved folketællingen den 1. februar, fordi han var flygtet.

Fru Rheder hørte også til Suhms omgang og lejede en tid Ørholm som sommerbolig, hvilket lejemål derefter overtoges af Luxdorff indtil dennes død.

Hos den anden familie finder vi den pensionerede løjtnant v. Poell, som her fejlagtigt kaldes Hendrich i stedet for Hans Frederik, en almindelig unøjagtighed i folketællinger.

Af personer knyttede til bogsamlingen nævner han historikeren, professor Frederik Sneedorf og professor, bibliotekar Rasmus Nyerup, medstifteren af Nationalmuseet, samt Cornisch. Af disse er de to førstnævnte så kendte, at vi ikke her behøver nærmere at præsentere, medens den tredje, Peter Marquard Cornisch i en årrække var en betroet mand hos Suhm. Han blev senere klokker ved domkirken i Christiania og må derfor formodes at have haft en vis foruddannelse.

I øvrigt nævnes en række personer, som næppe kan identificeres uden større arbejde. En undtagelse er registrator Johan Jacob Weber, hvis søn var blevet opkaldt efter den så tidligt døde Ulrik Frederik Suhm og derved bliver nævnt i den morsomme række af „arvinger“, som begrundes med dette opkald. At der i dette tilfælde var en særlig grund skyldes, at registrator Weber var søn af den huslærer, Johan Henrik Weber, som i Suhms egen barndom lærte ham latinens begyndelsesgrunde under så blide former, at Suhm altid mindedes den skolegang med glæde.

Det er iøvrigt rørende, med hvilken omtanke han i denne periode finder „arvinger“ frem. Han har været taknemmelig mod de mange venner, store og små, og måske noget beruset af den guldgrube, han nu kunde øse af. Også institutioner og kirker bliver betænkt, og vi får at vide, i hvilke kirker der var nu forsvundne familiebegrovelser. Der kommer nu en lille pause på en måned, men den er meget betydningsfuld, idet Suhm i denne periode bliver så nært knyttet til en ung dame, at han snart efter bliver forlovet og gift med hende, hvorved hele det store

luftkastel kommer til at vakle. I en testamentetilføjelse, dateret den 20. august 1788, nævner han:

Til Jomfrue Christiane Becker, en Datter af Hr. Hof-Apotheker Becker, skienker ieg den Capital af 20.000 Rdr., saaledes at hun aarligen deraf skal nyde 800 Rdr. i Renter, indtil Executor testamenti kan blive i Stand til at udbetale hende Capitalen, hvilken stedse skal staae urørt af hendes tilkommende Mand, og tilfalde det Barn, eller de Børn, hun med ham kunde avle; men faar hun intet Barn, da haver hun selv frie Raadighed over bemelte Capital.

Der er noget gådefuldt over denne tilføjelse.

Der havde i mange år hersket et varmt forhold mellem de to familier, og allerede Karen Angell havde bestemt, at hvis hun døde, skulde Suhm gifte sig med en af apoteker Beckers døtre. At hun ikke skulde overleve sin mand, havde hun længe anet og derfor først udset den mellemste apotekerdatter til sin efterfølgerske, men da denne blev gift, overførte hun hele sin interesse og kærlighed til den yngste. Der ligger en sjælden storhed i dette, og med vort kendskab til Suhm og hans sans for kvindelig skønhed, må vi sige, at hun har formået at bekæmpe en forståelig og måske velbegrundet skinsyge.

Den nævnte apotekerfamilie havde sin bolig på Købmagergade, og da apotekeren i 1782 havde afkøbt Luxdorph lystgården i Nærum, var der ikke længe mellem familiernes gensidige besøg.

Hofapoteker Johan Gottfred Becker var gift med Anna Torm og havde 5 børn: Erik Becker, som blev gift med jomfru Willemoes, Johanne Henricca gift med konsul Emanuel Bozenhard, Anna gift med amtmand Andreas Høyer, Christiane, som blev gift med Suhm, og Gottfried gift med jomfru Burman. Christiane var født i 1764 og var således kun 24 år ved fru Suhms død. Hun var en anerkendt skønhed og i besiddelse af alle gode egenskaber. Smuk, intelligent, velhavende og god, så da hun nu stod for at skulle forloves med en anden, er det ikke så mærkeligt, at Suhm fik noget hastværk. At Christianes forældre også har været interesseret i denne forbindelse fremgår klart af en dagbog, som fru Becker har ført i denne tid. De to familier omgås næsten daglig i Nærum eller Øverød, og det er morsomt at se, at løjtnant Poell ofte er med som husven. Forlovelsen må være

sket den 26. eller 27. august 1788. Der er bevaret et lille brev fra Suhm til hans kæreste fra denne periode, muligvis skrevet om morgenen den 27. august.

Hierte allerkiæreste Christiane. Tak for den herlige dag i gaar; Det beste jeg derfor, og for al din godhed kan give dig er et kiærligt, hengivent og oprigtigt hierte og det skal du altid have. Söde Christiane, det förste jeg lærte dig og dine Söstre at kiende behagede du mig strax mest; Denne behag voxte; jeg frögtede for den, thi hiertet er for vanskeligt, derfor besluttede jeg at recipere mig mest med dine Söstre, först Henriette og siden Anette, thi kiærlighed [*omtaledes?*] ikke i vor da værende Situation. Da Anette giftedes var min kone desuden meget svag, hos mig selv besluttede jeg at ingen anden skulde blive min brud en du, om jeg overlevede hende. Dine tvende söstres giftermaal gjorde at jeg frögtede for du skulde mig fratages, og da var min faste beslutning, at om saa skeede og jeg blev Enkemand, vilde jeg aldrig gifte mig igien, naar jeg ei kunde faae min elskte, og du skulde da være min eeneste arving; derfor at jeg nu giör det er heel begribeligt, og gandske lige frem. Derfor og var det at jeg saa hastig gav mig tilkiende for dig og forældre, thi jeg frögtede for at nogen skulde tage min Engel fra mig. Denne min beslutning er derfor aldeles intel overilende skridt, men et længe betænkt, og prøvet. Frue Feddersen frögtede for at jeg aleene skulde have seet efter skiönhed og yndighed, og spurgte mig om jeg var vis paa at du elskte mig. Ia allersödeste, dett er jeg vis paa ligesaa vis, som jeg nu skriver dig til. Min allerkiæreste, jeg kom ikke op i dag förend 7½, og min förste tanke var tak til Gud for den Engel, han har beskiæret mig. Ja en Engel, den beste Pige, som vil gladgiöre alle mine dage, og erstatte mig det tab af kiærlighed jeg længe har fölet, kiærlighed, det eneste i verden, jeg sætter ret pris paa. Söde udvalde Christiane; jeg længes nu meget efter dig, gid klokken var 12; at sidde hos dig, at see dig, at tale med dig, at kysse dig er min störste fornøyelse; Du ligger mig stedse i tankerne. Hvor skal det være min glæde, naar du er glad, er fornöyet, og jeg skal ogsaa unde dig al glæde, thi med mit hjerte har du alt, du kan gjöre af og med mig hvad du vil. Jeg kysser og omfavner dig tusinde gange og er ævig din

morgen klokken 8.

P. F. Suhm.

Brevet taler for sig selv med hentydning til testamentet af den 20. august. Om dette har spillet ind ved hendes ja-ord er ikke til at sige, thi hendes familie har sikkert været interesseret i partiet og muligvis overtalt hende. Brylluppet fejredes den 18. oktober samme år, på Suhms 60-års fødselsdag og kun godt 3 måneder efter Karen Suhms død.

Resultatet af dette bryllup ses i testamenttilføjelsen af 17. maj 1789:

Til Grethe salig Clauses paa Øvrød giver ieg i aarlig Pension 52 Rdr. Af alt dette beder ieg min kiere Kone Christiane kun at iværksette hvad Pensionerne angaar og Gaverne til Kirkerne. Skulde hun ingen Børn faae med mig, og efter min Død ei gifte sig igien, og Tilstanden taale det, da vil ieg og have mig udbedet, at Gaven til de Fattige paa Røraas, og til Realskolen i Tronheim maac staae ved Magt.

Hele det store testamente stryges her med et par ord, og den lille opmuntring til skomager Claus Carstensens enke Margrethe i Øverød er kun et ringe plaster. Ganske vist bliver de små pensioner og lignende stående, men det er tydeligt, at han pludselig er blevet klar over, at hans unge kones fremtid slet ikke var så sikker.

I de kommende år søgte han at afhænde sit store bibliotek, eventuelt til udlandet, idet Det store kongelige Bibliotek endelig blev åbnet for offentligheden, og Suhm derefter mente, at hans bibliotek ikke længere var så påkrævet.

Det lykkedes imidlertid bibliotekar Moldenhauer at formå kongen til at købe Suhms samlinger og indlemme dem i Det store kongelige Bibliotek, så de dermed bevarede her i landet.

Et lille testamentetillæg af 30. april 1796 er kun om en sikring af pension til ovennævnte husholderske og kammerjomfru, men vidner om en stadig frygt for fremtiden, en frygt som skulde vise sig ganske ubegrundet.

I 1798 styrter så hele det gode hjem i grus. Den 7. september dør Peter Frederik Suhm efter kun få dages sygdom og efterlader sig den unge frugtsommelige enke Christiane. Hendes nedkomst skete i midten af januar 1799 med en pige. Fødselen var meget besværlig og kostede moderen livet efter 21 dages sygdom. Den 7. februar, kl. 10½ om aftenen sov hun ind til stor sorg for alle. Hendes sidste vilje fik hun nået at udtrykke i et testamente, hvis koncept er skrevet den 2. december 1798. Selve testamentet er dateret 26. januar 1799 og lyder:

Skulde det være den Allerhøiestes Villie at bortkalde mig fra denne Verden, uden at nyde den Glæde at leve med det Barn, han haver været saa naadig at skienke mig, uden selv at kunne virke for det, da er det min sidste og inderligste Begiering, at hun i Daaben kaldes Petra Friderica Christiana, og da hendes Opdragelse ligger mig meget nær

om Hiertel, saa udbeder ieg mig af mine saa oprigtige Venner Hr. Carsten Anker og hans Frue Hedevig Anker, fød Wegener, at de ville tage hende hos dem, og opdrage samt som deres eget Barn sørge i alle Maader for hende, saavel i henseende til det physiske, som det moralske, at hun vorder vel oplært i Religionen, og i alt hvad der kan bidrage til hendes Lyksalighed og gjøre hende behagelig for Gud og Menneskene. Etatz-Raad og Justiliarius Falbe anmodes at være hendes Væрге, og aarlig at oplegge Renterne til Capitalen. For Opdragelsen skal Conferentz-Raad Anker aarlig nyde 200 Rdr. indtil hun fylder sit 5te Aar, da 400 Rdr. aarligen.

Foruden de tidligere nævnte småpensioner følger:

Til min kiere Søsters Anna Høyers Datter Christiana, udbetales 2000 Rdr., til hende selv 1000 Rdr. Til min Søster Bozenhard To Tuusende Rigsdaler, skriver 2000 Rdr., som udsettes for hende til Brug. Min Broder Erik udbetales 500 Rdr. Til Lieutenant Pohl aarlig 200 Rdr. Min kiere salige Mands og min Giæld betales først, og det med almuelig Skaansel for vort Eftermæle.

Et Portrait af mig males af Professor Juell, mage til min salig Mands, for vort Barn, at det maatte kiende de, som det skylder Livet.

Forresten har ieg intet at bede om, uden dette, at enhver af mine Skægt og Venner ville have den Godhed for dette dette Barn.

Mine Klæder og andre smaae Tøi ieg besidder, skal min Søster Henriette have; dog hvad min gode Moder deraf vilde udvælge af mit Tøi til at bære i Erindring af mig, skal staae til hende.

Skulde det kiere Barn døe, da deeles Midlerne imellem min salig Mands og min Familie. Jomfrue Lerche skal have Meublerne til den gule Stue, dog den store Stool skal min Svoger Bozenhard have.

Jomfrue Lerche faar og et Par enkelte Sølv-Lysegæder. Min Begravelse skal være simpel og skee paa Assistentz-Kirkegaarden, uden Nørreport, og beder ieg, at man om min Grav vil lade plante Roser, og legge en Steen derover. Mine Ringe og Medaillon lader man mig beholde paa.

Saaledes forfattet i Guds velsignede Navn, Ham anbefaler ieg min Siel.

Kiøbenhavn den 26de Januar 1799.

C. Suhm, fød Bekker.

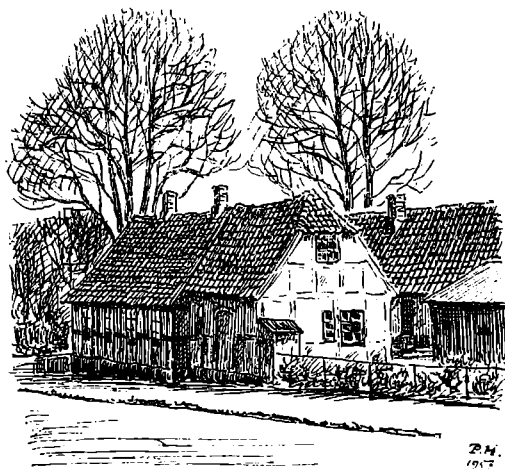
Heller ikke Christiane Suhm har været klar over familiens økonomiske stilling. Ved skifteopgørelsen efter ægtefællerne viste det sig imidlertid, at barnet Petrea Fridericia arvede den nette sum af 222,220 Rdr. At hun virkelig kom i huset hos den senere så berømte Carsten Anker på Eidsvold ses af folketællingen 1801 for Østergade 50, hvor hun nævnes i familien, 3 år gammel, i kost.

Den lille Petrea Friderica Christiane Suhm blev efter Carsten

Ankers flytning til Norge optaget i sin morbroder, sekretær Erik Beckers hus. Allerede i 1815 blev hun gift med Martin Willemoes, en yngre broder til søhelten. Martin Willemoes var officer i Itzehoe og blev 1820 adlet under navnet Willemoes-Suhm, hvilket navn slægten stadig har ført videre.

I ægteskabet fik Petrea Friderica Christiane Willemoes-Suhm 5 børn, som alle blev boende i Nordtyskland, så slægten ikke længere føler sig som danske. De i foregående afhandling anbragte portrætter af P. E. Suhm og hans hustruer er alle i tysk eje, også det i testamentet omtalte billede af fru Christiane Suhm (se side 135), som efter hendes død skulde males af Jens Juel. Han viser her fru Suhm med hendes mands digterværk „Sigrid“ i hånden.

De danske spor af Peter Frederik Suhms daglige liv forsvandt hurtigt. Ejendommen i Pustervig blev købt af fattigvæsenet og indrettet til tvangsarbejdshus med allerede i 1801 ca. 75 boende lemmer, og gården i Øverød fik en lignende skæbne; men det er en anden historie.

»Suhmsminde« 1957, tegnet af Peter Holm.

Suhmsminde i Øverød.

Af Bjørn Fabricius.

Suhmsmindes historie begynder ca. 1768, da Peter Frederik Suhm erhverver et stykke jord på ca. 6—8 tønder land fra „Paradisgaarden“ (Gunnar Pedersen). Om der har været hus på grunden er uvist, men han bygger i hvert fald snart den lystgård, som for en stor del står endnu i December 1957. Ved salget 1799 efter Suhms død averteres ejendommen med 1) En Hovedbygning til Gaarden og Haugen, 32 Fag, 4 Fag dyb, een Etage høj af Muur og Egebindingsværk med Steentag og en Qvist, hvorudi et Vaskerhuus med aaben Skorsteen og en indmuret Kobberkiedel paa c. 2 Tønder, samt et Kalkmaterialchus.

2) En Bygning for Gaarden, 22 Fag lang, 3 Fag dyb, een Etage høj af Muur og Egebindingsværk med Steentag, een Tagqvist og 2 Tagvinduer; denne Bygning er indrettet til Stald for 7 Heste med Spiiltoug, Indkørselsport, 2 Vognremiser og Gartnerbolig, samt 2 Lokumer af Muur og Bindingsværk.

3) I Gaarden en Brønd af Tømmer med Opstander og Jernpumperedskaber.

4) Vognskuur af Tømmer og Brædder.

5) En stor Frugt- og Køkkenhave indhegnet med 91 Fag Plankeværk, 24 Espallé-Plankeværk, en Ferskenkasse, en del Vinranker, 9 Mistbænkekasser med 21 Vinduer, en Fiskepark og omtrent 200 Frugttræer. Paa den anden Side af Vejen en stor Hauge med 122 Fag Stakitværk, hvori adskillige Frugt- og andre Træer, samt et Orangehuus, 5 Fag langt og 3 Fag dybt; imellem de tvende Hauger en Allée af høje voxne Lindetræer.“

Således har ejendommen altså set ud i Suhms tid, men om det er det oprindelige udseende eller efter flere udvidelser er uvist.

Om Suhm først er kommet til Øverød efter erhvervelsen af

Suhmsminde.

Fot. Jonals.

grunden, eller om han og hans familie tidligere har været der, eventuelt som gæster, er heller ikke klart, men P. F. Suhms Moders, Hylleborg Cathrine Lerche's, død averteres som sket den 26. Maj 1767 kl. 12 middag i Øverød (Øvregaard), „gammel 66 Aar, 1 Maaned, 17 Dage“.

I den berømte have har han imidlertid drevet et større gartneri, måske inspireret af den store Voltaires roman fra 1758 „Candide“ med slutningsordene „— vi må dyrke vor have“, og den skik har været fulgt lige til stedets nedrivning. Da Stedet efter Suhms død blev solgt ved auktion i 1799, indbragte det boet 2270 rbd. og erhvervedes af en christianshavnsk grosserer Peter Müller, som hurtigt videresolgte det til kommandørkaptajn Truels Smith Munthe af Morgenstjerne, som for ca. 3000 rd. istandsatte ejendommen 1801. Hovedbygningen angives nu til 32 × 5 fag. De østligste 5 fag er en sal med dobbelt glasdør og er forsynet med et kuplet gipsloft bygget over et skelet af flettede, spaltede pilekviste. Langs gårdsiden er 3 indgangsdøre til 11 værelser med fodpanel, tapeter og indbyggede skabe. Vinduerne er engelske

med udvendige skodder, og Dørene er hollandske. I værelserne er 6 jern-vindovne og i køkkenet en stenvask. Kælderen under huset er på 7 fag. I øvrigt tilkøbtes i denne periode mindre jordstykker.

Munthe af Morgenstjerne afhændede efter få års forløb lyststedet, og en lang række navne står nu som ejere i den følgende periode indtil 1830'erne, da en fraskilt frue, Marie Ross fra Holbækegnen købte det. Hun havde først en logerende familie i fløjen mod Rudersdalsvej, senere en søn, Julius Ross, som drev bageri samme sted i nogle få år. Dette bageri blev overtaget af bager Hans Jacobsen fra Birkerød, indtil fru Ross solgte ejendommen til Niels Ryberg Neergaard mellem 1850 og 1855. Han var født 1796 på Øbjerggaard i Køng sogn som søn af forpagteren Johan Thomas Neergaard og Maren Abalone Møller. Adelsårbogen siger, at han blev landmand ved Kallundborg, men han nævnes i folketællingen for Suhmsminde 1855 som ugift „Landmand, nu Particulier“. I modsætning til tidligere, da der kun boede mindre end 10 personer i gården, finder vi nu i 1855 en beboelse på 32 personer, i 1860 33 og i 1870 57 personer.

Ved en gennemgang af disse ses, at der er 15 husstande hvoraf 11 med børn. En stor del får understøttelse af fattigvæsenet og er tilflyttet fra andre sogne. I mange tilfælde er børnene født i sognet, men meget typisk er måske, at der er nye beboere for hver folketælling (hvert 5. år). Det er ikke mærkeligt, hvis bygningerne i denne periode fik et noget slidt udseende, og det viser sig også, at da Niels Ryberg Neergaard i en alder af ca. 90 år dør, og gården erhverves af tømrermester Christian Julius Nielsen fra Herlufsholm, som havde ægtet Louise Marie Christensen (født i Brejninge ved Kallundborg), Neergaards trofaste hjælperske i mange år, så måtte husene underkastes en gennemgribende restaurering. Den østlige ende af fløjen mod Rudersdalsvej blev fuldstændig fornyet og hovedbygningen ændret og istandsat. Samtidig sank antallet af beboere til en rimelig størrelse, og det blev muligt nogenlunde at holde sporene af „tidens tand“ fra bygningerne. Ved tømrermester Nielsens død overgik gården til svigersønnen toldfuldmægtig Johannes Carl Vilhelm Tock, gift med Ryberthine A. C. Nielsen, og deres søn gartner Hermann Tock har nu overdraget de minderige bygninger til et ejendoms-

selskab til nedrivning. Bygningerne er jo ikke efter vor tids krav og må derfor falde, skønt det vel nok havde været morsomt at kunne bevare de sidste minder om en af fædrelandets største sønner. Man kunde måske tænke sig det som rammen om vort fremtidige museum, og havde den kuplede sal kunnet genskabes, havde den kunnet benyttes til vort selskabs møder, og vi vilde derved have kunnet forhøje den stemning, som efterstræbes ved sammenkomsterne, men ligesom Suhms gård i Pustervig forsvandt vil også hans gård i Øverød forsvinde.

Meddelelser fra Søllerødegnens historiske arkiv og museum.

Der kan bemærkes i tilknytning til foranstående artikel, at museet i 1944 modtog som gave fra hr. gartner Hermann Tock en stor samling tømrerværktøj, der har tilhørt tømrermester Christian Julius Nielsen i Suhmsminde. Det drejer sig om numrene 2235—2314. De fleste numre er høvle af alle sorter, men også store save, bor og tænger m. m. indgår i samlingen. Hvad angår museets lokaleforhold ser det nu ud til at lysne. Ved opførelsen af den nye ungdomsgård i Nærum overfor biblioteket er der beregnet plads i øverste etage til nogle museumsrum, og hvis byggeplanerne kommer til udførelse, og den beregnede tid holder stik, vil lokalerne være rede til indflytning til nytår 1959.

Muset har i årets løb modtaget som gave fra fru Baier, f. Mortensen, en gammel egetræs lågkiste og nogle familie billeder belysende hendes families og „Birkegården“s historie.

Endvidere har museet haft lejlighed til at arrangere en udstilling i de nu forsvundne avlsbygninger til Nærumgård i anledning af børnehjælpsdagen i Nærum. Besøget var meget stort, vel samtlige „dagens“ gæster besøgte udstillingen, og den overordentlige interesse, den vakte, var lovende for det fremtidige museum. Man har ført forhandlinger med kunstmaleren Peter Holm om fremstilling af en serie tegninger af gamle, forsvindende huse. Resultatet heraf er foreløbig nogle billeder fra Nærumgårds avlsbygninger og Suhmsminde, hvilke museet håber at erhverve og søger hertil en mæcen.

B. Fabricius.

Selskabets beretning for året 1957.

Der har i årets løb været afholdt to møder, nemlig torsdag den 2. maj i Søllerød kro, hvor der indlededes med ordinær generalforsamling og fortsattes med et interessant foredrag af provst Gunnar Sparsø om kommunens kirker og deres historie. Det andet møde var offentligt og fandt sted i Holte gymnasiums festsal torsdag den 5. december, hvor Preben

Franks Oldtidsfilm blev fremvist med forklaring af B. Fabricius, for- manden talte om jul i oldtiden, og en kvadrille folkedansere fra Ny- holte Folkedanserforening, klædt i farverige nationaldragter, optrådte med gamle danse. Der afsluttedes med uddeling af præmier, J. Helweg- Møllers nye bog „Fra stenalderboplads til forstadskommune“, til vin- derne i stilkonkurrencen „Mølleådalens industrier“. Vinderne: Bente Pedersen i Nyholte skoles realklasse, Jens Scheel Vandel og Arne Han- sen i Nærumgårdsskolens realklasse, blev desuden „præmiemedlem- mer“ af selskabet for året 1958.

Der har været arrangeret 3 busudflugter: Torsdag den 13. juni under mottoet „Vi træder ind i billedet“ til Rundforbi og Rådvad i anledning af kommunens erhvervelse af et maleri af F. C. Kiærshou: „Udsigt fra Rundforbi 1834“. På grundlag af en udsendt gengivelse af maleriet blev der foretaget en sammenligning med Rundforbi 1957. De stedlige ny- anlæg blev forevist; skolen under ledelse af afdelingsarkitekt ved Sølle- rød kommune Springborg Hansen, rensningsanlægget under ledelse af ingeniør Jan Christiansen og de nye rækkehuse af arkitekt Knud R. Jensen. Der sluttedes af med kørsel gennem Dyrehaven til aftenkaffen i Rådvad hotel, og det er meningen årligt at foretage en tur under samme motto, udgående fra et gammelt billede.

Søndag den 8. september foretoges i samarbejde med foreningen „Norden“s lokalafdeling under ledelse af B. Fabricius en udflugt til Skåne. Først besøgte Søllerøds venskabsby Ystad, hvor deltagerne var gæster ved en rundvandring, tilrettelagt af foreningen „Norden“s Ystad- afdeling. Efter spising af den medbragte madpakke fortsattes til fisker- lejet Kåseberga, hvor Nordens største skibssætning „Kong Ales stene“ besås. Derfra til borgen Glimmingehus, over Östra Tomarp, hvor der i middelalderen havde ligget en købstad med kloster og Sankt Knuds- Gilde, hvorom der fortaltes, og afsluttende: et besøg i Dalby kirke, et af Nordens mest interessante bygningsværker.

I efterårsferien havde selskabet arrangeret en udflugt, ledet af B. Fa- bricius, til Nordsjælland for skolebørn med pårørende. Turen gik over det nyåbnede medicinsk-historiske museum og klosterruinerne „Æbel- holt“, Tibirke gudevi og kirke og den berømte oldtidsvej i Ellemosen til Frederiksværk, hvor De forenede Jernstøberier gæstfrit ordnede en rundvandring gennem hele det imponerende fabriksanlæg, og man spiste den medbragte mad til mælk, skænket af Dronninggaards mejeri. Hjemturen gik forbi den lange jættestue i Græse til Slangstrup, hvor pastor Strengberg morsomt fortalte om byen, kirken og Kingo. Der rettes hermed en varm tak til alle de mange, som beredvilligt har bistået mødeudvalget ved gennemførelsen af ovennævnte arrangementer. Des- uden rettes en tak til Søllerød kommune for økonomisk tilskud til sel- skabets virke og for et ekstratilskud på 2 kr. pr. barn til udflugter i efterårsferien.

Hans Ellekilde.
Formand.

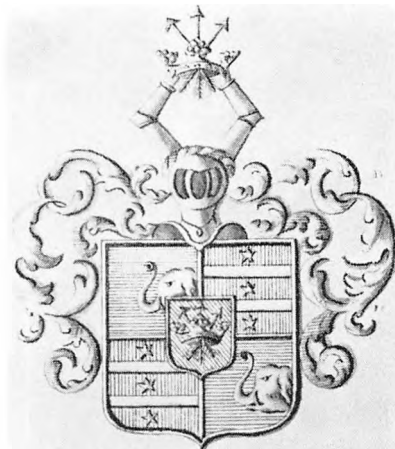
Bolle Villum Luxdorph

Af Hans Neerbek

Som Roms rigmænd lå på landet i Tusculum uden for hovedstaden, havde deres københavnske kolleger i det 18de århundrede hver deres „tusculum“ i bæltet omkring byen — landhuse og lystgårde, store og små, alt efter om man var en Bernstorff eller en Luxdorph.

De to navne kunne godt lyde som hentede fra samme kreds, men det er de absolut ikke. Det første er tysk og adeligt, det sidste hjemmegjort dansk med nyslået adels skjold; selv et elefant-hovede i våbnet stiller jo ikke en på lige fod med de højforne.

Men der var stræbsomhed og fremdrift i den bondeslægt fra *Logstrupgården* ved Viborg, hvoraf navnet er dannet; der kom Beringer og Wormer med på stamtræet; farfaderen begyndte som småhører på Herlufsholm og endte som overkancellisekretær, faderen som oberst og ejer af hovedgården Mørup ved Fjenneslev. Samme år, som han købte gården - - 1716 - - fødtes vor Luxdorff, som i dåben fik de lunge arvenavne: Bolle Villum.

Luxdorffs våben, tegnet af de Finance

Her på Mørup henlevede han sine barne- og ungdomsår. 17 år gammel kom han ind på universitetet, og jævnt og roligt slog han derefter ind på embedsbane. I begyndelsen kravlede han meget naturligt lidt langsomt op ad stigenes nederste trin, men samtidig havde han overtaget Mørup. Den, der mangler den hårde hånd, har ikke nemt ved i disse år at drive sådan en bedrift, så den forrenter sig ordentlig — og hårdhed blev aldrig en af Luxdorffs egenskaber. Sikkert har en af naboerne, baron Holberg på Tersløsegård, trods sin humane indstilling klaret den side af sagen bedre. Alligevel var det en ydre katastrofe, der gjorde ende på Luxdorffs herremandsdage.

1743, da vinteren nærmede sig, og lader og lo var fulde, nedbrændte hans barndomshjem. Ingen assurance dækkede dengang mod sådanne ulykker, og Luxdorff måtte for at skaffe sine kre-

ditorer pålydende hjem på pantebrevene gå fra gården få år efter. Det har jo næppe gjort det lettere, at der i de samme dage var berammet til bryllup mellem ham og jomfru Anna Bolette Junge (der havde et endnu yngre adelsskjold end hans). Deres fremtidige bolig blev i Snaregaden ved Naboløs i København.

Overgangen fra landet til byen har ikke været nem. Husejeren havde hødkerværksted i gården; i de senere år var der billardstue og dansesal lige nedenunder Luxdorphs lejlighed. Men han bed sig alligevel fast her; alene det at skulle flytte med mange, mange bøger måtte opmuntre til at finde sig i småskavankerne. Når han holdt sin form for „salon“ om lørdagen, var det på „øllebrød og sild“ — og oksesteg. Et traktement, der ikke skræmte unge begavede mennesker bort fra hyggen i det barnløse ægtepars selskab.*)

Men det, der vel bedst har kunnet bevare ligevægten i Luxdorphs sind, er den omstændighed, at han ikke slap forbindelsen med det landlige liv. I de fleste af disse mange år boede han på sin lille gård ved Nærum gadekær. Netop det, at Luxdorph ikke, som de andre af sine ligestillede, havde et herskabeligt hjem i hovedstaden, har bidraget sit til, at han ikke som de fløj som sommerfugl mellem lejede landsteder, men som arbejdsbi blev ved sin kube og hyggede og byggede — og skriftligt har kunnet give et indtryk af dette liv til os i eftertiden.

EMBEDSMANDEN

Det er næsten utroligt, hvad Luxdorph med sit svagelige helbred har kunnet overkomme. Han beklædte stillinger, som i vore dage nærmest ville svare til rigsadvokat og departementschef; han var formand for eller medlem af talrige betydningsfulde kom-

---

*) Justitsråd Jacob Gude, der var Luxdorphs sekretær, skriver i sine erindringer (Clausen & Rist, s. 75): Maaltidet var tarveligt; han kaldte det at spise Øllebrød og Sild hos sig. Den første Ret var altid Æggesøbe med Spegesild til og revel Brød, herpaa fulgte en Oxesteg og en Ret Fisk eller Kage; men det krydrede med de behageligste Samtaler, som han vidste at indlede, underholde og afvexle med lærerig Alvor, vittig Skæmt og artige Anekdoter. (Red.).

missioner**) eller selskaber; han var statens censor i adskillige politiske forhold og dens dommer i flere vigtige juridiske sager — og smagens censor og dommer på litterære og religiøse områder.

Først det embedsmæssige. Det var jo indadtil en bevæget periode, Luxdorph kom til at virke i. Det gamle enevældsstyre med kollegiernes førstemænd samlede i en slags statsråd blev for en tid afskaffet og afløst af et næsten moderne diktatur med magten i kabinettet, hvis ledende ånd og hånd var Struensee. Så fulgte paladsrevolutionen i januar 1772, og de nye magthavere satte sig til rette i en position, der var en slags mellemstilling mellem det gamle og det nye — med dronning Juliane Marie, arveprinsen og især Guldberg i toppen.

Luxdorph gjorde hele turen med i luftgynge. Der var mange, der — som Bernstorff — faldt af, da den gik til vejrs, men de stille og små, som Luxdorph tilhørte, klamrede sig fast, og da den stormfulde tid var ovre, sad han som en af de strenge dommere over den styrtede gehejmekabinetminister. Samme grufulde straf, som Struensee idømtes, overgik en af Luxdorps egne slægtninge, Enevold Brandt. Hvad han har tænkt og følt under alt dette, ved vi i grunden ikke meget om, for han hørte ikke til dem, der udleverede sig selv, hverken skriftligt eller mundtligt. Men han lærte noget om mennesker. Det ser vi blandt andet på et af de andre områder, han kom ind på.

DIGTEREN

For han var også digter. Samtidens og senere professor Sibberns dom, der stillede ham på linje med Ewald og Wessel, er lige så forfejlet som nutidens, der ikke mener at burde kende hans navn. Med sin samling af „Carmina“ blev han vor sidste latinpoet i større udstrækning. Og her er vi måske ved sagens kerne, for han var ikke blot den sidste i sin generation; han var, som vi ville sige, „en hel postgang bagefter“.

Det afspejler sig også, men ikke nær så stærkt og konsekvent

**) Blandt de mange andre også i en kommission fra ca. 1750 for oprettelse af den nu aktuelle „fugleflugtslinie“ Rødby- Femern. (Red.).

i hans vurdering af digtere. Holberg og Wessel nød han, og den opdukkende Baggesen så han noget stort i, men Ewald lod ham oftest kold — når han ikke ligefrem fældede en anden dom som den berømte: „Galmandsværk!“ om „Balders Død“. At han, som hans ven Suhm sagde, „gerne så, at poeter skrev virkelige ting og ej digtede dem“, giver jo et forstemmende indtryk af begrænsning, men med hans digteriske programmerklæring i et brev fra 1739 til Rostgård på Krogerup kan sikkert mange samstemme. Det hedder her (med en moderne omskrivning af hans ord):

„Det, som der efter min ringe mening bør lægges mest vægt på i et digt, er, at indholdet, af hvad art det end er, bliver fremstillet med rigtige, poetiske og sandfærdige tanker; for det andet, at disse tanker bliver gengivet i vers med rytme og harmoni, — to ting, som man nu næstendels overalt leder forgæves efter.“

Et velklingende digt med ringe tanker falder ligeså dårligt ud som et, hvori stilen forringer tankegangen, „— -- hvilket i sig selv er ret. For når en god tanke bliver fremstillet for mig på prosa, anser jeg den for en god tanke og begærer ikke mere. Men sættes den på vers, venter jeg ubetinget, at poesien skal give den større relief, og når jeg da møder noget, som skurrer i ørene i stedet for at kildre dem, taber jeg agtelsen for tanken ved min ærgrelse over verset!“

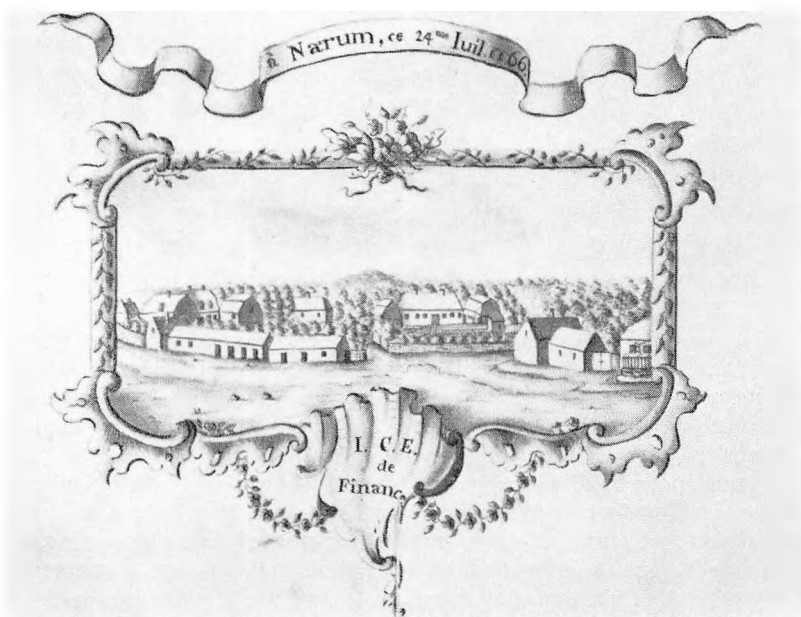
Det ovenfor omtalte bind af latinske digte giver næppe selv den læser, der behersker dette sprog, noget fuldt indtryk af Luxdorpha poetiske evner, da størsteparten er lejlighedspoesi, epigrammer og nekrologdigte. Men en halv snes år før var hans eneste større digt på dansk udkommet: digtet om „Tossernes Lyksalighed“, der blev udgivet af „Selskabet til de skønne og nyttige Videnskabers Fremme“.

Ideen at skrive om de „salige enfoldige“ er jo ikke ny og vil altid ligge de bogkløge nær. Luxdorpha digt bliver da heller ikke noget skelsættende arbejde, men „pensee og cadence“ (for at bruge hans egne vendinger fra det før citerede) er her i god overensstemmelse.

Køb visdom, køb forstand af Salomon er skrevet
hin vise konges råd er nu en regel blevet,

begynder Lucius (alias Luxdorpha), men han kommer ved nærmere eftertanke til et andet — klassisk — resultat:

Luxdorps gård i Nærum 1766 med omgivende gårde. Det lyse parti til højre for gården er haven på Askebakken. Højden i baggrunden er bakkedraget bag Kikhanerenden

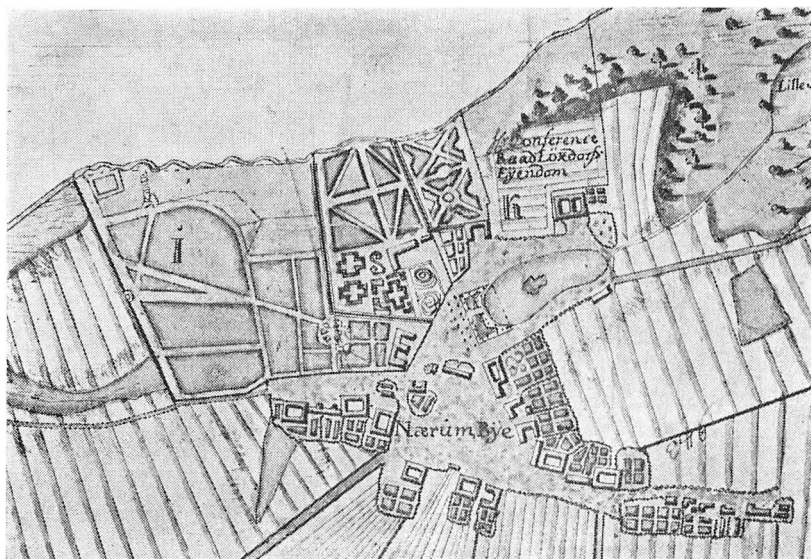
Hvad ses og læres da for al vor flid og sved?
Hvad sagde Sokrates? „Jeg ved, jeg intet ved!“

Han efterviser naragtigheden ved forskellige slags viden og konkluderer:

Hjælp Gud! (thi Gud er til) Er dette visdoms kerne,
da gid enfoldighed bevogte må min hjerne!

Men det er alligevel snarere den gyldne middelevj, som digteren Horats priser, Luxdorph attrår:

Der er en middelevj imellem dum og gal,
hvor visdom søges bør, hvor visdom findes skal.
Dens held på kærlighed og billig ret er grundet;
en god samvittighed er nær med den forbundet.
Dens løn er i sig selv, i et indvortes vel,
det søde havblik af en ret fornøjet sjæl. --- - - - -

Kort over Nærum 1771. Den stregede grund „K“ med påskriften er haven på Askebakken. Til venstre herfor gården med baghaven delt af 4 krydsende gange

Den vej er blot ikke let at betragte for den, der vil holde på all det timelige:

Jeg søger visdom selv, og jeg tilstår det gerne,
 ved samme lejlighed er kommen i min hjerne
 en del, jeg ved ej hvad, – men dog så meget ved,
 at det har presset til af mig den kolde sved.
 Den omhu for min pligt og skyldighed at gøre,
 den varsomhed mig ej mistanke at påføre,
 det buk, jeg ofre skal til stolthed jeg forsmår,
 den tak, jeg yde skal til falskhed jeg forstår. –
 Nu den forgæves frygt jeg for i morgen bær',
 nu kærdom, rettergang, moraler, prækener,
 nu sorg for levebrød, nu hussorg, nu Lisette,
 nu vers der ovenpå for målet fuld at sætte.
 Gud ved, hvor alt det tøj får i mit hoved rum.
 Lyksalig Claus, der har en hjerne, der er tom!

Her har embedstjeneren Luxdorff ramt dybere, end han måske oprindelig selv har ønsket; han har peget på det, der var grund-

skavanken i hans egen natur: forsigtigheden, vegheden, ængsteligheden, — for ikke lige ud at sige fejgheden.

Som tillæg i 2. udgave af „Carmina“, der kom endnu i Luxdorps levetid, findes et andet digt, der blev lige så meget berømmet i samtiden, nemlig poemet om Karl Gustavs overgang over bæltet i den første svenskekrig 1658; det var skrevet på opfordring af det svenske Vitterhetsakademi og belønnet med guldmedalje. Der klinger her toner, som det først skulle være en langt senere eftertid forundt at indhugge i sten på en dansk-svensk krigsskueplads, som når digteren f. eks. beklager (citeret efter en samtidig oversættelse):

— — at de sig måtte to udi hverandres blod
såt tit de tapre folk, som samme byrd og stamme,
og samme himmel-pøl tillige vil opamme,
som samme skikke har, som taler samme sprog — - -
som samme dommere om ret og skel tilbeder —

og når han efter at have refereret svenskekongens krigsbedrifter fortsætter:

Men oh, hvi går jeg om fortrædne ting tilbage?
Jeg til anledning for din ros vil heller tage
en anden sag: Vist, at du svenske nabo-folk
behøver ingen snild og kunstig ærestolk, —

så er det yderst tankevækkende på baggrund af den kendsgerning, at få år efter en ny svensk konge (Gustav 3.) uafladelig pønsede på en anledning til krig med Danmark — og et ganske anderledes værdigt stykke praktisk skandinavisme end den krybende smiger, „Enrum“s ejer satte 20 år senere som inskription på „Kong Karls Kilde“.

Og hvem vil ikke i vor tid med venskabsbyer og Nordisk Råd in mente give Luxdorff sit udelte bifald, når han slutter:

O, at den ædle fred, som nu vort Norden kvæger,
må stedse blive ved til begge rigers gavn,
og begge folk må få af *fredelige* navn.
Den ædle fred! o, gid vi engang får de dage,
at *Jordens guder* da alene ville drage
det blodig' sværd, når kun ved krig og ikke ved
et bedre middel var at vinde landefred.

Når man betænker, at dette er skrevet på en tid, da det at smigre „Jordens guder“ — fyrsterne — til ukendelighed var gængs latin på bjerget, hvad enten man hed Ewald eller Wessel, ja, så var den gode Luxdorph nok ikke helt så fejg endda!

DAGBOGEN

Hvor mange af os har ikke gjort den erfaring, at intel er så let som at begynde at føre dagbog — og inlet så svært som at fortsætte den regelmæssigt! Sådant gik det blandt andre Luxdorphs ven, Hjelmstjerne på Kaningården — men da Luxdorph selv fik begyndt, viste det sig, at han var gjort af anden malm.

Han havde en falsk start i midten af fyrreerne, hvor han holdt op efter et par års forløb, muligvis fordi anslaget var gjort på fransk. Men fra 1757 og til sin død over 30 år senere, springer han ikke én dag over og leverer dermed en uhyre værdifuld kilde til sin samtids historie. Hovedparten er udgivet af Eiler Nystrøm, og så har der endda været noget tilovers til en præstebiografi og kan stadig blive nok til en vejrtabel for en meteorolog!

Det er ikke en af den type dagbøger, hvor den skrivende skeler til et fremtidigt publikum. Den er — som Pepy's berømte dagbog — skrevet for ham selv, og, om ikke med kodeskrift, så dog med en vanskelig læselig hånd (de mere private oplysninger endog med græske eller hebraiske bogstaver!). Derfor skal man dog ikke vente sig sensationelle afsløringer, det ville ikke have passet til Luxdorphs hele temperament. Et „Gud hjælpe os!“ eller lignende udtrykker hans følelsers højdepunkt i de mest kritiske situationer.

Det ville føre for vidt og være uden for denne skildrings ramme at omtale dagbogens indhold nærmere i al almindelighed, og derfor skal her kun fremdrages nogle af Luxdorphs notater om opholdet i Nærum.

Som en anden Naboth udvidede Luxdorph lidt efter lidt sin lille vingård. Han mageskiftede med naboen Lowson og fik indrettet sin kilde med „cascader“, indskrifter og statuer (indkøbt på auktion i Holte). En anden nabo, Thura, lånte ham „en meget læt Haand-Sprøite, hvoraf Vandet falder som Regn.“ Der var god brug for den slags indretninger, efterhånden som Luxdorph fik opført kammer, hvor orangetræerne skulle stå, fik sat laurbær-

og ferskentværer og hundreder af stokke roser, deriblandt mange nye sorter, som opkaldtes efter venner. Da Askebakken indlemmedes i ejendommen, forsynedes den med trappeparti og sandstensbuster, ja, der kom sågar en vindebro og bænke uden for haven. Selv tog han ivrigt del i alt arbejdet, gravede og trillede med møg --- „Som min kone kalder skident nyt.“

Der blev dog også tid til besøg hos naboer, og det er jo ikke noget under, at man i sommertiden blev enige om at holde cancellikollegium enten i Nærum eller på Kaningården, Springforbi eller Øverød. Søndagen fandt familien Luxdorph i Søllerød kirke, hvor *han* opnoterede prædikanterne og uddrag af prædikenerne med sine egne bemærkninger derom som vidnesbyrd i en skolestue. Oftest blev disse udflugter tilbagelagt til fods, hvor Luxdorph lige så opbyggeligt opnoterede afstanden i skridtlængde!

Der har sikkert været lidt af den lærde mands fjernhed i forholdet til den jævne landbefolkning, men Luxdorph har som Holberg ofte et lunt glimt i øjet, som når han f. eks. fortæller, at: „Mads Murmester drak sig *endelig* ihjel i Kroen.“

Den blandt vennerne herude, han igennem årene kom i nærmest berøring med, var imidlertid Suhm, og det blev da også denne, der skulle komme til at volde ham de største bekymringer. Ikke på grund af deres karakterers forskellighed, skønt de var som nat og dag, men på grund af ydre forhold, der altid vil være mørke pletter på „den ejegode Suhm“s personlighed.

Årene havde efterhånden fjernet Suhm og hans kone en hel del fra hinanden. Lige hjertensgode var de vist begge, lige flittige, og hun desuden hvad det praktiske i husholdningen angår, økonomisk og dog godgørende. Men hendes fedme havde taget til med alderen, og hun var nu en kvinde med tunge, grimme træk og noget vist karleagtigt over sig. En samtidig har sagt, at giftermålet i de senere år ikke var fri for ydmygelser på grund af hendes uadelige handle- og tænke måde. Allerede tidligere var Suhm gået sine egne vegne, hvad under da, at han nu i halvhundredårsalderen, „den farlige alder“, igen legede med ilden. Og denne gang sved den.

I 1770'erne installerede han den unge dejlige Anne Charlotte Gielstrup, søster til den kendte skuespiller Adam Gielstrup, i lyststedet Geelshus, der var overordentligt praktisk beliggende netop

på det sted, hvor vejen svingede til højre fra Kongevejen ned mod Søllerød. Snart var forholdet en offentlig hemmelighed, som „fik de gode til at græde, og de onde til at le.“

Sidst kommer sandheden til hustruen, hedder det, og det har vel også passet i dette tilfælde, for da fru Suhm i februar 1777 erklærede, at hun ville klage over, at hendes mand har lagt sig efter et tvetydigt fruentimmer, syntes hun at have haft det indtryk, at snart hele byen taledes derom. Det blev familjevennen Luxdorph, der måtte tage affære, og et par dage senere tilskrev han Suhm et brev herom, der ført „opirrede“ denne. Luxdorph har åndet lettet op, da en ugestid senere Suhm ved et middags-selskab var „usædvanlig mild“ mod ham. Det lå ikke til Suhm at bære nag, og allerede dagen efter skrev Luxdorph til fru Suhm, formodentlig med trøst og håb.

Håbet skal være lysegrønt som den skønne maj, men ak, hvor ofte er håbet ikke blevet beskæmmet just i maj måned. Lige i begyndelsen af foråret, da Luxdorph i dagbogen noterer sig, at „skoven er halvgrøn, nattergalen, gøgen og frøerne er kommet“, må han også notere, at „hun“ ser ud til at blive i huset (som han jo må forbi på sin vej til Nærum, da Geelsbakken gennemgående er for stejl til vognene. „Og,“ tilføjer han, „så er den anden jo skammelig bedragen i sit kristelige håb. Gud bedre det.“

Og sommeren gik, og efteråret med, og først den 20. december skrev Suhm til Luxdorph om jomfru Gielstrup; et brev, Luxdorph straks besvarede -- vi ved ikke i hvad retning -- og 2 dage efter oplegnede han, at der nu ventedes brev til Suhm fra hove. Nu trækker det op.

Men da lynet slår ned, er det fra en helt anden kant, det kommer, og langt frygteligere end nogen kongelig tordenkile. For den første dag i det nye år 1778 bliver den unge Suhm, familjens eneste søn og håb og glæde, farligt syg og dør to dage efter. Luxdorph, der sjældent gør andet end tørre notater, fortæller to gange, at „Suhm ligger hen som i en døs“, og at han ved begravelsen var „så overvunden og nedslaget af sorg, at intet kunne være ynkværdigere at se.“ Det må for Suhm have set ud, som det var selve den himmelske konge, der havde udslynget *sin* lynild. Hans stolthed og glæde, det egentlige lys i hans tilværelse, var slukt. Virkeligheden er ofte en barskere fortæller end digteren, og her,

hvor enhver romanforfatter havde forenet de to sørgende efterladte forældre, må historikeren udfra livets realitet konstatere, at fristerinden forbliver.

Da det er blevet sommer igen, fortæller Luxdorph, at han „har spadseret med Suhm *etc.* forbi den røde bro og Holte til Øverød igen.“ Er denne: „*etc.*“ monstro jfr. Gielstrup, som Luxdorph nu for første gang er blevet forestillet for måske i håb om, at de tre i forening kunne finde frem til en slags *modus vivendi*?

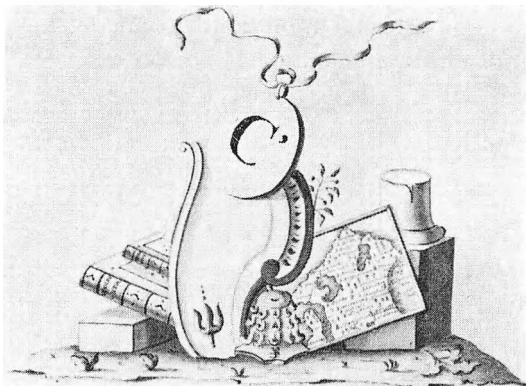
Har der været lagt en plan, så er den mislykkedes, og det ser ud til, at Suhm er kommet i en desperat situation, for et par måneder senere gik han til fru Rheder, gift med generalpostdirektøren, der boede på Ørholm, for at bede hende „tage jfr. Gielstrup i huset, siden hun ej længere kunne være hos moderen,“ og da det blev afslået, bad han hende tie, da han troede at få hende til fru Langebek (på Springforbi — enke efter Suhms mangeårige ven).

Næste sommer — 1779 — dukkede den lille dame op igen, for nu havde hun og „compagnie“ (hvem så end dette „compagnie“ kan have været) nylig været hos Thurahs — en kommandørkapitajn, der boede nær Suhms i Øverød. At sommeren ikke synes at være gået helt rolig af, kan vi se af et lille hjertesuk hos Luxdorph: „I denne sommer har jeg gjort adskillige promenader om morgenen over stænterne til Nye Mølle og over Valdemars vej til Øverød *etc.*“ — der har nok ofte været brug for mægleren.

Atter sænker — om ikke glemselens — så dog tavshedens slør sig om de tvende syndere, og først 2 år efter — igen om sommeren — kan Luxdorph notere, at der er skrevet et anonymt brev til fru Suhm om jfr. Gielstrup. — — Men ikke et halvt år efter kommer finalen i form af en meddelelse i „Adresseavisen“ om, at Anne Charlotte Gielstrup i Hamborg er blevet gift med en baron Koskull!

Det synes at dreje sig om den svenske ritmester Carl Erik Koskull, der da har været 19 år gammel, (en anden kilde kalder ham dog Gustav Frederik!), og det ser ud til, at damen, som rimeligt var, har fået det sidste ord, for hun slutter med at give milde gaver til de fattige, „at de vil hjertelig takke Gud med mig, som har skænket mig en god og tillige sådan en mand, som har opløftet mig meget over min stand, til mine store forfølgeres løgnagtige tungers beskæmmelse.“!

Og således endte altså alt alligevel godt. Og lad os for fuldstændigheds skyld notere, at det gjorde det også for Suhm, som ganske kort efter sin kones død nogle år senere giftede sig med en fireogtyveårig dame, som blev, som han siger: „hans alderdoms trøst og glæde“. Og det bedste ved det hele var måske, at det var hans afdøde kone, som selv havde valgt efterfølgeren til ham!

Vignet fra de Finance's lykønskning

DØDEN

Det jævne virksomme Liv, Luxdorph levede her på landet, blev brat afbrudt ved hans elskede Bolettes død 1781. Han solgte sin gård og tilbragte sine sidste somre hos vennerne, generalpostdirektør Rheder på Ørholm. Den 13. august 1788 døde han ret pludseligt.

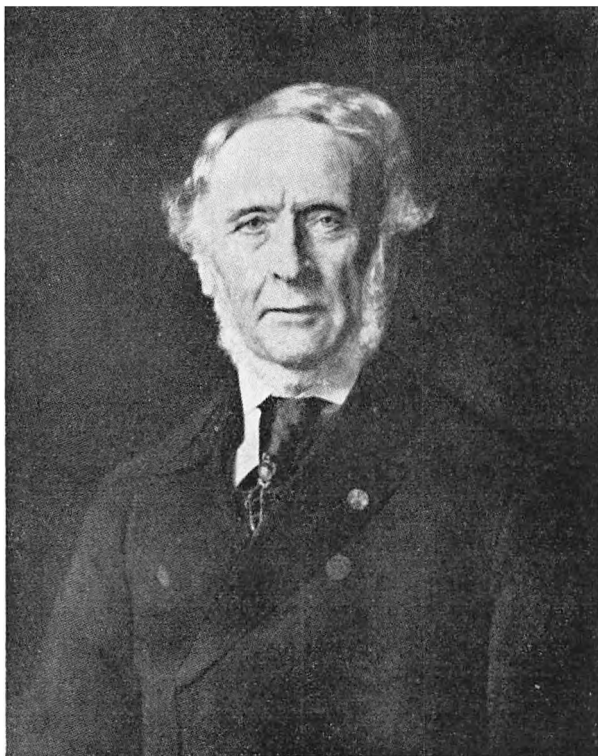
I en bredere bevidsthed er Luxdorphs navn totalt forsvundet. Suhms navn er blevet stående som en udfyldningsstrofe i P. A. Heibergs berømte: „Ordener hænger man på idioter —“, og hans lystgård eksisterer, endnu mens disse linjer skrives. Men Luxdorphs hus i Nærum, senere bekendt som Hartmanns sommerresidens, faldt for de offentlige myndigheders hårde hånd i 1930.

Udslettet — — ! Det var måske også kun det, Luxdorph selv havde ønsket, da han begyndte sit testamente med salmeordene: „Min Gud, gør dog for Jesu blod min sidste afskedstime god.“

Den lille „dejligt grimme mand“ (som Vilhelm Andersen siger), som i sin tid vandrede over markerne herude i sin gamle grønne kjole med stjernen på brystet, havde på sit dødsleje „en profil som et cicerohovede“ sagde en af hans nære medarbejdere. Det er sikkert rigtigt set, for vel var han i livet uanseelig af ydre, men bedstevennen Suhm traf sandheden om ham, når han i mindetalen brugte udtrykket: „Hans geistes hovedcharacter var fiinhed.“

Lad så blot ens eftermæle blive kort, når *det* kan siges af den, som har kendt én nøje engang.

Otto Bache pinx.

Fuglsang.

J. P. E. Hartmann

Af Niels Friis

Det var et Særkende for mange af Romantikkens store Komponister, at de i deres skabende Virke ikke blot beskæftigede sig med Naturen og dens Stemninger, men ogsaa, og ikke mindst, søgte Inspirationer i den. Det klassiske Forbillede var vel Carl Maria v. Weber, fra det skovomkransede Eutin i Holsten - - men andre kunde ogsaa nævnes. Vore egne store Romantikere, C. E. F. Weyse og J. P. E. Hartmann, de to, hvis Navne saa ofte nævnes i Forbindelse med hinanden, kom ved vi begge til at staa

i stor Gæld til den danske Natur. Weyse drog altid og gerne ud i den — bort fra Byen, selv om den var adskilligt roligere i hans Tid end nu — og Hartmann fulgte efter — i endnu mere udtalt Grad.

Weyse søgte Tilflugt i Roskilde, til hvilken By og Egn han følte sig saa stærkt knyttet, at han ogsaa ligger begravet paa dens Kirkegaard. J. P. E. Hartmann varierede sine Ophold i det frie noget mere. Saa tidligt som i 1847 vides han, vist endda efter Sædvane, at have taget Sommerophold ved Strandvejen, med hele Familien og for længere Tid. Senere drog ogsaa han til Roskilde — ud til et Sted ved Boserup Skov, hvorfra der var Udsigt over Isefjorden. Han havde nær Familie herude; hans Farbror, Johan Ernst Hartmann, og dennes søn, Søren — altsaa hans kødelige Fætter — var Kantorer ved Roskilde Domkirke, og dette var utvivlsomt medvirkende til at føre ham netop herud.

Det var saa afgjort ogsaa Familiebaand, der drog J. P. E. Hartmann til Nærum — det Sommerland, der kom til at betyde saa overordentlig meget for ham. Han kendte Egnen, før han kom herud som „Beboer“ — fra kortere og længere Besøg hos sin Datter, Emma Louise, gift med Pastor Frants Wedel, som i 1863 var blevet Sognepræst i Søllerød efter i en Aarrække at have været „Diaconus“ ved Sct. Hans Kirke i Flensborg. Men ogsaa hos Kammerherreinde Neergaard, der førte stort Hus i Søllerød, var han ofte Gæst, hvad vi ved bl. a. fra H. C. Andersen, der traf ham her saa tidligt som i Skæbneaaret 1864.

Selv om den Gaard i Nærum, der blev til „Hartmanns Hus“, er forsvundet for en Menneskealder siden, er Mindet om den store Komponists aarlige Sommerophold herude stadig meget levende paa Egnen. Selve Ejendommens Historie beskrives i en Artikel andetsteds i denne Publikation — i nærværende skal alene fremdrages Minder om Hartmanns Færden paa Stedet, og om dettes Betydning for ham og hans kunstneriske Virke. Selv har han næppe efterladt sig noget Vidnesbyrd herom, og Opgaven kan — selv om der stadig lever Mennesker, der erindrer Hartmanns Nærumophold — bedst løses ved at gaa til Memoirelitteraturen, og til de relativt faa Kendsgerninger, der er nedskrevet af samtidige Musikforfattere og af andre, der har besøgt

Hartmann i Nærum. Men sættes dette Materiale sammen i Mosaik, giver det ogsaa et Billede.

Det er end ikke ganske klart, hvor længe J. P. E. Hartmann havde sin Sommerresidens i Nærum. Den sidste Del af forrige Aarhundrede, siger en af Traditionerne, andre Steder nævnes ogsaa Aarstal — baade 1875 og 1873 angives som det første Aar, Hartmann lejede sig ind paa Bondegaarden i Nærum. Det var jo netop en Bondegaard, der var Tale om, og Livet gik uanset Besøget videre paa den og for dens faste Beboere; til dem kom Hartmann til at staa i et udmærket, venskabeligt Forhold, hvad endnu bevarede Fotografier, ligesom enkelte personlige Breve, smukt vidner om. Primitivt var der maaske paa Gaarden i Forhold til, hvad han var vant til i Byen, men skønne og rolige Omgivelser fik han, og det var for ham det vigtigste.

J. P. E. Hartmann havde Fødselsdag 14. Maj. Hvert Aar, naar denne Dag var fejret paa sædvanlig hyggelig Maade — eller med større Fester, naar det var „runde Tal“ — lukkede han sit Vinterhjem i Kvæsthusgade og drog med sin Husstand ud til Nærum. De Værelser og Kamre, han havde lejet i Gaarden, baade i Stueetagen og ovenpaa, havde brogede Tapeter, og Gulvene var hvidskurede og sandstrøede paa gammeldags Vis. Møblerne var Hartmanns egne. Fra Hjemmet i Byen havde han udtaget, hvad der var nødvendigt for at møblere Stuerne i Nærum, og der var her skabt overordentlig hyggelige Interiører.

Men det var jo de frie, rolige Omgivelser, der betød mest for den aldrende Tonernes Mester. Hans Sønnedatter, Professorinde Karen Bentzon, beskriver dem saaledes: Der var utroligt hyggeligt og landligt. Fra Haven, som var fuld af Blomme-, Æble- og Pæretræer, gik man over en Eng ned til en lille Skov, Lunden, hvor Bedstefader gik sine daglige Ture, ogsaa til Skodsborg har han sikkert gaaet som yngre, senere til Rundforbi, eller han har nøjedes med at gaa halvvejs til Skoven, hvor man fra Toppen af Bakken (som nu er gennemskaaret) havde en vid Udsigt over det dejlige sjællandske Landskab.

Til daglig levede J. P. E. Hartmann og hans anden Hustru, Thora C., f. Jacobsen, med hvem han var blevet gift nogle Aar efter den første Hustrus og hans Børns Moders, Emma Zinns Død, yderst enkelt og beskedent. Sønesønnen, Ingeniør Rud.

Puggaard Hartmann, har fortalt et lille Træk, der sætter denne Kendsgerning i morsomt Relief: Han besøgte engang Bedstefaderen i Nærum, og de kom til at tale om en fælles Bekendt, Pastor Kahrs, Sognepræst i Hem i Jylland — hvis Hustrus Søster, født Neergaard, dengang ejede Carlsminde — om hvem J. P. E. Hartmann da sagde: Han gør saa sandelig ikke nogen Røverkule af sit Hjerte! Paa et Forslag af Hartmann og Hustruen om at blive hos dem til en Søndags-Frokost var den gode Præst gaaet ind i Spisestuen for at se, hvad Menuen stod paa, men sagde, da han vendte tilbage: Oprigtig talt! Jeg har set en Kapun hos min Svigerinde Marie! — hvorpaa han tog Afsked.

Saa var Gaardens Hund, „Baldur“, helt anderledes indstillet over for det Hartmann'ske Sommerhjemms kulinariske Præstationer. Gustav Hetsch har berettet, hvorledes den stod i et ganske særligt Venskabsforhold til Hartmann, hvem den meget ofte ledsagede paa Spadsereture og vist nærmest betragtede som sin anden Herre. For sin rørende Troskab belønnedes Hunden med et Maaltid Mad, som Kokkepigen daglig maatte tillave, og som Hartmann personlig, saa snart han havde rejst sig fra Middagsbordet, præsenterede den brave „Baldur“ i en Skaal ude i Gaarden.

I Nærum var J. P. E. Hartmann efterhaanden omgivet af nære Slægtninge, der boede nærmere eller fjernere fra ham herude. Først og fremmest altsaa af Datteren, Pastorinde Wedel, i Søllerød, men senere ogsaa af Sønnen, Professor Emil Hartmann og dennes Familie, der boede paa Carlsminde i Søllerød, som han havde købt. Endelig var der Svigersønnen, Komponisten August Winding, gift med hans Datter Clara. De var Hartmanns nærmeste Naboer, idet de boede til Leje paa Gaarden ved Siden af, den i 1929 efter et Lynnedslag nedbrændte saakaldte Vognmandsgaard, ved Hjørnet af Gadekæret og ved Siden af den store Villa „Askebakken“.

Den brede Familiekreds' Nærværelse gav meget Liv og adskillig Afveksling — hvad J. P. E. Hartmann ikke havde noget imod, selv om han først og fremmest drog til Nærum for at finde Hvile og Ro til det Arbejde, han trods sin høje Alder næsten altid havde mellem Hænderne. Men det var ikke alene Familie, der kom hos ham — ofte indfandt sig ogsaa Bekendte, Venner eller Musik-

Havesiden fotograferet af Sigurd Trier

folk fra Hovedstaden, som tog den i hine Dage jo forholdsvis lange Tur herop for at opsøge ham. Ogsaa forskellige af disse har skildret Hartmanns Sommer-Eksil i Nærum, og har kunnet farve Beskrivelsen af Interiøret med Strejf af Stemningen omkring den aldrende Musikkens Stormand.

Komponisten Axel Grandjean, den senere Syngemester ved Det kongelige Teater, beretter saaledes: Ofte var vi sammen med ham baade i Præstegaarden i Søllerød, hvor han blev forgudet af sin Datter, Fru Wedel, og i Nærum hos ham selv, hvor han saa ofte havde Gæster hos sig. Han holdt sig aandsfrisk til det sidste og havde altid en Spøg eller et godt Svar paa Læben. En særlig hyggelig Aften mindes jeg, da han en Gang bad sin Datter, Fru Winding, om at synge et Par af sin Moder, Fr. Palmers*),

---

*) Emma Sophie Amalie Zinn komponerede adskillige Sange under Pseudonymet Fr. Palmer. (Red.).

Sange. Winding akkompagnerede nu sin Kone, der med en lille Stemme, men meget stemningsfuldt sang nogle af de gamle Sange, medens hendes Fader sad hensunken i Minderne om sin første saa lykkelige Ungdom . . .

Ikke saa faa af Besøgene hos Hartmann var faste og tilbagevendende; det berømteste af denne Art var vel Vor Frue Kirkekors. En Gang hvert Efteraar kom Korets Medlemmer, Hartmanns værdsatte Medarbejdere paa Vor Frue Kirkes Orgelpulpitur, en Snes Damer og Herrer, der til Vogns gjorde en Skovtur derud. Hele Selskabet var saa, beretter Gustav Hetsch, inviteret til at spise til Middag og Aften hos ham. Der blev ved Bordet holdt Taler og drukket Skaaler for Værten og Gæsterne og for et godt Samarbejde i Kirken mellem begge Parter. Naar saa Kaffen var drukket, spadseredes der i Haven og Lunden; man lejrede sig paa de store Plæner og sang ud i den stille Aften, medens Nærums Befolkning samlede sig omkring og lyttede andægtigt til. Ogsaa Afskeden var stemningsfuld. Naar den Tid kom, og Selskabet drog bort, intonerede det, idet de aabne Vogne svingede ud paa Landevejen, „Flyv, Fugl, flyv . . .“

I Hartmanns Papirer i Det kongelige Bibliotek, i den Pakke, der omhandler Orgler og Organisttjeneste, ligger et Brev, der den Dag i Dag paa mest levende Maade afspejler Stemningen omkring Korets Besøg hos ham i Nærum. I følgende Vendinger, karakteristiske for Tiden, tolker disse nu ukendte Damer og Herrer deres Taknemlighed:

Herr Prof: Hartmann med Frue!

Når vi idag samle vore Tanker og lade Gårsaftens Herlighed passere derigennem, føle vi, at vi ikke kunne lade os nøie med vor ringe Tak til Dem iaftes; vi have en uimodståelig Trang til endnu engang at sende Dem vor Hilsen og hjertelige Taksigelse. Den Aften vi have tilbragt i Nærums grønne Sal, er som en af de skønneste Roser på vor Livsvei med en uforgængelig gylden Tråd bleven bundet ind i vore Ungdomsminders Evighedskrans.

Værer forvissede om, at vi ere stolte af den varme Modtagelse, vi have fundet i Deres og Families Hjem.

Vor Frue Kirkekor.

Brevet er dateret København, den 10. Septbr. 1878 --- skulde altsaa hidrøre fra tredie eller fjerde Sommer, Hartmann var i Nærum. Flere Vendinger i Brevets Ordlyd kunde jo tyde paa, at det Besøg, for hvilken den smukke Tak aflægges, var Korets første derude.

J. P. E. Hartmann og fætteren kantor Søren Hartmann fra Roskilde på tur i Nærum

I Frue Kirke spillede Hartmann — højt beundret og med usvækket kunstnerisk Kraft — lige til sin Død. Under sine lange Landophold i Nærum maatte han jo forsømme en Del af sin Tjeneste --- og lade sin Vikar spille. Men iøvrigt var det

ingenlunde saadan, at han ikke var til at drive bort fra sit Sommer-Eksil. Ligesom han vedblev med Organistgerningen, varetog han — der var ikke noget, der hed Aldersgrænse dengang — til sin Død sine pædagogiske og administrative Opgaver paa Musikkonservatoriet, hvis store gamle Mand han ogsaa var, og en Gang eller to om Ugen maatte han, især om Efteraaret, ind i den Anledning. Det foregik med Vogn, og kunde han ikke naa tilbage samme Dag, overnattede han i Vinterlejligheden i Kvæsthusgade, der aldrig var mere lukket, end at den altid stod parat til at modtage ham.

En anden Tradition i J. P. E. Hartmanns Nærum-Tilværelse var hans aarlige Møde med sine kære Studentersangere. Naar Foreningen paa sine Skovture kom til Raadvad eller Skodsborg, eller hvor det nu kunde være, var — som Salomon Levysohn har fortalt det — Festens Højdepunkt det Øjeblik, da Hartmann ankom med Vogn fra sit kære Nærum. Han var lykkelig for Mødet med denne, han saa nærtstaaende, akademisk-musikalske Kreds i det frie, og ikke mindre lykkelig for den varme Hyldelse, der beredtes ham; Afskeden kunde forme sig forskelligt, men dens faste Programpunkt var altid, at „Snart er Natten svunden“ klang ud i den stjerneklare Aften, mens Hartmanns Vogn rullede bort, og den gamle Tonernes Mester venligt hilste tilbage.

Af Nærums og Omegns faste Beboere omfattedes J. P. E. Hartmann, som af alle, der kendte ham, med megen Hengivenhed. Den lagdes ligefremt og stilsfærdigt for Dagen; man respekterede hans Ønsker om virkelig at kunne leve i Ro herude, og vist kun en enkelt Gang arrangeredes der fra Nærums Side en Festlighed for ham. Det var det Aar, han fyldte halvfems og hyldedes ved store Festligheder inde i København. Da han som sædvanlig efter Fødselsdagen flyttede til Nærum, havde Beboerne paa Ankomst-dagen rejst en Æresport ved Indkørselen til Gaarden. Her blev Hartmann saa højtideligt modtaget, med en Velkomsttale og en Sang af Byens Børn; i sin stilsfærdige Tak udtalte han Haabet om „endnu i nogle Aar at komme til at bo i Nærum“.

Herude saa man — og maaske tydeligere end andre Steder, fordi der altid gik mere end et halvt Aar mellem Gensynene — J. P. E. Hartmann blive Oldingen. Da han havde været her i halvandet Aarti, blev han Enkemand for anden Gang, men hans

J. la Cours landbrugsskole i Nærum

gæstfrie Hus førtes videre af en Slægtning, Frøken Sidenius, og med hans Børn og Svigerbørn som Vogtere af de smukke Traditioner. Men Kræfterne svandt jo lidt efter lidt. Hartmanns Spadsere-ture i Omegnen, eller blot i Lunden, blev kortere og kortere, og de sidste Aar havde han altid en Ledsager med for at kunne støtte sig til dennes Arm. Det var hyppigt Svigersønnen, August Winding, men meget ofte ogsaa Gaardens Ejer, Johan Otto Johansen.

Men gamle Hartmanns Aand forblev klar til det sidste; hans Arbejdsevne bevarede paa forunderligste Maade, ligesom hans Skaberkraft. Mange, der har besøgt ham i Nærum, har bevidnet, at han ogsaa var aktiv her, eller maaske netop, naar han opholdt sig her. Det kunde endnu i hans højeste Alderdom hænde, at han, naar han kom hjem fra en af sine Vandringer i Naturen, søgte ind i sit Arbejdsværelse for at nedskrive en eller anden musikalsk Tanke, der var faldet ham ind undervejs. Og saa viste han sig ikke — selv ikke, hvis Middag og Gæster ventede — før han var sikker paa at have fæstnet Tanken til Papiret i den Form, den skulde have.

Det er ganske klart, at adskillige af J. P. E. Hartmanns Værker er blevet til i Nærum - det giver sig af sig selv allerede ud fra den Kendsgerning, at han havde fast Residens herude i fem Maaneder af Aaret. Der findes næppe nogen sikker Angivelse af, hvor de enkelte Arbejder i Hartmanns vældige Produktion er blevet til, i Byen eller paa Landet, og en saadan Inddeling vilde vel næppe heller kunne foretages, for meget er maaske blot inspireret herude og saa gjort færdigt senere. Een Ting staar dog ganske sikkert, naar Opmærksomheden rettes mod dette Punkt. Hartmann var jo, og ikke mindst efter hine Tidens Opfattelse, en gammel Mand, allerede da han kom til Nærum første Gang som Sommerhusbeoer. Han havde en enestaaende frugtbar Livsgerning bag sig -- og ogsaa Flertallet af sine berømteste Kompositioner. Han skrev store og smukke Ting ogsaa den sidste Fjerdedel af sin Levetid, men sin Kulmination i kunstnerisk Henseende havde han passeret -- Vølvens Spaadom fra 1873 var utvivlsomt dens Ydergrænse. Deraf følger atter, at Nærum-Opholdenes Indflydelse paa hans samlede Produktion maa blive af begrænset Omfang, selv om de ingenlunde har været uden Betydning.

Og saa meget vil altid staa fast: At J. P. E. Hartmanns Tilværelse i Nærum, hans Samvær herude med nære Slægtninge og med fremtrædende Personligheder i Tiden, ligesom de Inspirationer, Egnens Natur gav hans Skaberaand, og alt, hvad han udrettede paa Grundlag heraf, udgør et fint og særpræget Kapitel i den danske Musiks og dermed ogsaa i vor danske Kulturs Historie.

„Hartmannshus“ i dets sidste år

Luxdorps og Hartmanns Sommerbolig

Af Bjørn Fabricius

„Det var et af de mest minderige Lyststeder i Nordsjælland.“ Med disse ord slutter Eiler Nystrøm i sin bog om „Søllerød sogn“ afsnittet om Luxdorps gård i Nærum, og ved en nøjere granskning af stedets historie må man give ham ret. Der er vel intet sted i Nordsjælland, hvor så mange interessante personligheder har haft deres gang gennem to århundreder, både statens største og kunstens berømteste mænd.

Oprindeligt var det en fæstebondegård, i middelalderen som så mange områder i Nordsjælland under Roskilde bispestol og efter reformationen under kronen, hvor vi især kan følge den i regnskaberne for Frederiksdal-Dronninggårds gods. De gamle lens- og amtsregnskaber for Nærum by nævner en række fæstere, og gennem „stedsmålafgifterne“ og ekstraskattelisterne får vi rækken af de skiftende fæstere for denne gård. Det bliver desværre kun navne, som ikke siger ret meget, men gårdens størrelse er hovedsagelig uforandret gennem tiderne, ca. 21 tdr. land. Da først den danske jord er blevet matrikuleret, kan vi gennem nummeret

på gården let finde ejeren og kan i 1688 se, at der dette år var 2 ejere af matr. nr. 11 af Nærum: Anders Hansen og Hans Pedersen; i de næste ca. 25 år er der stadig 2 skiftende ejere, hvilket vel næppe kan tages som udtryk for rige afgrøder, men snarere viser den dårlige jord og dårlige formuesomstændigheder. Den første ejer, som vi ved noget mere om, er, man kan næsten sige „naturligvis“, ansat i statens tjeneste, thi som regel kun sådanne eller folk, som har begået et eller andet, godt eller ondt, efterlader sig spor i ældre tiders akter.

Omkring 1726 overtages gård nr. 11 af overførster Werner Berend Clodi eller Claudius. Han havde arvet sin stilling efter sin farbroder Johan Berend Clodi, der havde været overjæger og skovrider på Jægersborg fra 1695, derefter overførster for Københavns, Frederiksborg og Kronborg amter med Horns herred fra 1699 indtil sin død 1718. Han søger 20. februar 1717 om at få sin brodersøn, fasanmesteren ved Jægersborg, adjungeret og som efterfølger i embedet

„eftersom Hand fra Barnsbeen og saavel hoes Hans Fader, som var Overførster hoes Landgreven af Hessen som og udi Eders Kongel. Mayestæts Tieneste, haver den Erfarenhed om Skov og Vildbane, ja den Fuldkommenhed derudi opnaaed, som ickun hoes faae er at finde; Jeg og endnu udi min Lifstid mange Efterretninger til Eders Kongel. Mayestæts Tieneste kunde give hannem. Og som ieg kand forsicke, at hand, som er Skoven, Vildbanen, Veje og Stier vel bekiendt, af yderste Krefter med ald Troeskab og Flid saaledes skal vide at søge Eders Kongel. Mayestæts Høye Herlighed at Conservere og til Forbedring forhielpe, at Eders Kongel. Mayestæt skal finde Aarsage at have fremdecles Naade for Hannem. Vil derfor, saavel til Eders Kongel. Mayesæts Tienstes Befordring, som og til hans Lycke, som sider med Kone og 7 smaa u-myndige Børn, allerunderdanigst udbede for Hannem allernaadigst Bønhøring og Resolution ---.“

Johan Berend Clodi havde efter sin svigerfader Thomas Jensen Dobbelsten overtaget Holtegård med Livbrev fra 1697. Ved hans død 1718 tvang arvingerne enken til at overlade Werner Berend Clodi gården mod en ringe sum penge, hvilken ordning senere førte til ubehagelige retshandlinger og afståelse til enken og hendes nye ægtefælle, assessor i Højesteret Rasmus Rasmussen. Clodi mistede herved så mange penge, at han måtte leje sig ind i Nærum i den her omhandlede gård. Fra 1726 afstod den tid-

ligere ejer gården til ham, og prinsesse Sophie Hedevig gav ham fæstebrev på jorden.

Noget egentligt agerbrug har han ikke drevet, thi hans arbejde som overførster har taget al hans tid. Talrige ordrer fra forvalter Lauridtz Nielsen på Frederiksdal og overjægmester for Danmark Fr. von Gram taler om hans pligter. Ved kongelige fester

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'W. B. Clodius', written in a cursive style.

W. B. Clodius' autograf fra skrivelse i Rigsarkivet

skal han skaffe vildt til køkkenet i endog store mængder, ved kongens byggeri skal skaffes tømmer fra skovene, og ved bøndernes tildeling af tømmer til reparationer eller til genopbygninger efter de talrige ildebrande skal han også bistå. Vildtet skal passes i de store revierer ved sommer og især vinter med foder, og hegnene skal holdes i orden; det sidste et arbejde, som har været uhyre bekosteligt og ofte modarbejdedes af vildttyve og andre lyssky personer, hvorfor man måtte indføre så strenge straffe som $\frac{1}{2}$ år i jern på Bremerholm for ødelæggelse af hegn. Når dertil kommer, at skovene dengang var betydelig større end i dag, forstår man hans travlhed.

Gården var i hans tid på fire længer med en brønd. Hertil hørte 2 haver og nogle vænger samt nogle karpedamme. Om familielivet i gården er det naturligvis vanskeligt at fortælle; vi ved, at han giftede sig i Gentofte kirke 31. oktober 1709 med Charlotte, efternavnet er i kirkebogen skrevet så ulæseligt, at man kun kan gætte på navnet Plum. I perioden 1710—18 fik han i Gentofte, som fasanmester, døbt 2 drenge og 5 piger, som vistnok alle har tilbragt deres unge år i Nærum. En datter, Johanne Sophie, blev gift med en overjæger Henrik Bruhn ved Jægersborg, en søn Johan Carl blev skovrider i Tommerup på Fyn og senere hederider i Københavns amt, i hvilket embede han efterfulgte Christian Lintner. De øvrige børn er nok også blevet „ved faget“. Ved Werner Berend Clodis død i 1740 deltes hans embeder

mellem overførster H. J. Lesberg og skovrider Veit Christiansen Lintner, hvilken sidste også overtog gården i Nærum for o. 2500 rigsdaler. Han har sikkert følt sig hjemme i de idylliske omgivelser. Nogen ændring af gården er måske ikke sket i hans 13-årige ejertid, men der er dog en mærkelig uoverensstemmelse mellem beskrivelsen af gården ved hans overtagelse, en 4-længet gård og billedet side 166 fra 1766, uden at der findes omtale af ændringer fra 1753 til 1766.

1753 solgte Lintner ejendommen til Bolle Villum Luxdorff, og 30. juni 1755 udstedtes Kongens skøde på gårdens jord og liggende, matr. nr. 11 i Nærum by, nemlig: „4 stykker jord = 1 stk. toftejord fra bonden Ole Hansens gård, indeholdende 7252 kvadratalen, 2 stkr. jord fra Hans Pedersens og Christopher Nielsens gårde, beliggende næst ved forrige = 6379 kvadratalen samt 1 eng beliggende langs med nævnte toftejord og nu tildels til haven indtaget, takseret til 6 læs hø ---“. I „Skyttehaven“ skal findes fiskedamme, samt videre 4 små damhuller i Holte, Trørød og Øverød byers overdrev. Allerede 1757 mageskifter han yderligere nogle småstykker med sin nabo Andreas Lowson.

Luxdorff nød i højeste grad stedets landlige omgivelser og søgte stadig at forbedre jorden og anlægge nye haveafdelinger. Han nævner selv i sine dagbøger, at han har bygget trappepartier op ad Askebakken og lagt stenblokke under baljerne med sjældne træer. Disse blokke kan endnu ses, hvorimod et solur med årstallet 1778 er forsvundet i vore dage.

At det ikke har været helt billigt at drive denne „lystgård“ kan måske anes af de ret store pantebreve, ca. 2000 rigsdaler, som Luxdorff gennem længere tid har løbende mod sikkerhed i gården, men alligevel har han haft megen glæde af opholdene derude, og under beskedne forhold drevet en udstrakt gæstfrihed. Herude fejrede han også årlig sin fødselsdag den 24. juli, og i 1766 modtog han fra en bekendt, en magister I. C. E. de Finance, en hyldest på fransk til denne dag. Den er smukt udstyret med de her gengivne enkeltheder: et lille kort over Nordsjælland med Nærum aftegnet (s. 173), Luxdorffs våbenskjold (s. 162) og en tegning af gården i Nærum (s. 166). Da den naturligst vil være at søge midt i billedet, må den have været 3-fløjet. Vi ser haverne foran og bag huset, det skraverede „Askebakken“

til højre og grunden afgrænset mod vest (til venstre) af en indkørsel, åbenbart til det tilbagetrukne hus, som må være det på kortet fra 1771 angivne vinkelhus tilhørende kammerherre Slaf-feldt, og helt til venstre den store 3-længede gård, tilhørende fra 1766 hofagent Peter Borre, det senere Nærumgård. De øvrige forgrundshuse på tegningen svarer til de gårde på kortet, som ligger til venstre og til højre for betegnelsen „Nærum Bye“, dog noget frit gengivet (kortet s. 167).

Luxdorps gård har altså bestået af en hovedbygning af ret beskeden art med en midterdør førende ind til en forstue, hvor der i 1780 „blev lagt nyt gulv“. Iøvrigt fortæller brandtaksationen 22. december 1770:

- „1. Hovedbygningen er tolv Fag lang og sex Fag dyb, een Etage høy, er Muur og Bindingsværk, teglhængt og indrettet saaledes: Fire store Stuer betrockne med Tapetserie og Brøstpaneel, derved een liden Forstue og en stoer Stue betrocken og et Sengkammer; under Bygningen er een Kielder. I Værelserne tvende Vindovne og een Bielæggerovn, saa er og hollandske Dørre med behør og engelske Vindvesrammer. Een Opgang til Loftet ad Trappe med Repose og paa Loftet er indrettet eet Kammer.
- Denne Bygning med sine Indretninger vurderes à Fag 80 Rigsdaler — er 960 Rdlr.
2. Een Siidebygning tretten Fag lang, sex Fag dyb, er een Etage høi. Muur og Bindingsværk, teglhængt, er indrettet til et Saltkammer, derved en liden Forstue, derved et Fadebord og tvende Kiøkkener med aaben Skaarsteen i hver, og i den eene een Bager-Ofn og een indmuuret Bryggerkiedel omtrent tolv Tønder, derved en Rullestue, eet Orangehus, eet Kammer med een Bielæggerovn. Nok et Kudskekammer.
- Denne Bygning vurderes i Fag 50 Rdlr. — er 650 Rdlr.
3. Een Halvtagbygning, sex Fag lang, tre Fag dyb, Muur og Bindingsværk, teglhængt, indrettet til sex Heste med Behov 90 Rdlr.
4. Eet Hønschus, af Bindingsværk, beklædt med Bræder, tre Fag lang og tolv Fag dyb, teglhængt 15 Rdlr.
5. Eet Duehus af Bindingsværk og Bræder med Tegltag, tolv Fag lang og eet Fag dyb 20 Rdlr.

6. Een Siidebygning 10 Fag lang og 5 Fag dyb, teglhængt, een Elage høi, Muur og Bindingsværk, er indrettet til eet Huggehuus, een Loc og een Sædelade	400 Rdlr.
7 og 9—15 er diverse Plankeværker	259 Rdlr.
8. Endnu eet Skur af Bindingsværk og Tegtag 5 Fag lang og 2 Fag dyb er indrettet til Vognremiser	20 Rdlr.
16. I Gaarden et Locum af Bindingsværk og Bræder	6 Rdlr.
	Summa 2420 Rdlr.

Brandsynet konstaterer desuden behørigt brandudstyr.

Som man ser, en velindrettet lystgård uden jordbrug, og sådan omtrent har den set ud til efter brandtaksationen 1812, som næsten ord til andet svarer til det her citerede.

Den 14. juni 1781 skriver Luxdorph i sin dagbog: „I Morges Kl. 7½ kaldede Gud min kiære sal. Kone. Just hendes Bryllupsdag. Beholt sin Samling og en forunderlig Taalmodighed til del sidste. — Frue Hielmstjerne efter min sal. Kones Anmodning tog sig strax af Begravelsen, Frue Hansen [Enke efter Præsten Mourits Hansen ved Helligaandskirken] klædte hende.“

Allerede før hans hustru Anna Bolette Junges død havde der været købere til gården i Nærum, og nu begynder en stadig strøm af interessenter. Frederik de Coninck lod allerede den 16. juni spørge, men fandt snart efter Dronninggård. Luxdorph trængte imidlertid til hvile og lod sommeren gå. Først den 13. april 1782 meddeles, at fru Rheder har ordnet salget til hofapoteker Johan Gottfried Becker, indehaveren af „Elefantapoteket“ eller „Hofapoteket“ på Købmagergade overfor Silkegade.

Det var en meget velstående mand, søn af den afdøde hof- og feltapoteker Gottfried Becker og dennes anden hustru Johanne Heinricca Nørek. J. G. Becker var født den 17. juli 1723, altså kun 7 år yngre end Luxdorph, og hørte til Luxdorphs omgangskreds. I 1759 havde han ægtet Anna Christine Torm, datter af borgmester og politimester i København, etatsråd Erich Jensen Torm, og fik med hende 2 sønner og 3 døtre, hvoraf den yngre datter, Christiane, blev gift med historikeren Peter Frederik Suhm (se side 135!), og den yngste søn blev J. G. Beckers efterfølger.

Apoteker Becker havde tjent sin formue ikke blot som felt-

apoteker, hvor han måtte følge med hæren i felten, især i de 4 år 1758—62, da han lå i Itzehoc og i disse år leverede for 90518 rigsdaler, men også som ejendomshandler i stor stil. Han har

Apoteker Johan Gottfried Becker.

ejet Hegnstrupgård på Sjælland, Jyllinge og Gundsømagle kirker med 21 huse i Gundsømagle, „Grevens Vænge“ på Sjælland og nu også Luxdorpha's gård. Gården i Købmagergade var af imponerende størrelse, bygget efter tegninger af hofbygmester Lauritz Thura efter Københavns brand 1728 og indviet 1737. Det var

altså en for sin tid moderne bygning med de nyeste installationer og laboratorier.

Hvordan livet har formet sig i apotekerfamilien, kan vi først og fremmest se af et fragment af en dagbog, som apotekerens hustru, Anna Christine Torm, har ført fra 1787 til 1790.

Der blev ført stort hus med mange gæster, og kun yderst sjældent noteres, at de er alene, hvorimod antallet af spilleborde åbenbart var værd at huske. Hele datteren Christianes forlovelse med Suhm klargøres med korte, men yderst talende antegnelser, og ture til naboer, venner på egnen eller blot i Dyrehaven remses op. Det er hele „den fine verden“, som mødes her, og som man søger andetsteds. Men også de huslige bekymringer som brygning, syltning og henkogning af bønner, kirsebær og hyben eller apotekerens forsyning af pyrmontervand bemærkes.

I 1789 overgik ejendommen i Nærum til højesteretsassessor Peder Hersleb Graah. Også han var en gammel bekendt af Luxdorph og Beckers. Han var født i København 1750 som søn af Andreas Graah, gift med en datter af biskop Peder Hersleb. Skattemandtallet for København 1762 vedrørende faderens bolig nævner, at „en Søn Peder Hersleb er i Information og Kost hos Hr. Rector Sporrøn i Kiøge“, og vi kan deraf udlede, at forældrene tidligt har søgt at give ham en god uddannelse. Hjemmet var ellers stort nok, thi foruden forældrene og en broder og 3 søstre var der 2 tjenere, 1 kusk, 1 tjenestekarl og 4 piger. Man kan således sige, at P. H. Graah var vel vant hjemmefra, og et blik på folketællingen 1801 for Rosengården 102 i København giver et billede af hans husstand: Justitsråden med hustru Eleonora Sophie Bech, henholdsvis 52 og 41 år, 3 sønner, Jens Andreas 14, Wilhelm August 8 og Peder Hersleb 6 år, 2 døtre, Caroline Louise 10 og Christiane Bollette 2 år, + en huslærer, 10 logerende studenter, en tjener og to tjenestepiger.

Med den største del af denne husstand har familien fra 1789 til 1805 tilbragt somrene i Nærum, og at der har været liv og glæde siger sig selv. Den mellemste dreng har måske klaret sig bedst i spilopperne, thi han var typisk friluftsmenneske og kom siden til at yde en stor indsats netop i den barske natur. Det var nemlig ham, som på kongelig opfordring berejste det uudforskede Østgrønland, og hans dagbøger fra denne rejse 1828—31

viser hans evner til at klare de vanskeligste situationer, når det gjaldt livet. Jens Andreas blev amtmand i Hjørring og stiftamtmand over Århus stift.

Den kommende årrække 1805—26 havde gården en hastigt skiftende ejerrække: major Johan Rehling Qvistgaard, silke- og klædekræmmer Thomas Iver Thomsen og Peder Rohde; fra 1811 skibskaptajn Ammond Ammondsen til 1815, det var ham, der i perioden mellem brandtaksationen 1812 og salget 1815 ombyggede gården til dens seneste udseende. Han ejede flere huse i Nærum, blandt andre stedet for det nuværende hotel; men hans store udgifter forårsagede hans fallit.

Gården havde nu fået udnyttet loftsetage med store frontespicer i nord og syd, med landstokornamenter under tagskægel, typisk for tidens arkitektur, og den var derigennem blevet en meget smuk gård. Også de efterfølgende 11 år havde gården en række skiftende ejere, blandt andre møntmester Madelung, men 1826 til 1865 ejedes den af Bertel Michael Rosted, en brodersøn til den berømte fru Giertrud Birgitte Bodenhoff og sønnesøn til justitsråd og amtsforvalter Bertel Michael Rosted. Selv var han tiendekommissær og senere skovrider, gift med Justine Herring, en datter af hammersmedemesteren fra Brede, og med Rosted kom der igen børn i gården. Han gav stedet navnet „Justineslyst“ og drev nok et beskedent landbrug på de 29 tdr. land, hvoraf 4 tdr. var skov og 1 td. have.

I 1865 overdrog han gården til mælkeforpagter Johan Otto Johansen, og hermed begyndte en ny berømmelsens tid for den gamle ejendom. J. O. Johansen var født i København 1822 og gift med Elisabeth Jakobsen fra Birkerød; der var to døtre i ægteskabet, begge født i Søllerød sogn, så familien har i hvert fald boet her fra omkring 1855. Den yngste datter Christine Inger blev gift med gårdens forpagter Martin Nilsson fra Sverige og behøede gården sammen med forældrene.

I 1867 lejede J. O. Johansen en del af bygningerne ud til den store foregangsmand i dansk landbrug Jørgen Carl la Cour. la Cour var i 1858 blevet ansat som lærer i landøkonomi ved den nyoprettede Landbohøjskole og var, efter at have deltaget tappert i kampene på Dybbøl, blevet udnævnt til kaptajn. En kort tid ledede han derefter Arresødal højskole, men ville efter

en stor udenlandsrejse gerne selv prøve vingerne og begyndte derfor en egen landbrugsskole i den her omhandlede gård. Pladsen viste sig omgående at være for lille, så allerede året efter flyttede han skolen til Lyngby, hvor den som bekendt blev landets førende landbrugsskole, men i dag har måttet flytte til de store arealer ved Hillerød.

Den næste lejer i gården var Danmarks store komponist J. P. E. Hartmann. Han skal først have lejet sig ind i et genbohus, men fra omkring 1873 til 1899 boede han hos J. O. Johansen, og at forholdet mellem ejer og lejer var det bedste, fremgår af et par breve fra Hartmann til familien derude. Den 19. oktober 1887 skrev Hartmann således til fru Johansen i anledning af hendes mands død:

„De maa være forvissel, kjære Madam Otto, at det var med stor Bedrøvelse vi modtog Efterretningen om vor kjære Johan Ottos Død, efter at vi for saa faa Dage siden havde seet ham frisk og fornøjet i sit Hjem; og det er med den inderligste Deeltagelse at vi imorgen vil tænke paa Dem Alle. Vi holdt saa meget af Deres Mand, og hvis vor Herre vil forunde os at leve sammen til næste Sommer, veed jeg vist at vi vil komme til at savne ham paa enhver Plet derude; men jeg haaber da at vi inden den Tid ses, og De veed at enhver af Dem og Deres, der i Vinterens Løb eller før vil besøge os, vil være velkommen som sædvanlig.

Jeg vil bede Dem hilse Marie og Christine saa hjærteligt fra min Kone og mig. Gud skænke Dem Alle Mod og Kræfter til at bære dette; det er dog Ham som er den Eneste der ret kan trøste i en saa stor Sorg og som ogsaa vil det naar man beder Ham derom.

Deres meget hengivne

J. P. E. Hartmann.“

Den 4. november samme år skriver fru Thora Hartmann:

„Kjære Madame Otto!

Vi takker saa uhyre mange Gange for alt det dejlige Kjød og Pølser; Doctor [Henrik] Lunds Kone fra Øverød nød med stor Velbehag af de sorte Pølser i Søndags, hun spurgte naturligvis meget til Dem og bad mig hilse Dem Alle venligst, de boe nu paa Friheden. Dernæst, kjære Marie, Tak for Deres venlige Brev. De kan tro vi tænker ogsaa meget paa Dem i Nærum, og Deres Fader er naturligviis stadig med. Johan Peter er meget optaget af den Tanke at Johan Otto ikke er mere i Nærum; gid De, Madame Otto, kunde gjøre Dem fortrolig med den Tanke, at Vor Herre gjør Alt godt, mulig er Johan Otto sparet for

Johan Otto Johansen og Elisabeth Jakobsen

mange Lidelser, men man kan dog saa godt forstaa Deres store Savn; Gud give Dem Kræfter til at komme gjennem disse tunge Tider, med Guds Hjelp vil det nok blive bedre; Sorgen bliver mildere.

De hilse Alle kjærligst fra os, det varer ikke længe før De hører fra os igjen.

Deres hengivne

Thora Hartmann.“

Gennem disse breve kommer Hartmanns varme og religiøse hjerte meget smukt frem, også i et senere fra 1889, hvor han omtaler sin hustru Thoras død, men især fortæller om sit tab „Natten til igår da Vor Herre har udfriet min trofaste Svensson af hans langvarige og tunge Lidelser.“ Han beder her Madam Otto „underrette alle Svenssons Venner og bekjendte i Nærum om hans Død.“

Beboerne i Nærum har sat stor pris paa den Hartmannske fa-

milie, og der er ingen tvivl om, at i den almindelige bevidsthed er Nærum i fortid og Hartmann eet.

At stedet også blev et yndet valfartssted for hans beundrere i dette århundredes begyndelse, derom vidner blandt andet et lille digt, som en ukendt skrev på en af havebænkene derude:

Her leved Furesøens Komponist,
her genlød „Vølvens Spaadom“s Varselsraab.
„Hakon Jarl“ blev skabt af samme Gnist,
som holdt „Undine“s Klange over Daab.
Sylvest.

Men med „gamle Hartmann“s død i marts 1900 i en alder af næsten 95 år kom lejligheden ikke til at stå tom. Nærum var da blevet et yndet sommerland for københavnernes, og en stadig strøm af lejere gik gennem de ærværdige stuer, således bogholder Ravn fra civillisten. Da det nærliggende „Nærumgård“ var blevet erhvervet af Københavns kommune og indrettet til børnehjem den 1. maj 1908, blev Emma Adler og hendes mand, landstingsmand Herman Trier husvilde for sommerbolig og lejede sig ind hos den aldrende fru Johansen og hendes svigersøn Martin Nilsson. Dennes datter, lærerinde frk. Ellen Elisabeth Nilsson, fortæller, at der herskede et meget hjerteligt forhold mellem familien Trier og ejerfamilien. Imidlertid var huset næppe rigtigt fulgt med tiden og dens krav til komfort; slid og dyrere underhold af gamle bygninger gjorde, at den vel nok havde mistet sin store værdi som bolig, og da Københavns kommune erhvervede grunden med børnehjemmets udvidelse for øje, fandt man ingen mulighed for en øjeblikkelig udnyttelse af lokalerne. Som så ofte har man regnet med en hurtig gennemførelse af byggeplanerne og nedrev derfor de endnu brugbare bygninger i 1930. Den raserede byggeplads har siden ligget hen og er vel netop derved mere end en eventuel nybygning et udtryk for:

„Således forgår verdens herlighed.“

Dronning Sofie Amalie

Af Knud Fabricius

Blandt danske dronninger hører Sofie Amalie til de upopulære; ja, blandt dem fra de sidste 400 år er hun vel nok den mest ilde-lidte. Dette er ikke alene en moderne opfattelse. Allerede i sin egen tid kunde hun glæde sig ved et ærligt had fra den gamle danske adels side. Et århundrede senere fik hun ansvaret for enevældens indførelse lagt på sine skuldre, da trangen til en friere forfatning begyndte at gøre sig gældende. I det 19de århundrede kom hertil beskyldningen for tysk sindelag og had til alt dansk. Værst blev det dog for hendes eftermæle, da Leonora Christines „Jammersminde“ blev offentliggjort i 1870erne af S. Birket-Smith, og maleren Kr. Zahrtmann lod sig beånde af hendes skildringer af fangenskabet i „Blåtårn“ til næsten årligt på forårsudstillingerne at forevige en ny scene af hendes mærkelige liv, der på uforglemmelig måde fastslog Leonoras storhed og hendes modstanders nedrigthed. Fra da af havde endelig dronning Bengerd fået en pendant inden for det danske kongehus, og Sofie Amalies ry som „den onde dronning“ var grundfæstet.

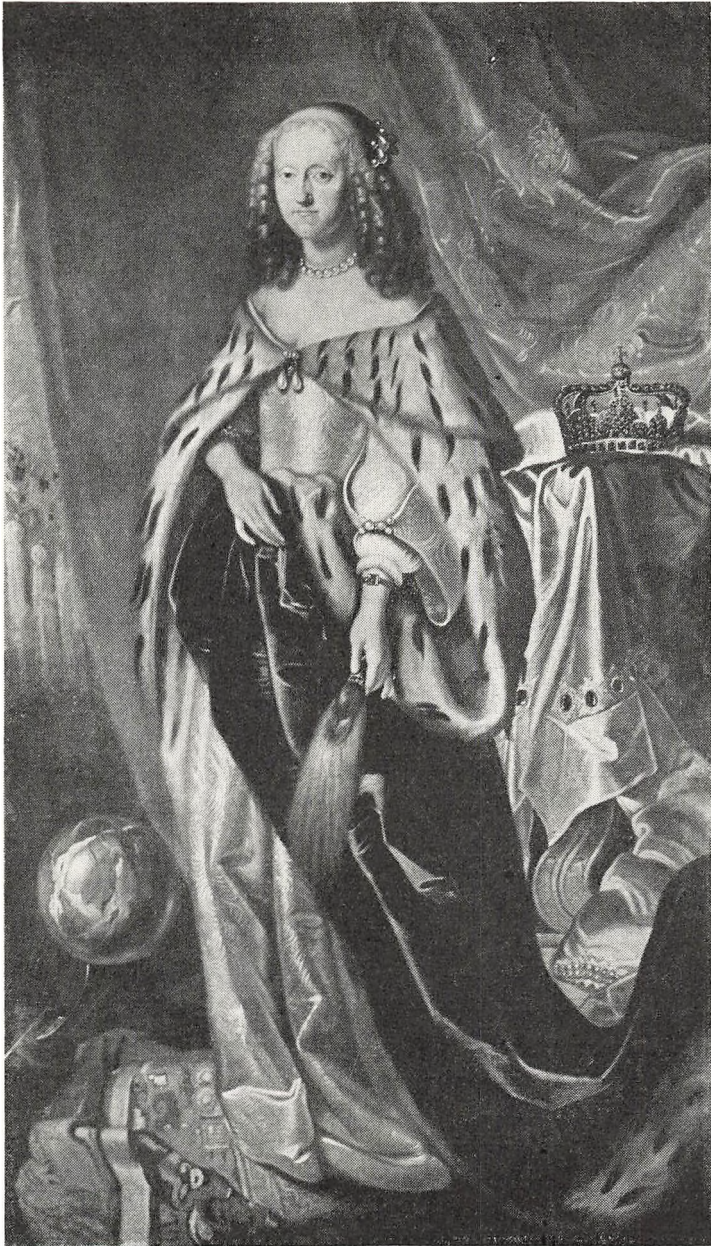
Lad det straks blive sagt, at der her ikke skal gøres noget forsøg på en „Ehrenrettung“ af Frederik III.s dronning. Men ligesom Leonora Christines ufejlbarlighed er blevet diskuteret i dette århundrede (allerede Julius Lange påviste jo, at hendes sandhedskærlighed havde sin begrænsning i hensynet til hendes ægtefælle Ulfelds interesser, og at hun måtte have været meddelagtig i hans forræderier, først mod Danmark, og så mod Sverige), således vil man også, når talen er om hendes modpart, Sofie Amalie, forlange en forklaring i stedet for en dom. Opfattede hendes venner hende på samme måde som hendes fjender, der hidtil har

haft ordet? Var der ikke andre træk i hendes karakter, der kan modificere, eller i hvert fald forklare, at hun handlede, som hun gjorde, selv hvor man må misbillige disse handlinger? Har ikke også tidsforholdene gjort deres indflydelse gældende, så at hun -- ganske vist meget villigt -- lod sig føre til de standpunkter, som hun indtog? For os moderne mennesker er der i hvert fald noget mere tilfredsstillende i at søge at forstå en historisk personlighed, end i at fælde en dom over den, der i heldigste tilfælde let kan blive ensidig.

Sofie Amalie var født 1628 som datter af hertug Georg af Brunsvig-Lüneburg-Celle, en landstrækning i Nordvesttyskland. Det faldt stort set sammen med det senere kongerige Hannover, der 1866 ved Bismarcks statskunst blev opslugt af Preussen og nu er en del af den vesttyske stat. De social-politiske forhold her mindede i flere henseender om Danmarks: En talrig adel havde sæde på landdagene, men inden for disse var magten forlængst gået over til et udvalg, der svarede til det danske rigsråd og bestod af de højadelige familier, der var indbyrdes beslægtede og højt lønnede (smlgn. vore lensmænd). Dette udvalg var dog afhængigt af regeringen, der havde den egentlige afgørelse ved udnævnelsen af medlemmerne. Fyrstens magt var altså stigende, stændernes synkende, og hertug Georg personlig er blevet karakteriseret som „en begavet, men intrigant og magtkær Herre“. Det var dette billede af en naturlig politisk udvikling, som Sofie Amalie måtte få i sin hjemstavn og tage med sig til sit nye fædreland.

Hun havde fire brødre, af hvilke kun de to ældste, Georg Wilhelm og Christian Ludvig, blev regerende fyrster ved faderens død, mens de to yngste, Johan Frederik og Ernst August, måtte lade sig nøje med at oppebære appanager. Men denne fordeling viste sig snart ikke at falde sammen med de pågældendes evner til statsstyre. Sofie Amalie følte sig åndeligt mest beslægtet med Johan Frederik, der blev hendes yndlingsbroder. Han søgte ikke, som navnlig Georg Wilhelm gjorde det, sin tidsfordriv i jagt og sanselige glæder, men var optaget af videnskabelig dannelse og religiøse problemer, hvilket ikke udelukkede, at han – skønt en fyrste uden land – også interesserede sig for fyrstemagtens udvikling på grundlag af en stærk hær.

Sofie Amalie ægtede 1643 Christian IV.s yngre søn, hertug

Abraham Wuchters

Frederiksborg

Dronning Sofie Amalie ca. 1660

Frederik, der var verdslig biskop af Bremen og Verden. Han var en snes år ældre end hun, og havde dengang ingen chancer for at blive dansk konge. Parrets fremtidsudsigt var altså at regere et lille tysk område. Bruden var kun 15 år gammel og ikke egentlig smuk, men velbegavet og i besiddelse af stor vitalitet og aktivitet. Hun beherskede fuldstændig sit legeme, hvad enten det gjaldt ridning, jagt eller dans, og hun bevægede sig med en anstand, der var forenet med ynde, så at hun gjorde et betagende indtryk på dem, hun ønskede at vinde.

Først og fremmest var dette tilfældet med hendes ægtefælle, hvis næstsøskendebarn hun var (en datter af Christian III havde 1561 ægtet den daværende hertug af Lüneburg). Hertug Frederik var i mange henseender en modsætning til sin unge hustru. Han var en indesluttet og fåmælt mand, der ikke havde arvet sin fader, Christian IV.s, handlekraft og vennesælhed, men heller ikke hans svaghed for Venus' og Bacchus' gaver. Han var langt mere en stille lærd, navnlig velbevandret i datidens theologiske skrifter, og gladest, når han kunde trække sig tilbage til ensomheden i sit bibliotek eller i sit drejekammer, hvor en snæver kreds af lavættede tjenere havde hans fortrolighed. Han var ubeslutsom, noget af en drømmer, derfor påvirkelig for sine omgivers indflydelse. Det er intet under, at denne modne mand også kom under stærk påvirkning af sin purunge hustru, som han beundrede, og at han i mange år gjorde alt for at opfylde hendes ønsker.

Det unge ægtepar kom ikke til at residere længe i Bremen; svenskerne erobrede under Trediveårskrigen stifterne, og hertug Frederik måtte trække sig tilbage til sit fædreland Danmark. Han medbragte, foruden Sofie Amalie, et helt lille hof af embedsmænd og tjenere, der vedblev at tjene ham i deres udlændighed. Nye udsigter åbnede sig dog for ham ved hans ældre broder, den udvalgte prins Christians død 1647, men intet var endnu afgjort, og han var ikke selv „udvalgt“, dengang faderen, Christian IV, i 1648 lukkede sine øjne.

Det var altså under Christian IV.s allersidste regeringsår, at Sofie Amalie fik sit første indtryk af det danske hof og af Danmark. Det virkede ikke tiltalende på hende. Den danske adel havde med rigshofmesteren Korfits Ulfeld fået magten over den

gamle konge, og Ulfelds hustru, Christian IV.s datter, der havde den største plads i hans hjerte, var hoffets første dame. Vi har også senere set tilfælde, da en alderstegen monark foretrak sine døtre for sin svigerdatter og viste dette ved at give dem forrang frem for hende. Menneskeligt forståeligt, men næppe forsvarligt.

Det kunde ikke forbedre Sofie Amalies stemning, at Leonora også overstrålede hende ved hoffet i ånd og skønhed, og at hun tydeligt lod hende føle dette. Ulfeld undlod at underrette hertug Frederik om hans faders alvorlige sygdom, så at han kom for sent til dennes dødsleje. Ulfeld og hans hustru var derfor alene med Christian IV på Rosenborg den aften, da han gik bort; de forseglede kongens efterladenskaber, og — med rette eller urette — hed det sig naturligt nok, at de havde beholdt det meste selv. Ulfeld synes desuden at have været en modstander af hertug Frederiks kongevalg; da dette viste sig uundgåeligt, sørgede han sammen med adelen for at binde ham med den hårdeste håndfæstning, nogen dansk konge har haft. Det var intet under, at Sofie Amalie ved taflet efter hyldingen sad ganske tavs og stille og ikke var oplagt til at deltage i gæsternes feststemning. Efter Frederik III.s kongekroning i novbr. 1648 lod Ulfeld om natten æresporten tage ned, så at Sofie Amalie, der skulde krones dagen efter, ikke kunde køre igennem den. Endelig går en gammel beretning, der er bevaret hos Holberg, ud på, at Leonora nogen tid i forvejen havde besøgt den guldsmed, der havde Sofie Amalies krone under arbejde, havde taget kronen på og taht den på gulvet, så at den gik i stykker. Man kan forstå de følelser, som Frederik III og hans dronning nærede over for Ulfelderne. Hvad Sofie Amalie angår, bed hun smerten i sig, men tilgav aldrig Leonora Christine.

Men Ulfeldernes triumf varede ikke længe. Allerede 1651 forlod Ulfeld og hans hustru Danmark, hvad enten han nu flygtede af frygt for regnskabsaflæggelse, eller han trak sig tilbage i misfornøjelse over sin svigtende politiske indflydelse. Banen lå nu åben for Sofie Amalie. Hun var i begyndelsen af tyverne og meget levelysten; hun lagde heller ingen hånd på sig af hensyn til de økonomiske følger. Livet ved hoffet blev en kæde af underholdninger; vi hører om, at hun på en jagt skyder 30 harer, eller at hun sender en fældet hjort som present til den spanske gesandt,

eller at hun sejler med kongen på svanejagt ved Dragør. Så er der bal i den pragtfuldt oplyste sal på Ibstrup (Jægersborg). Først er her taffel med „henved 200 retter mad“, men kongens mådehold og dronningens ønske gør, at ingen drikker for meget. Senere danses der, og Sofie Amalie er på gulvet hele natten igennem, som den begejstrede spanske gesandt skriver, „med en så smilende anstand og en så majestætisk værdighed, at hun tildrog sig alles yndest og opmærksomhed“. Spanieren erklærer, at hun er Venus og Diana i samme person. Men Sofie Amalie blev også på en vis måde en kulturbringer, i hvert fald når man taler om selskabelig kultur.

Fra sit hjemland medbragte hun de såkaldte „Værtskaber“ (Wirtschaften) og „Schäferier“, hvori hele kongefamilien og hoffet agerede. Ved en lejlighed optrådte hun selv først som Fama, så som bondepige, som krigens muse, som spansk dame med kastagnetter og endelig som amazone; hendes ældste søn var jæger, og prinsesserne spillede „las zelosas innocentes“. Men en særlig betydning fik Sofie Amalie ved at indføre fransk kultur i Danmark; Ludvig XIV.s hof var allerede dengang toneangivende for smagen ved de øvrige europæiske hoffer. Det var ikke alene parisiske dragter, der bestemte moden, men dronningen engagerede også en „violon-bande“ med en franskmænd som leder, en fransk dansemeister og franske sangerinder og danserinder. Kongen kunde jo ikke bære det over sit hjerte at nægte sin unge dronning noget.

Men det kostede penge, mange penge, og landet var så forarmet, at man ved kongens kroning i efteråret 1648 først havde måttet indløse den danske kongekrone, der var sat i pant hos en købmand i Hamborg, og i de følgende år havde man måttet udlægge 20.000 tdr. hartk. til statskreditorerne for at stoppe munden for deres klager. Ser man alene på regnskaberne for kongens privatkasse, myldrer det med udgifter til dronningens personlige behov. Alene i 1652 er der betydelige summer til gartneren ved „dronningens have“ (70 rdl.), en guldsmed (250 rdl.), hendes kammer tjeners bryllup (112 rdl.) o.s.v., ja, 11. juni noteres det, at „efter kgl. befaling“ udbetaltes der til dronningen 1000 rdl. Det var på en tid, da en kontorchef (rentemester) i finanserne fik 200 rdl. i løn årligt.

Dronningens gavmildhed kom navnlig hendes tyske omgivelser til gode, den kreds af tjenere, som hun havde ført med sig fra Bremen, hvortil forskellige holstenske adelsmænd, navnlig Ahlefeldterne, sluttede sig. Af danske var det derimod folk uden for adelstanden, mest lavættede personer, som vandt Sofie Amalies fortrolighed. En særlig rolle spillede gæsterne fra udlandet ved hoffet, slægt og venner, og mellem disse indtog hendes broder Johan Frederik den første plads i hendes hjerte. Johan Frederik havde i 1650erne god grund til at søge støtte hos sin søster, fordi han var kommet i et skævt forhold til sine regerende brødre ved sin overgang til katolicismen. Det var i denne tid, det næsten var blevet en modesag i den protestantiske overklasse at „konvertere“; dronning Kristina af Sverige var det store eksempel, men blandt de tyske småfyrster og adelige var der ikke få, som fulgte det. Johan Frederik var på en af sine talrige rejser til Rom kommet under påvirkning af derboende landsmænd samt af jesuiter og franciskanere, der appellerede henholdsvis til hans forstand og hans følelse, og det med så meget held, at han afsvor sin gamle tro og gik over til katolicismen. Naturligvis vakte dette megen opstandelse i Hannover, hvor han var arveprins, og i sin vånede tyede Johan Frederik til København. Hans søster og svoger modtog ham med venlighed, og Sofie Amalie begyndte en drøftelse med ham for at få ham på andre veje; karakteristisk nok berettes det, at hun ikke kunde klare sig i den theologiske diskussion, så at hun måtte kalde sin mand til hjælp, der var mere stiv i papirerne. Det kan med det samme tilføjes, at Johan Frederik nogle år senere atter var i Danmark, medhavende en katolik, der endogså gjorde sig håb om at omvende Frederik III, hvilket dog viste sig frugtesløst, og at Johan Frederik selv efter kongens død under et nyt besøg bearbejdede sin søster, men med lige så ringe udbytte. Sofie Amalie blev ikke nogen ny dronning Kristina.

Men tilbage til 1650erne. Man kan undre sig over den ødselhed, som blev udfoldet ved det danske hof i disse år, og man kan misbillige den, særlig under henblik på landets trykkede tilstand. Men man må søge at sætte sig ind i datidens fra vor forskellige synsmåde. Datidens regenter så på deres stilling som en slags godsejere, der alene havde afgørelsen af, hvortil deres landes indtægter, i hvert fald de normale indtægter, skulde bruges. Der var

heller ikke for hin tids mennesker noget stødende, som for os, i, at kongeparret omgav sig med udlændinge, navnlig ikke tyskere. Tyskland bestod dengang af et væld af stater, forenede ved et svagt bånd; det betød derfor ikke nogen politisk fare for sine naboer. Det tyske folk var heller ikke besat af nogen nationalisme, således som senere århundreder har vist den. Tyske adelsmænd gik som embedsmænd eller officerer i nabolandenes tjeneste og viste sig som regel trofaste. Danske studenter lå ved tyske protestantiske universiteter i årevis, og dansk theologi stod i et datterligt forhold til Tyskland, hvorfra vi havde fået reformationen. Tyske (og nederlandske) købmænd og håndværkere indvandrede i stort tal til de nordiske købstæder og blev gode borgere her. Man møder da heller ikke hos præste-, borger- eller bondestanden nogen misfornøjelse, i hvert fald ingen åbenbar misfornøjelse, over det tyske element ved det danske hof. Den spanske gesandt, der ganske vist var vant til noget helt andet hjemme, beundrede særlig det danske kongepærs jævnhed, og at de ofte modtog indbydelser til middag af deres undersåtter.

Men der var ganske vist en klasse, hvor følelserne var mere delte. Den danske adel havde fået indført i kongens håndfæstning, at kronens len kun måtte gives til indfødte, og at hoffet skulde bestå af danske mænd, hvilket betød, af danske adelsmænd. Men den kunde til sin ærgrelse slå fast, at løfterne ikke blev overholdt. Navnlig blandt den yngre adel har der utvivlsomt været megen misfornøjelse herover, og misfornøjelsen rettedes først og fremmest mod dronningens person. Spredte vidnesbyrd taler herom. I 1652 hedder det i den svenske gesandts indberetning, at Hannibal Sehested var i unåde, fordi det var kommet dronningen for øre, at hans hustru (Leonora Christines søster) havde ladet „nogle blamer“ (kritiske bemærkninger) falde om hendes majestæt. Havde sladderer allerede den gang fået fat på Sofie Amalies fortrolige omgang med sine tjenere og udlagt den til det værste? Eller er det den fra Dinas sag så bekendte Jørgen Walter, det drejer sig om? Fire år senere (27/6 1656) blev der pludselig udstedt en kgl. ordre til at beslaglægge Kaj Lykkes og hans svoger Frants Brøkkenhus' godser, hvilket antyder, at det på en eller anden måde har drejet sig om en majestætsforbrydelse. Faren drev imidlertid bort fra de to mænd for denne gang,

Wolfgang Heimback

Frederiksborg

Dronning Sofie Amalie som »bondepige«

hvilket udelukkende skyldtes det held for Kaj Lykke, at man ikke kendte et brev (12/4 1656). som han ved den samme tid havde sendt til sin elskerinde, og hvori han, for at trøste hende for dårlig omtale, havde skrevet de letsindige ord, at man jo også sagde, at dronningen hver nat lå med sine lakajer, „hvilket vel kan være sandt, da hun gør sig helt gemen med dem“. I det samme brev bragtes Frants Brokkenhus' navn i forbindelse med hertuginde Augustas af Augustenborg, så at vi måske her har grunden til, at også han et øjeblik var i farezonen ved dette rygte.

Utilfredsheden med Sofie Amalie strakte sig endogså til dem af den holstenske adel, der ikke hørte til dronningens klike. Ditlev Ahlefeldt, der, på grund af sin hengivenhed for den af-

døde konge, åbenbart regnedes som „den gamle tids mand“, beklager sig i sine erindringer over, at dronningen ikke var nogen mand god, der umiddelbart holdt sig til kongen som sin herre. Men stærkest følte dog den danske adel, at den var skudt til side ved hoffet, og selv rigsadmiralen Henrik Bjelke, der var meget kongetro, skrev ved krigens udbrud 1657: „Gud nåde os! Gid vi var herfra med ære. Dronningen er ingen Dansk god; hun har magten over kongen.“

Det havde hun unægtelig i disse år, og hun nød livet i fulde drag. Efter Ulfelds flugt fra Danmark 1651 havde Frederik III givet hende hans forlening Hørsholm, og kan vi tro den spanske gesandt, der var hendes gæst herude i 1654—55, havde hun udsmykket slottet med en feagtig pragt, der navnlig sigtede til at fremstille hende selv i alle mulige klassiske skikkelser. Det må dog tilføjes, at den gode spanier også var poet, så at det er muligt, at enten må hans pompøse og elegante vers skrives på den blomstrende sydlændings regning, eller også fremstiller han det som allerede gennemført, hvorom Sofie Amalie har røbet ham sine planer. Sikkert er det, at dronningen i disse år viste en overordentlig handlekraft. Talrige barnefødsler hindrede hende ikke i at følge sin mand på hans tjenesterejser rundt i landet. Sin kækhed viste hun, da hun 1652 — få måneder efter at være faldet med sin hest på en jagt i Skaane og have forslået ansigtet — fulgte kongen på hans rejse til Holsten; og da var hun oven i købet frugtsommeligt. Et levende indtryk af hendes mod skulde alle Københavnerne få, da hun nogle år senere under hovedstadens belejring 1658—60 færdedes til hest ved Frederik III. side på volden og selve stormnatten 11. februar 1659 ikke svigtede sin post. Det er ikke uden grund, en gammel forfatter siger: „Danmark havde aldrig havt en mere heroisk Dronning.“ Sofie Amalie stod på sit højdepunkt.

At hun som den stærkere karakter har påvirket sin ægtefælle må betragtes som næsten sikkert. Hun havde de samme sym- og (navnlig) antipatier som han; hun var lige så fjendtlig stemt som han mod den politiske overvægt, som den danske adel havde tiltunget sig i de sidste årtier. Men at hun skulde have spillet en egentlig politisk rolle, der krævede, at hun med aldrig svigtende interesse havde fulgt udviklingen både i indland og udland, er

ikke sandsynligt. Man har villet tilskrive hende ansvaret både for den ulykkelige krigserklæring mod Sverige 1657 og for enevældens indførelse 1660, men ingen pålidelige kilder taler herom. Dette udelukker ikke, at da Frederik III var i tvivl, om han skulde modtage præsternes og borgernes tilbud om arveregering, har hun sikkert skubbet på sin mand og stræbt at overvinde hans betænkeligheder. Men hun var ikke politisk indstillet som dronning Elisabeth af England eller dronning Kristina af Sverige. Hendes syn på enevælden var det, som regentens hustru måtte have. Den forøgede politiske magt gav hende mulighed for en friere livsudfoldelse og for at skaffe passende partier for hendes mange giftefærdige døtre. Tanken herom var den altbeherskende for hende i 1660'erne. Det eneste sikre træk om hendes deltagelse i disse års politiske begivenheder, som vi kender, er, at hun i sommeren 1661 personlig overrakte biskop Hans Svane præstestandens nye frihedsbrev, omvundet med et hvidt silkebånd. Men man tør næppe lægge meget i, at hun har grebet lejligheden til at udmærke en mand, der under statsomvæltningen mere end nogen anden havde arbejdet på at løse hendes gemal fra de bånd, som bandt ham.

Enevældens indførelse i Danmark var en revolution, men en revolution, der i modsætning til, hvad den ellers plejer, ikke lagde hele den politiske magt i folkets, men i en enkelt mands hånd. Dette medførte også en helt ny stilling for denne mands hustru og børn. I enevældige stater opfattes forholdet let således, at det ikke blot er kongen, men også kongefamilien -- der jo har arveret til tronen, -- der er den egentlige indehaver af magten. Men Frederik III så her anderledes på forholdet end Sofie Amalie. Hun mente, at hendes yngre søn, Jørgen, måtte være nærmere til at arve tronen end den ældre, Christian, fordi han var født, efter at hans fader var blevet konge, og derved „finere“. Hun ønskede også, at hendes fire døtre, for lettere at kunne blive bortgiftede til anselige fyrster i udlandet, skulde udrustes med den størst mulige arveret til Danmarks og Norges riger. Frederik III så helt modsat på sagen. Han havde modtaget enevælden på betingelse af, at rigerne skulde være udelelige, og han var tilhænger af førstefødselsretten, der gav sønnen Christian (V) forretten til de to riger. Han mente også, at det var uheldigt, hvis den

kvindelige arveret, når hans mandsstamme var uddød, skulde føre til, at en af hans døtres efterkommere, en person der formentlig var fuldkommen fremmed for vore forhold og ikke engang kunde tale vort sprog, skulde arve den enevældige magt over de nordiske riger. Det var Frederik III.s, ikke Sofie Amalies vilje, der kom til at præge „Kongeloven“, som Peder Schumacher, senere kaldet Griffenfeld, forfattede i 1665. Men det er karakteristisk for kongens frygt for sin gemalinde, at han ikke turde vise hende denne lov; den blev holdt hemmelig for alle undtagen tre personer: Frederik III, Schumacher og kongens altformående yndling og rådgiver Christoffer Gabel, der var steget til en af rigets højeste stillinger: statholder i København.

Spørgsmålet om arveretten viser tydeligt, at de to kongelige ægtefæller efter 1660 var i færd med at glide bort fra hinanden. Andre træk peger i samme retning. Sofie Amalie ønskede i begyndelsen af 1660'erne, at Gabels modstander, Hannibal Sehested, skulde komme til at lede Danmarks politik. Denne politik gik ud på en tilnærmelse til vore gamle modstandere Frankrig, Sverige og Gottorp. Sofie Amalie ønskede det samme, næppe af dyberegående politisk overbevisning, men simpelthen fordi hun herved håbede på at få den unge konge af Sverige og Hertugen af Gottorp til sine svigersønner. Gabel sejrede imidlertid hos kongen over Sehested; vor gamle politiske forbindelse med Nederlandene, der havde reddet os under Karl Gustavs belejring af København, blev opretholdt. Sofie Amalie havde atter lidt et nederlag. Dronningens personlige herredømme over sin mand synes i det hele at have været aftagende efter enevældens indførelse. Hun var nu ikke længere purung; --- alderdommen meldte sig dengang tidligt, — og med årene lagde hun sig ud, hvad der ikke klædte hende. Nu var det forbi med de gratiøse danse og de voldsomme jagter, og klokelig bestræbte Sofie Amalie sig for at lade sine døtre brillere i stedet for sig selv. Frederik III var i den alder, hvor forelskelsen i hans hustru var ved at afløses af andre følelser; rent ud sagt synes det, som om hans eftergivenhed over for hendes ønsker snarest skyldtes træthed over hendes plagerier. Selv indesluttede han sig mere og mere i sig selv eller trak sig tilbage til det bibliotek, der — som en digter siger — „imod melankoli var fyrstens apotek“. Drømmeriet hos ham havde nu givet sig udtryk i guld-

mageri sammen med en italiensk alkymist, Borri, måske også fordi han ad denne vej håbede at bøde på landets jammerlige finanser. Den repræsentation af kongefamiliens herlighed, som enevælden krævede, overlod han gerne til sin hustru, og han stillede de fornødne midler til hendes rådighed, for så vidt han orkede det.

Det er på dette punkt, Dronninggaard kommer ind som et led i billedet. Man må dog vogte sig for at tro, at denne jagtgård skulde indtage en særligt strålende plads deri.

I en beretning om kurprinsen af Sachsens besøg her i landet 1663, da han skulde forloves med Sofie Amalies ældste datter, Anna Sofie, hedder det om hoffets udflugt fra København til Frederiksborg:

„På vejen hertil, 2 mil fra staden, har dronningen for få år siden begyndt at indrette en lystgård, som ligger på et muntert sted mellem to store ferskvandssøer. Her spiste man til middag samme dag, og efter bordet dansede man og sprang lystigt om med de kongelige damer, klædte i bondedragt, og til en sædvanlig jevn bondemusik på sækkepiber, giger og skalmejer. Men det høje herskab brød så hastigt op, at det endnu samme aften kunde nå Frederiksborg.“

Det var Dronninggaard, der altså lå på tangen mellem Vejlesø og Furesø, hvorfor stedet også tidligere havde heddet Tange. Disse søer forbandtes nu med den stadig bestående kanal. Frederik III havde to år tidligere skænket sin dronning stedet, hvorfor det skiftede navn, ligesom den af kongen selv opførte sommerbolig i Lynghy sogn fik navnet Frederiksdal. Men tiden var ikke til kostbart boligbyggeri på Dronninggaard; her blev opført et „holstensk bondehus“ af bindingsværk, tækket med halm og rør fra søen, og andre bondehuse blev flyttede til stedet fra andre byer. Heldigt var det da, at en sådan tilstræbt enkelhed og enfold stemte med tidens smag. Det var i denne tid, landliggeriet først begyndte i Københavns omegn. Alle medlemmer af overklassen anskaffede sig landgårde, ikke villaer; man drev på dem et beskedent landbrug, hvori damerne — som „hyrdinder“ — selv

deltog med liv og sjæl. Men dette landbrug skulde være et mønsterbrug, navnlig i mejeridrift, et såkaldt „Hollænderi“ med produktion af mælk og ost, hvilket ikke udelukkede, at man også avlede de tre kornsorter, boghvede og ærter, holdt får, høns, duer, gæs og kaniner, ja endogså 25 vilde svaner, samt hejrer og traner, de sidste formodentlig, for at det ikke skulde fattes dronningen på vildt ved de pompøse jagter på Furesø. Hele udbyttet af dette landbrug fandt anvendelse på det kongelige palæ i København, og Sofie Amalies syssel her i naturens skød kan minde om Marie Antoinettes 120 år senere i Petit-Trianon ved Versailles. Dog, det var ikke alene bondepige og hyrdinde, hun yndede at lege. Som tvillingrigernes enevoldsdronning elskede hun mere end nogensinde de store fester, og hun og hendes kongelige ægtefælle på Frederiksdal skiftedes til at aflægge hinanden besøg, som fejredes med regattaer på Furesø til fakkelskin, hvorunder de kongelige damer var udklædte som nymfer, og på et svømmende theater, trukket af hvaler, opførtes balletter. Fra Dronninggaard lød der musik, og et fyrværkeri afsluttede „den dejlige dag“.

Dronninggaard var imidlertid en af Sofie Amalies mindste ejendomme, og endnu stærkere udfoldede hun sig andre steder. Hørsholm var forlenet hende allerede før 1660, og her holdt hun egentlig hof. Til slottet tjente 13 personer: amtsforvalter, oldfrue, portner, gartner med svend og dreng; ladefoged, udrider, ledvogter og foderknægt; skovrider, skytte og jagtbetjent, foruden at tolv soldater regelmæssigt arbejdede i haven. Hertil kom imidlertid, når dronningen opholdt sig på Hørsholm, hendes hofetat fra København. Det var en hel „lille-verden“, hvor hoftonen rådede i modsætning til på Dronninggaard, og når dronningen kørte ud, var det med firspand for vognen.

Sofie Amalies største besiddelse var Nykøbing på Falster, som allerede tidligere var bestemt til hendes enkesæde, men som 1661 pantsattes til hende, således at hun fik bestyrelsen af ladegårdene, skovene, jagten og fiskeriet, mens de direkte og indirekte skatter forbeholdtes kronen. Nykøbing lå meget bekvemt for Sofie Amalie p.g.a. dets nærhed ved Gedser; her kunde hun modtage og tage afsked med sine tyske familiemedlemmer, når de gæstede Danmark, og ofte kom de ikke længere end til Nykøbing. Dronningen

var en ret human godsbesidder, der havde blik for bøndernes velfærd, men tiderne var så dårlige, at Falster ikke blev noget mønsterlandbrug, som det var tilfældet med det lille Dronninggaard.

Men det, der havde hendes hovedinteresse, var dog det slot, hun byggede sig i København. Frederik III havde skænket hende et område på den nuværende St: Annæplads og nord herfor til en „Dronningens Have“, og da han var død, og hun — grumme nødig — indså, at hun måtte vige pladsen på Københavns slot for sin sønnehustru, begyndte hun i 1670erne opførelsen af en meget ejendommelig bygning i sin have, der naturligvis fik navnet „Sofie-Amalienborg“ (omtrent på det nuværende Amalienborgs plads). Det bestod af en midtbygning i tre etager, hvor et parti i midten sprang frem, og på begge sider af dette førte „en morsom, bredt udbuet dobbelttrappe“ op til anden etage. Over alle tre tager var der ydermere en høj pavillon med spir og krone. I det indre var der elevator til pavillonen, og i denne elevator en fin „opfarende“ stol, der vidner om, at Sofie Amalies tiltagende korpulence ikke længere tillod hende at bruge den almindelige trappe. Ud mod haven lå „Komediesalen“, hvor franske skuespillere, tyske operasangere og balletten under ledelse af franskmændene Pilloy optrådte. Til den første opera havde endog Thomas Kingo skrevet teksten. På dette slot holdtes prægtige fester, f. eks. til ære for Christian V.s sejr i den skånske krig.

Repræsentation og fester spillede i det hele en hovedrolle gennem hele dronningens liv, og der var rig lejlighed dertil, da hun ofte modtog besøg af sine tyske slægtninge og desuden fik alle sine fire døtre vel anbragte, i Sachsen, Pfalz, Gottorp og Sverige. Berømte er navnlig de festligheder, som blev holdt ved kurprinsens af Sachsens forlovelse 1663; hvem kender ikke gennem I. P. Jacobsens „Marie Grubbe“ opførelsen af maskeballetten „Die Waldlust“ i dyrehaven ved Frederiksborg, hvor kronprins, prinsesserne og hoffets damer dansede i kostumer om aftenen til fakkelskin, og et vældigt fyrværkeri afsluttede det hele? Men bag al denne herlighed lurede frygten for skjulte fjender og deres attentater, og det var ikke grundløst.

At den danske adel har været misfornøjet over at miste sin politiske indflydelse ved enevældens indførelse er en selvfølge,

men der findes intet tegn på, at adelen af den grund pønsede på oprør for at kuldkaste den nye forfatning. En undtagelse var der dog: Landsforrædderen Korfits Ulfeld, der, efter at have lagt sig ud med sit nye fædreland Sverige, uforsigtigt var tyet tilbage til Danmark. Dette indbragte ham sammen med Leonora Christine et hårdt fængselsophold på Bornholm, hvoraf ægteparret dog slap ud i 1661, hvad Sofie Amalie skal have taget sig meget nær. Men Ulfelds fornyede macchinationer mod den danske kongefamilie førte som bekendt til, at man i 1663 holdt klappjagt på de to ægtefæller over hele Europa, hvorved det i det mindste lykkedes at få fingre i den ene af dem, Leonora Christine. At det skyldtes dronningens personlige indgriben, når Leonora kom til at sidde i Blåtårn i 22 år, fremgår af, at Sofie Amalie hindrede hendes frigivelse efter Frederik III.s død. Men aldrig så snart havde hun selv lukket sine øjne, før fængselsdøren åbnedes for den fangne grevinde. Og hvilket fangenskab var det ikke, hun led i disse mange år? Det indledtes med en hensynsløs legemsundersøgelse af hende, foretaget af dronningens hovmesterinde og andre af hendes tjenestefolk; det fortsatte med, at man lod hende være tilskuer til, at en træfigur af hendes mand henrettedes på slotspladsen; det kulminerede i, at man ikke blot lod hende leve under de mest smudsige og usunde forhold i tårnet, men også nægtede hende de simpleste ting til at beskæftige sig. Sofie Amalies afvisning af alle henstillinger om en formildelse lød således: „Det er godt nok for hende; hun har ikke villet det anderledes.“ Dette var hævnens røst, hævn for fortidens ydmygelser og tilside-sættelser. Sofie Amalie var en god hader.

Men panik havde der i det mindste været ved det danske hof 1663, da man fik kendskab til Ulfelds planer om at spille land og rige i hænderne på kurfyrsten af Brandenburg-Preussen eller på kongen af Frankrig. En lignende panik herskede der 1668, da Sofie Amalie mente, at der havde været planlagt et attentat mod hendes liv på Dronninggaard, men sagen blev dysset ned. Fra 1661 stammer endelig den for Sofie Amalie så ubehagelige affære, da Kaj Lykkes brev til hans elskerinde med dets grove fornærmelser mod dronningen kom regeringen i hænde. Sagen havde to forskellige sider. Set fra ét synspunkt måtte det være meget uheldigt, ikke blot for dronningens ære, men også for kongefamiliens

Jacob d'Agar

Frederiksborg

Dronning Sofie Amalie ca. 1684

arveret til tronen, hvis brevet blev offentliggjort under en proces og almindelig kendt. På den anden side kunde man ikke lade sagen falde og herved give fri bane for den slags rygter. Knuden løstes derved, at det lykkedes at skræmme Kaj Lykke til at underskrive en tilståelse om, at han havde begået majestætsforbrydelse og derfor var skyldig at bøde på ære, liv og gods, uden at det nævnedes, hvori majestætsforbrydelsen bestod. På grundlag af denne bekendelse kunde man gå videre, og resultatet blev Kaj Lykkes flugt og økonomiske ruin. Man havde således holdt Sofie Amalies navn uden for denne affære, og det må tilføjes, at hun ikke høstede nogen personlig fordel af dens forløb.

Nogen egentlig popularitet ses Sofie Amalie aldrig at have vundet i Danmark; dertil stod hun — i modsætning til sin efterfølgerske, Charlotte Amalie, — det danske folk for fjernt. Noget andet gjaldt derimod om vore sydlige naboer. Besøgene herfra vedblev i forstærket grad efter enevældens indførelse, og vi får et levende indtryk af det danske kongehus gennem de skildringer, som gives os gennem Sofie Amalies svigerindes breve og memoirer. Hun, der også hed Sofie, var gift med dronningens yngste broder, Ernst August, og var datterdatter af den engelske konge Jakob I, samt selv moder til den engelske konge Georg I (den nuværende dronning Elizabeths stamfader). Hertuginde Sofie var en af samtidens mest intelligente og kultiverede kvinder, hvis memoirer næsten nyder samme anseelse i Tyskland som Leonora Christines „Jammersminde“ i Danmark, og fra sit besøg heroppe 1667 beskriver hun Frederik III i følgende ord: „En høj og velskabt fyrste, der talte mere med øjnene end med munden. Han tog det ikke ilde op, hvis man selv begyndte en samtale med ham, men han foretrak spil for lange samtaler.“ „Det er i det hele taget,“ siger hun ved en anden lejlighed, „ejendommeligt for det danske kongehus, at man taler meget lidt.“ Om Sofie Amalie hedder det i et brev: „Hun er snarere tiltalende end smuk, thi hun er meget majestætisk (å fort honne mine) og meget vindende, — når hun vil være det.“ Endnu varmere lyder det i Sofies memoirer: „Hun var en dronning, som ved sin godhed og sine store fortjenester tiltrak sig alles kærlighed.“ Mange år senere, 1680, besøgte Sofie med sin mand atter Sofie Amalie, der nu sad som enkedronning på Nykøbing slot, og hun fandt hende da så „elskelig“, at hertuginde endte sin optegnelse med: „Hvis jeg vilde prise denne dydefulde dronning, som hun fortjente det, vilde jeg aldrig blive færdig dermed.“

Denne kærlighed til Sofie Amalie var ganske vist ikke helt uegennyttig. Allerede lige efter enevældens indførelse, da Danmark var så forarmet, havde Sofie indbudt kongen og dronningen til at stå fadder til sine to sønner, og hun havde som faddergaver fra dem modtaget to (guld-)æsker besatte med diamanter, som hun selv vurderede til 3000 daler. Den praktiske dame erklærede, at hun vilde lade lave armbånd af æskerne, indtil drengene blev større (!). Men hun var endda langtfra den, der havde mest for-

del af den fine slægt på Danmarks kongetrone. Sofie Amalies yndlingsbroder var stadig Johan Frederik, ikke Ernst August, og han gav også efter 1660 sine nordiske frænder rig lejlighed til at beskæftige sig med hans foretagender. I 1665 døde Johan Frederiks broder Christian Ludvig til Celle, og efter den hannoveranske arvelov skulde den ældste broder, Georg Wilhelm, arve hans land, men Johan Frederik havde i forvejen stiftet en sammensværgelse med den afdødes officerer og embedsmænd, så at det i stedet blev ham, der bemægtigede sig landet. Ophidselsen var stor i hele Nordtyskland, og det truede med krig mellem brødrene. Men i Danmark glædede kongeparret sig over nyheden, og Frederik III sagde smilende (på Latin): „Ah! Ah! Vor kære hertug Johan Frederik er nu i besiddelse af byen og slottet. Lykkelige de, som besidder.“ (Forøvrigt et lille bidrag til datidens statsmoral). Kongen mæglede så mellem brødrene, så at Johan Frederik beholdt sin erhvervelse, og han bevarede også sin indflydelse hos sin søster og svoger. Hans rejser til Danmark fortsatte, og de medførte også fordele for ham af rent økonomisk art. Det må dog nok siges at være en overdrivelse, der vel skyldtes misundelse, når hans svigerinde, hertuginde Sofie, nogle år senere erklærede, at Johan Frederik i Danmark havde vundet i spil den nette sum af 108.000 rdl. Når man betænker, at dette var værdien af 100.000 tdr. korn eller af et fuldt udrustet lineskib, samt at Sofie Amalie som kgl. håndpenge for et helt år oppebar 50.000 rdl., står man øjensynlig over for en vældig overdrivelse. Men at opgive det rigtige tal er ikke muligt.

Frederik III.s død 1670 bragte den forandring i Sofie Amalies stilling, som allerede er nævnt, at hun måtte opgive sin bolig på slottet og bygge sig en ny, Sofie-Amalienborg. Men iøvrigt var hun ivrig for at bevare sin rang og stilling. Christian V var en god og føjelig søn, der stillede hende lige med sin ægtefælle, så at Danmark nu havde to dronninger. Men nogen politisk indflydelse havde hun heller ikke nu, og sønnens følelser over for hende er tydeligt afspejlede i en billet til Griffenfeld et år efter tronskiftet: „Gud være lovet, enkedronningen er i dag rejst til Hørsholm; så har jeg ej behov at høre: „Hvad er-et jeg hører?“(naturligtvis på tysk: Was hör ich nun?).

Også de to yngste døtre fløj nu fra reden; om Wilhelmine

Ernestine, som blev gift til Pfalz, siger hertuginde Sofie, at hendes afsked fra moderen skete „uden mange tårer“. En almindelig træthed synes at have behersket også de nærmeste ved dronningens udtømmelige aktivitet. Men i de ydre former fortsattes det gamle liv med pomp og pragt og i følelsen af stor værdighed. Residensen skiftede fra det ene slot til det andet (Hørsholm, Nykøbing, Sofie-Amalienborg), og store fester afholdtes stadig, når lejlighed dertil forelå. Sofie Amalie deltog også med samme levende interesse i landets skæbne, som da hun red på Københavns vold. Hun fejrede således sin søns fremgang i Nordtyskland og i de skånske landskaber. Men da hun kom over de halvhundrede, begyndte kræfterne at svigte. Der tales nu om rejser til udenlandske badesteder (Pyrmont), og hun var lænket til sin stol. Kun kortspil kunde nu oplive hende, og som den gode søn, kongen var, indfandt han sig en gang om måneden på Sofie-Amalienborg og lod hende vinde et halvhundrede rigsdaler. Den 20. februar 1685 blev hendes sidste dag.

Når man vil danne sig et samlet indtryk af Sofie Amalies personlighed, må man først og fremmest frigøre sig for alle af nutiden skabte værdidomme, thi netop på det punkt er sket en total forandring op mod vore dage. Alle forsøg på at anlægge en social vurdering må derfor komme til kort; alle bedømmelser ud fra det synspunkt, om hun opfyldte — eller ikke opfyldte — de krav, vi nu vil rette til en person i hendes stilling, må blive ubillige og utilfredsstillende. Sofie Amalie var ikke „folkets første tjener“; hun levede på en tid, da dette krav ikke var stillet, og kongedømmet opfattedes patriarkalsk som indstiftet af Gud og i hovedsagen med to pligter: at skabe retssikkerhed indadtil og at opretholde uafhængighed udadtil. Ved enevælden fik kongen ydermere hele den udøvende og lovgivende magt, og han bestemte selvstændig over de skatters brug, som han selv pålagde. Kongen var for folket den enebestemmende familiefader.

Det var denne enevældige magt, Sofie Amalie havde sat sig som mål for sig og sin mand, og hun levede efter dens krav, for så vidt det gjaldt arbejdet på at bevare landets uafhængighed. Mere tvivlsomt må det stille sig, når man tænker på Leonora Christines skæbne, om pligten til retssikkerhed i landets indre

stod hende lige så klar. Hendes hensynsløshed i sådanne forhold virker helt uhyggelig.

Vil man forstå den tids mennesker helt, må man også huske, at de var langt mere primitive end nu. Mindreværdskomplekser var ukendte; menneskene mente altid, at de var hvide som sne og sad inde med den fulde ret i modsætningsforhold til andre. De kendte derfor ikke til barmhjertighed, når de følte sig sikre i sadlen. Denne for os ubegribelige selvtillid (som Leonora Christine sad inde med lige så vel som Sofie Amalie) hang sammen med en naiv tillid til Gud, som man følte sig overbevist om, helt og holdent stod på ens side. Som kvinde opfyldte hun jo sine pligter ved at være en god hustru og moder; som dronning ved at repræsentere sit land på den værdigste og mest glansfulde måde. Hun var sine venners ven og sine fjenders fjende. Som en stor fremmed fugl flyver hun gennem vor historie, strålende af farver, men med hvast næb og skarpe kløer. Eller man får samme billede som af en pragtfuld panther, kraftfuld og smidig, men frygtindgydende, heldigvis adskilt fra os ved burets tremmer.

Matthias Moth

Af Aage Rohmann

Vest for torvet i Søllerød by ligger en gammel lystgård med den grundmurede hovedbygning fornemt tilbagetrukket bag store valnøddetræer, medens en bindingsværkssidebygning går helt ud til torvet. Det er *Mothsgård*. Sit navn har den efter den mand, der ejede den i tiden omkring år 1700, gehejmeråd Matthias Moth. Oprindelsen til gården var en mindre ejendom, som af enke-dronning Sofie Amalie var bevilget enken efter den kongelige livlæge Poul Moth, Matthias Moth's fader, og som benyttedes som lyststed. Som gården nu fremtræder, er dog i hvert fald hovedbygningen langt yngre end Moths tid. Kun en nøjere undersøgelse kan afgøre, om der i den nuværende gård er rester tilbage af den, som Moth behøede, og vi vil derfor ikke yderligere opholde os ved gården, men i stedet beskæftige os lidt med den mand, efter hvem den har sit navn.

Matthias Moth tilhørte en slægt, der efter en dog usikker slægtstradition oprindeligt stammede fra Østrig, men hvis stam-

fader skulde være kommet til Danmark sammen med Kristoffer af Bayern. Slægten kan dog ikke følges længere tilbage end 1500-tallet, da en Matthias Moth, tipoldefader til vor Matthias Moth, var i tjeneste ved Gottorphoffet og boede i Svavsted. Oldefaderen Poul Moth var kirurg og bosat i Flensborg. Også farfaderen og faderen valgte lægegerningen. Bedstefaderen, der ligesom sin bedstefader og sin sønnesøn hed Matthias, var livlæge hos de tyske kejsere Rudolf og Matthias, men forlod Wien på grund af sin protestantiske tro og nedsatte sig som praktiserende læge i hjembyen Flensborg, hvor flere medlemmer af familien boede. Faderen, dr. med. Poul Moth (f. 1600, d. 1670) var først læge i Flensborg, men under krigsurolighederne flyttede han til Lybek 1644; 1647 bosatte han sig i Odense, og her fødtes Matthias Moth den 27. marts 1649. Moderen, Ida Dorothea Bureneus, var borgmesterdatter fra Kiel. Men allerede året efter blev Poul Moth, der var en dygtig og meget anset læge, kaldt til København som hoflæge, og snart efter blev han livlæge hos kong Frederik III.

Matthias Moth blev student 1665 og valgte, slægtens traditioner tro, det medicinske studium. Han studerede først ved Københavns universitet, hvor han blev baccalaureus i 1666, dernæst ved forskellige udenlandske universiteter. 1667 kom han således til Leyden, og i 1670 er han i Paris, hvorfra han vendte hjem ved faderens død. Snart efter rejste han dog atter ud, 1673 var han igen i Leyden. Noget nærmere om hans studier vides ikke. Da han vendte tilbage til fædrelandet, nedsatte han sig imidlertid ikke som læge, men valgte at gå embedsvejen. Hertil bidrog muligvis den omstændighed, at hans yngre søster, Sofie Amalie Moth, var blevet kongens, Christian den Femtes, elskerinde (i 1677 blev hun udnævnt til grevinde af Samsø og som sådan — efter forbillede fra Versailleshoffet, Christian den Femtes ideal — anerkendt som kongens officielle maitresse). Matthias Moth kunde som følge af denne forbindelse regne med en god karriere, og han avancerede da også ualmindelig hurtigt. I 1675 blev han i januar assessor i Skatkammerkollegiet og i juli samme år stempelpapirforvalter, 1676 assessor i Danske og Tyske Kancelli, 1680 kancelliråd og kammersekretær for de norske sager, 1688 oversekretær for de norske sager og fra 1690 også for de danske sager i Danske Kancelli. Dermed var Moth faktisk Dan-

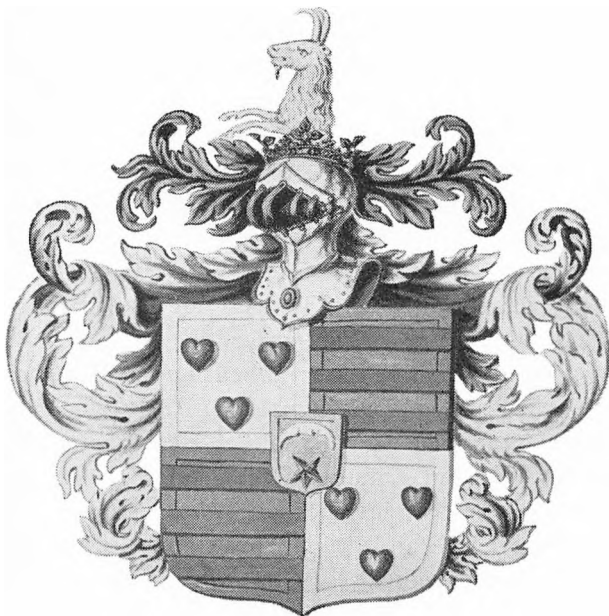
marks og Norges indenrigs- og justitsminister. -- Men ved siden heraf havde Moth mange forskellige hverv, der gav ham indflydelse på andre grene af statsforvaltningen. Han var medlem af den permanente Finanskommission af 1690 og den samme år oprettede Gehejme Finanskommission, kommissionen angående handelens fremme af 1690 og 1693, og den Store Kommission angående toldens bortforpagtning. 1693 blev han deputeret ved Hofetaten, 1694 deputeret i Generalkommissariatet for Land- og Søetaten. 1692 blev han medlem af Højesteret; samme år patron for det Kongelige Ridderakademi; 1694 meddirektør i Københavns vandvæsen, 1696 medlem af inspektionen for byens brandvæsen og belysningsvæsen; endvidere i dette år medlem af Politikommissionen, og i 1697 meddirektør for Børnehuset. Desuden var han fra 1688—99 direktør for det danske postvæsen, som kongen havde henlagt til sin søn med Sofie Amalie Moth, Christian Gyldenløve.

Det skulde synes uoverkommeligt for en enkelt mand at varetage alle disse hverv, men Moths arbejdsevne var fantastisk. Kunde han end utvivlsomt takke sin søster for, at han så hurtigt var steget til en af de højeste embedsstillinger i riget, så må det dog fremhæves, at han ikke var steget til en stilling, som han var uværdig til at beklæde. Moth var en endog ualmindelig dygtig og samvittighedsfuld embedsmand. Hans indlæg i de forskellige kommissioner var altid prægede af klogskab og saglighed og blev oftest fulgt. — Som postdirektør indførte han en betydelig forbedret postgang med faste afgangs- og ankomsttider og hurtigere postruter. Samtidig blev der draget omsorg for, at veje og broer, som posten skulde passere, blev holdt i stand. Der findes da heller ingen klager over postgangen fra Moths direktørtid, medens der, så snart han er borte, er idelige klager over forsinkelser.

Samtidig med sin embedskarriere avancerede Moth også på rangstigen. 1684 blev han virkelig etatsråd, 1692 justitsråd, 1695 gehejmeråd; i 1693 udnævntes han til ridder af Dannebrog. Allerede i 1679 blev han (sammen med tre af sine søstre) optaget i adelsstanden med ret til at føre følgende adelsvåben: skjoldet firdelt med blåt hjerteskjold, hvori en femoddet guld-stjerne under en nedvendt sølv-halvmåne. Det større skjolds første og

fjerde felt sølv med tre røde hjerter (2, 1) i, andet og tredje felt guld, hvori tre røde bjælker. På hjælmen, som er kronet, en til højre side opspringende halv gedebuk.

I 1676 indgik Matthias Moth ægteskab med Kirsten Aagaard, en datter af sognepræsten til Ørum, Viskum og Vejrum sogne

i Viborg stift, Anders Lauridsen Aagaard. Hustruen døde allerede i 1698. Der var i ægteskabet to døtre, hvoraf den ene ægtede etatsråd Poul Eggers til Basnæs, den anden baron Christian Güldencrone til Vilhelmsborg. Nogen søn til at føre adelskjoldet videre havde Moth ikke; men i 1698 blev hans søstersøn Poul Hald optaget i adelsstanden med navnet Moth (den senere amtmand Poul Moth) og med samme våben.

Med Christian den Femtes død 1699 fik Moths embedskarriere en brat afslutning. En af Frederik den Fjerdes første regerings-handlinger var at sætte sine egne folk ind. Matthias Moth afskedigedes fra alle sine embedsstillinger. Fra nu af og til sin død 1719 levede han tilbagetrukket som privatmand. Det er kun få efterretninger, vi har om Moths liv i dette tidsrum. Han blev

vistnok fortsat boende i den gård, han ejede ved Stormbroen i København, men har dog øjensynlig opholdt sig noget mere end før på sin landgård i Søllerød, hvor han foruden gården ejede kirken og den til kirken hørende Kirkeskov. I 1703 lod han nemlig indrette en lukket stol i Søllerød kirke, antagelig den, der senere blev omdannet til pulpitur. I 1704 købte han herregården Lerbæk i Hover sogn, Tørrild herred i Vejle amt, og kan som adelsmand findes nævnt til denne gård; men han synes ikke at have boet der. Denne gård gik senere over til hans svigersøn, baron Güldenchrone. — En stilling som medlem af direktionen for det Vestindiske og Guineiske Compagnie har han dog stadig varetaget. Da den unge teolog Johannes Rasch (kendt som forfatter af en bog om Guinea) i 1708 udnævnes til garnisonspræst ved Christiansborg på Guineakysten, er det Matthias Moth, der i spidsen for direktionen kalder ham. — Men hovedparten af sin tid viede han til videnskabelige sysler.

Matthias Moth var ikke blot embedsmand. Han havde også interesse for litteraturen og videnskaben. Selv var han en lærd og velstuderet mand, der havde samlet sig et betydeligt og udvalgt bibliotek. Og som statsmand benyttede han sin anseelse og indflydelse til at støtte videnskaberne, især studiet af Nordens historie og oldsager. Blandt dem, han således ydede støtte, kan nævnes Peder Syv, Thomas Bartholin den yngre, Peder Kylling, Jacob Winsløw og de to berømte islændinge Thormod Torfæus og Arne Magnusson. Thomas Bartholin nævner i sin tilegnelse til Moth af sit skrift *Antiquitatum Danicarum Libri III* denne som: „dig, hvem jeg næst Gud og Kongen skylder min lykke“. — Især var det dog det danske sprog, som havde Moths interesse. Modersmålets udvikling og anvendelse i digtekunsten lå ham på hjerte. Selv har han ydet et bidrag, idet han oversatte den latinske digter Ovids *Metamorfoser* (dvs. forvandlinger) til dansk i aleksandriner-versemålt. I fortalen siger han: „Jeg haffuer paa taget mig dette verk, deels for min egen tiidsfordriff, naar jeg var kied aff andre forretninger, deels ved mit exempel at opmuntre andre, som dertil ere dygtigere end ieg, at tage sig den umag at gjøre det samme; paa det, med tiden, saavel i voris, som andre folkefærs spraag, kunde læsis det gode, som de gamle Skribenter udi deris berømmelige verker oss haffuer efterladt,

og ei allene voris Danske spraag derved komme i bedre agt, end det hidindtil haffuer veret; men end og voris Danske folk, som ei haffuer lagt sig efter det Latinske, kunde læse aff deris arbeide, som mig efterfølger, hvad viisdom udi de gamlis skrifter findes“. — Han indrømmer, at der findes langt nyttigere bøger indenfor oldtidslitteraturen end Ovids „Forvandlinger“, men da det overstiger een mands kræfter at oversætte dem, så: „haffuer jeg keiset denne Poet, som ieg fra min Ungdom altid haffuer holdt aff“. Oversættelsen er et for sin tid ikke uheldigt arbejde, men den blev aldrig udgivet. Den findes i en renskrift af Moth selv i det Kongelige Bibliotek. Den stammer vistnok fra Moths tidligste embedstid, men han har senere foretaget en del ændringer i den. At det var hans mening, at den skulde trykkes, fremgår af, at han havde ladet stikke kobberne i folio til den. Disse kobberstik, der er udført af den her i landet arbejdende nederlandske kunstner Gerrit Valck (Gerhard Falck), findes nu i Kobberstiksamlingen i Kunstmuseet. Hvad grunden var til, at trykningen ikke blev foretaget, er ganske ukendt. Henved midten af det 18. århundrede forberedte Moths dattersøn, lensbaron Matthias Güldenchrone en udgave, men denne kom ikke i stand på grund af Güldenchrones død i 1753.

Det var imidlertid ikke som litterær forfatter, men som leksikograf, Moth skulde få varig betydning for det danske sprog. Han undfangede den plan at skabe en ordbog over det danske sprog og — hvad mere var — han gennemførte den. Efter en optegnelse i en af de folianter, der udgør hans ordbog, er materialet til den „Begynt i Jesu Nafn at samles paa d. 1. Martii 1680“. Ordstoffet er dels hentet fra ældre værker indenfor den danske litteratur, dels og især fra samtidens levende sprog. For at få et så fuldstændigt materiale som muligt, har Moth ikke alene selv samlet, men han benyttede sin embedsstilling til at pålægge bisperne både i Danmark og Norge at lade „præster på Landet, Skolers betienter, eller andre vor Danske spraags elskere“ gøre optegnelser til ordbogen og gennem bisperne indsende dem til Moth. Til tak for godt udført arbejde blev det så lovet, at de „fremfor andre skulde blifve recommanderede til befordring, om de ellers til det de søge icke ere udygtige“. Senere, efter Moths afsked fra embedsvirksomheden, ændredes løftet om belønning

til „at alle de som noget synderligt dertil contribuere haver, skal bekomme et trykt exemplar af ordbogen.

Af en bevaret skrivelse til bisperne ses det, på hvor bredt et grundlag Moth byggede sin ordbog. Der skal anvendes den størst mulige flid på indsamling ikke blot af selve gloserne (både de almindelig brugte og „de som icke bruges uden af gemeene folk“) med deres egentlige og overførte betydninger, men også af stående udtryk og talemåder. Især skal man „sanke alle de nafne, som skibsfolk, handverksfolk, bønder etc. bruge til deres reedskab“, så vel som navne på fugle, fisk, planter o. s. v. Desuden sådanne ord, som er ejendommelige for vedkommende sogn eller herred. — Det, Moth ønskede samlet til brug for sin ordbog, var hele det danske og norske sprogs ordforråd, omfattende både skriftsproget og det dannede talesprog, fagsprog, vulgærprog og folkesprog. Tilvejebringelsen af en så omfattende samling kunde naturligvis kun blive et fromt ønske. Af håndværksfagernes ordforråd blev det kun en meget lille del, Moth fik samlet. Og hvad angår specielle dialektord, „besynderlige ord, som de andre herreders eller sogners indvånere ikke bruge“, og som han havde bedt om „med flid“ at få samlede, så blev det kun beskedne samlinger, han fik. Men det er dog al ære værd, hvad der opnåedes.

Det lykkedes Moth at få et samarbejde i stand med en mindre kreds af sproginteresserede indenfor præstestanden, der dels samlede ord i al almindelighed, dels påtog sig at udarbejde ordbogsudkast for visse bogstaver. På et bevaret blad er der (dog ikke skrevet med Moths hånd, men med en sekretærhånd) givet karakterer for en række af disse bidrag, som om det var skoleelever, der fik deres opgaver bedømt. Kun een af medarbejderne opnår at få ug (optimum), hr. Hans i Løsning, det vil sige den lærde præst Hans Olufsen Nysted. De fleste får „godt“ (bonum); men nogle får kun „mådeligt“ (mediocriter). Ja, et bidrag fra præsten Pontoppidan i Års får på dansk bedømmelsen „duer intet“, og samme bedømmelse på latin får et bidrag indsendt af biskop Braem i Århus. Stort bedre går det ikke biskop Gerner i Viborg, der (også på latin) får „mådeligt på grund af ordsprogene, resten duer intet“.

For Moth og hans samtid var det en selvfølge, at de til Sverige

afståede skånske landsdele hørte med til det danske sprogområde. Men her var Moth jo afskåren fra ad embedsvejen at skaffe sig medhjælpere. Det var imidlertid så heldigt, at en af hans medarbejdere var skåning, præsten Peder Winsløw i Præstø, der vides at have udarbejdet et, desværre tabt, skånsk leksikon. Fra ham har Moth måske de, for øvrigt få, ord, der i ordbogen betegnes som skånske.

*Allermindesten Danigste Ego Eimner
Matthias Moth*

Så længe Moth sad i sine embedsstillinger, har han næppe kunnet få megen tid til at bearbejde det samlede materiale, men i tiden efter hans afskedigelse synes det at have været hans kæreste og i hvert fald for det sidste tiår af hans levetid så at sige hans eneste syssel. Af forskellige notitser rundt om i det efterladte værk ses det, at han har arbejdet på det omtrent til sin død. Når man ved, hvilket trættende og tålmodkrævende arbejde det er at skrive en ordbog, forstår man til fulde, hvad det er for et kæmpeværk, Moth her har præsteret. Talrige ordbogsforfattere verden over har i deres fortaler udøst klager over det langvarige og trælse slid, deres arbejde har været. At også Moth har haft denne følelse, fremgår af, at han foran i sin sidste udarbejdelse af ordbogens begyndelse har sat et bekendt latinsk vers af Joseph Scaliger (1540—1609) med følgende gengivelse:

„Naar for ugerning een paagribes, bastes, bindes,
Og til fortiente straf af dommeren tilfindes,
At trælle sig ihjel, hvad skal ham legges paa?
At straffen hand tilgafns kand føle og udstaae.
At gaee paa holmen, og med hiulbør steen at sanke,
At gaee i hiergverk og metallet ud at banke,
Fra morgen indtil nat, og nyde brød og vand,
Er det den største straf, som nogen fange kand?
Nei! lad ham legges paa, en glosebog at skrive:
Det arbeid vil ham meer at tage vare give
End hvad til plage kand for kroppen tænkes op.
Den største straf er den, som plager sind og krop.“

Moth gennemførte imidlertid arbejdet og sluttede det med den på een gang stolte og dog beskedne

„Beslutning (o: afslutning) til læseren.

Nu har jeg endt et verk, som Jupin*) ei kand hade**),
Ei ild, ej fiende vold, ei elde kand beskade.
Mig en stormegetig hand det arbeid lagde paa,
Guds naades hand mig hjalp at skille mig derfra.
Om det behage kand til dem som det vil læse,
Saa skal de have tak. Hvis ikke, vil jeg blæse
Af deres bidske tand, indtil de bedre gør;
Og da skal deres flid jeg ære, som jeg bør.
Om nogen synes, at det kunde bedre være;
Hand vide maae at jeg herved ei søgte ære.
Jeg gerne vil tilstaae det ei fuldkommen er,
Men vis mig, hvor mand det, som er fuldkommen seer.
Hvert arbeid har sin feil. Dog vil jeg mig formode,
At læseren ved ont at skille fra det gode,
Og tage gunstig op, at ved en enlig mand
Det svare tunge verk er bragt i denne stand.
I fulde seksten aar af mig herpaa er skreven,
I andre to gang fem herpaa er samlede bleven.
Den umag, jeg har haft, skal ei fortryde mig;
Naar noget, om ei alt, maae kun behage dig.“

Det blev imidlertid kun i håndskrift, Moths ordbog blev færdig. Trykt blev den aldrig. Oprindeligt har det vel været tanken, at kongen skulde bekoste udgivelsen. Det er ikke tænkeligt, at Moth eller nogen anden privatmand kunde eller vilde have udrædet de store pengesummer, et sådant værk vilde have fordret. Alt, hvad der blev trykt, var to til forskellige tider udsendte

---

*) Jupin, d. v. s. Juppiter, Romernes hovedguddom. Når Juppiter optræder her, skyldes det, at Moths „Beslutning“ er skrevet med Ovids slutning i Metamorfoserne som forbillede. Det pågældende sted lyder i Moths egen oversættelse således:

„Nu haver jeg et verk fuldkommen bragt til ende,
Som ikke Jupiter med torden udi hænde,
Ei to gang hærdet staa, ei lue-ild, ei vand,
Ei ælde, som alting fortærer, øde kand.“

Det er kun i de to første verslinjer, Moth efterligner Ovid.

***) hade, d. v. s. gøre skade, ødelægge.

foliosider som prøve på værket. Moths efterladte ordbogsarbejder, der fylder 60 bind i folio, opbevares nu i det Kongelige Bibliotek i København.

Ordbogen foreligger i to redaktioner. Førstereaktionen er fra år 1700 og de følgende år indenfor første årti af det nye århundrede. Den har nærmest form af en kladde, da der stadig er føjet nye ord og ordbetydninger til. Ordningen er alfabetisk, og geografiske navne er taget med mellem det almindelige ordforråd.

Men Moth har åbenbart ikke været tilfreds med denne form; thi straks efter at den er ført til ende, er han gået i gang med en ny redaktion, hvor meget nyt er kommet til. Værket deles nu i to dele eller „parter“, som Moth kalder dem. Den første del omfatter det egentlige ordbogsstof; den anden del er nærmest, hvad vi kalder et konversationsleksikon. I den egentlige ordbog anføres ordene med angivelse af højning, brug og betydning, belyst ved en fylde af sætninger fra den almindelige sprogbrug, af mundheld, ordsprog o. lign. Til alt er der føjet latinsk oversættelse efter tidens skik. Foruden de egentlig danske ord er der også medtaget en del sær-norske; ja, endog islandske og oldnordiske ord findes. Af de i Moths materiale bevarede dialektsamlinger fremgår det, at adskilligt ikke er medtaget, uden at det ses, efter hvilket princip dialektord er medtaget eller udeladt. -- Fremmedord medtages i almindelighed ikke i den egentlige ordbog, men er flyttet til „anden part“, konversationsleksikonet.

I denne anden ordbogsredaktion er ordene ordnede etymologisk, således at de sprogligt sammenhørende ord, de beslægtede ord, samles i grupper; f. eks.: under udsagnsordet *fare* anføres artiklerne *befare*, *forfare*, *Fardag*, *Farvand*, *Farvel*, *Fart*, *Færge*, *Fær*, *færdes*, *Færdsel* o. s. v. På alfabetisk plads er der så sat henvisning til det ord, under hvilket man skal søge. — Men etymologi er en farlig videnskab, der let frister til konstruktioner. Og selv om Moth i almindelighed holder sig på sikker grund, er der indløbet enkelte slemme misforståelser. I førstereaktionen har han for eksempel medtaget det oldnordiske ord *lofdungr*, fyrste; der anføres: „*Lofdunger*. Er hos gamle poëter, en konge“. Dette er i anden redaktion blevet til: „*Dunger* [en] Er en herre. *Dominus*. En loudunger. *Dominus legis* ∴ *Rex*.“ — Moth har altså opfattet ordet som en sammensætning, hvis før-

ste led er ordet *lov* (lex), og så konstrueret et ord „dunger“. — I sammenligning med dette må det jo siges at være ret uskyldigt, at ordet „hös“ (der anføres som intetkøn og angives som skånsk) med sammensætningerne „svine-, lamme-, kalve-hös (= hoved) er anbragt under „Hoved“, med hvilket ord det kun har betydningsberøring og fælles begyndelsesbogstav. Slige ting er imidlertid kun ubetydeligheder i sammenligning med den rigdom af oplysninger, ordbogen rummer om samtidens sprog. — Desværre er bindene P og R af denne redaktion brændt i 1807, så for disse to bogstavers vedkommende er brugere af ordbogen henvist til at benytte førsteredaktionen.

Den anden del af leksikonet er, som nævnt, nærmest et konversationsleksikon. Her gives oplysninger om geografiske, medicinske, zoologiske, botaniske, mytologiske o. s. v. navne og ord. Desuden opføres her en del fremmedord med forklaringer. Moths studium af medicinen mærkes i de omstændelige anatomiske redegørelser og oplysninger om sygdomme og kure derimod. Ligeledes i beskrivelserne af planterne og deres vokseforhold. Botanikken var dengang nærmest et bifag under medicinen.

Foruden denne den egentlige danske ordbog har Moth efterladt sig en samling af ordsprog. Endvidere en latinsk-dansk ordbog, bestående af latinske ord i alfabetisk orden med anførelse af de ord i hans danske ordbog, hvortil de er benyttet som forklarende oversættelse.

En ejendommelighed ved Moths ordbog er det, at han ikke fulgte den — ganske vist uhyre varierende — almindelige skrivemåde, men indførte en ny retskrivning af egen opfindelse. Der skrives ikke dobbelte selvlyde for at angive længde, men anvendes i stedet rigeligt med accenttegn. Han skriver f. eks. *bên*, *stên*, *gûld*, *låg*; *å*-lyden skrives *â*: *râd*, *gâ*, *pâ*. Bogstaverne *c*, *q*, *x* og *z*, der var almindelige i datidens skrift, afskaffes helt. Han skriver *rekke* (for *recke*), *sitrôn* (citron), *kvinde* (for *qvinde*), *hekse*, *vokse* (for *hexe*, *voxe*), *spids* (for alm. *spitz*). Også geografiske navne „fordanskes“. Dette sker dels ved oversættelse: Den franske provins *Isle de France* bliver til „Franske-Ø“, *Boden-See* til „Bund-Sø“, *Spitzbergen* til „Spidsbjerg“, den franske ø *Saint Jean* og den spanske *San Juan* bliver til „Sant Hans Ø“; „*Jettebjerg*“ er *Riesenberg* (Riesengebirge); „*Nyeborg*“ står for

både Neufchâtel, Newcastle og Neuenburg. Dels kan de skrives med en slags efterligning af udtalen, f. eks. Skesterfield ∴ Chesterfield, Roskefukot ∴ Rochefoucault, Skarleroa ∴ Charleroy, Skevrøse ∴ Chevreuse, Skoinville ∴ Joinville. — Det kunde blive svært nok at finde den artikel, man søgte, i Moths leksikon, selv om den udenlandske stavemåde selvfølgelig er angivet ved siden af. Moth har da også afhjulpet denne kalamitet ved at udarbejde en „Fortegnelse på alle fremmede landbeskrifnings ord med dansk og latinsk forklaring“. Denne indeholder alle de geografiske navne efter den fremmede skrivemåde, med Moths danske gengivelser.

Moth skulde som nævnt aldrig se sit værk udkomme. Allerede mens han sad og arbejdede på sin ordbog, var der af den kendte Fr. Rostgaard påbegyndt en anden stor ordbog efter delvis andre principper. Det blev denne, der kom til at danne grundlaget for Videnskabernes Selskabs Ordbog, hvis første bind udkom i 1793, det ottende og sidste først 1905. Endnu medens Rostgaard var i færd med udarbejdelsen af sin ordbog, udtalte Laurids Thura i et brev til Rostgaard, at den bedste løsning vilde være en forening af Moths og Rostgaards arbejder. Det blev på en måde det, der skete ved udgivelsen af Videnskabernes Selskabs Ordbog. Kongen havde i 1753 købt Moths ordbogsarbejder og stillet dem til rådighed for „det danske Lexikon“, som Jakob Langebek var sat til at udarbejde på grundlag af Rostgaards ordbogssamling, men som først blev til virkelighed, da Videnskabernes Selskab overtog udgivelsen. Men Videnskabernes Selskabs Ordbog optager langt fra hele Moths ordforråd. — Også Kalkars Ordbog til det ældre danske Sprog har i høj grad øst af Moths ordbog, ligesom den har været af stor betydning for den nu 1919—54 udkomne store Danske Ordbog. Men udtømt den har ingen. Endnu må den, der vil studere ældre dansk sprog, stadig ty til Moths eget værk. Også for kulturforskeren er der meget at finde i Moths ordbog. Talrige artikler er udformet som små kulturelle redegørelser.

Vi har i det foregående lært Matthias Moth at kende som embedsmand og som videnskabsmand; men hvordan var han som privatmenneske? Ja, kilderne til kendskab herom er få. Af forskellige steder i hans ordbog fremgår det, at han i religiøs hen-

seende havde den obligate protestantiske fjendtlige indstilling mod pavekirken. Og overfor hvad vi nu kalder overtro, indtager han den oplyste mands kritiske skepsis. Folketroens fænomener omtales i vendinger som „efter gemen mands tro“ eller „som gemen mand mener“. Skepsis overfor trolddom og heksekunster viste han også i sin stilling til den bekendte besættelsessag fra Thisted. Det var efter anmodning fra Moth, at Arne Magnusson i 1699 udgav Beretning om Besættelsen udi Thisted, hvor hele sagen opfattes kritisk rationalistisk, og beretningen er præget af skepsis overfor al slags overtro.

Vi kender meget lidt til Moths private liv, ved ikke hvem der udgjorde hans omgangskreds eller var hans venner. Torfæus udtaler vel i et brev til Arne Magnusson, at når han undtog det kongelige hus, var der intet menneske i verden, han elskede højere end Moth. Men sammenstillingen med det kongelige hus viser, at det er den formående beskytter, ikke vennen, han ser i Moth. Af brevveksling fra Moths hånd kendes kun embedsskrivelser og breve vedrørende ordbogsarbejdet. Han har åbenbart i mangt været en enspændernatur. Hvor han skulde dele et tjenstligt arbejde med andre, udfører han selv det hele eller det væsentligste og skubber derved i nogen grad de andre til side. Christian den Femtes historiker Riegels fortæller: „Moth allene parapherede alle Kongelige Breve, og det i alle Sager, saa at Luxdorph (der var den anden Over-Secretair i Cancelliet) intet beholdt for sig selv at forrette“, og: „I de danske Cancellisager var Geheimeraad Moth den, der ene styrede“.

Arne Magnusson bruger i sin dedikation til Moth af sin udgave af *Chronicon Siallandiæ* (1695) mange hædrende ord om ham. Selv om man skal vogte sig for at lægge for meget ind i den tids lærdes dedikationer til deres beskyttere, er det dog næppe tomme fraser, når han i smukke udtryk omtaler Moths beskedne ulyst til at høre endog den mest fortjente ros, og den hjertensgodhed (*innata animi bonitas*), som alene var hans drivfjeder til at understøtte og forfremme dem, der kunde trænge til at nyde godt af hans hjælp. Arne Magnusson fortsatte forbindelsen med Moth også efter dennes fald.

En vis skyhed for at træde frem for offentligheden har Moth åbenbart næret. Et udslag heraf er det vistnok, når han ikke

sætter sit eget navn på oversættelsen af *Metamorfoserne*, men det let gennemskuelige anagram Thomas Hittam. Heller ikke i sin ordbog sætter han ved dens slutning sit navn, men derimod

„*Et gette rim.*“

Tag tolf, en, atten, atten, syf og otte, en og sytten,

Saa femten; dertil atter en, og dertil atter nitten.

Saa elve, otte, dertil tolf, og fiorten, atten, syf.

Leg alle sammen: stæl mig bort, snap til, snap lille tyf.“

Sætter man i stedet for tallene de tilsvarende bogstaver i alfabetet, idet c og q udelades som fremmede for det danske, får vi: Matthias Pauli Moth.

Skønt Moth en tid var en af rigets mægtigste mænd, kendes intet billede af ham, udover at han er med på Jaques d'Agars Højesteretsbillede fra 1697 (på Rosenborg, udsnit, se foran!). Men han har selv tegnet et billede af sig i sit studerekammer mellem sine kære bøger i følgende fordringsløse lille digt, der efter hans død blev fundet mellem hans papirer:

Her i dette lille kammer
Er ieg fri for larm og klammer,
Her betænkes, hvad ieg er,
Hvad ieg veed, det prøves her.

Her omkring mig staar propheter,
Philosopher og poëter,
Jøder, Græcher er mig nær,
Jeg kun dog alene er.

Spør ieg een af disse herrer,
Hver af dem mig villig lærer,
Tier ieg, de det og gjør,
De kun taler, naar ieg spør.

Bort da verden, lad mig være,
Her min siel kand viisdom lære,
Viisdom bedre er end guld,
Verdens skatter er kun muld.

Her i det stille kammer skabte Matthias Moth med uhyre flid det værk, som for stedse vil sikre ham en plads i den kreds af mænd, hvis navne altid vil mindes for deres indsats i arbejdet for forståelsen af og kendskabet til modersmålet.

Prøver på Moths kulturhistoriske oplysninger til ordbogen:

BYG / en / Kaldes en klæder tvet, som skêer således. 1) legges klæderne i blød i rênt koldt vand i ên, to eller tre dage, ligesom de er skiden til. 2. legges de i bygesåen eller tynden, på et korter nær bredden. Så legges over tønden et klæde, opfyldt med aske, og derpå slaes hêd lou, indtil tynden bliver fûld. Og når den har ståen nogle timer på klæderne, tappes den af, og gøres hed igen, og slaes atter på asken, indtil tynden bliver fuld, så tappes den atter af, hedes, og slaes på asken igen, og det til ni gange, lige som klæderne er skidne til. 3. tages de bygede klæder af tønden, gnides imellem henderne, og banks skarnet af med en terskel, så skylles de i rênt vand, vries op, og lørres enten hiemme eller på blegedammen.

(Som eksempler på sprogbrugen anføres:)

klæderne er på bygen. at legge klæder på bygen.

tôe til bygs. toe fra bygs.

DRILLERIM

Fisseltud, bær visken ud, rumpen fuld af knappenåle. Er smâe drenges sang, i deris laug, for at bespotte den, som sladderer.

FINGRENES NAVNE

Tommelfinger, Tommel, l. Tommeltot.

Pægefinger, l. Slikkepot.

Mellemfinger, l. langlas, langmand, l. langslang.

Gûldfinger, l. guldbrand, l. stakked Mads.

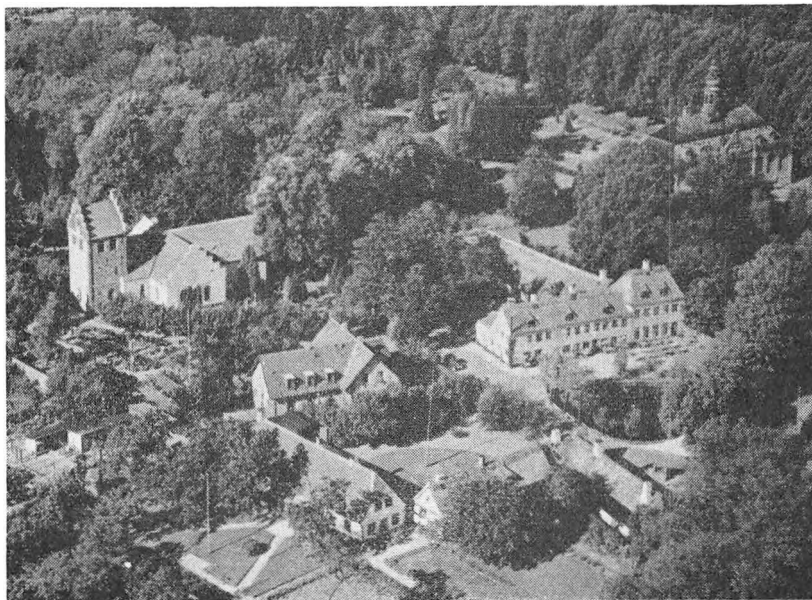
Ørefinger, l. fingerling, l. lille gôd dannemand, l. lille Per Jensen.

HEL / en / Er holdt af de gamle for den afgûd Lokes datter, som af ham blev giôrt til Helvedes dronning for at regere over de døde. Og er gemên mand endnu i den vantro, at hun lader sig til syne imod stôr død.

... Hand har given Hel en skeppe hafre. siges om den, der er kommen op af en dødelig sygdom.

HEL-HEST / en / skal, efter gemên mands overtro, være en hest med tre bên, som Hellen rider på, imôd stôr død.

HEL-RAKKE / en / Har de gamle trôedt at være en fugl med et stôrt hoved, ubevægelige øien, et krumt neb, grâe fêr, krumme og hvasse kløer, hvilken skulde lade sig sêe, imôd stôr død, og flyve omkring om natten, og skrige gresselig.

Lufifotografi

Eneret M. Funch

Lidt om Mothsgård

Af Bjørn Fabricius

Mothsgårds historie før matrikulerings indførelse 1660 fortaber sig i det dunkle. Vi ved, at den største del af Søllerød sogn var fæsteland under kronen og, efter Dronninggårds oprettelse, dronning Sofie Amalies ejendom. Således havde hun som enke-dronning to gårde af Søllerød bys fem, og heraf skænkede hun den ene til livlæge Poul Moths enke, Ida Dorothea Bureneus. Hvorvidt fru Moth nogensinde tog ophold herude, ved vi ikke, thi i 1682 nævnes, at gården var udlejet til krudtmester Jacob Wasmer. Doktorinde Moths død 1689 førte gården over på hendes fjerde barns, oversekretær Matthias Moths, hænder, og som nævnt i den foregående artikel ved vi, at han i perioder har opholdt sig meget her.

Selv om gårdens udseende på det tidspunkt er ukendt, kan vi dog formode, at visse dele af den nuværende gård stammer fra

---

På billedet: Søllerød by, i forgrunden Mothsgård. ♡

den tid. Hovedbygningens nederste dele, kældrene og murene er af så gammelt et præg, at de udmærket kan være fra det 17. århundrede, men de har selvfølgelig gennemgået store forandringer i de forløbne år. Således er naturligvis vinduer og døre samt ruminddelingen ændret. Den ældste kendte beskrivelse er ca. 100 år yngre, men efter tidens stil og den tilliggende jords størrelse må gården have været en lystgård beregnet til beboelse, med have og uden avling. Foruden havearealet ejede Matthias Moth Kirkeskoven og fik vel derigennem brændsel både til denne gård og gården på Slotsholmen i København, ved det nuværende ridehus' nordvesthjørne (solgt 1731 til kongen af den næste ejer, revisor Rasmus Kjeldsen, for 14.000 rd. kur., da det andet Kristiansborg skulde bygges).

Vi må altså tænke os, at her har Matthias Moth, nu en mand på omkring 40 år, gift med den omtalte præstedatter Kirsten Aagaard, levet med sine to små døtre, den ene, Sophie Amalie (1682—1740), senere gift Eggers, den anden Amalie Margrethe (1683(?)—1755), der blev gift med Christian Guldencrone (fire andre børn døde som små); og her har han modtaget besøg af sine søskende, hvoraf især den berømte Sophie Amalie har stået ham nær.

Der er næppe nogen tvivl om, at en del af den kongelige velvilje mod Matthias Moth, hans store dygtighed ufortalt, skyldes hendes forhold til majestæten. Hun var født den 28. marts 1654, og som kronprinsens afholdte lærers smukke datter var det naturligt, at der tidligt opstod et venskabsforhold, der senere udviklede sig til en lidenskabelig passion. Kort efter sin tronbestigelse 9. februar 1670 og Poul Moths død den 6. maj valgte kongen den kun 16-årige skønhed til sin „maitresse de titre“, et forhold, som i høj grad begunstigedes af hendes ærgerrige moder, doktorinden, og absolut ikke vakte uvilje hos kongemoderen Sofie Amalie, som åbenlyst beskyttede den Mothske familie. Men skønt Sophie Amalie derved blev en af rigets første damer, har man intet kendskab til, at hun kom til at spille nogen politisk rolle. Hun har udelukkende set det som sin opgave at give kongen den kærlighed, som han ikke fandt i det kongelige ægteskab. Følgerne af dette forhold blev en række børn, som i intelligens og skønhed kunde måle sig med de bedste, og som med dygtighed bestred

de højeste embeder i staten. Selv blev hun hædret med grevepatent den 31. december 1677 og titlen „grevinde af Samsø“, idet kongen, efter Griffenfeldts fald, den 1. juni 1676 havde tilskødet Sophie Amalie Moth hans grevskab Samsø; samtidig resolveredes, at hendes titel skulde være „saa fuldkommelig som hun af 4 Aner paa fædrene og mødrene Side født og baaren Grevinde var“, altså med en art „tilbagevirkende kraft.

J. Barbette

Frederiksborg

Sophie Amalie Moth

Miniature

Hendes våbenskjold var firdelt med et indadbuget sølvkors, belagt med et grevekronet rødt hjerteskjold, hvori en kronet, svømmende hvid Svane med guldkrone om halsen (grevskabet Samsø); 1. og 4. felt var blå med to over hinanden liggende, kronede guldløver; 2. og 3. felt var tværdelt, øverst rød bund, hvori en åben guldkrone, nederst på guldbund et større rødt hjerte omgivet af 8 mindre hjerter. Skjoldet bærer en grevekrone og omgives af palmegrene, sammenbundet af en blå sløjfe.

Foruden Samsø skænkede kongen hende rigelige pengegaver, og økonomisk som hun var, erhvervede hun sig herfor yderligere jordegods: Jomfruens Egede ved Fakse (allerede 1674), Schönweide og Rixdorf ved Pløen i Holsten (1682) og en gård i Slotsholmegade i København (dav. Matr. No. 95 A-F, samlet $1\frac{1}{2}$ 1671 — $\frac{2}{3}$ 1692), måske en del af den grund, hvorpå det württemberg-ske palæ kom til at ligge i det 18. århundrede.

Sophie Amalie Moths børn med Christian den femte blev hurtigt godkendt ved hoffet og nød stor ære. Ifølge traditionen fra Frederik den tredie kom de alle til at bære navnet Gyldenløve

($\frac{1}{4}$ 1679), og ved patent af 4. maj 1695 bestemtes, at „de Gyldenløvers Børn og Afkom“ skulde føre grevetitel og navnet Danne-
skiold, således at Frederik den tredies afkom med Margrethe
Papen hed Danneskiold-Laurvig og Christian den femtes med
Sophie Amalie Moth Danneskiold-Samsøe.

Sophie Amalie Moth fik ialt seks børn: *Christiane* Gyldenløve
($\frac{7}{8}$ 1672— $\frac{1}{2}$ 1689), som blev gift 1686 i huset i Slotsholmsgade
med statsholderen i Slesvig og Holsten, general, lensgreve Frede-
rik Ahlefeldt (1662—1708). *Christian* Gyldenløve ($\frac{3}{8}$ 1674— $\frac{16}{8}$
1703). *Sophie Christiane* Gyldenløve (1675—1684). *Anna Chri-
stiane* Gyldenløve (1676— $\frac{11}{8}$ 1689) var trolovet med Christian
Ditlev Reventlow (1671—1738), storkanslerens søn. *Ulrik Chri-
stian* Gyldenløve ($\frac{2}{8}$ 1678— $\frac{8}{12}$ 1719). Sidst en datter (1682—84).

Af disse børn døde døtrene alle i en meget ung alder, men skønt
heller ikke sønnerne blev gamle (29 og 41 år), nåede de dog at
gøre sig berømte ved deres mange gode evner.

Sønerne kom tidligt i huset hos deres farbroder, den store
Ulrik Frederik Gyldenløve, statholderen i Norge, og i hvert fald
Christians tilværelse i drengene er klart belyst i den kendte
livsskildring af hans lakaj Matthias Skaanlund („Gyldenløves
lakaj“ i Clausen og Rist: *Memoirer og Breve XVII*). Skaanlund
fortæller deri om drengens opvækstår, om deres mange rejser
og ophold i udlandet, for at drengen, når han blev voksen, skulde
kunne træde ind i de stillinger, han allerede som lille blev udset
til. Man har her en stor forskel i synspunkterne dengang og i
vore dage. For at skaffe penge til drengens opdragelse anviste
kongen ham indtægterne af stiftamtmandsembedet i Bergen
(1678—89) og generalpostamtet i Norge (1681—85). Fra 1690
gik han helt over til den militære løbebane og viste her så store
evner, at han med virkelig dygtighed fra 1697 kunde bestride
stillingen som højstkommanderende over Milicen. Han deltog
med hæder i flere store kampe på de europæiske slagmarker, end
han blev år gammel, men på en rejse til Holsten med kongen
1703 blev han i Odense angrebet af kopper og døde der den 16.
juli. Han var i 1696 blevet gift på Københavns slot med Charlotte
Amalie Danneskiold-Laurvig, datter af Ulrik Frederik Gyldenløve,
hans „plejefader“. Hun døde allerede 1699 i barselseng, og Chri-
stian giftede sig derefter 1701 med den 26-årige Dorothea Krag,

enke efter general-admiral Jens Juel. Med hende fik han to sønner, den lærde bogsamler Christian (1702—1728) og Frederik ($\frac{1}{11}$ 1703— $\frac{18}{7}$ 1770), den berømte fornyer af marinen og „Dokken“s grundlægger. Gennem ham knyttedes båndene igen mellem den Mothske familie og Søllerød, idet han 1. august 1740 erhvervede skøde på Søllerødgård, hvor han byggede det prægtige slot,

Fr. Britze

Adelsårbogen

Vabenskjold for Sophie Amalie Moth,
Grevinde af Samsøe

som igen trak de kongelige gæster til vort sogn. Der vil være grund til at tage denne ejendoms historie op til særlig behandling i et senere hefte af Søllerødbogen, og vi vender derfor tilbage til Sophie Amalie Moths anden søn, Ulrik Christian Gyldenløve. Også til hans uddannelse afsatte kongen betydelige pengesummer; 1684 fik han indtægterne af amtmands- og 1688 stiftbefalingsmandseembedet på Island og fra 1685 af generalpostamtet i Norge. I modsætning til broderen søgte han ind i admiralitetet og blev efter Jens Juels død den højstbefalende i flåden. I 1709 land-satte han 16.000 mand i Skåne og deltog 1710 i slaget i Køge bugt.

Han giftede sig 24. oktober 1708 med Charlotte Amalie Krabbe (1689—^{25/8} 1709), hvilket ægteskab var barnløst.

Sophie Amalie Moth levede indtil kongens død 1699 meget på sine godser, men trak sig derefter helt tilbage fra hoffet og nedsatte sig på sit yndlingsgods „Jomfruens Egede“, hvor hun døde den 17. januar 1719. Kun eet barn overlevede hende og blot i 11 måneder, ligesom kun een af hendes søskende, Matthias, og han kun i 2 måneder.

Vi må tænke os, at den gode Matthias Moth ikke blot har modtaget sin søster Sophie Amalie, men også hendes børn og eventuelt børnebørn herude i Søllerød, og vi har nu set et udvalg af familien, blandt hvilke vi kan tænke os Matthias Moths gæster.

Det er troligt, at han har beholdt gården til sin død den 19. marts 1719.

Da Frederik Danneskiold-Samsøe i 1740 erhvervede ejendommen Søllerødgård, havde han samtidig fået Mothsgård og afhændede 1755 begge gårde til geheimeråd, greve og minister Frederik Ludvig Dehn (1697—1771), „en venlig, paalidelig og behagelig Mand“, som allerede 1757 frasolgte Mothsgård til købmand Johan Heinrich Peter Meyer og hans søn Johan Christopher Meyer. Disse beholdt den til 1768, da fhv. Assistentensforvalter Peter Holm fra Vestervold i København fik den tilskødet. Han var gift med kandestøberdatteren Karen Jørgensdatter Wising, med hvem han havde mindst fire børn, Jørgen (1758), Lars (1759), Christian (1762) og Johan (1765). I modsætning til de tidligere ejere, som eventuelt boede her om sommeren eller snarere lejede gården ud til landligere, boede Peter Holm her virkelig til 12. september 1791, da vi ser, at den går over på andre hænder, nemlig koffardikaptajn Johannes Rosenqvist († 1812). Han var født ca. 1750 og gift med Sophie Cathrine Eylitz (fra Holtegård?). Deres datter Cathrine Birgitte var født ca. 1780 og har næppe sat huset på den anden ende, så den gode søulk har savnet bølgen den blå og har derfor glædet sig ved at få den unge koffardikaptajn og brygger Andreas Leisner til lejer. Hans ægteskab med Athene Amalie Wiese var, i hvert fald ved folketællingen 1801, barnløst. Den 13. juni 1803 overtog han et stykke af haven, måske den gamle kaptajn er blevet ked af den megen graven i urterne.

I perioden 1810—11 køber justitsråd Daniel Koefoed (1759—1840) Mothsgård med nogle omkringliggende småstykker. Han var søn af konferentsråd, direktør i Generalpostdirektionen, direktør i Det militære Uldmanufaktur og Tugthusene Hans Koefoed og selv direktør for Uldmanufacturen, Tugthusene og Nationalbanken. I sit ægteskab med Johanne Petronelle Schow fik han 7 børn, hvoraf 2 sønner blev assistenter i Nationalbanken. Det har været en skøn tumleplads for de mange unge. I denne families eje forblev gården i 30 år til 1841. Til 1846 ejedes den af havnekontrollør Thomas Nielsen Møller, der afhændede den til tømremester Frederik Harup, som igen 1852 solgte til kroværtens enke Bolette Petersen.

Gennem denne senere del af århundredet udlejedes den største del af gården, og i 1855 kan vi se, at foruden enken Bolette Petersen bor her tre familier, hvoriblandt „Litteratus“ Jens Anders Thorvald Bonaparte Rasmussen, 24 år, og hustru Clara Knudsen, 21 år. Denne nu ukendte skribent var en for sin tid ejendommelig forfatter af en noget tragisk tilbøjelighed. Født 1832 i København som søn af rugbrødsbager og grosserer Jens Rasmussen drager han som frivillig 16-årig med i krigen 1848—50. Noget eventyrblod har han vel haft i årenerne, thi hans et år ældre søster Dorteia er født i New York. 1854 bliver han viet i Garnisons kirke til jomfru Clara Knudsen fra Store Kongensgade, men har da allerede en litterær produktion bag sig, skrevet under pseudonymet Theobald Rieseau. En af de første noveller „Den lærde, eller Kjærlighed og Skinsyge“ 1852 giver en god prøve på hans skrivemåde. En humoristisk „Bagtale“ indleder en rigtig røverhistorie fra huler i Hartzen og med skønne borgfrøkener, forklædte huslærer-røvere og ulykkelig kærlighed med afsluttende vanvid. Typisk for alle hans arbejder er netop den altid afsluttende ulykkelige kærlighed med vanvid eller død. Sproget er letløbende, men i vore øren noget komisk, for eksempel i følgende sætning om røveren, der iført en stor kappe kommer ind gennem en af hulens gange: „Her afbrødes han ved, at et Geværløb straktes frem af en Revne i Væggen og med sin kolde Munding berørte hans Tinding, — medens en huul Stemme, hvis Eiermand var usynlig, spørgende udtalte Ordet: „Hvo“. „Kraften“, svarede Manden i Kappen —.“

Titlerne „En Skurk“, „Bekjendtskab fra en Caffee“, „Hævnen“, „En borgerlig Familie“, „En Time“ og „Blodbøgen“ dækker noveller på prosa; „Medens Cigaren røg!“ derimod en novelle på vers om soldaten, der drager i krig og ved hjemkomsten finder, at vennen har taget hans kæreste. Hun sidder på en trappesten, klædt i pjalter og vugger i vanvid sit døde barn, medens hendes mand i fuldskab raver rundt i gaderne. —

Thorvald Rasmussen døde i december 1863, og over hans minde har glemselen kastet sit slør.

I 1856 solgtes Mothsgården til praktiserende læge Henrik Siegvard Lund, som allerede 1857 lod den gå videre til snedkermester Niels Sørensen Buhl, der ejede den i 5 år. 1862—1895 var den på købmand Carl Gottlieb Hildebrandts hænder. Han udlejede den ene holig til læge Emil Julius Klaudius Hennings, medens den anden stadig udlejedes til en familie Jeppesen gennem over 40 år. At der har været yderligere værelser til udlejning, tyder Edvard Griegs sommerophold i 1868 på, da han lejede 2 værelser i fløjen mod den gamle landsbybrønd (se „Søllerødbogen“ 1949 s. 40) og derved igen skabte berømmelse om den gamle gård. Her skrev han sit livs største værk „Koncert i a-mol for klaver og orkester“ og skaffede sig derved verdensry.

Omkring 1890 udlejedes en af holerne til sognefoged og lægdsmand Christian Larsen.

Fra 1895—99 ejedes gården af partikulier I. C. Hougaard, som derefter videresolgte den til garderobeforpagter Albert Thorvald Schleppegrell Naur, kunstmaleren Albert E. A. S. Naurs fader. I den kommende tid fik en mængde kunstnere og kendte personligheder deres gang i hjemmet, og i perioder finder vi navne som Robert Storm Petersen, August Goll og Johannes Lehmann som sommergæster eller lejere.

1930 solgtes gården til kroejer Evald Sauerberg, hvis datter og svigersøn, købmand Ib Krøyer Christensen nu er besiddere af den minderige ejendom.

Gården bliver nu holdt vel ved lige, men det er skade, at der i dag ikke skønnes bedre på de gamle gårde. Vedligeholdelsen er meget kostbar, og takket være de stigende ejendomsskyldsvurderinger bliver det mere og mere vanskeligt for ejerne at modstå fristelsen til at skabe en mere rentabel bebyggelse i de gamle

gårdes sted. Samfundet burde snarere præmiere de ejere, som holder vore minderigeste huse i ære.

Til sidst rejser det spørgsmål sig: Hvor meget er der da tilbage af den gamle Mothsgård?

Nogen beskrivelse fra Moths tid findes ikke, men går vi til brandtaksationsforretningerne fra det 18. århundredes sidste halvdel, finder vi, at gården ikke henævnes som ny. Den bestod da af en hovedbygning *vest* for gården på 20 fags længde (altså som i dag), grundmuret og teglhængt. En etage høj, med 2 indgange og 2 forstuer, 5 værelser og en stor spisesal. Alle værelser er med paneler og betrukket; der er malet med oliefarve. Huset er forsynet med engelske vinduer og hollandske døre. Køkkenet er med åben skorsten, hvori står et komfur . . . . . 2800 rd.

Mod *øst* en staldbygning med fyrrebindingsværk og stråtag. Foruden en gennemkørselsport er der plads til 8 heste og en dobbelt vognremise; desuden et brænderum. 390 rd.

Mod *syd* en bygning, 17 fag lang, med fyrrebindingsværk og stråtag med en rad tagsten forneden. 2 stuer, et køkken, en bagerovn, et tørverum og et brændehus. 680 rd.

Yderligere en bygning mod *øst* (den nuværende forretningsfløj?), 10 fag lang med egebindingværk og stråtag. Foruden en gennemkørselsport (!) er her 2 stuer med bræddegulv og loft, et køkken og et spisekammer. 500 rd.

Med plankeværker og stakitter bliver den totale vurdering . . . . . 4370 rd.

Bortset fra den forsvundne fløj mod gadekæret (borte allerede 1810 efter et datidigt kort) har gården altså set ud som i dag, og kælderens under hovedbygningen har indtil vore dage haft sin oprindelige brolægning af håndstore sten.

Litteraturhenvisninger:

Aage Sachs: Den danske Centraladministration, 1921.

Eiler Nystrøm: Fra Nordsjællands Øresundskyst.

Danmarks Adels Aarbog 1929 og 1958.

K. Fabricius: Griffenfeld, 1910.

Trap: Danmark.

Dansk biografisk Leksikon.

Clausen og Rist: Memoirer og Breve, XVII: Matthias Skaanlund, „Gyldenløves Lakaj“.

Jens Anders Thorvald Bonaparte Rasmussens Noveller 1852--60.

Årsberetning 1958

Selskabet har i det forløbne år haft følgende sammenkomster:

Den 21. februar fortalte magister Thorkild Ramskou i Søllerød kro om kulturstrømninger i Vikingetiden og viste den nu verdensberømte „gribedyrsfilm“. Samarbejdet mellem „Carlts“ tegner Holger Philipsen og Thorkild Ramskou har skabt et enestående værk indenfor den videnskabelige film, som glædede forsamlingen meget.

Den 21. marts holdt redaktør Niels Friis foredrag i Nærumgårdsskolen om Nærums mest berømte kunstner, komponisten I. P. E. Hartmann, hvilket foredrag er aftrykt i „Søllerødbogen“ (s. 175 f.f.). Efter foredraget gav koncertsangeren Holger Nørgaard prøver på Hartmanns musik, akkompagneret af fru Rigmor Jørgensen. Det blev en meget smuk og stemningsfuld aften.

Den 7. maj hørte vi i Søllerød kro museumsinspektør Kai Uldall fortælle om Frilandsmuseets historie og fremtidsønsker, et lysbilled-foredrag, som vakte stor interesse. I forbindelse med mødet blev afholdt den ordinære generalforsamling, hvorved hele bestyrelsen blev genvalgt. Regnskabsaflæggelsen viste, at kassen årlig blev ganske tømt, så man af hensyn til de stigende udgifter må se fremtiden i møde med betænkelighed!

Søndag den 1. juni fandt, i samarbejde med foreningen „Norden“, den store årlige udensogns tur sted. Kl. 7 afgik de blå busser fra Søllerød rådhus ad sædvanlig „opsamlingsrute“ og nåede kl. 8 Helsingør havn. Fra Helsingør gik turen med svenske busser til Klippans pappersbruk, en parallel til vore gamle papirfabrikker ved Mølleåen. Hele anlægget blev grundigt forevist af fremmodt personale, og en repræsentant for den stedlige afdeling af „Norden“ holdt en personlig velkomsttale. Hver af deltagerne modtog en duplikeret oversigt over fabrikkens historie; et eksempel til efterfølgelse!

Turen gik nu videre i regn op gennem de store skove, som siden de ældste tider har dækket de gamle grænseegne mellem Skåne og Sverige. Man fik et indtryk af, hvor uvejsomt terrainet var udenfor vor rute, og hvor tyndt befolket egnen var, selv i vore dage. I Örskelljunga besås den gamle slagmark ved Fantehule (27. august 1510), og det stedlige hjemstavnsmuseum forevistes af postmester Fröjd. Over godset Lärkesholm og slagmarken ved Vittsjö gik det videre til Markaryd. Overalt fik vi fortalt om de gamle saphaner og gönger, om deres kampe og de grusomme forfølgelser disse, den skånske krigs modstandsfolk, blev udsat for for 300 år siden, og om det hårde liv den gamle befolkning i de ugæstmilde landskaber havde ført.

I Markaryd blev vi vel modtaget af en næsten druknet museumskomité under ledelse af lærer Bertil Petersson, og efter den indtagne frokost besås hjemstavnsmuseet. Overarkivar Henry Bruun fra Rigsarkivet holdt derefter et foredrag om Knäredfreden, og i stadig regn fortsattes via Ulfsbæk præstegård (1629), Sjöared og Knäred til Povl Laxmands gamle herregård „Vallen“, hvor overarkivar Bruun fortalte om den gamle ejer, og den nuværende ejer gav velvillig tilladelse til rundgang i parken.

På vejen til Båstad blev vejret meget smukt, og efter en tiltrængt kop kaffe i den højtliggende restaurant gik hjemturen over Hallandsåsen med en ualmindelig betagende udsigt over Engelholmssletten og Skälderviken. Hjemkomst kl. 11; 100 deltagere!

Søndag 7. september havde selskabet sin indensogns udflugtstur til Rådvad, hvor vi venligst var inviteret af knivfabrikkens ledelse til at bese virksomheden. Driftslederen hr. E. Wihlborg stillede sig velvilligst til disposition som omviser, og deltagerne var meget interesserede i, hvorledes disse daglige brugsgenstande blev fremstillet. Man samledes derefter til et fælles kaffebord i hotellet.

Den 13. oktober holdt professor Knud Fabricius i gymnasiet et stort foredrag om dronning Sofie Amalie. Vi har fået tilladelse til at aftrykke foredraget i dette hefte (s. 197), så en større kreds kan få glæde af det. Desuden blev det optaget på bånd til „stemmearkivet“ takket være hr. gas- og vandmester Werner Ruff, som iøvrigt ved enhver lejlighed, hvor vi har brug for tekniske appa-

rater, beredvilligt stiller sig til disposition; således også ved årets sidste møde den 10. december, da museumsinspektør Tage E. Christiansen i Søllerød kro fortalte uhyre fængslende og dramatisk om de sidste udgravninger omkring Pedersborg kirke ved Sorø, hvor man under stor risiko har fremdraget en rundkirke i stil med den berømte i Bjernede og med dennes proportioner. Foredraget ledsagedes af lysbilleder. Derefter vist en film fra Nationalmuseets arbejdsmark, handlende om udgravning og konservering.

Det største problem ved selskabets sammenkomster er åbenbart at overvinde en almindelig mødetræthed, men en mødeprocent på ca. 10 (af ca. 300 medlemmer) plus pårørende må vel kunne forbedres for deltagernes egen skyld. Ovenstående skulde vise, hvad de mange har snydt sig selv for.

Som bekendt er selskabet tilsluttet „Dansk historisk Fællesforening“, og B. Fabricius deltog som selskabets repræsentant i fællesforeningens årsmøde i Ystad den 28.—31. august. Mødet foregik dels i rådhusets gamle Knutssal, dels i „Hotel Continental“. Mange problemer var på dagsordenen, bl. a. et samarbejde mellem de enkelte lokalforeninger indenfor amterne (og der vil i det nye år blive indledet drøftelser med samtlige lokalselskaber i Københavns amt om halvårige møder mellem bestyrelserne!)

Trykkeudgifterne blev også drøftet, da de hviler meget tungt på de enkelte selskabers økonomi, og der henvistes til Fyn, hvor man har foretaget en sammenlægning af årsskrifterne.

Udflugterne blev også behandlet, og der henvistes til Sønderjylland, hvor der var op til 500 deltagere i de enkelte udflugter. Planer om kursus for aftenkursusledere drøftedes og har været forsøgt med stort udbytte, og distriktsinddeling med tillidsmænd har vist sig at betyde en væsentlig medlemsforøgelse.

Amtssamfundenes statstilskud blev behandlet og vakte visse ønsker, også hos vor repræsentant. Næste årsmøde vil finde sted i København i august 1959.

Selskabet slutter med at takke de mange, som har vist sig trofaste mod selskabet i det svundne år, økonomiske og skriftlige bidragydere og først og fremmest Søllerød kommune for aldrig svigtende velvilje og det årlige tilskud.

Hans Ellekilde.

Formand.

Fot. O. Borch Jacobsen

Nymølle i vore dage
I denne 100 årige bygning er der nu renseri og farveri

NYMØLLE og dens historie gennem tiderne

Af Poul Aage Andersen

Inden for dansk handels- og industripolitik er perioden fra 1620 til svenskekrigen 1658 særdeles udviklende med en finanspolitik fra statsmagtens side, der både spænder over udpræget statsforvaltning og erkendelse af statsdriftens mangler og det private initiativ og privatkapitalens fordele.

Man tog fra regeringens side konsekvensen af denne erkendelse

og lod privatkapitalen få sin chance, samtidig med at man tilsagde den sin fulde støtte. Det var den første bevidste reformperiode i Danmarks historie på det økonomiske område. Man lod privatkapitalen prøve sine kræfter og hjalp den ved subsidier, privilegiepolitik og beskyttende toldpolitik — en økonomisk politik, der på langt sigt viste sig at medføre opblomstring af industri og handel og en forbedring af statsfinanserne, en finanspolitik der i sit anlæg viste sig at være den rigtige. Når man tager de mange strenge i registraturet i brug i økonomipolitikken og spiller på dem efter behov, har disse teorier vist sig at være holdbare også i vor tid, hvor udlåns-, rente- og toldpolitik spiller samme dominerende rolle i erhvervslivet nu som på den tid, da Nymølle blev anlagt for godt 300 år siden.

Den ændrede indstilling på det økonomiske område i 1620'erne førte mølleåindustriene ind i en periode med stor aktivitet i form af anlæg af nye møller og udvidelser af de bestående.

Mølleådalene blev i denne periode Danmarks betydeligste industridistrikt. Netop fra denne periode fra 1620—1730 erindres navne, der nævnes med respekt i dansk industrihistorie som f. eks. Jakob Petz Dreyer, Henrik Müller, Henrik Ehm, Drewsen og måske datidens mest fremragende industrimand Poul Badstuber, der fra 1728—1746 administrerede både Brede, Ørholm og Nymølle.

Ved studiet af Nymølles historie er det interessant at se, at den kendte industrihistoriker C. Nyrop kommer til det resultat, at Nymølle er den mølle, der er nævnt i Laurens Sunesens (død 1208) gavebrev til Vor Frue Kirke, idet der deri står „Langsyobierg et Kaldecote cum suis attinentiis et Niumulne“. Senere i 1370 nævnes under Hjørtholms gods 5 møller: Lugna, Lanxebyergh, Brydæ, Ørenvaz og Brændemølle — Lyngby, Fuglevad, Brede, Ørholm og Råvad (?). Nyrop anfører videre, at Nymølle i 1417 afhændes af Vor Frue Kirke til biskop Jens Andersen i Roskilde. Eiler Nystrøm, der som bekendt er det store navn i den historisk-topografiske forskning af disse egne, har imidlertid en mere sandsynlig teori, idet han af sammenstillingen af de to navne Langsøbjerg og Kollekolle udleder, at den nævnte Nymølle er den senere Hjørtholm Mølle. Nymølle, det første navn for Langsøbjerg Mølle ved Furesøens udløb i Mølleåen, er således sandsynligvis en yngre — nyere mølle end Lyngby Mølle, der skal være anlagt allerede

ca. 1028. Den i 1417 nævnte Nymølle er således Fuglevad Mølle. Sandsynligheden taler for, at den sidst opførte mølle i daglig tale kaldes den nye mølle, indtil en nyere er opført. Teorien holder stik, for så vidt som den sidst opførte mølle stadig bevarer navnet Nymølle.

Den omtrentlige anlægstid for Mølleåens 9 vandmøller er for øvrigt ifølge Marstrand: Lyngby Mølle 1028, Langsøbjerg (Frederiksdal) 1172, Bryde (Brede) 1250, Ørevad (Ørholm) 1250, Brændemølle (Stampen) 1275, Nymølle (Fuglevad) 1416, Papirmøllen (Strandmøllen) 1582, Råvad 1643 og Nymølle ca. 1650.

Lyngby Mølle var i det 16. og første halvdel af det 17. årh. en kornmølle, men i 1640 kom der endnu en mølle. Det var *Jakob Petz*, der overfor kornmøllen anlagde en smede-, bore, slibe- og polermølle, efter at han af kong Christian d. IV havde fået privilegium for sig og sine arvinger på at lave musketter. Jakob Petz skabte her et værdifuldt fabriksanlæg; han fik så store ordrer, at det kneb med at klare leverancerne, hvorfor han allerede tre år efter søgte at udvide fabriken ved anlæg af en ny mølle. Han ansøgte kongen om tilladelse dertil, og i december 1643 får Jakob Petz og hans arvinger brev på en slibemølle: „At eftersom vor elskelige Jakob (Petz) Dreyer borger og indvåner i vor købstad Kiøbenhaffn underdanigst har begæret, om der nådigst ville blive bevilget en slibe- og polermølle til de musketter, som han lader gøre, at måtte lade opbygge imellem vores krudtmølle og stokmølle udi Sokkelund Herred. Da efterdi vi af 8 mænds besigtigelse nådigst erfarer, at bønderne udi de hosliggende byer Lundtofte og Søllerød at høste skade på deres jord og enge, nemlig Peder Nielsen o. s. v.“

Jakob Petz fik således bevilling til at lade opføre Nymølle mellem Ørholm og Stampen, men da han skulle udrede ret store erstatninger til de omboende bønder, realiserede han næppe sine planer i det omfang, han oprindelig havde tænkt sig.

Da der senere ved salget i 1652 af Nymølle anføres, at der overtages „et øde værk“, taler sandsynligheden for, at Jakob Petz i betragtning af hans mangel på arbejdsplads så hurtigt som muligt i 1644 har indrettet et hjælpeværk på stedet uden iøvrigt i større omfang at gøre brug af strømmen for at undgå erstatningerne.

Jakob Petz står som ejer fra 1643 til 1652.

At der har været grøde i udviklingen af industrien langs Mølleåen i disse år, ses bl. a. af, at ligesom Jakob Petz fik bevilling til Nymølle i 1643 til geværfabrikation, fik kleinsmed og fabrikant *Christian Alkenbrecht* bevilling af 30. april 1643 til at oprette en slibe- og polermølle, oprindelsen til det nuværende Råvad.

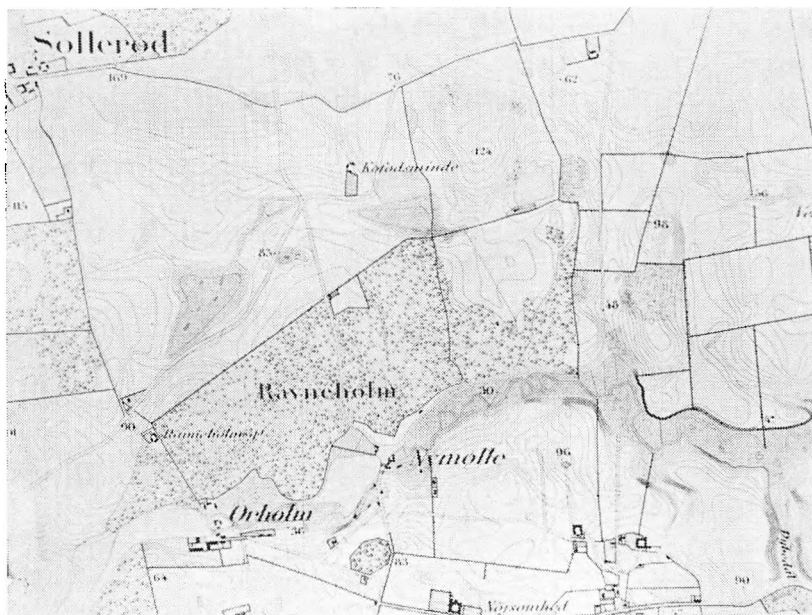
Ligeledes fik *Johan Ettersen* i 1643 bevilling til at anlægge en papirmølle ved Strandmøllen, hvor der på det tidspunkt var valkeværk og kornmølle. I øvrigt satte Jakob Petz i 1646 et jernværk igang i Skåne, i 1647 købte han Skovrød Mølle i Kronborg Len, i 1650 solgte han Lyngby Mølle til Caspar Herbach, i 1651 købte han Stackrup Mølle ved Rønneå for tilvirkning af jern og stål, og endelig solgte han det øde værk Nymølle i 1652 til rentemester Henrik Müller.

Den 1. februar 1649 overtog *Henrik Müller* Hjortholm Kornmølle efter Hans Merckell von Schmalkalden, der havde haft den fra 1608, og den 16. april 1650 fik Henrik Müller privilegium på et kobberværk, som han lod anlægge. Der produceredes her messingtøj, lysestager, bækkener m. m. Der var så stor afsætning på hans varer, at han søgte udvidelsesmuligheder. Vandkraften ved Hjortholm kunne ikke udnyttes bedre, og da Jakob Petz var villig til at sælge Nymølle, erhvervede Müller den i 1652, indrettede den til kobberværk og installerede her den store kobberhammer.

Nymølle kom derefter til at høre under Frederiksdal Gods og begyndte hermed sin æra som kobbermølle, der varede til 1794.

Henrik Müller bortforpagter møllerne d. 1. maj 1664 til *David von Cølln*, og d. 16. marts 1668 sælger han dem til kongen, Frederik III, efter hvis død i 1670 møllerne overgår til dronning Charlotte Amalie, Christian d. V's hustru. Charlotte Amalie henvender sig meget naturligt til kommercekollegiet om råd om anlægene under Frederiksdal Gods, og kommercekollegiet afgiver sin betænkning d. 23. maj 1671. Det fremgår af denne, at kommercekollegiet fraråder at fortsætte med kobberværket på Hjortholm, og det tilrådes her at anlægge en papirmølle og en klædemølle. Endvidere tilrådes det at fortsætte med kobberværket på Nymølle.

„Die andere Neuwe Mühle mit dem grossen Hammer“ fortsatte derpå som kobberværk. I Henrik Müllers skøde til kongen hedder det, at han afhænder Hjortholm Mølle „med alle desz til och underliggende Sluszer och Manufacturwercker. Iligemåde Kåber

Nymølle 1865.

Fot. R. A.

Mølle nedenfor Krud Møllen (Ørholm) beliggende“, og i 1670 bortforpagter Charlotte Amalie til *Henrik Ehm* „unser bey Lundtofte in diesem Ampte belegen den Neuen Kupfer oder Hammermühle“. I 1671 betegnes møllen som Nymølle. Forpagtningsaftalen er underskrevet d. 1. maj 1671 af dronningens kammerherre Jens Rosenkrantz til Quitzowsholm og *Henrik Ehm*, og det fremgår af denne aftale, at *Henrik Ehm* skal betale 280 rdl. årlig, hvortil kommer renterne af en kapital på 6000 rdl. — 360 rdl. — iøvrigt fremgår det af en specifikation, at *Henrik Ehm* skal betale 200 rdl. fra Michaelis dag (d. 29. september 1670) til påsken 1671. Forpagtningsperioden var ansat fra d. 29. september 1670 til 1678 samme dato.

Forpagteren *Henrik Ehm* drev foruden Nymølle også Brede- og Fuglevad Mølle foruden smedie i Lyngby og kobbermøller ved Helsingør og Vedbæk. Han var en meget driftig kobbersmed og havde bl. a. i 1667—1669 lagt kobbertag på Det Kgl. Biblioteks nye bygning (nu Rigsarkivet) og Frederiksborg Slot. *Ehm* ønskede at blive møllejer i den store stil og ansøgte kongen om tilladelse

til at overtage Strandmøllen i skrivelse af 29. juli 1667 og kommercekollegiets bekræftende svar af samme dato. Sagen endte dog med, at enken efter den tidligere forpagter Delmenhorst fik lov til at beholde Strandmøllen. Forinden Henrik Ehm overtog Nymølle, var alle materialer overført fra Hjortholm til „det lille kobberværk“, og Nymølle blev grundigt repareret.

I 1673 fik Henrik Ehm ret til tørveskær i Geelskov i det sydvestlige hjørne ved Kollemose i det såkaldte Gelte Lyng — Sortemose.

Under den Skånske Krig 1675—1679 led Nymølle stor skade; der var soldaterlejr i nærheden, handel og industri havde trange tider, og Nymølle lå stille og forladt. Henrik Ehm ansøgte Charlotte Amalie om lempelse i forpagtningsafgiften. Dronningen sagde imidlertid nej og opsigede tilmed prioritetskaptalen til udbetaling ved forpagtningskontraktens udløb i 1678. Men Henrik Ehm havde ikke fået det privilegium, der var lovet ham, og det trak op til proces.

I 1681 slutter dronningen imidlertid kontrakt med Henrik Ehms konkurrent kobbersmedemester *Lorenz Badstuber* om at overtage Nymølle.

Senere i 1684 — der er endnu opbevaret breve om denne sag, hvor Henrik Ehm opregner sine genvordigheder — kom et forlig i stand mellem Charlotte Amalie og Henrik Ehm, der betalte sin gæld, efter at dronningen havde slået af på sine fordringer. Måske har det hjulpet lidt, at Henrik Ehm i 1682 var blevet medlem af kommercerådet.

I de kommende femten år fra 1681 til 1696 var Lorenz Badstuber forpagter på møllen. Men Henrik Ehm havde ikke glemt Nymølle, og efter at han i 1695 havde bortskødet Brede Værk til sin fagfælle, kobbersmed Jacob Zitske, bød han over i forpagtningsafgift, og dronningen lod ham atter overtage forpagtningen for en periode på 4 år fra 1696 til 1699.

Nu fik Henrik Ehm sit privilegium af 14. februar 1699, hvoraf det fremgår, at de kobbervarer, som forarbejdes på dronningens kobbermølle, må omføres og forhandles overalt i Danmark. At der heri ligger en eneret for Nymølle ses 1703, da der udgår et forbud mod at rejse omkring med kobbervarer, som ikke er forarbejdet på „hendes Maj. Voris Elskel. Kiere Moders, Enke-Dronningens Kåbermølle her i Kjøbenhafns Amt“. Samtidig med at

kobberførerne kørte rundt i landet og solgte varerne, opkøbte de gamle kobberting, der skulde tilbage til møllen. Kobbertøjet stemp-ledes med dronningens monogram og senere med hendes datters Sophie Hedevids.

Nymølle fortsatte sin virksomhed som kobbermølle og funge-rede i en periode som leværk ved siden af. Nye forpagtere kom til: *Johan Marquart* var Henrik Ehms efterfølger og havde Nymølle i forpagtning fra 1699—1703, derefter forpagtede *Caspar Nunnenberg* Nymølle til 1705. At Nymølle også beskæftigede sig med fabrikation af leer og skæreknive, fremgår bl. a. af, at Nunnenberg i 1704 havde opnået et betinget løfte af kommercekollegiet om monopol på leverancerne af leer og skæreknive til sammenslutning af alle de sjællandske leværker. To år senere i skrivelse af 28. december 1706 ansøger indehaverne af Fuglevad Mølle, Laurits Hansen og Høvinghof, om den lovede beskyttelse mod den udenlandske konkurrence. De blev imødekommet, men Nunnenberg nåede ikke at se et resultat af sit arbejde for Nymølles fremdrift, idet han var afgået ved døden i 1704.

Kobbersmedeslægten Badstuber på Brede Værk overtog Nymølle i 1705, og i de kommende fyrretyve år — med en enkelt afbrydelse — var den i Badstuber-familiens varetægt. Først Lorentz fra 1705 til 1712 og derpå sønnen Poul Badstuber fra 1715 til 1745, hvor han gik fallit.

Nymølle gik nu ind i en urolig periode, idet den store nordiske krig fra 1700—1720 og pesten i 1711 medførte, at Nymølle lå helt stille i visse tidsrum. Samtidig førte regeringen en handelspolitik med udpræget tendens imod privilegier og monopoler og for fri konkurrence. De første 30 år af det 18. århundrede var således en depressionsperiode, hvad der tydeligt fremgik af det rundspørge, som det genoprettede kommercekollegium i 1735 udsendte til industrierne over hele landet.

De dårlige tider mærkedes naturligvis også ved Mølleåen. Både Frederiksdal og Lyngby var blevet kornmøller, Fuglevad var lefabrik, Stampen var valkemølle, Ørholm og Råvad var krudtmøller, Strandmøllen var papirfabrik, og Brede og Nymølle var kobberværker.

Interessant er det at se skattemandtallene fra 1704/05. Selv om de dårlige tider må tages i betragtning, var de beskæftigedes antal

forbavsende små: På Strandmøllen havde Johan Drewsen 1 papirmester med 3 svende og 2 drenge til papirmøllen og 2 karle, 1 dreng og 1 møllersvend til kornmøllen. På Brede havde Poul Badstuber 1 kobbersmed, 1 kobbersmedesvend samt 1 lesmedesvend og 1 dreng. På Nymølle var der 1 kobbersmed med 2 svende og 1 lesmed med 1 svend.

Vandforholdene i Mølleåen har altid været et problem og vil vel altid være det. Den 22. november 1690 udgår kongelig befaling til kancelliråd O. Reimer og assessor J. Landorf om at undersøge Mølleåens vandforhold foranlediget ved en klage over Hans Heuser på Frederiksdal bl. a. fra Henrik Ehm. De to nævnte mænd fremkommer d. 16. december 1690 med en redegørelse, hvoraf det bl. a. fremgår, at de har foretaget en besigtigelse fra Strandmøllen til Furesøen og „Tillige og så alle på Møllerne værende Mæsteris og Eiermends klagemål hørt og over veiet“. Resultatet af overvejelserne blev opstillet i følgende seks punkter: 1) Alle møller skal have frisluse, 2) Ingen mølle må gå fra kl. 11 om aftenen til kl. 4 om morgenen for at spare på vandet, 3) Når der er vand nok, må ingen mølle holde det længere tilbage end 8 timer om natten og 4 om dagen, 4) Når reparationer kræver vandet holdt tilbage eller udladt, skal de to nærmest underliggende møllers samtykke indhentes, 5) Ved ændringer i grundværkers højde, dæmnings indretning, opstemning m. v. skal amtmandens samtykke indhentes, 6) Der indføres flodemål i form af en sten, og vandet må ikke nå stenen højere end dennes øverste kant.

I skrivelse af 3. september 1706 indberetter amtmanden til kongen, at vandforholdenes regulering ikke overholdes, bl. a. kniber det endnu — 16 år efter — med at få stenene anbragt i overensstemmelse med flodemålet. Denne gang er det Lyngby Mølle og Stampen, der har overtrådt reglerne for opstemning af vandet og indretning af grundværker. I skrivelse af 2. marts 1720 anmoder gehejmeråd Rosenkrantz om, at strømforholdene i Mølleåen må blive regulerede. Der er kommet mange nye klager, og han foreslår indførelse af faste regler med det resultat, at der den 5. marts 1720 beskikkes en kommission til at ordne vandforholdene.

Denne kommission afgiver beretning i skrivelse af 12. december 1721. Kommissionens 5 medlemmer har aflagt besøg på alle 9 møller og reguleret vandstanden og sat vandmærker for hver

mølle, samt fikseret reglerne for vandets opstemning og friløb for hver enkelt mølle, f. eks. Nymølle: „I dens vandstue fandtes 7 kvarter højt vand, som Hendes Høyhed Prinsesse Sophie Hedevigs ridefoged Lavritz Nielsøn tillige med verkets forpagter hr. Badstyver påstod og foregav, formedelst Mølle Dammen ickun er liden imod de andre verkens, var det ringeste, som denne mølle kunne drives ved, så dog i henseende at det befandtes, at den over for liggende Krud Mølle kaldet Ørholm, Obristlieutenant Buchwalt tilhørende, ved disse 7 kvarter vands opstemmelse var sat i alt for meget bagflod, så blev det således aftalt oc accorderet, at samme verk herefter skulle have 6½ kvarter høit vand i vandstuen, oc blev altså udi en huggen kamp steen, som var sadt i Kanten af Dammen, huggen Merke af lige høide, samme Steen var en Alen høy over vandet fra Merket.“

Denne sag endte i øvrigt med, at der den 16. februar 1724 blev indgået en overenskomst med strøminteressenterne. I årets løb blev det første strøminteressentmøde afholdt på Brede, og Johan Drewsen, Strandmøllen blev valgt til første præces.

Foruden dannelsen af omtalte interessentskab i 1724 blev året også på anden måde begivenhedsrigt for Nymølle. For at presse så mange penge ud af møllerne og kroerne som muligt sattes de hvert 3. eller 6. år til auktion, og i 1724 overbød kommerceråd *Cort Morup* Poul Badstuber, således at Morup blev forpagter. Men det gik åbenbart ikke så godt, for da forpagtningsperioden var udløbet i 1727, overtog Poul Badstuber atter møllen, og i 1733 lykkedes det ham at få Nymølle i forpagtning på livstid.

Industrierne ved mølleåen var små og primitive. De mange værker af forskellig art, der grupperede sig om de enkelte møller, viser, at det har drejet sig om små og simple anlæg med ringe kapacitet, at selve inventaret var uden større værdi i forhold til mølleværket og det faste anlæg, der var nogenlunde ens for dem alle. Det er således en undtagelse, når Poul Badstuber havde investeret 24000 rdl. i de to værker ved Brede og Nymølle omkr. 1730.

Bygningerne ved Nymølle var endnu 1714 ret beskedne i forhold til Brede og Ørholm: et tegldækket møllehus på 17 fag, bindingsværk mod nord, bræddeklædt mod syd, de seks fag var stuehus med loftsrum, de elleve fag kobberværk. Dertil kom et

lille stråttækt udhus, en ålekiste i åen og et ubrugeligt slibeværk. I 1727 var der ikke hus til forpagteren at bo i end ikke staldrum til et par heste.

Men Brede og Nymølle var på disse tider det største og fornemste værk ved Mølleåen, og da Boul Badstuber i 1728 fik monopol på messingproduktionen til øerne og leverancen af messingting til militæret, købte han Ørholm af oberstløjtnant von Buchwald den yngre. Han nedlagde krudtværket og indrettede kobbermølle og jernværk i stedet for, således at der var metalindustri på alle hans tre værker: Brede, Ørholm og Nymølle. Afsætningsmulighederne viste sig imidlertid at være for små til disse tre værkers produktion, og Badstuber skilte sig atter af med Ørholm efter at have indrettet værket til fabrikation af leer og hakkelsesknive. Ørholm fortsatte derpå som sådan til 1794.

Den 13. marts 1735 døde prinsesse Sophie Hedevig, Christian d. V's og Charlotte Amalies datter, og både Frederiksdal og Nymølle blev henlagt under rentekammeret. Man søgte på det tidspunkt at oprette en ny manufaktur her i landet, det var en stål- og jertrådsfabrik. Poul Badstuber påtog sig opgaven og indrettede i 1735 Danmarks første ståltrådsfabrik. Han havde dog stillet een betingelse for at påtage sig opgaven: at få Nymølle som fri ejendom, og den 15. september 1738 fik han kgl. skøde på ejendommen. Men det var vanskelige tider i økonomisk henseende, det kneb for Poul Badstuber at klare Brede og Nymølle. Det fremgår af en skrivelse fra 1736, hvor han anker over de høje renter: „6—8 til 12 %, hvilket er årsagen til, at fabrikerne ikke kan komme i stand. Derfor behøvedes gode banker, som kunne assistere fabrikerne med penge imod 3 til 4 % rente i det højeste og mod underpant i de fremstillede varer.“

Klagerne over dette forhold kom fra mange sider, og for at komme det betrængte erhverv til hjælp oprettedes assignments-, veksel- og lånebanken eller kurantbanken, der gav kortfristede lån til en rente på 4 %.

Poul Badstuber havde god brug for sine midler til driften af Brede og Nymølle, og endnu engang søgte kommercekollegiet at hjælpe ham ved den 12. juni 1737 at udstede forbud mod indførelse af messingplader og messingtråd og mod udførsel af gammelt kobber og messing. Allerede i 1735 havde man på lig-

nende måde søgt at hjælpe Nymølle ved et monopol på sammen med Ørholm og Fuglevad at forsyne Sjællands og Lolland-Falsters Stift med leer og skæreknive. Disse protektionistiske foranstaltninger havde til hensigt at hjælpe fabrikerne til at forsyne det indenlandske marked med forsvarlige varer til rimelige priser. På samme måde blev f. eks. tekstilindustrien støttet ved importforbud for klæde-, bomulds- og silkevarer, strømper, handsker m. v. i 1739.

Men Poul Badstuber kunne alligevel ikke klare sig, og i juni 1746 gik han fallit. Kreditorerne, der led et tab på 60.000 rdl., gik hårdt frem og ville have ham sat fast for „denne skammelige bankerot“. Han undgik dog denne skæbne, men trak sig helt ud af erhvervslivet og levede sine sidste år i Birkerød hos sin ældste datter, enke efter præsten i Søllerød Andreas Cramer. Han døde i 1762 77 år gammel og blev begravet den 3. december på Birkerød Kirkegård.

Brede og Nymølle blev efter Poul Badstubers fallit stillet til auktion i juli 1746, og Handelshuset Fabritius & Wever købte både Brede og Nymølle meget billigt for 19.000 rdl.

Køberne repræsenterede et interessentskab, hvis øvrige deltagere var justitsråd Klauman, agent Just Fabritius og agent Joost van Hemert, der sammen med handelshuset Fabritius & Wever gik ind i foretagendet med 1/5 til hver. De investerede yderligere over 30.000 rdl. for at sætte værkerne i god og konkurrencedygtig stand, hvad der lykkedes for dem. Den 17. juli 1747 bekræftedes de ældre bevillinger med det tillæg, at varerne skulle stemples med værkets mærke, ligesom ingen andre end landets egne indbyggere måtte føre varerne omkring. I 1753 købte interessentskabet Fuglevad Mølle, således at de nu ejede 3 møller ved Mølleåen: Brede, Nymølle og Fuglevad. Fuglevad, der på det tidspunkt var et leværk, blev omdannet til et messingværk med to hamre som et filialværk til Brede, ligesom Nymølle var det.

I 1752 blev Johan Hartvig Ernst Bernstorff Danmarks udenrigsminister, og i de kommende 15 år havde han som medlem og en overgang som formand for kommercekollegiet stor indflydelse på landets handels- og industripolitik. Han havde lært og set meget i udlandet, han var besat af en „doktrinær merkantilisme“ og arbejdede især for større fabrikker med moderne teknisk udstyr,

og landet gik nu ind i en periode, hvor det gjaldt om at anlægge nye fabriker og sætte handel igang uden at se på omkostningerne i ly af en udpræget toldbeskyttelsespolitik. I subsidier til industrien udbetaltes fra statskassen i årene fra 1736 til 1774 ikke mindre end 829.433 rdl., hvoraf 78,12 % af den anførte sum gik til tekstilindustrien. Bernstorff kritiseredes for sin planløshed i sine økonomiske dispositioner, men for det første skabte han industrielt en højkonjunkturperiode, og dernæst havde hans virke betydning beskæftigelsesmæssigt, idet en bedre fagmæssigt udrustet industribefolkning blev resultatet.

Omslaget kom i 1766 efter en kraftig kritik gennem flere år mod den førte subsidiepolitik for i 1771 at slå helt igennem, således at toldsatserne nedsattes kraftigt med det resultat, at landet oversvømmedes af udenlandske varer, hvilket bl. a. medførte en omfattende arbejdsløshed.

Man var åbenbart gået for hårdt frem og var ved at havne i den anden grøft, for efter Struensees fald den 17. januar 1772 begyndte man atter at beskytte industrien gennem importtold, og dette fortsattes til 1797, da toldloven blev gennemført af A. P. Bernstorff, der anså det for rigtigst, at industrien blev beskyttet af moderate toldsatser.

Ovenstående er anført for at give et indtryk af de erhvervspolitiske forhold, som også værkerne ved Mølleåen måtte arbejde under.

I løbet af 1770'erne samlede hele kapitalen i Peter van Hemerts stærke hånd, og fra 1790 efter faderens død ledede han alene Brede, Nymølle og Fuglevad. Men Peter van Hemerts handelshus kom i økonomiske vanskeligheder, og i 1794 afhændede han Fuglevad og Nymølle, mens han selv beholdt Brede til 1805.

To englændere *Nelthropp* og *Harris* havde ansøgt rentekammeret om tilladelse til at oprette en papirfabrik. I skrivelse af 20. august 1793 anbefaler rentekammeret kongen at give den ansøgte bevilling, og i skrivelse af 25. september 1793 får Nelthropp og Harris kongeligt privilegium på at anlægge papirfabriken på Ørholm. Den 12. marts 1794 udstedes et ekstensionsprivilegium, således at privilegiet også omfatter Nymølle, som de to fabrikanter købte for 14.200 rdl. og indrettede til papirfabrik.

De to englændere havde iøvrigt 1786 anlagt et garveri på Retraite

i Skodsborg, hvor for første gang saffianskind blev tilberedt, ligeledes fabrikerede de ruskind og garvede hestehuder til støvleskafter og garveriet gik fint. De anlagde også en oliemølle på Retraite i 1795, foruden at de i 1793 havde købt Ørholm og i 1794 Nymølle, som de indrettede til papirfabriker.

Det var således en alsidig virksomhed de to englændere drev, men ofte var de i pengetrang og søgte flere lån, f. eks. i 1797 60.000 rdl. Denne tillid viste, at det var en betydelig virksomhed efter datidens forhold, disse to driftige mænd havde forstået at skabe. De økonomiske vanskeligheder blev imidlertid efterhånden så store, at de ikke kunne klare dem. De ansøger om tilladelse til at sælge virksomhederne, de opnår denne, og i 1803 sælger de værkerne for 200.000 rdl. til et interessentskab bestående af to unge mænd, *Wedel-Jarlsberg* og justitsråd *Arctander*.

Nelthropp og Harris blev knyttet til Ørholm og Nymølle som driftsledere. Det betragtedes som et stort fremskridt, da fremstillingen påbegyndtes i 1805 af det blå sukkerpapir, som sparede landet for en årlig import fra Holland på 20.000 rdl.

Ørholm og Nymølle beskæftigede på det tidspunkt 76 fabriksarbejdere foruden et større antal løsarbejdere. Der produceredes fra 1. maj 1803 til 31. december 1804 30.000 ris papir.

Interessentskabets besiddelse af papirfabrikerne ophørte 1812, da Nelthropp fortsatte som leder på værkerne, hvori bl. a. statsminister H. E. Schimmelmann en overgang havde andel, og i 1832 blev Nelthrops søn J. B. Nelthropp enejer, idet han den 1. december 1832 af kongen Frederik d. VI fik privilegium på at drive papirfabrikerne på Ørholm og Nymølle med toldfrihed.

På Nymølle papirfabrik var der på det tidspunkt 3 hollændere, der blev drevet af 2 vandhjul og forsynede 3 bøtter med masse. Dels fabrikeredes her forskellige sorter skrivepapir samt begpapir, og dels maledes klude til masse for at forsyne papirmaskinen på Ørholm. Der produceredes årligt 4300 ris skrivepapir og 700 ris begpapir.

Der var beskæftiget 30 arbejdere, heraf 11 svende og 3 drenge.

Hovedbygningen var opført på grundmur, den var 2 etager høj. Der fandtes en del andre bygninger. Hovedbygningerne og maskinerne var assurede for 75.075 rdl sølv. Der var et tilliggende på 11 tdr. land, hvoraf mølledammen optog de 7 tdr.

Blandt de nævnte 30 arbejdere på Nymølle var i 1837 papirkusken Lars Pedersen, der natten mellem d. 11. og 12. juni blev myrdet af den 34årige Ole Kollerød og hans to hjælpere, hvoraf den ene Ole Hansen i 6 år havde været vægter på Nymølle, som han var bortvist fra i 1836. Det var en kriminalsag, der den gang vakte stor opsigt. (Se s. 269!)

Året 1837 var også på anden måde af særlig betydning for Nymølle, idet fabrikør Nelthropp måtte give op. Der blev gjort eksekution hos ham, og pantehaverne satte Ørholm og Nymølle til auktion. Nogle urolige år med flere ejerskifter fulgte, først den islandske købmand *J. Gudman* og løjtnant *C. J. Smidt*, der ved privilegium af 20. januar 1838 får ret til at drive papirfabrikerne Ørholm og Nymølle. Samme år udtræder Gudmann, og *I. C. Modeveg*, der var medejer af Brede og på det tidspunkt havde sin klædefabrik der, indtræder i stedet. I 1843 købes værkerne af grosserer *H. L. Danchell*, der elleve år senere ved skøde af 18. februar 1854 afhændede værkerne til brødrene Drewsen på Strandmøllen.

Der er i disse år — den første halvdel af det 19. århundrede — to faktorer, der er af væsentlig betydning for handelen og industrien, dels de urolige inden- og udenrigspolitiske tilstande og dels maskinernes indtrængen — vandmøllernes svindende betydning som kraftfaktorer.

Inden- og udenrigspolitisk var de voldsomme begivenheder katastrofale: Napoleonskrigene, fastlandsspærringen, englændernes overfald og fjernelse af den danske flåde i 1801, bombardementet af København i 1807 — 30.000 englændere var gået i land ved Vedbæk og oversvømmede egnen, statsbankerotten i 1813, de økonomiske omvæltninger og krampagtige forsøg på at stabilisere pengevæsenet og nedgangstiderne i almindelighed i de sidste 30 år af enevælden.

Industrivirksomhederne var blevet større og fordrede som følge heraf større kraftbehov, vandkraften slog slet ikke til mere. Alle-rede i 1821 havde Drewsen på Strandmøllen fået sin engelske dampmaskine, og mekaniseringen tog fart indenfor de forskellige industrigrene.

På Brede var der f. eks. både dampmaskine og maskinvæve.

Drewsen fik yderligere en papirmaskine i 1835, og i 1838 ind-

førte han et vandhjul (turbine) med tilhørende aksler, hjul, optræk m. v.

I 1841 fik Nymølle en lignende turbine, der bevirkede, at vandet fik større drivkraft. Ørholm og Nymølle havde iøvrigt i 1831/32 fået installeret en patentpapirpresser. Som man ser, er den tekniske udvikling i stærk fremdrift. I 1845 var f. eks. 32 danske virksomheder forsynet med dampmaskiner.

I en beskrivelse fra Illustreret Tidende af 2. februar 1868 står bl. a.:

Ørholm og Nymølle papirfabriker ejes af Chr. Drewsen.

I Ørholm maskinhus er installeret en af de mest fuldendte høj- og lavtryksmaskiner på 60 HK., vistnok den største papirmaskine, der findes i Nordeuropa. Foruden nævnte dampmaskine drives værket af 2 mindre og af vandkraften, der er lig med 12 HK.

Nymølle er at betragte som en filial af Ørholm. Vel drives der selvstændig papirfabrikation her, men hovedarbejdet består i at udvaske og blege en del af de klude, som Ørholm forbruger. Den benytter udelukkende vandkraften (turbine), der er lig med 20 hestes kraft.

I 1866 moderniserer Chr. Drewsen Ørholm og Nymølle, og produktionen på Ørholm, Nymølle og Strandmøllen nåede i gennemsnit op på 11.000 pd. i døgnet i 1869, således at en meget stor del af det danske papirforbrug blev fremstillet her. I disse år sker iøvrigt det, at træmasse går sin sejrsgang i stedet for klude som råstof til papirfabrikationen.

Inden for papirproduktionen var der sket en meget stor teknisk udvikling, hvilket betød skærpet konkurrence og overproduktion. Dette medførte atter begrænsning af produktionen med påfølgende tab og underskud for mindre udviklede fabrikker som f. eks. værkerne ved Mølleåen.

Dertil kom i 1880'erne dårlige konjunkturer, der medførte store og uheldige svingninger i konkurrencen, ind- og udførselen, og endelig fandt en nedsat kommission ud af, at det danske papir ikke stod på højde med, hvad der præsteredes i udlandet. Det kunne ganske simpelt ikke klare sig i konkurrencen. Der måtte ske noget.

Man gik da den vej, at man enedes om at danne et aktieselskab bestående af en række papirfabriker, og på gehejmeråd Glückstadts kontor stiftedes d. 22. februar 1889 Aktieselskabet De For-

enede Papirfabriker. Selskabet overtog samtlige fabriker med bygninger, maskiner, lagre og råvarer. Overtagelsesprisen var 4,4 mill. kroner. Fra Chr. Drewsen til A/S De Forenede Papirfabriker udstedes d. 5. 6. 1889 et meget omfattende og detaljeret skøde, hvoraf blot skal citeres: Chr. Drewsen som eneste ihændeher af firmaet Drewsen & Sønner overdrager herved Strandmøllen, Ørholm og Nymølle med dertil hørende grundstykker og andet tilbehør til De Forenede Papirfabriker, der var blevet stiftet d. 22. 2. 1889 som en sammenslutning af ejere af papirfabriker med en aktiekapital på 2½ mill. kroner.

Drewsen deltagende i aktiekapitalen med kr. 730.400 eller med 29,2 %. Vederlaget for det overtagne andrager kr. 1.577.743; for de faste ejendomme, maskiner, driftsmateriel, inventar m. v. kr. 1.200.000,—; for overtaget papir kr. 167.934,—, for råvarer kr. 141.246,—, for fordringer kr. 66.282,— og for heste, vogne, seletøj m. v. kr. 2.250,—.

Efter sammenslutningen blev papirfabrikationen lagt mere rationelt an, flere fabriker blev nedlagt, og man koncentrerede sig om andre.

I 1907 købte man Ravnholm-fabrikerne, der var startet som et konkurrerende foretagende. I 1921, der var et mørkt år i papirindustriens historie, blev Ørholm og Nymølle nedlagt som papirfabriker. Ørholm blev udlagt til andre industrielle mål, og i Nymølle blev der indrettet småværksteder — f. eks. fremstilledes en overgang elektrisk rør og sidevogne til motorcykler, ligesom en del lejedes ud til beboelse. Allerede i 1899 var Strandmøllen blevet nedlagt som papirfabrik.

Den 1. april 1933 sælger A/S De Forenede Papirfabriker Ørholm og Nymølle til ingeniør *Schat Behrend* og arkitekt *A. Wittmaack*.

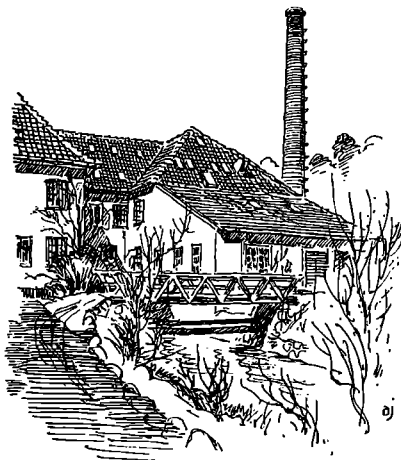
Købesummen andrager kr. 130.000,—. Brandforsikringssummen andrager for Ørholm fabrik kr. 308.300,—, hovedbygningen, der var begrænset fredet i 1918, kr. 66.900,—, kroen kr. 73.200,— og Høj og Dal kr. 33.000,—. I skødet er anført den servitut, at der ikke må drives papirfabrikation på de to værker.

Allerede to år efter sælger *Schat Behrend* og *Wittmaack* Nymølle igen sammen med driftsbestyrerboligen Høj og Dal, oprindeligt Høyer's Dal, der havde navn efter kaptajn i Asiatisk Kompagni *Boye Lydersen Høyer*, som var ejer i sidste halvdel af det 18. årh.

Køberen var A/S Ravnholm Strømpfabrik, der den 1. marts 1935 overtager Nymølle og Høj og Dal, og ifølge skøde samtidig bliver medinteressent i Interessentskabet Fuurstrømmen og med-ejer af Glæsels hus i Frederiksdal.

I den smukke, stilrene gamle bygning ved Mølleåen er der nu indrettet et helt moderne renseri og farveri. C. Schous Fabriker A/S, der ejer bygningerne, har gennemført en omfattende restaurering, og dermed indledt en ny æra i den 300 årige vandmølles bevægede historie.

Den skønne egn omkring Nymølle ved oldtidsvejen til Søllerød op igennem Ravnholmskoven, den store mølledam og Mølleåen, der fosser ned om turbinen, har endnu den dag i dag bevaret sit idylliske og romantiske præg som for århundreder siden, og hver eneste af de ni møller langs Mølleåen vil så længe der er sten tilbage af dem, være smukke historiske minder om en tid, da vandkraften havde sin afgørende betydning for dansk industri.

Skematisk oversigt

- 1643 Jakob Petz Dreyer får bevilling til opførelse af Nymølle.
- 1644 (?) Jakob Petz anlægger Nymølle som et slibeværk, der skal være filialværk til geværfabriken i Lyngby.
- 1652 Sælger Jakob Petz Nymølle til rentemester Henrik Müller, og møllen indrettes som kobberværk.
- 1664 Henrik Müller bortforpagter Nymølle til David von Cölln.
- 1668 Henrik Müller sælger Nymølle til kong Frederik d. III.
- 1670 Kongen dør, og dronning Charlotte Amalie overtager Nymølle. Dronningen bortforpagter møllen til Henrik Ehm.
- 1670—1681 Henrik Ehm som forpagter.
- 1681—1696 Lorenz Badstuber ” ”
- 1696—1699 Henrik Ehm ” ”
- 1699—1703 Johan Marquart ” ”
- 1703—1705 Caspar Nunnenberg ” ” , († 1704)
- 1705—1712 Lorenz Badstuber ” ”
- 1712—1724 Poul Badstuber ” ”
- 1724 Møllecejerne danner interessentskabet *Fuurstrømmen*, Johan Drewsen første formand.
- 1724—1727 Cort Morup som forpagter.
- 1727—1745 Poul Badstuber ” ”
- 1733 Poul Badstuber får Nymølle i forpagtning på livstid.
- 1735 Nymølle bliver Danmarks første ståltrådsfabrik.
- 1738 Poul Badstuber får Nymølle som fri ejendom.
- 1746 Poul Badstuber går fallit. Handelshuset Fabritius & Weaver overtager Nymølle.
- 1790—1794 Peter van Hemert eneejer.
- 1794 Henry Nelthropp († 1821) og John Joseph Harris († 1806) overtager Nymølle og indretter den som papirmølle (filialværk til Ørholm).
- 1803 Sælges Ørholm og Nymølle til Wedel-Jarlsberg og justitsråd Arctander. Nelthropp og Harris fortsætter som driftsledere.
- 1805 Påbegyndes fremstillingen af det blå sukkerpapir.
- 1812 Overtager et nyt interessentskab, hvori bl. a. statsminister Schimmelmänn har andel, værkerne.

- 1832 J. B. Nelthropp bliver enejer af Nymølle.
 1837 J. B. Nelthropp må give op.
 Købmand J. Gudman og løjtnant C. J. Schmidt overtager papirfabrikerne Ørholm og Nymølle.
 1838 Gudmand udtræder, og J. C. Modeweg indtræder i stedet.
 1843 Grosserer H. Danchell overtager værkerne.
 1854 Brødrene Drewsen på Strandmøllen overtager Ørholm og Nymølle.
 1889 A/S De Forenede Papirfabriker overtager Nymølle, Ørholm og Strandmøllen.
 1921 Nymølle nedlægges som papirfabrik.
 1933 Ingeniør Skat Behrend og arkitekt A. Wittmaach overtager Nymølle.
 1935 C. Schous Fabriker A/S overtager Nymølle og indretter renseri og farveri i bygningerne.

Litteraturhenvisninger

- Eiler Nystrom:* Fra Nordsjællands Øresundskyst.
O. J. Rawert: Danmarks industrielle forhold indtil 1848.
C. Nyrop: Strandmøllen.
Johs. Drewsen: Strandmøllen.
Axel Nielsen: Industriens historie i Danmark I—III.
Jubilæumsskrift: A/S De Forenede Papirfabriker.
Vilhelm Marstrand: Kongens Lyngby.
S. Stern: Beskrivelse over Københavns Amt 1834—1838.
 Københavns Amt 1821.
T. Gliemann: Bidrag til den danske industris historie.
Tidsskriftet Minerva 1878.
C. Nyrop: Illustreret Tidende 1867/68.
Rigsarkivet: Partikulærk. Charlotte Amalie — Sager angående Frederiksdal Gods m. v.

Grundlæggeren af Nymølle

Jacob Petz Dreyer

Af Poul Aage Andersen

Ved studiet af Nymølles historie konstaterer man, at der i Nymølles 300-årige tilværelse har været ikke mindre end 27 ejere og forpagtere. Mange fremtrædende mænd og kvinder har i dette sted set et objekt for fremgang og trivsel. Mange har vundet, og mange har tabt.

Sus af Danmarks industrihistorie går gennem Nymølles annaler, når man støder på navne som datidens store finansgeni rentemester Henrik Müller, medlem af kommercerådet Henrik Ehm, kobbersmedeslægten Badstuber, handelshuset Fabritius & Wever, Peter van Hemert, Nelthropp og Harris, der skabte et millionforetagende, den norske statsmand Wedel-Jarlsberg, justitsråd Arctander, statsminister, greve Schimmelmann, I. C. Modeweg, Chr. Drewsen m. v.

Ikke alene navnene giver indtryk af koncentrering af industridriften om mølleådalene særligt i 17. og 18. århundrede, men også regeringens lydhørhed overfor kravene eller bønneskrifterne fra værkerne på det finanspolitiske område forstærker indtrykket af den store interesse, hvormed man fulgte industriens udvikling som en betydningsfuld faktor for landets fremdrift. Der bevilgedes således, hvad de mange breve beviser, i stort omfang subsidier, privilegier, monopoler, toldfrihed og lån til smidige rentesatser. Industrien blev gennem det 17. og 18. århundrede fulgt med stor og påskønnelsesværdig interesse fra skiftende regerings side.

Skal en enkeltperson her plukkes ud af rækken af navne, der har tilknytning til Nymølles historie, er det fristende at koncen-

trere sig om Jacob Petz Dreyer, dels fordi Jacob Petz er grundlæggeren, og dels fordi Jacob Petz er den, man ved mindst om, idet man faktisk kun har Christian d. IV's breve at støtte sig til foruden Jacob Petz's egne supplikationer. Historien begynder i 1640*) med følgende brev fra Christian d. IV til Jacob Petz:

„Christian d. IV gjøre alle witterligt, at eftersom Jacob Petz, borger her udi vor kiøbsted Kiøbenhaffn, underdanigst andrager att were tilsindtz en smede-, bore-, slibe- og polermølle på sin egen bekostning at wille anrette og der sammestedtzt lade gjøre musquetter och pistoler, som lige prøffue ved de hollandske kunde udstå och en kule føre, så frembt wi hannom nogen bequem sted till sådan mølle att påsætte nådigst ville bewilge, da efterdi hand os underdanigst haffuer ladet berette ingen beeligere och bequemmere sted til sådan werck att forthbringe att findis end tuert offuer for Lyngbyemølle, da haffue wi nådigst bewilget och tillatt, så och hermed bewilge hannom och hans arffuinger på forbemeldte sted sådan en smede-, bore-, slibe- och polermølle på deris egen bekostning att måtte oprette och forferdige lade och siden altid niude och beholde, dog at forskreffne Jacob Petz och hans arffuinger derudaff till os årligen fembten daler skal udgiffue, och huis (= de) musquetter och pistoler (som) samme-stedts bliffuer forarbedet och till os icke bliffuer affhendede, må dennem were frit for till fremmede at selge och udføre. Thi forbiude wi alle och en huer etc.

Giffuet Haffniæ d. 29. martii 1640.“

Jacob Petz — borgeren i Kjøbenhaffn — anlægger sit musket- og pistolværk ved Mølleåen overfor Lyngby kornmølle, og at hans fabrikation har været tilfredsstillende, viser et nyt brev fra Christian d. IV af 10. august 1643, som følger:

Kontrakt med Jacob Petz om at levere 2000 musketter til tøj-huset.

Christian d. IV accorderer med Jacob Petz, dreyer, borger och jndvoner her udj vor kiøbsted Kiøbenhaffn, om tu tusind mousqveter med forquet stock och handelerer her på voris Tøymhus at leffvere årligen indtil videre anordning, huor aff hand huer

---

*) 1. Februar 1626 får en Jacob Dreyer bevilling på det rav som findes i Søkanten i Danmark, mod en årlig aflevering til kronen.

fierding år skal være forplickt att leffvere fem hundrede mousqveter med sin tilbehøring. Och haffve wi hannem nådigst for huer fierding år skal were forplickt att leffvere fem hundrede mousqveter med sin tilbehøring. Och haffve wi hannem nådigst for huer mousqvæt med forcket stock och bandeleer tilsagt at ville affgive rixort, huilcke forskreffne penge hannom skall bliffve erlagt, når forbemelte mousqueter med des tilbehør på vor Tøghus er leveret. Bedendis och biudendis etc.

Giffvet Haffniæ den 10. august 1643.

Denne ordre fra kongen bevirker, at Jacob Petz må se sig om efter udvidelsesmuligheder, og han finder stedet ved Kulsviervad mellem Ørholm og Stampen og ansøger kongen om tilladelse til at opføre et filialværk her.

I skrivelse dateret 19. december 1643 svarer kongen: „Att eftersom vor elskelige Jacob Petz Dreyer, borger og indvåner i vor købstad Kjøbenhaffn underdanigst har begæret, om der nådigst ville blive bevilget en slibe- og polermølle til de musketter, som han lader gøre, at måtte lade opbygge imellem vores krudtmølle og stokmølle udi Sokkelund Herred. Da efterdi vi af 8 mænds besigtigelse nådigst erfarer, at bønderne udi de hosliggende byer Lu(e)ntofte og Søllerød at høste skade på deres jord og enge nemlig Peder Nielsen, Poul Lauritz Nielsen på deres eng, hver skade til 1 læs hø, Niels Søfrensen og Jens Olufsen begge skade til $\frac{1}{2}$ læs hø, Hans Nielsen og Hans Knudsen begge skade til 1 læs hø, hvoraf Hans Knudsen er den tredie part, Søfren Jensen skade til $1\frac{1}{2}$ læs hø, Oluf Søfrensen og Peder Ibsen begge skade til $\frac{1}{2}$ læs hø. Belangende vejen, som løber fra krudtmøllen, skal fornævnte Jacob Dreyer bruge til Maglebyerre Peder Nielsens ager kaldet Maglebyerres ager, der skal vejen ligge langsad den ved den østre side tre favne bred, og skal derfor årlig have 1 sletdaler, Lauridts Nielsen i Søllerød, på hvis eng vandet vil holdes, bekommer skade til 3 læs hø. Bemeldte Jacob Dreyer er med fornævnte bønder efter deres egen begæring således overens, at han sålænge bemeldte mølle bliver stående, skal give dem årlig efter afsigtens formelding, for hvert læs hø og eng, de tager skade af, 9 mark penge, som til hver Sct. Hans dag skal erlægges uden videre påtale eller maning. Deslige at han skal give Jens Oelsen i Lu(e)ntofte for en eng, som ej i afsigten er anført, for et halvt

læs hø, han bekommer skade på halvfemte mark, og den vej, der ligger over deres ager, skal han ikke gøre videre eller større, end den nu er, eller hidtil har været, og ikke at holde dem sit kvæg til skade eller fortræd. Han må ej heller gøre deres pløjjord eller eng skade eller fortræd i nogen måde. Da de fornævnte bønder er tilfreds med denne kontrakt, så bevilger kongen Jacob Petz Dreyer og hans arvinger at måtte bygge op og beholde samme mølle. — Dog hvis han ikke holder, hvad han i denne kontrakt har forpligtet sig til og ikke giver bønderne, hvad han har lovet dem, fordi de giver deres, så skal han have samme mølle forbrudt.

Giffuet Haffniæ d. 19. december 1643.

Som man ser, er det ret hårde vilkår for oprettelsen af Nymølle, og desværre findes intet arkivmateriale om årene fra 1643—1652, da Jacob Petz sælger „det øde værk“ Nymølle til Henrik Müller. Men alt tyder på, at Jacob Petz overtager arealet ved Kulsviervad, og der lader opføre det filialværk, som han har brug for for at effektuere de mange ordrer hurtigst muligt altså i 1644.

Det næste brev fra kong Christian d. IV, er fra 1646 og tyder på, at hans interesser er vendt mod Skåne, hvor han planlægger at anlægge et jernværk ved Ørkelljunga i Helsingborg len. Brevet lyder som følger:

Christianus Quartus.

G. A. V. Att eftersom Jacob Petz, borger och indvoner i vor köbsted Kiøbenhafn, underdanigst af oss hafuer veret begerndes, vi nådigst vilde bevilge hannom på sin egen eventyr och bekostning at må lade opsette en Hammermølle udi vort land Skåne, ved Ørkeliunge udi Nøre Asbo Herred udi Helsingborg lehn, til at slå iern udaf det osmund der omkring findes. Da efterdi, af os elskelig H. Christopher Ulfeld til Suenstrup, Ridder, vor mand Råd och Embidzmand på vort Slot Helsingborg hans underdanigst erklering nådigst erfares, sådan hans begering uden vor och cronens skade at kunne skee, ere vi nådigst tilfreds, så och hermed bevilger och tillader, at forn. Jacob Petz på sin egen bekostning må lade bygge og opsette ved forn. Ørkeliunge en hammermølle, och at den må nyde, bruge och beholde for sig och sine arfuinger. Och på dette hand dess bedre samme sit forset kan udi verk stille, da hafue vi hannom på hans underdanigst anmodning och begering, efterskrefne privilegier nådigst forret: først skal ingen

anden må bygge noget sådant verk, på fire mile nær omkring forn. Ørkeliunge. Dernæst hafver vi hannom och nådigst forret, en vor och cronens gård udi forn. Ørkeliunge, liggendes under vort slott Malmøhus, så hannom nådigst bevilget bunden som derpå boer at udminde (d. v. s. at fraflytte gården mod pengesum, aftægt el. lign. erstatning (Feilberg: Bidr. + Ordbog o/jysk almuesmål)) och siden forn. gård at må nyde bruge och beholde quit och fri, for ald tyngge och afgift intet undertaget for sig och sine arfuinger så længe hand eller de, forn. verk som det sig bør drifuer och fortsette. Dernæst skal och forn. Jacob Petz eller hans arfuinger, mue (= måtte) for betaling bekomme huis sur skouf som på de steder findes och ingen olden gifuer, som el, birk och andet sådant, hvilket och hannom af vor lensmand på vort slot Helsingborg skal udvises. Dog skal hand eller hans arfuinger derimod were forplict til oss och cronen for billig betaling at afhente, huis (= hvad) iern som hand eller de på forn. hammermølle forarbejdendes vorder, och vi af hannom eller dennom er begerendes, så fremt hand eller de forn. voris nådigste benuding acter at nyde. Forbydendes alle och en huer forn. Jacob Petz eller hans arfuinger herimod.

Hafniæ den 16. december 1646.

Dette privilegium på at opføre jernværket i Ørkelljunga udvides tre år efter til at han må lade „opsætte og bruge behørig masovne og derudi osmund tillige med erts, som han deromkring finder“, og i 1650 får Jacob Petz og medparticipanter privilegium på „at lade opsøge og optage jernmalm og materiale i alle omliggende søer, moradser og bjerge, hvor det på vores og kronens findes kan i bemeldte land Skåne.“

Hvad udtrykket osmund angår, da ser vi, at Karen Lykke, enke efter afd. Gabriel Kruse, af Snellerød i Nørre Asbo herred, støber osmund af jernerts. Hun har fundet, hedder det i privilegiet, „jernerts, hvoraf god osmund jern kan gjøres, til hvilken ende hun haver ladet opsætte en mølle til osmund at støbe.“ Osmund er altså et umiddelbart produkt af malmen, og når det hedder i det privilegium, som Jacob Petz får i 1649, at han i sine masovne må tilligemed osmund lade smelte, hvis malm og erts, som han finder,“ kan vistnok heraf sluttes videre, at osmund er et slaggeblandet, urent jern, der for at blive brugeligt trænger til påny

at undergå en behandling. Hermed står det formentlig i overensstemmelse, når det tre år tidligere privilegium giver Jacob Petz tilladelse til på den af ham oprettede hammermølle „at slå jern ud af det osmund, der omkring findes“.

Om Ørkelljunga jernværk anføres det i øvrigt, at det i 1664 var nedlagt, og i 1671 lå det i ruiner, så det synes ikke, som om Jacob Petz har haft større held med dette værk.

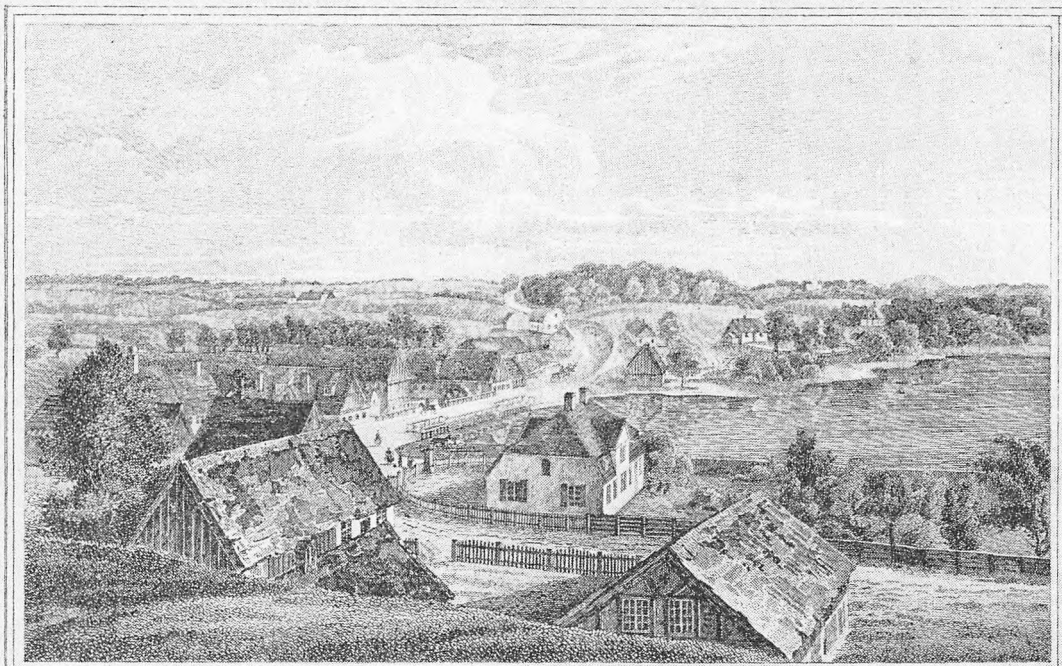
Men endnu omkring 1650 var Jacob Petz en industrimand af større format, idet han står som ejer af Lyngby musketværk og filialværket Nymølle, desuden jernværket i Ørkelljunga og Skovrød mølle (nord for „Lollikhus“), købt i 1647, foruden at han i 1651 køber Stackerup Mølle ved Rønneå i Herrisvad kloster len i Skåne. Men i 1650 har der åbenbart for Jacob Petz været mere at tage vare på, end han kunne magte, eller måske har han manglet likvid kapital, for i 1650 sælger han Lyngbyværket til kunsthåndværker Casper Herbach, og i 1652 skiller han sig af med Nymølle, som han sælger til tolderen i København, senere rentemester Henrik Müller.

Desværre har det ikke været muligt at spore Jacob Petz og hans handlinger videre, hverken gennem det danske eller svenske rigsarkiv, men det er sandsynligt, at dette emne kan uddybes i en senere artikel, forøvrigt ligesom andre personers skæbne med Nymølle som udgangspunkt.

Poul Aage Andersen.

Udsigt fra nord over Nymølle 1823 med »Høversdalk« midt i billedet

Eller tegning af H. G. F. Holm

Drømt af H. G. F. Holm, Copenhagen.

Tegnet af K. H. Eriksen.

NYE MØLLE.

Published by Baldwin, Cradock & Joy London 4th June 1823

Ole Pedersen Kollerød

Tegnet af P. Gemzøe

Mordet på Nymølle

Af Hans Ellekilde

En skærsommermorgen i 1837, mandagen d. 12. juni, var der stor bestyrtelse på Nymølle ved Mølleåen her i Søllerød sogn, fordi man lige havde opdaget, at papirfabrikkens mangeårige tro tjener, papirkusken *Lars Pedersen* (født o. 1792) om natten var blevet myrdet, og hans ejendele og penge bortførte af rovmordere. Om søndagen havde Lars Pedersen besøgt Ørholm kro en times tid og var derefter kommet tilbage i god tid. Han havde så siddet i samtale med adskillige af værkets folk udenfor sin dør i selve hovedbygningen til klokken 10, og han havde været usædvanlig munter og oprømt. Lars havde fortalt, at han mandag morgen skulde tidligere op end sædvanligt, og han havde modtaget tilsagn af en kone på værket, at hun vilde vække ham netop til dette bestemte klokkeslæt. Derefter var han gået ind på sit værelse og havde, som han altid plejede, taget dørnøglen med sig og låst sin dør. Om morgenen bankede konen som aftalt på hans vindue, men det var hende umuligt at vække ham, skønt hun blev ved at kalde på ham. Imens samledes der flere af værkets folk udenfor hans vindue, og en af dem bemærkede, at hans overdyne var kastet

henover hovedgærdet på sengen. Fabrikøren på Nymølle, *J. B. Nelthropp*, blev underrettet herom, og han indfandt sig straks.

Da det stadig viste sig umuligt at vække Lars Pedersen, lod Nelthropp døren brække op ved en tømmermand, og han gik selv med flere af de tilstedeværende ind i kammeret. Man fandt Lars Pedersens kiste og øvrige gemmer oplukkede, hans penge og hans klæder, på enkelte stykker nær, borttagne, og man kunde se på gulvet en mængde blod, som var flydt ned fra sengen. Ved at kaste dynen tilbage fra hovedgærdet, fandt man Lars Pedersen ligge på venstre side, som om han sov, men med et stik i halsen, hvoraf blodet var strømmet ud. Flere sår var der ikke at opdage, og det så ikke ud til, at han før mordet havde værget for sig, så roligt lå hans arme over brystet. Ved dørlåsen, som var til at lukke op indvendig fra ved at skyde en skodde tilbage, hang nøglen som sædvanligt. I haven bag mordstedet blev der opdaget spor af støvle- eller skosåler. De blev omhyggeligt tildækket af Nelthropp, for at de siden uforstyrret kunne forevises politimesteren, birkedommer *Frederik E. V. Knudsen* i København.

Der blev af Nelthropp øjeblikkelig sendt tilbud til birkedommer Knudsen, og han og hans dygtige unge medhjælper, *Peder Munthe Bruun* (se Søllerødbogen 1956—57 s. 121—2, Om posttyveriet i Rudeskov 1845), indfandt sig hurtigst muligt på Nymølle, hvor de nåede at komme til stede lige før middag. De to dygtige og energiske politimænd opholdt sig tre dage på Nymølle, og da var den uhyggelige rovmordssag i det væsentlige opklaret. Det havde dog næppe været tilfældet, hvis de to dygtige, men naturligvis lidet lokalkendte politimænd, ikke havde modtaget så ganske fortrinlig hjælp af sognefogederne *Lars Johansen* i Fogedgården, Søllerød, *Lars Larsen* af Gl. Holte og *Søren Pedersen* af Lyngby. „Også gårdmændene *Jørgen Pedersen* af Lyngby og *Niels Olsen* af Holte have især ved denne lejlighed hæderligen udmærket sig.“ Fabrikør Nelthropp og den unge Jung fra Holtegårds ufortrødne deltagelse i undersøgelsen på Nymølle fortjener ikke mindre at påskønnes, skriver generalkrigskommissær *Jens Veibel Neergaard* i sin fortrinlige bog om denne mordsag fra Nymølle 1838, hovedkilden til den nærmestfølgende skildring af det grufulde mord.

Endnu før politimester Knudsen og hans medhjælper Peter Munthe Bruun kunde nå ud til Nymølle ved middagstid d. 12. juni, havde de to sognefogder i Søllerød og Gammel Holte med fuldkommen sikkerhed udpeget to af de tre ugerningsmænd, nemlig 1) morddådens hovedmand den afskedigede vægter på Nymølle *Ole Hansen* og 2) en i hele egnen ildeberytet, ludfattig mand *Peter Christian Knudsen*, Gl. Holte Enghave med seks små børn, der gav sig af med at slagte heste, sælge ben, gammelt jærn og hestehuder. Man mistænkte ham med god grund for at stjæle og slagte andres heste om natten. Ole Hansen havde tidligere bestjålet Lars Pedersen under hans sygdom, da han sammen med en anden havde våget i hans kammer om natten. Lars Pedersen havde ikke tidligere anmeldt sagen for retten, men Ole fortsatte med sine tyverier på Nymølle og blev afskediget 1836. I sin onde samvittighed gav han Lars Pedersen skyld for sin velfortjente afsked og nærrede et stærkt had til ham. Efter sin afsked havde han slået sig sammen med Christian Knudsen og deltaget med ham i hestetyveri og hesteslagtning.

Nelthropp og de to sognefogeder i Søllerød og Gl. Holte havde besluttet øjeblikkelig husundersøgelse hos de to kumpaner på Holte mark. Ole Hansen var ikke hjemme, og turen gik da videre til Christian Knudsen i Holte Enghave. Her blev der ved husundersøgelsen fundet en hat, genkendt som Lars Pedersens, som skulde være „kastet ind på loftet“ af en uvedkommende. Sognefoged Lars Johansen i Søllerød havde nu god grund til at tage Chr. Knudsen med sig til Nymølle. Forinden fik Knudsen hvisket til sin kone, at hun „skulde pille pinde i ellekrattet“, mens han var borte. Uheldigvis for Knudsen hørte sognefogden hans hvisken, og da han godt nok forstod halvkvæden vise, lod han straks ellekrattet undersøge, og hurtig blev der fundet en sæk med to af Lars Pedersens frakker. Chr. Knudsen var øjensynlig ikke glad, da disse frakker under det første forhør blev forevist ham, men foreløbig hjalp han sig med bortforklaringer eller rene benægtelser.

Ole Hansen blev som lige sagt ikke antruffet hjemme, hans kone erklærede, at han ikke havde været hjemme om natten, og hun vidste ikke, hvor han var. En af Knudsens naboer havde

meddelt sognefogden, at Ole Hansen om morgenen havde været i slagsmål med en fremmed, ham ukendt person udenfor Chr. Knudsens hus. Hvem var nu denne ukendte fremmede?

Det var ikke *Ole Pedersen Røgter*, som ugen før var løbet bort fra Holtegård, og som i nogle dage havde søgt ophold hos Christian Knudsen, også den foregående nat. Han måtte rykke ud med den for sagens endelige opklaring afgørende oplysning, at den fremmede, som Ole Røgter først havde nægtet at kende noget til, var *Ole Skrædder*, som med sin kæreste flere gange havde været i Chr. Knudsens hus ugen før.

Men hvem var så denne Ole Skrædder?

Under det første 11 timer lange forhør, hvor Chr. Knudsen hårdnakket nægtede sin andel i Lars Pedersens mord, og hvor det efterhånden blev birkedommeren mere og mere klart, at Ole Røgter fra Holtegård næppe kunde have noget med Nymølle-mordet at gøre, faldt det ham ind, at den mystiske Ole Skrædder måtte være en meget berygtet nordsjællandsk forbryder, skrædder *Ole Pedersen Kollerød* fra Kollerød i Lyngesogn, almindeligvis kaldet Ole Tyv, den 31. maj løsladt fra Søndre Birks fængsel Blåtårn ved Langebro efter næsten 1½ års varetægtsarrest, hvor det havde været dommeren helt umuligt at få den snu og durkdrevne forbryder til at tilstå blot en eneste af de mange sigtelser, der var rettet imod ham. Dommeren følte sig, og med rette, overbevist om, at denne Ole Tyv på en eller anden måde måtte være delagtig i rovmordet på Nymølle. Under det natlige forhør d. 12.—13. juni måtte Chr. Knudsen tilstå, at Ole Kollerød og hans kæreste *Sidse Marie Christiansdatter* (født 1806 i Birkerød) ganske rigtigt havde besøgt ham ugen før, og at Ole Kollerød ligeledes ganske rigtigt havde været oppe at slås med Ole Vægter udenfor hans, Knudsens hus, og at Ole Kollerød og Sidse Marie først mandag morgen havde forladt hans hus på Holte mark.

De to mistænkte, Ole Vægter og Ole Kollerød, samt Sidse Marie som mulig medviderske var stadig på fri fod tirsdag morgen d. 13. juni, men de blev eftersøgt af fuld kraft. Sidse Marie blev eftersøgt hos sin moster *Ane Nielsdatter*, Jens Bukkeballes kone i Birkerød, og anholdt allerede tirsdag. Birkedommeren blev underrettet om, at Ole Vægter og Ole Kollerød ligeledes havde opholdt sig i Birkerød, men at de var taget videre aftenen før, for-

Peter Chr. Knudsen

Ole Hansen

Tegnet af P. Gemzøe

mentlig til Slangerup marked, tirsdag d. 13. juni. Sidse forklarede, at Knudsen og hans to hjælpere, Ole Vægter og Ole Kollerød, havde forladt Knudsens hus søndag aften mellem kl. 8—10 om aftenen, for ved fælles hjælp at hente brænde fra skoven, og at de kom hjem alle tre ved solopgang omtrent klokken 3 mandag morgen. Hun så ikke, at de var forsynet med knive eller andre slige redskaber, og hun benægtede at have vidst andet om hensigten med deres bortgang søndag aften, end at de vilde i skoven for at hente brænde.

Under det langvarige forhør må Sidse Marie have fået en fornemmelse af, at Chr. Knudsens og Ole Vægters sag stod slet med hensyn til mordet. Hun besluttede sig da til at skubbe til den hældende vogn, og hun sladrer, som man vil se, ganske hæmningsløst om de to mænds adfærd ved hjemkomsten mandag morgen, mens hun lyver og lyver, det bedste hun kan, for om muligt at redde sin kærest Ole Kollerød fra mordsigtelsen. Hun tillægger derfor Chr. Knudsen, hvad der i virkeligheden gælder for Ole Kollerød.

Hun fortæller bl. a., at Knudsen og Ole Hansen kom hjem iførte mørke frakker, og de havde hver en sølvbeslagen pibe i munden, og Ole Hansen havde et par nye støvler på. Ole Kollerød var derimod i samme dragt som om aftenen, nemlig blå trøje,

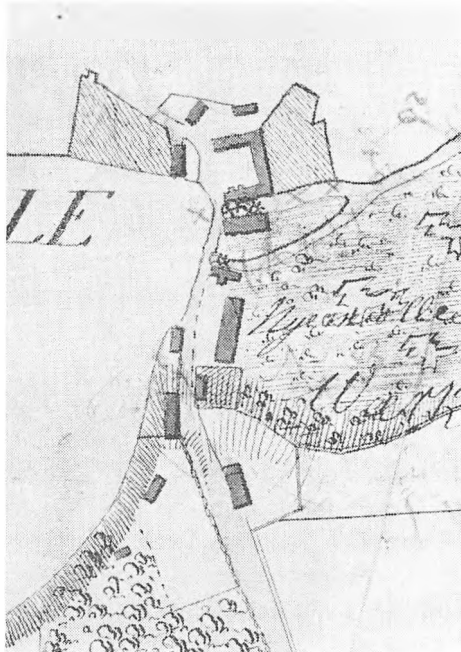
blå vest og lysegrå bukser, men han havde et lille sølvur med kæde og signet i lommen, som han viste hende og sagde, at det havde han fået af Chr. Knudsen og Ole Hansen, da de i morgenstunden kom til ham i skoven, hvor han havde lagt sig til at sove. Alle tre var svirende, og Ole Hansen havde i den ene lomme en flaske øl, i den anden en flaske brændevin. Chr. Knudsens lyseblå bukser var bestænkte med blod, men hun så ikke, at nogen af de andre var blodige. Chr. Knudsen kom først hjem, men da også de andre var kommet ind i stuen, kastede Ole Hansen to knive og en mindre, alle tre i skede, fra sig på bordet. Chr. Knudsen befalede sin kone, at hjælpe sig de blodige bukser af samt at vaske dem ved kærret. Han greb en af knivene og truede med at ville stikke hende, om hun ikke straks adlød ham, og hun fulgte hans befalinger uden indvendinger. Imidlertid drak de andre noget af det medbragte brændevin. Slagsmålet var mellem Chr. Knudsen og Ole Hansen. De var kommet i klammeri om det ene pibetøj, som de begge vilde have. Ole Hansen påstod, at han skulde have det, fordi han var manden for det hele, men Chr. Knudsen vilde have det, fordi han var lige så god. Derefter kom de i slagsmål, først i køkkenet, og derefter udenfor huset, hvor Knudsens kone, Ole Kollerød og hun selv skilte dem ad. De blev forligt på det vilkår, at Chr. Knudsen fik det pibetøj, han forlangte.

Hun fulgtes til Birkerød med Ole Hansen og sin kæreste. Ved afskeden pålagde Ole Hansen Knudsen at være mand, og gøre, hvad han havde sagt ham. Chr. Knudsen havde svaret, at han „skulde nok være mand for det, der var ham betroet, og at alt nok skulde blive tyst og stille, indtil det var kommet i rigtighed, og de kunde dele, hvad de havde.“

Tidligere på dagen havde der i Nymølle været holdt undersøgelse af Lars Pedersens lig. Det stik, han havde fået i halsen, havde skåret begge grene af den store halspulsåre over, det havde været absolut dødbringende og årsag til den næsten straks indtrådte død. Chr. Knudsen, som var til stede ved undersøgelsen, viste straks ved synet af Lars Pedersens blodige lig en højst påfaldende indre uro, der især ytrede sig ved hans forlegenhed, ved ansigtsmusklernes krampagtige bevægelse og ved en forceret tygning af den skrå, han havde i munden. Efter birkedommerens

opfordring lagde han sin hånd på liget og erklærede, at han ikke vidste, hvorledes det var bragt i den tilstand, hvori det befandt sig.

I næste forhør, hvor Chr. Knudsen blev stillet overfor Sidse Mariæ delvis løgnagtige forklaring, følte han sig nødt til at tilstå

Dansk Folkemuseum fot.

P. Steffens opmålingskort i matrikelarkivet visende Nymølle 1810. Den eneste bevarede bygning er »Høyersdal«, det nordvestligste hus med gavl mod søen. Ifølge folketællingen 1834 boede Lars Pedersen her.

sin forholdsvis beskedne andel i Nymøllerovmordet, idet han værgede for sig selv, det bedste han kunde:

Klokken omtrent 11 søndag aften forlod Knudsen med de to andre sin bopæl, og de gik ad den sti, som førte over Nærum mark ad Nymølle til. De stod alle tre i nærheden af den bygning, hvor Lars Pedersens værelse var, for at lytte efter, om alt var roligt, og for at samtale om, hvad hver af dem skulde udrette. Efter nogen ventetid gik

Ole Hansen først over vejen, og han steg over det dige, som skiller den bag bygningerne liggende have fra vejen, Ole Kollerød fulgte efter ham, og Knudsen selv kom sidst. Da han holdt sig noget tilbage, var de to andre allerede bøjet om hjørnet af bygningen, førend han var kommet over diget. Så snart de to andre havde nået bygningen, stak vor helt halen mellem benene, idet han gik tilbage over vejen, og opholdt sig på den sti fra Nærum, ad hvilken de var komne. Der mødte de to andre ham igen efter næppe en kvart times forløb (!), hver iført en frakke. Ole Hansen havde en flaske øl og en flaske brændevin i lommen, og han bar en bylt, som indeholdt de føromtalte i ellekrattet fundne sager, nemlig to par bukser og en vest. Endvidere bar Ole Hansen sine egne sko og sin gamle hat i hånden, men han havde på hovedet Lars Pedersens hat, som siden blev fundet på Knudsens loft. Ole Kollerød bar en tallerken med noget smør og brød, som de fortærede i Lundtofte krat tilligemed noget af det stjålne øl og brændevin. Under dette måltid viste Ole Kollerød ham en våd blodplet på sine lyseblå bukser, hvad der gav anledning til, at Ole Kollerød fortalte ham, at han havde stukket Lars Pedersen i halsen med Ole Hansens kniv, som denne havde lånt ham, samt at Ole Hansen under mordet holdt Lars Pedersens hænder.

Ved hjemkomsten trak Ole Kollerød sine blodige bukser af, og forlangte, at Knudsens kone skulde vaske blodet af dem og hænge dem til tørre, samt at Knudsen skulde overlade ham de bukser, han selv havde på. Han hørte Ole Hansen omtale penge, som de bar på brystet. At han også selv ufortjent havde fået sin rigelige andel af de røvede penge, tav han viselig stille med. Han vidste ikke noget om, hvad årsagen til klammeriet og slagsmålet mellem Ole Hansen og Ole Kollerød udenfor hans hus var, men han fortalte, at Ole Kollerød slog løs på Ole Hansen, kastede ham omkuld, og i det hele teede sig, som han var forrykt. Tilsidst vilde Ole Kollerød endelig have fat på Ole Røgter, der om natten havde opholdt sig i Knudsens stue bag kakkelovnen, fordi han frygtede for, at Ole Røgter skulde have bemærket noget af deres tale og muligt vilde røbe dem. Det fik Knudsen lige med nød og næppe forhindret. Senere meddelte Knudsen, at også Sidse Marie var fulgt med, da Ole Kollerød stormede op mod huset, for at berolige ham, hvad der også omsider lykkedes. „Du er jo gal,“ sagde Sidse Marie, „kom nu og lad os gå.“

Om sin egen færd før anholdelsen fortæller Knudsen, at han gik ikke til sengs den tidlige mandag morgen, men da bukserne var vaskede, tog han sin sæk og gik ud, dels for at tilhandle sig

jern og ben, dels for at indkøbe levnedsmidler til sin familie. I denne anledning kom han til Røjels kro (= Geels kro), hvor han traf Ole Hansen, der sagde ham, at Ole Kollerød og Sidse Marie var i den lille nærvedliggende granskov „Rentforkert“ på Dronninggårds grund, for at spise et måltid, hvortil Ole Hansen havde gjort indkøb i kroen. Han fulgte med Ole Hansen til de to andre, og da han ikke selv havde nogen kniv, lånte han Ole Hansens foldekniv, som endnu var blodig af Lars Pedersens blod, til at skære et stykke spegeflæsk med, efter at Ole Hansen havde afbenyttet den til samme brug. Når Knudsen til at begynde med havde afholdt sig fra at sige sandheden, var det fordi han frygtede Ole Kollerød, for denne havde truet ham med, at han skulde støde ham en kniv i livet, dersom han bekendte noget om mordet på Nymølle, når han selv igen kom på fri fod.

Chr. Knudsens rovmordsfæller, Ole Hansen og Ole Kollerød, blev begge anholdt, hver for sig, på Slangerup marked tirsdag d. 13. juni. Det var gårdejer *Jørgen Pedersen* i Lyngby, som selv ligeledes havde været til Slangerup marked, som henledte politiets opmærksomhed på Ole Hansen og fik ham anholdt. Han blev ført til Hillerød, og her blev han hentet til Nymølle af sognefoged Lars Johansen i Søllerød fogedgård, og han kom straks i forhør. Stillet overfor sin mordfælle Chr. Knudsens bekendelse, var der, under birkedommer Knudsens alvorlige formaning, ikke andet for Ole Hansen at gøre end at tilstå sin deltagelse i rovmordet på Nymølle, at han havde holdt fast på den myrdede Lars Pedersens hænder, mens Ole Kollerød havde stødt den foldekniv i halsen på Lars Pedersen, som Ole Hansen havde lånt ham.

Aftalen om røveriet var sket søndag morgen d. 11. juni. Ole Kollerød havde spurgt, om nogen af de to vidste, hvor der var penge at stjæle. Ole Hansen havde svaret, at han vel vidste folk ude i landet, som havde penge, men at det var for langt at gå efter. Han havde da gjort opmærksom på, at også Lars Pedersen havde penge, og da der var så nær derhen fra Holte, fandt Ole Kollerød det rigtigst at holde sig til ham. Så blev der rådslået om, hvorledes røveriet skulde foretages. Ole Hansen havde da fortalt, at der ved siden af Lars Pedersens stue, som havde udgang til et gårdsrum, lå et køkken. Ole Kollerød spurgte da, om der var vinduer i dette køkken, og da Ole Hansen havde svaret ja dertil,

svarede Ole Kollerød, at det var bedst, at en skulde stige gennem vinduet ind i køkkenet, derfra liste sig ind i Lars Pedersens stue, og der åbne den låsede dør til gården for de to andre. Da Ole Hansen gjorde opmærksom på, at Lars Pedersen kunde vågne, og i så fald sikkert vilde genkende ham, havde Ole Kollerød svaret, at han *måtte* afsted. Det forstod Ole Hansen således, at Lars Pedersen måtte dræbes, og derimod blev der ikke gjort nogen indvending hverken af ham selv eller af Chr. Knudsen, som var tilstede ved den hele samtale og forhandling. Han mente, at Sidse Marie havde luret sig til at lytte til forhandlingen fra det hjørne af køkkenet, hvori hendes leje befandt sig.

Om selve mordet fortæller Ole Hansen: „De gik alle tre ad stien over Nærum mark til Nymølle, og de gik straks ind i haven, bag den bygning, hvori Lars Pedersens værelse var, hvor de endnu engang overlagde, hvorledes deres røverplan skulde udføres.

Det blev her atter yttret af Ole Kollerød, at Lars Pedersen måtte afsted, for at han ikke skulde råbe efter dem, men det blev ikke bestemt, hvorledes han skulde bringes af dage. Efter Ole Kollerøds påbud havde Ole Hansen medbragt en knibtang til at fjerne de udvendige kramper på køkkenvinduet, så Ole Hansen kunde krybe igennem vinduet, fra køkkenet liste ind gennem Lars Pedersens stue og åbne den låsede dør til gården for de to andre. I selvsamme øjeblik, hvor døren blev åbnet af Ole Hansen, vågnede Lars Pedersen og råbte „Hvad“. Chr. Knudsen blev så rædselslagen, at han stak af, mens Ole Kollerød fløj ind ad den åbne dør og greb Lars Pedersen om hagen — naturligvis for at hindre ham i at råbe om hjælp. Ole Hansen selv tog hastig fat om Lars Pedersens hænder. Lars Pedersen var imidlertid så stærk, at han rev sin højre hånd løs fra Ole Hansen og slog efter Ole Kollerød, som han dog ikke traf. Men ligesom Ole Hansen fik fat på hans højre hånd igen, rev Lars Pedersen den atter løs, greb Ole Hansen ved håret og trak hans hoved ned til sig, så at hans baghoved vendte til Lars Pedersens ansigt, uden at Ole Hansen kunde forandre denne stilling, selv om han igen havde fået fat på papirkuskens hånd. Ole Hansen hørte da Ole Kollerød sige: „Han er sgu stærk nok, men han må afsted.“ Nogle svage udråb fra Lars Pedersen lød for Ole Hansens ører, og i det samme hørte han tydeligt en rallen af den døendes bryst og hals, hans hånd løsnedes fra

Ole Hansens Hår, og blodet styrtede ud af hans årer. Ole Hansen kunde nu slippe den myrdedes hænder, og Ole Kollerød kastede dynen hen over hans hoved.

Efter mordet skete nu rovet af Lars Pedersens ejendele. Ole Kollerød forlangte oplysning om, hvor nøglerne til Lars Pedersens gemmer var. Ole Hansen fandt nøglen til det lille skab på papirkuskens bord, og rakte den til Ole Kollerød, som selv af skabet udtog nøglerne til kistens hængelåse. Han åbnede også denne og ranede af begge gemmer en del af det tøj, som blev bortført fra stedet: et par støvler, som Ole Hansen selv trak på, to frakker, som han og Ole Kollerød iførte sig ved bortgangen, to sølvbeslagne pibehoveder med rør, hvoraf de hver tog sit, et sølvlommeur, som Ole Kollerød stak i sin lomme, et par mørke og et par lyseblå bukser samt en vest, som Ole Kollerød bandt sammen i et tørklæde, og Lars Pedersens bedste hat, som Kollerød nødte Ole Hansen til at tage, da det ved bortgangen viste sig, at Knudsen havde fjernet de sko og den hat, som Ole Hansen havde lagt fra sig, da han krøb ind igennem køkkenvinduet.

Ole Hansen prøvede først at nægte, at de havde røvet Lars Pedersens sparepenge, men måtte til sidst tilstå, at de også havde tilvendt sig disse penge og delt dem imellem sig og Knudsen i Lundtofte krat. Pengene blev delt således, at der blev henlagt tre sedler hver for sig, og siden en seddel og en sølvmønt til hver af disse, indtil samtlige sedler og sølvmonter var fordelte i tre bunker. Sedlerne tog Ole Kollerød ud af en gammel tegnebog og sølvpengene af en pose, hvorefter tegnebog og pose blev kastet bort. Senere forklarede Ole Hansen, at det var lykkedes Ole Kollerød at praktisere en usædvanlig seddel til sin bunke, en hundrede-dalerseddel, som Sidsel Marie havde svært ved at forklare sin ejendomsret til, da sedlen blev fundet i mosterens have i Birkerød.

Om tildragelserne i Knudsens hus umiddelbart efter mordet oplyste Ole Hansen i forhøret, at han mente, at Ole Kollerød i hjertet var utilfreds med Christian Knudsens adfærd, for efter hjemkomsten sagde han straks til Christian i køkkenet: „Om han havde lyst til at tage et tag med ham, han var dog ellers altid så stor i munden?“ Han greb da fat i Christian, som han rystede og drejede dygtigt. Da Ole Hansen vilde lægge sig imellem, spurgte Ole Kollerød, om *han* også vilde slås? Ole Hansen, der vidste, at

Ole Kollerød var et meget farligt menneske, når han blev vred, afslog at slås med ham, men han undveg ham. Ole Hansen var i øvrigt dengang svirende og kunde derfor ikke nøje huske alt, hvad der passerede, han kunde derfor ikke erindre, at der ved deres støj og klamren ved Knudsens hus skulde være talt om pengeafgørelse. Hvad han huskede, var kun, at Ole Kollerød ved sin bortgang ikke vilde have Lars Pedersens klædningsstykker med sig, hvorfor de blev skjult ved Chr. Knudsens hus.

Efter mordet havde Ole Kollerød i Lundtofte krat givet Ole Hansen mordvåbenet, hans foldekniv, tilbage, men på vejen fra „Reentforkert“ til Birkerød forlangte Ole Kollerød ved Rudersdal kro mordkniven tilbage og lovede, at Ole Hansen ved lejlighed kunde få noget for den. På Slangerup marked næste dag så Ole Hansen, at det lykkedes Ole Kollerød at få afhændet mordkniven ved at give en mark i bytte for en anden kniv. Ole Kollerød „købte“ i vidners nærvær på markedet Lars Pedersens ur og pibe af Ole Hansen, og det lykkedes ham lige efter at få afsat uret til en yngre bonde. Lige før Ole Hansen selv blev anholdt, havde han set Ole Kollerød i handel med en anden bonde om Lars Pedersens fine pibe.

Havde det ikke været for en falsk tidalerseddel, som Ole Kollerød i sin ubetænksomhed søgte at få afsat på Slangerup marked, havde han muligvis kunnet fri sig for anholdelse en rum tid, men nu klagede modtageren over den falske seddel, og Ole Kollerød blev sat fast, uden at man i Slangerup havde anelse om hans delagtighed i Nymølle-mordet. Efter den almindelige henvisning til „en ukendt“, som han tilbød at fremskaffe, og forsøg på bestikkelse af betjenten blev han ført til Hillerød, og da sognefoged Lars Johansen fra Søllerød indfandt sig her på sin eftersøgning efter Ole Kollerød og fik at høre, at han var anholdt for at sprede falske rigsbanksedler, — der var en falskmøntner i Store Lyngby, *Johan Didrik Jensen*, som øvrigheden havde et skarpt øje til, — sørgede Lars Johansen for at få Ole Kollerød udleveret, og tog ham med til Nymølle.

Sandsynligvis har birkedommer Knudsen og hans unge hjælper Munthe Bruun tænkt sig, at Ole Kollerød, ligesom sine to mordfæller, måtte være nødt til straks at gå til bekendelse om rov-mordet på Nymølle, men det blev en stor skuffelse for dem.

Ole Kollerød slog nemlig ind på sin gammelkendte vej som den målbevidste og hårdnakkede benægter.

Straks ved sit komme til Nymølle d. 14. juni blev Ole Kollerød fremstillet for retten. Han prøvede først at anstille sig syg og svækket af sult. Da hans udseende ikke vidnede om nogen svag-
hed, hidrørende fra hans lange Blåtårnsophold, og han talte sam-
menhængende og fornuftigt, nærede birkedommeren ingen tiltro
til hans foregivne svaghed, men tog straks fat på forhøret.

Den falske pengeseddel, som forårsagede Ole Kollerøds tilfangetagelse. - Trykt på tyndt lyseblåt papir.

Ole Kollerød erkendte, at han sammen med sin kæreste Sidse Marie Christiansdatter havde logeret hos Christian Knudsen på Holte mark søndag d. 11. juni, og han havde opholdt sig der nogle få dage ugen før, da han ikke kunde få anden lejlighed, eftersom hans familie ikke vilde huse ham, fordi han var kommet ud af Blåtårn.

Derefter blev Ole Kollerød indført i Lars Pedersens værelse, hvor dennes lig var henlagt i sengen, dækket af det blodige lagen, og opfordret til at nævne den myrdede ved navn. „Uden at vise mindste forandring i sit mørke fortrukne ansigt,“ fortæller Jens Veibel Neergaard 1838 i sin grundlæggende bog om Nymølle-mordsagen, „trådte Ole Kollerød hen til liget, betragtede det med et koldt ligegyldigt blik, der ikke røbede mindste følelse i hans jernsjæl, og han erklærede, at han ikke kendte den i sengen liggende person. Hans ublu frækkhed og dumdristighed gik endog

så vidt, at han, da han af dommeren blev opfordret til at betragte den myrdede med opmærksomhed, udbrød med et udtryk af kunstlet forundring: „Han er jo død!“ På spørgsmålet om, ved hvem den døde var bragt i denne tilstand, svarede han med største rolighed, at det vidste han ikke.

Da nu Ole Hansen blev fremstillet overfor Ole Kollerød og opfordret til at nævne dem, som havde myrdet den døde i sengen, og han erklærede, at det var Ole Kollerød, som havde myrdet den døde, mens han selv havde holdt hans hænder, erklærede Ole Kollerød med oprørende fripostighed: „Du er en rigtig skurk, som vil sige mig det på, — du er den rette karl.“ Derpå henvendte han sig til dommeren med de ord: „Han har forbrudt sit liv, men jeg ikke.“ Dommeren bød da Ole Kollerød at lægge hånd på såret, men han lod, som om han ikke vidste, hvor såret, der vendte ind til væggen var, og sagde: „Ja, men hvor er såret?“ Først da såret blev ham forevist, lagde han med ubegribelig kulde og følelseløshed hånden på såret, udet at det i mindste måde syntes at indvirke på ham, og han forsikrede, at han aldrig før havde berørt dette menneske.

I forhøret dagen efter, den 15., fastholdt Ole Kollerød, at han ikke havde begået mordet på papirkusken eller havde haft nogen lod eller del i denne forbrydelse. I forhøret den 16. forklarede han, at han om aftenen søndag den 11. juni havde fulgtes med Ole Hansen og Chr. Knudsen fra dennes hus ned i skoven mellem Holte og Trørød. Her drak de noget brændevin, som Ole Hansen havde medbragt, men dette brændevin løb ham i hovedet, så han lagde sig ned i stedet for at gå længere og faldt i søvn. Hvor længe han sov, vidste han ikke, men da hans to ledsagere kom tilbage, vækkede de ham og viste ham en del klædningsstykker, et ur og et pibetøj. Ole Hansen havde en frakke på af disse klædningsstykker og tilbød ham at købe en anden lignende frakke, men da Ole Kollerød sagde, han ikke havde råd dertil, bad Ole Hansen, om han vilde prøve at sælge den for ham. Det indvilligede Ole Kollerød i, og Ole Hansen overlod ham da frakke, ur og pibe. Det blev altså anledningen til, at Ole Hansen og han selv kom til at følges ad til Slangerup marked d. 13. juni.

Hele sommeren 1837 igennem fortsattes forhørene over Ole Kollerød, men han fastholdt hårdnakket sin løgnagtige forklaring

trods stigende vanskeligheder. Den første september blev således de støvler, han havde på, da han blev fængslet i Slangstrup, forevist ham, og han erkendte, at de var hans. Så fik han at vide, at disse støvlers såle og hæle ved hans tilfangetagelse var blevet ganske nøjagtig målte efter længde og bredde. Støvlemålene svarede ganske nøje til et af de mål, som var optaget i haven på Nymølle. Stadig ingen tilståelse. Så blev Ole Kollerød flyttet fra Blåtårn til politiarresten i København, hvor birkedommer Knudsen lod ham hensidde i næsten tre måneder til den 21. november uden at forhøre ham en eneste gang. Politiarresten var ensom, uhyggelig, berygtet for spøgeri. Fanger, der havde hængt sig, havde ord for at gå igen. Det gamle forældede Blåtårn var derimod menneskefyldt, selskabeligt, og Ole Kollerød var selskabeligt anlagt. Birkedommeren regnede sikkert med, at Ole Kollerød vilde tilstå meget, for at kunne komme tilbage til Blåtårn igen.

I den lange ventetid for Ole Kollerød havde birkedommer Knudsen selvfølgelig ikke ligget på den lade side. Ole Kollerød var godt gemt, men han var ikke glemt. Birkedommer Knudsen havde sørgt for at fremskaffe oplysninger om hele Ole Kollerøds forbigangne liv fra barndommen af hos hans nærmeste familie. Han havde skaffet sig nærmere underretning om mange af de forbrydelser, Ole Kollerød tidligere forgæves havde været sigtet for, grove tyverier, indbrud, bedragerier, hælerier osv. osv., som man endnu ikke havde fulde beviser for. Birkedommeren kunde altså nu d. 21. november, da forhørene blev genoptaget, gennemgå hele Ole Kollerøds fortid med ham på en for forbryderen højst foruroligende måde. Dommeren endte med at erklære det for den usleste fejghed, når Ole Kollerød ikke turde tilstå sin ganske oplagte deltagelse i papirkuskens mord. Forhøret eller rettere gennemgangen af Ole Kollerøds ældre forbrydelser foregik i aften-skumringen, og da Ole nu stod i den mest spændte forventning om at høre, hvad der var klarlagt under hans lange ophold i politiarresten med hensyn til Nymølle-mordet, så blev i et nu lyset tændt i det mørke forhørslokale, dommeren målte den skælvende fange med et alvorligt gennemtrængende blik, og ordren lød: „Bring ham igen til politiarresten, men pas på ham!“

De to næste dage i politiarresten var overordentlig pinefulde for Ole Kollerød. Han var klar over, at en række af hans ældre for-

brydelser stod så dårligt for ham, at han havde udsigt til livsvarig tugthusstraf, selv om han kunde klare frisag i Nymølle-mordet ved fortsat benægtelse, hvad der jo var næsten umuligt for ham. At tilståelse i Nymølle-mordet betød henrettelse og det i skærpet form, var han ganske klar over, men livsvarigt tugthus, det var levende begravelse i en uoverskuelig række af år, han var jo kun godt 35 år. Et røveri hos Mads Hansen i Frelslev stod særlig slet for ham, en halv voksen pige havde set ham og genkendt ham med fuld sikkerhed. Hun var endnu for ung til at kunne aflægge vidnefast ed, men børn kan vokse op til vidnegyldighed, havde birke-dommeren sagt, og da var det ude med ham.

Om aftenen to dage efter, d. 23. november 1837, forlangte Ole Kollerød at tale med fængselspræsten *C. H. Visby*, hans højtvruderede sjælesørger, og birkedommer Knudsen. Overfor dommeren erklærede han, at han nu var villig til at give oplysninger om mange ting, retten kunde ønske at vide besked om, men kun betingelsesvis. Dommeren vilde slet ikke aflukke eller afkøbe ham nogen bekendelse, men gav ham en kort frist til at samle sig om at fremføre den ubetingede sandhed, og det af egen drift. Dagen efter, den 24. november, blev Ole Kollerød efter egen begæring fremstillet for retten, og han erklærede uopfordret, at han *nu* havde besluttet sig til at sige den rene sandhed.

Med påfaldende rolighed tilstod Ole Kollerød nu at have deltaget i mordet på papirkusken Lars Pedersen. Selv havde Ole Kollerød ingensinde talt med Lars Pedersen, og han vidste aldrig før at have set ham. Det var derfor den rene sandhed, at han ikke kendte hans lig, da det blev forevist ham på Nymølle. Han tvivlede naturligvis ikke på, at det virkelig var liget af den myrdede Lars Pedersen, som blev forevist ham. Det var derfor ikke ham, men Ole Hansen, som allerførst på vejen fra Vedbæk kro til Holte havde bragt det på bane, at de tre skulde bestjæle den velstillede papirkusk på Nymølle, Lars Pedersen. Ole Hansen fortalte, at han havde været anholdt og straffet for tyveri, samt afskediget fra sin post som vægter på Nymølle, alt for papirkusken Lars Pedersens skyld. Ole Hansen opfordrede nu Ole Kollerød til at gøre fælles sag til at gennemføre dette røveri. Ole Kollerød undslod sig til at begynde med for at have med dette Nymøllerøveri at gøre, han kendte jo de to andre for lidt til at vide, hvorvidt han

lurde gøre fælles sag med dem. Men da Ole Hansen erklærede, at han og Chr. Knudsen var rigtige tyve, som natten til 27. maj havde stjålet et par heste på Brøndbyøster mark, som de havde slået ihjel og solgt huderne af, så troede Ole Kollerød nok, at han turde gøre fælles sag med de to andre. Røveriet skulde ske en af de første dage, de kunde selv bestemme natten, men det var dog først om formiddagen søndag d. 11. juni, at den endelige beslutning blev truffet.

Planen gik ud på, at Ole Hansen skulde stige ind ad køkkenvinduet og derefter åbne Lars Pedersens låsede hoveddør for de to andre. De skulde i fællesskab holde kusen i sengen, mens Ole Hansen, som kendte hans gemmer, skulde røve hans penge. Der blev ikke talt om, at man skulde myrde Lars Pedersen, men derimod blev det aftalt, at de alle tre skulde være bevæbnede med en kniv hver, for at de kunde forsvare sig, hvis de blev røbet. Ole Kollerød huskede, at en af de to havde taget to lange knive ned fra loftet i Knudsens hus, og havde sagt, at disse knive vilde være gode til at forsvare sig med, men Ole Kollerød havde indvendt, at de ikke behøvede at være så svære, og han bad Ole Hansen om at låne sig sin foldekniv, som han modtog og stak til sig. Der havde dog, før de forlod Chr. Knudsens hus søndag aften, været talt om at dræbe Lars Pedersen. Det var Ole Hansen, som egentlig havde fattet denne plan, idet han hævdede, at Lars ikke havde fortjent bedre, da han havde skilt ham, Ole Hansen, ved hans levebrød. Derimod havde Ole Kollerød og Chr. Knudsen bestandig søgt at forandre planen derhen, at der ikke skulde begås noget mord, uden det var nødvendigt, og stedse ytret, at de håbede at kunne holde Lars Pedersen i sengen, når de fik noget om halsen på ham, så han ikke kunde skriges.

Denne Ole Kollerøds forklaring om den sørgelige forbrydelses forhistorie, der kostede et virksomt og værdifuldt menneske som papirkusken Lars Pedersen livet, regner jeg for sandfærdig og troværdig. Det var virkelig Ole Hansen, som i sin forrykte hævntrang havde fattet planen om at røve Lars Pedersen hans liv. De to andre kunde ikke have noget personligt udestående med Lars Pedersen, ganske særlig ikke Ole Kollerød, som aldrig, før det for ham så skæbnsvangre ophold i Holte, havde hørt Lars Pedersen nævne. Hans penge og hans andre værdisager havde en naturlig

tiltrækning for begge de to usselt stillede mennesker, Chr. Knudsen og Ole Kollerød, men ikke, slet ikke, Lars Pedersens liv og blod. Den ene af dem, Chr. Knudsen, var en slet kammerat, som i sin usle fejhed sveg sine to fæller i nødens stund, da Lars Pedersen vågnede, den anden var en god kammerat, der ikke kunde tænke sig at svige sin fælle, da det for alvor gjaldt. Der var, når alt kommer til alt, Ole Kollerøds trofasthed mod sit givne ord, der tre et halvt år senere medførte hans henrettelse d. 17de november 1840, mens Ole Hansen og Chr. Knudsen blev benådet af kong Christian den ottende med livsvarigt fængsel.

Om selve mordet tilstod Ole Kollerød d. 24. november 1837, at de havde stået alle tre under træet ved Nymølle en tid lang og ventet på, at alt skulde blive stille. Ole Kollerød havde sovet det meste af tiden, mens de ventede; han havde drømt om en skjorte, en drøm som betød lig. De gik derefter ind over haven gennem gyden til den plads, hvorhen Lars Pedersens hoveddør vendte. Ole Hansen bøjede selv sømmene fra køkkenvinduet med sin knibtang og tog vinduet ud. Da han var steget ind i køkkenet, satte Ole Kollerød vinduet tilbage i karmen og bøjede sømmene tilbage. Idet nu Ole Hansen efter aftale åbnede Lars Pedersens låsede hoveddør for de to andre, hørte de, at Lars Pedersen udbrød: „Hvad er det?“ Ole Hansen sprang straks hen og greb fat på ham, og han selv hjalp til. Havde nu Christian Knudsen efter aftale fulgt med ind, mente Ole Kollerød, at mordet kunde være undgået — og det har han sikkert ret i. Men da nu Ole Hansen og han var alene om Lars Pedersen, og Lars var ganske anderledes stærk, og derfor gjorde mere modstand, end Ole Kollerød havde ventet, fandt han det nødvendigt at skære halsen over på ham, for at hans skrig om hjælp ikke skulde røbe dem, så de blev pågrebet på selve gerningsstedet. Før end Ole Kollerød sprang ind i kuskens værelse, havde han lukket Ole Hansens foldekniv op. Som han syntes, greb han straks med venstre hånd Lars Pedersen om hagen, havde det højre knæ på siden af hans hoved, således at han lå med venstre knæ på sengekanten. Så snart han så sig i stand dertil, hibragte han Lars Pedersen et stik med foldekniven på det sted i halsen, hvor han lettest kunde komme til.

Efter dette, man kan vist godt med sandhed sige, nervøse panikmord af angst for øjeblikkelig pågribelse og dets hårde følger

for dem begge, foregik udplyndringen af værelset. Ole Kollerød tilstod, at han selv tog Lars Pedersens ur, som hang ved sengen, det er muligt, at han også tog hans støvler ned af væggen. Ole Hansen, som vidste, hvor nøglerne lå, samlede piberne, klæderne og pengene sammen. På mødestedet i Lundtofte krat forestod Ole Kollerød delingen af de røvede penge, han huskede, at de hver fik seks tirigsbankdaler sedler og hver lige mange sølvpenge. Af kobberpengene fik Chr. Knudsen den største part, fordi han for

Fot. Det kgl. Bibli.

Ole Kollerøds gengivelse af mordet

dem bedst kunde købe brød til sine mange små børn. Her fik Ole Kollerød selv den mindste part, men mod de andres ønske krævede han en halvtredsaler seddel forlods, det var i virkeligheden en hundredalerseddel, mens han overlod Chr. Knudsen en enkelt enrigsbankdaler seddel. Sin del af rovet gav han sin kæreste Sidse Marie med undtagelse af to tirigsdaler sedler. „Bare det ikke er gået for slemt til,“ havde Sidse sagt, da hun fik pengene.

Ole Kollerød havde med villie ikke fortalt Sidse om mordet, han vidste, at hun ikke kunde tie. Havde hun alligevel nogen viden om mordet, måtte hun have listet sig til at høre efter mordfællernes samtaler. Hans oplysning om slagsmålet ved Chr. Knudsens hus er ikke blot forbeholden, den er som vi siden skal se, direkte

urigtig (s. 307). Det hedder hos Neergaard: „Han huskede nok, at de bukser, han havde på, var blodige på venstre knæ, og at hans bukser i Knudsens hus blev aftrukne og ombyttede med et par andre, samt at de alle tre klamredes ved huset, men han huskede ikke, hvad der foranledigede dette klammeri, om det hidrørte fra fortrydelse over, at han selv på de andres bekostning havde beholdt den store seddel, eller hans uvillie over, at Chr. Knudsen var løbet bort fra mordstedet. Heller ikke huskede han at have ytret sig om at ville aflive Ole Røgter, at han ikke skulde røbe dem. Om den falske tirigsbankdalerseddel, der havde kostet ham friheden på Slangerup marked, mente han, at han selv lige i forvejen var narret denne falske seddel på, han havde ikke i denne omgang modtaget den falske seddel af den nordsjællandske falskmøntner Johan Didrik Jensen i Store Lyngby, men han havde tidligere været med til at sprede hans falske rigsbank-dalersedler.

I de følgende sidste dage af november 1837 tilstod Ole Kollerød en lang række grove forbrydelser, hvori han selv og adskillige andre havde gjort sig skyldige. Han havde en mageløs hukommelse og kunde til de mindste enkeltheder gøre rede for de tyvekoster, han havde sat sig i besiddelse af, og hvad han bagefter havde foretaget med dem, og til hvem han havde afhændet dem, ikke blot til storhælersken Tømmerlene i Lyngby, men til ellers ganske skyldfri mennesker, som havde købt af ham i god tro. Så mange og så troværdige var Ole Kollerøds angivelser, at der i januar 1838 måtte nedsættes en hel kommissionsdomstol for at undersøge og pådømme den hele mængde af større forbrydelser og mindre lovovertrædelser, som folk, især i Nordsjælland og København, havde gjort sig skyldige i.

Da Ole Kollerød havde gjort rent bord med sine tilståelser, stak han den 21. februar 1838 af fra Blåtårn, hvortil han som tak for sin uvante villighed til at tilstå var flyttet tilbage fra den ensomme og skumle politiarrest. Fra arrestforvarer Marquards karl, Peter Nielsen af Herringløse, havde han skaffet sig nogle knive, hvormed han på 3 dage udhulede den plankeramme, som holdt jernstængerne for vinduet. Sammen med sin medfange vilde han flygte ved 2-tiden om morgenen den 21. februar, og han firedede sig da barfodet ned ved hjælp af sit sengetæppe til 1. sal. I neder-

mark, hvor han hos en bekendt fik et par træsko. Om eftermiddagen ved 4-tiden fik han skjul hos en mand på Lillerød mark, „Peltseskrædderen“ kaldet, hvis karl, Niels Larsen, kendte Ole. Der blev han den næste dag over; dog var Ole Kollerød med sin vært og karlen den første nat på en lille køretur til Ølsted, hvor de søgte at lave indbrud hos en skomager. Da denne havde jernstænger for vinduerne, måtte man opgive og nøjedes med at knuse nogle ruder, og Ole fik lejlighed til at slå den vækkede skomager i hovedet med en stang gennem vinduet (!). På tilbagevejen stjal de 4 knipper rughalm i Skævinge. Næste nat holdt de sig hjemme, men efter at have skiftet tøj den 23. februar begav Ole og karlen sig til „Christen Forpagter“ i Kagerup Skovhuse, vest for Gribskov, og der blev Ole Kollerød pågrebet. Skovfoged Eigaard, der var udsendt for at arrestere Ole, trådte ind i selskab med en gammel mand, som løb lige hen mod Ole og væltede ham med den stol, han sad på, bagover. — Som straf for sin kortvarige undvigelse blev han hensat i det tidligere så kendte, nu nedrevne soldaterfængsel *Stokhuset* ved Østervold den 26. februar 1838.

Her kom Ole Kollerød i varetægt hos den ædle, humanitænkende kaptejn *Abraham Agerholm*, dengang Stokhusets chef, siden kommandør på Korsør fæstning.

For Agerholm var Ole Kollerød ikke som for juristerne en grov, forhærdet forbryder, han var et ulykkeligt stillet medmenneske, hvis skæbne han havde medfølelse med, og hvis kår han derfor efter bedste ævne vilde mildne. Han skulde bevogte de ham betroede fanger, men det var ikke hans pligt at mishandle eller undertrykke fangen, han skulde behandles som et medmenneske, når han selv opførte sig sømmeligt og rigtigt. Når Ole Kollerød i fortvivlelse over den tilstand, han selv havde bragt sig i ved sin tåbelige aftale med Ole Hansen og Chr. Knudsen, vilde sulte sig selv ihjel, så var kaptejn Agerholm opmærksom derpå, og sørgede for, at Ole Kollerød fik tilkaldt læge. Prædikede Ole Kollerøds sjælesorger, *C. H. Visby*, sørgede kaptejnen for, at han kunde komme til stede i fængselskirken fra Stokhuset, hvad Ole Kollerød var dybt taknemmelig over, da han var i angst for sin sjæls fortabelse. Kaptejn Agerholm sørgede for, at Ole Kollerød fik bøger at læse til at forslå tiden med på en ønskværdig måde. Han fik tillige i sin fængselstid læst hele den hellige skrift. I hans sidste

leveår 1840 sørgede kaptejn Agerholm for, at han fik blæk og foliopapir at skrive sit levned på. Denne meget fyldige levnedsbeskrivelse, 218 tætskrevne foliosider, skænkede Ole Kollerød kaptejn Agerholm i taknemmelig erkendtlighed for hans ganske uventede godhed og velvillie mod den af alle forstødte og fordømte forbryder.

Fot. Kgl. Bibl.

Kaptajn Abraham Agerholm

Denne Ole Kollerøds levnedsbeskrivelse er bevaret den dag i dag på det store Kongelige bibliotek (Additamenta nr. 199 fol., tidligere Universitetsbibliotheket, som kaptejnen havde skænket manuskriptet til). Denne store, efter min mening sandfærdige, levnedsbeskrivelse bør ganske utvivlsomt udgives i sin helhed med historisk indledning og personhistorisk kommentar, ikke blot som et kildekrift til dansk underklasses historie i København og Nordsjælland, men også og vel navnlig som et menneskeligt dokument, hvorledes det kunde gå til, at en oprindelig både velbegavet og brav nordsjællandsk husmandssøn, senere hen en brugbar skrædder- og møllersvend, altså en nyttig samfundsborger, virkelig kunde udarte til at blive en storforbryder, ja rovmorder, der på retterstedet måtte bøde for sine misgerninger mod det danske samfund. To vigtige brudstykker, hans barndom

i Hjørlande, og Nymølle mordet og dets forhistorie, er trykte i „Udvalg af danske og udenlandske Kriminal­sager VI“ 1840 s. 495—550, udgivet i læmpet skikkelse af prokurator i Hof- og Stadsretten *Frands Martin Lange* (1792—1845). I Kriminal­sager VI 216—58 anføres kommissionsdommen over Ole Kollerød og hans mange medtiltalte af 10. august 1839; på siderne 203—15 finder vi prokurator P. J. Knudsens forsvarstale for Ole Kollerød og nogle af hans medtiltalte. Så vidt jeg kan skønne, er Ole Kollerøds håndskrevne levned­beskrivelse ikke anvendt i N. Petersens levnedsskildring af ham i „Mærkelige danske Forbryderes levned“ 1856 s. 146—236.

Det fremgår af Ole Kollerøds levnedsbog, hans „historie om den ulykkelige skæbne, der havde forfulgt ham fra hans 6te til hans 38te år“, at han havde haft de bedste muligheder for at leve et usædvanlig lykkeligt liv, ganske vist i beskedne økonomiske forhold som landsbyskrædder og husmand i Hjørlande eller et andet sted i Nordsjælland, et jævnt og muntert, virksomt liv på jord, hæderligt og uden lyde. Men hans moders ærgerrighed, som han havde arvet en god del af, lod ham vrage den sikre lykkelige hverdagsvirkelighed for drømmen om at blive den rige, økonomisk uafhængige møller, selv med en ganske uværdig hustru ved sin side, yppig og vellystig, men troløs. Ved svigerfaderens pludselige og uventede død påsken 1823 brast denne lykkedrøm som en sæbe­boble, men desværre havde drømmens virkeliggørelse kostet ham hans personlige hæderlighed, og da dette værnende panser var brudt, kunde hans livsvej gå fra forbrydelse til forbrydelse, fra fængselsophold til fængselsophold, til hans forbryderliv omsider mandede ud i det sørgelige rovmord på Nymølle d. 11. juni 1837, som i sandhed blev en fandens fødselsdag for ham. Også her kom en drøm til at briste på en grufuld måde. Røveriet af den velstillede Lars Pedersens sparepenge skulde anvendes til at bygge et hjem op med Sidse Marie fra Birkerød, hvis kærlighed han havde vundet, da de i sommeren 1833 tjente sammen hos konference­rådinde Schumacher på Frydenlund her i Søllerød sogn. Dette hjem skulde videreføres på dagligdags hæderligt arbejde som lands­byskrædder, så han kunde blive dette forbryderliv kvit, som han hadede. Han kunde blive desperat, når nogen i hans påhør kaldte ham Ole tyv. Sidse Marie, som ikke kunde tie, gjorde ham bjørne-

W 6495.

Morderen Ole Pedersen Kjellerød
 undvogen fra Blaactaarn i Sjøbenhav den 21. Febr.
 1838, er født paa Frederiksberg Amt, 37. Aar gl. middel
 af Væxt, proportionert af Bygning, har blondt Haar, lyse
 blaae Øine, frisk, Tusigsfarve, Kuller i Ørene, taler kun dansk,
 stundom lidt flammende, skriver maadeligt og var ved Undvi-
 gelsen iført grøn blaaes Frakke, blaae Væst, rødt Kolsnet,
 lysblaae Buxer og hvide Vldstrømper men uden Hoved-
 bedækning eller Skoeløv.

Sjællands Stiftamtmandskab tilsiger den, der besværet om
 Undvogens Andethidelse 50 Rldr Solv og den, der meddeeler
 noget, som kan lede paa sikkeret. Spør efter ham indtil
 25 Rldr Solv i Forhold til Omstændighederne.

og trykkes om 1838 i det kongl. Steentr.

Fot. Det kgl. Bibl.

Efterlysningsplakaten, »Lith. og trykket om Natten i det kgl. Steentr.«
 Portrættet efter P. Gemzøe.

tjeneste efter bjørnetjeneste, men han holdt af hende som sin gode og trofaste, livsglade kammerat, moder til hans datter Ane Lisbeth. Til hende, Sidse Marie, vilde han kort før sin henrettelse efterlade halvdelen af det overskud, som der kunde blive på hans

„Levnedsløb“, moderen og hans søskende skulde have den anden halvdel.

Det er ikke meget, Ole Kollerød fortæller om sin fader, moder og sine søskende i sit Levnedsløb. Han er selv født i Kollerød by d. 11. september 1802, og døbt i Lynges kirke. Hans fader, skrædder og landsbymusikant *Peder Olsen*, var født af velhavende forældre i Oppesundby, hans moder, *Elisabeth Andersdatter*, var født i Kollerød af en gammel skovriderfamilie. Han begyndte nok at gå i skole i selve Kollerød, men kun et år, så tog hans fader ham til at sy ved skrædderprofessionen i stedet for at passe sin skole, ikke mindre end 5 år. Værre var det, at faderen, da Ole var tolv år gammel, sendte ham i tjeneste hos en af sine slægtninge, den gamle gårdejer *Niels Schindler* i Hjørlande. Her blev han af sønnen David udsat for en vedvarende legemlig og sjælelig mishandling, som formentlig har haft skæbnesvangre følger for hans senere liv, idet den forrykkede hans sjælelige ligevægt.

Ved hans konfirmationsforberedelse i Hjørlande præstegård greb pastor *Peter Sølling* ind og skrev til Oles fader: „Det er på høje tid, at han, min gode mand tager sin søn fra det helvede, som han går i“, og Sølling giver ham før konfirmationen en god tjeneste som dreng i præstegården. Ole selv mente, at „det var som at komme i himmerig at tjene hos pastor Sølling, men at jeg der skulde være uden modgang var umuligt, da jeg skar min ene finger på hakkelsekniven fjorten dage efter, at jeg var kommet der. Da jeg nu ikke kunde skære hakkelse, så gik jeg og morede præstens børn, og så lærte de mig at læse, så længe indtil min hånd kom sig, og i påsken 1818 blev jeg konfirmeret.“ Det var dog ikke af pastor Sølling, men af hans efterfølger, den gamle pastor *Johannes Jensen*, præst i Hjørlande 17/12 1817 til sin død d. 17de maj 1823.

Præstens 30årige datter, lillebitte af vækst og vanfør, fattede kærlighed til den tidligt voksne dreng, og hun kunde ikke dølge sin attrå. Ole Kollerøds moder troede, at der muligvis kunde blive et parti af hendes søn og præstens datter, og hun gav da sin søn et skæbnesvangert råd, som han lovede at følge. Det var at komme til København, når han var 18 år gammel, og så der at lære at være møllersvend. „Se da kan du nok få præstens datter, når du har lært det, men så må du give os 20 daler af din løn, så længe

du tjener pastor Jensen, som vi kan gemme, til du bliver svend.“

Den halvgamle præstedatter kunde ikke vente så længe, hun nødte ham til, engang han havde forløftet sig, at lade hende bade sig, skønt han vægrede sig stærkt ved at blotte sig for hende. Da han ikke vilde forstå, hvad hun ønskede, blev hun ved med at tale ømt til ham, så det blev umuligt for ham at modstå hendes elskov længer, han måtte underkaste sig hendes attrå, og dermed var naturligvis hans fred forbi.

Men den lille præstedatter skulde snart få en rivalinde, som passede langt bedre til Ole i alder og vilkår. Det var *Dorthea Jensdatter*, datter af præstens husmand Jens Larsen, to år yngre end Ole. Hun var smuk, ja ti gange smukkere end præstens datter, og han så elskovens ild tindre i hendes dejlige blå øjne. Og kærligheden var gensidig. „Og Gud, hvor var jeg lykkelig i de dage. Ja når jeg omfavnede min blide og elskede Dorthea, så befandt jeg mig så lykkelig, at jeg troede, at der var ingen så lykkelig som jeg. Men ak, min lykke skulde ikke vare længe, da tiden kom, at min fader sagde min tjeneste op hos præsten (til 1ste november 1820), og jeg snart skulde til det ulykkebringende København.“

Dorthea Jensdatter rådede indstændigt sin ven fra at tage til København, undtagen når han skulde være soldat, og når den tid kommer, da kan vi allerede være gift for længe siden. „O Gud Ole, hvor kan vi da leve lykkeligt her i min faders lille hus, når du bare vil lade København fare. Men lader du det ikke fare, da bliver du det ulykkeligste menneske, som kan tænkes på jorden, og mig får du aldrig, når du kommer derind. Der vil du snart glemme den simple bondepige, som dog er dig oprigtig og tro.“ Ole lover tilsidst at tage tjeneste som karl hos en bonde og opgive beslutningen om at tage til København. „Da jeg nu havde sagt dette til den sorgfulde pige, da blev hun så sjeleglad, og trykkede et brændende kys på mine læber, som jeg gengældte med eet igen, som jeg aldrig glemmer, så længe der er varmt blod i mine årer, nej ikke så længe jeg kan tænke eller ånde.“

„Dog, jeg glemte snart, hvad den gode pige sagde til mig.“ Ole havde fra 1ste november 1820 fæstet sig til gårdmand Lars Nielsen i Høveltsvang. Men denne bonde var tørvebonde, og Ole skulde da to, somme tider tre gange om ugen i vinterens forløb køre til København med tørv. Men på sin stadige vej gennem Nørreport

fik han ofte set de smukt klædte møllersvende på voldmøllerne — skræddersønnen Ole havde svaghed for smukt tøj, og holdt sig gennem livet så velklædt, som det var ham muligt. På den måde fik han en sådan lyst til det mølleri, at det var ham umuligt at modstå det længere. En dag, da også hans fader, skrædder Peder Olsen, var inde i København med tørv, fik han faderen til at gå med sig op til madam Schmidt på Gothersgades mølle. Her sluttede man bindende aftale om, at Ole skulde stå i lære to og et halvt år fra 1. maj 1821 til første november 1823.

Den gamle præst må have vidst et og andet om hans datters kærlighed, for han havde tilbudt Ole, at han måtte tjene som *karl* i præstegården fra november 1820, i stedet for som dreng. Vilde Ole blive, skulde præsten gøre ham til en lykkelig mand med tiden. Ole havde allerede fæstet sig til Høveltsvang og måtte svare nej. Med bitre tårer havde jomfru Juliane hørt om Oles forestående afsked fra Hjørlande præstegård, men da han 1. november skulde sige farvel, vilde hun ikke i sin fortrydelse tage afsked med ham. Og Dorthea Jensdatter, som nok har haft sine bange anelser om den nye plads i Høveltsvang med dens tvungne tørvebesøg i København, fortalte ham ved afskeden til Høveltsvang om sin onde drøm: „Jeg drømte, at dit hoved skulde hugges af dig, og jeg syntes, at jeg til den tid var gift med et andet mandfolk og havde mange små børn med ham. Da han kom ind, så han, at jeg sad og græd, så det var farligt. Da spurgte han mig: Min kære kone, hvad græder du sådan for? Har jeg fornærmet dig, så sig mig det, da beder jeg dig mange gange om forladelse. Men da vågnede jeg op af min drøm.“ Men hun huskede, at hun i drømme havde bedt til Gud i himlen om nåde for sin vens sjæl.

Ved afskeden før Ole Kollerøds skæbnesvangre afrejse til København 1. maj 1821, kunde han høre hende græde, da han gik fra hende, og han „kunde høre hende sige: „O min Gud og fader, jeg ser ham aldrig mere. Nej, du troløse og grumme ven, som jeg elsker lige så højt som mit eget liv.“ Nu kunde jeg ikke høre hende mere.“

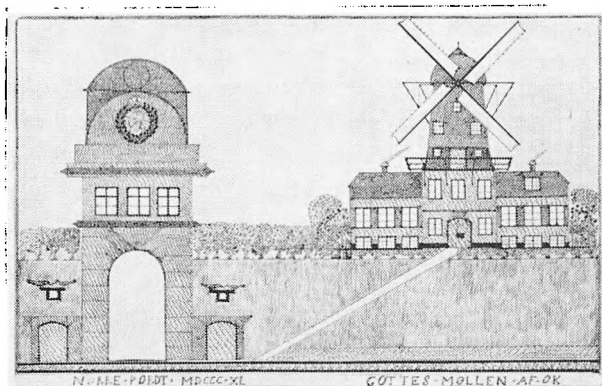
I påskehelligdagene 1822 besøgte Ole Kollerød igen Hjørlande og sin kærester Dorthea Jensdatter. Her forlanger han af hende, at hun skulde tage tjeneste i København, for han vilde ikke undvære at have en kærester ved hånden, sådan som de andre møller-

svende havde det. Hun nægter ganske afgjort at tage med til København, og da han efter tilbagekomsten indstændigt anmodede hende derom, fik han ikke noget svar på sit brev. Brudet mellem de to var fuldstændigt.

Præstens Ole på den hvide hest, som havde bedåret den trettenårige Dorteia Jensdatters ømme, stolte pigehjerte, var under sit ophold på Gothersgades mølle og også siden hen i udpræget grad en pigernes Ole, men ingen af de københavnske piger, han kom i forbindelse med, besad Dorteia Jensdatters høje moralitet. Da han først een gang havde oplevet at stå som „dosmer og gilding“ overfor en smuk skomagerdatter, som bød sig til, til hån og spot for sine ældre møllefæller, så blev han et let bytte, da en gammel mølletyv, den svenskfødte marskandiser *August Poulsen* i Gothersgade brugte sin liderlige datter som lokkedue for den som var altfor let at lokke, og lovede, at han skulde købe en mølle til det nyforlovede par, når de skulde giftes. Han lod med faderlig velvilje de unge leve på polsk, så meget de lystede, men nødte til gengæld sin svigersøn til et systematisk meltyveri på Gothersgades mølle, i poser, som Poulsen havde syet til ham, og som han kunde bære under sit mølleforklæde. Svigerfader døde pludselig påsken 1823, og snart efter fik Ole sit svendebrev, men han fik ikke plads på sit lærested som møllersvend, derimod på Nybromølle ved Vesterport, hvor møllerkonen havde ord for, som Ole bramfrit skriver, at hore med sine svende. Potifars hustru lagde an på den nye Josef på en yderst drastisk måde, men vor unge Josef holdt sig tapper, og han blev naturligvis jaget på porten af Potimor, der bar bukserne på denne mølle.

Ole Kollerød søgte nu ud mod Roskilde, og han kom her tilfældig op at køre med møller Jacobsen fra Lundforlund ved Slagelse, som søgte en møllersvend i København. Det kunde ikke passe bedre, og her gik det også godt, da Ole Kollerød var en veluddannet møllersvend, indtil en dag hans fader indfandt sig for at hente ham hjem til session i Hillerød. De gik sammen den lange vej fra Lundforlund til Nordsjælland, men da de kom til Værebros kro et par mil nord for Roskilde, blev fader og søn uvenner. Faderen hånede sin søn, fordi han ikke var slet så dygtig en fodgænger som faderen, og Ole var ved at slå sin fader fordærvet med en flaske i hans hoved, men blev heldigvis hindret

i sit forehavende af krogæsterne. Hjemme i Kollerød nægtede faderen at kendes ved sin gæld på 60 rigsdaler, Oles løn som dreng i Hjørlande præstegård, som han hårdt kunde behøve til nyt tøj og udstyr til sin stilling i Lundforlund, der naturligvis ventede på ham efter sessionsturen til Nordsjælland. Ole omtaler ikke udfaldet af sessionen i sin levnedsbog, men han blev trainkusk. Hjemme lagde moderen kort op for sin søns fremtid, og den var lidet lovende, han vilde komme i politiets klør og blive den allerulykkeligste.

Fot. Det kgl. Bibl.
Ole Kollerøds tegning af Gothersgades Mølle.

Hvis moderen havde villet advare sin søn ved sine kortspådomme, så fik advarslen den mest uheldige virkning, som tænkes kunde. På tilbagevejen til Lundforlund drak sønnen sig døddrukken i Slingerup. Da han kom til nabobyen Hjørlandes præstegård, den tidligste ungdoms paradys, gik han ind og stjal den gamle nylig afdøde pastor Jensens tøj, og det vævede stof, som de to præstedøtre havde forarbejdet. Det var en fuldendt tåbelig handling, kan man vist godt sige, for selv om hans tøj nok var udslidt, havde han godt arbejde i Lundforlund, og havde jo sikkert let kunnet få nyt tøj på kridt enten hos faderen, der jo selv var skrædder, eller hos en skræddermester i Slagelse. Det vævede stof lod han gå videre til sin broder Anders og sin fader, de blev derfor inddraget i sagen som hælere, og de fik straf som hælere.

Oles vej gik nu til København, hvor han fik byttet præstens tøj

til tøj, der passede ham selv bedre. Et par lagner, som han ingen brug havde for, blev givet til en fattig kone, der straks lod lagnerne gå videre til politiet. De gode præstedøtre i Hjørlande præstegård anmeldte ikke det store tyveri, de havde deres bange anelser om, hvem tyven var, og vilde ikke bringe ham i ulykke. Hvem der meldte tyveriet, var faderen til en københavnertøs, som Ole Kollerød engang havde givet en ørefigen, da hun rendte med andre end ham. Ole Kollerød nægtede at oplyse, hvorfra tyvegodset stammede, men politimester Eberlin satte en stikker, Didrik Eskildsen, ind i varetægtsarresten til ham, og da Ole dengang gik ud fra som en selvfølge, at lidelsesfæller var hinanden tro, var han straks leveret. Sagen blev overgivet til dommeren for Lyng-Frederiksborg herred, byfoged Iver Christian Aarøe i Hille-rød. De to præstedøtre blev indkaldt som vidner, de bad i deres barmhjærtighed om nåde for præstegårdens Ole, i al fald den mildeste straf, men den hårde birkedommer gav Ole den hårdeste straf, han overhovedet kunde udfinde, offentlig piskning af bød-len og livsvarigt slaveri. Det var fastelavsmandag d. 1. marts 1824. Samtidig blev faderen og broderen dømt for hæleri, vand og brød i 6×5 dage til faderen, en måneds simpelt fængsel til broderen. De modtog deres domme, men Ole appellerede til overretten, og han fik her en ganske anderledes retfærdig straf d. 31. maj 1824, to års forbedringshus. Denne dom modtog Ole Kollerød, han var bange for, at højesteret skulde dømme ham strengere end overretten.

Så blev Ole hensat i forbedringshuset 31. maj 1824 til 31. maj 1826. Fængslet var frygtelig hærget af homoseksuelisme mellem ældre og ganske unge fanger, men Ole Kollerød, den stærke ynder af det andet køn, så med dybeste foragt på dette modbydelige leben, som han giver en hårrejsende beskrivelse af. Han vandt selv en trofast ven, en gårdmandssøn fra Ringstedegnen *Ole Olsen*, vistnok en drukkenskabsforbryder som han selv, og han havde den tilfredsstillelse, at han kunde redde ham tilbage til samfundet, da han blev løsladt et par måneder senere end han selv. Han skrev til hans fader, at han skulde endelig sørge for at lade sin søn afhente af to stærke karle, for at han ikke på selve løsladelsesdagen skulde lave nye ulykker for sig selv. Ole Olsen blev afhentet af både fader og moder og to stærke brødre og kom lykkelig hjem

til fødegården, reddet af sine nærmestes overbærende kærlighed.

Slet så favert lå landet ikke for vor nordsjællandske Ole, hans moder og søskende vilde ikke vide af ham at sige, kun faderen var ham tro og mødte ham ved fængselets dør. Men faderen var nu skilt fra hans moder og havde måttet sælge sin lille ejendom i Kollerød. Han kunde foreløbig ikke yde ham væsentlig hjælp. Så vanskeligt var Ole nu stillet, at han måtte søge til Nybro mølle igen og underkaste sig møllerkonens villie som hendes boler. Dette elskovshoveri varede dog ikke altfor længe, møllefatter fik krav på en hat, som mutter havde bestilt til sin elsker, og så måtte Ole igen afsted. Han fik plads som karl hos en af møllens kunder, gårdejer Anders Nielsen i Hvidovre. Anders' unge datter forelskede sig i karlen, hun bad ham så mindelig at sige hende, hvad der tyngede hans sind, for at hun kunde trøste og hjælpe ham. Men det var ham umuligt at fortælle hende, at han nylig havde siddet i forbedringshus to år for tyveri. Han havde bragt i erfaring, at møllefatter som hævn sladrede til sine mange kunder om sin tidligere møllersvend, som de nu måtte savne. I sin angst og fortvivelse prøvede Ole at drukne sig selv i et vandingshul, men han blev trukket op af Anders Nielsen og hans sønner. Anders Nielsen fortalte, at han vidste besked, men at han ikke havde fortalt sin kone eller børn noget derom. Det var nødvendigt for Ole at forlade Hvidovre, for selv om pigen stod ham an, vidste han, at en ægteskabsforbindelse vilde være en umulighed.

Han vilde nu til Fredensborg at søge arbejde. Undervejs blev han i Hørsholm kro genkendt af skolelærerdatteren fra Hjørlande *Marie Brøns*, som i hans tidlige ungdom havde lært ham at skrive. Hun var blevet forstødt af sine forældre, og de to gamle kendinge kunde udøse deres sorg og fortvivelse for hinanden. Hun har åbenbart givet sin tidligere lærling gode råd.

Han tog til Slagelse, hvor ingen kendte ham, boede på Postgården og søgte møllearbejde i omegnen, og han fik snart en ganske udmærket plads som mestersvend på Hyllested mølle. Men ulykken, som altid var hans tro elskerinde, var også her på spil. Snart efter faldt han ned fra møllen, og han forslog eller måske brækkede hoften, så han måtte føres bort til sygehus. Undervejs kørte kusken sammen med en anden vogn, og hans ene ben blev skadet. I Roskilde mødte han sin fader, den han allerhelst vilde

møde, faderen bragte ham på sygehus i København. Efter et meget langvarigt sygehusophold, hvorefter han ikke turde vende tilbage til det så legemligt anstrengende møllearbejde i Hyllested, tog han ophold hos faderen i Tulstrup, der nu havde rigeligt arbejde til dem begge, og alt så igen lovende ud. Ole havde alvorligt foresat sig, at han vilde leve et hæderligt liv til sine dages ende, og han slog drabelig løs på alle i Hillerød og omegn, som dristede sig til at kalde ham Ole tyv, men han var så uheldig nytårsdag 1827 i Helsing kirke at støde på en gammel kending fra forbedringshuset, som han umuligt kunde ryste af sig, skomageren *Lars Larsen*, siden Grønholt.

Skomageren kunde skaffe sin ven Ole en gård, og Ole lod sig desværre friste. Det var den gamle bonde Jørgen Pedersen i Annisse, som gerne vilde have sine uheldige døtre gift. Skomageren optrådte som ægteskabsmægler og fik da at vide, at Ole skulde kunne fremvise en formue på 400 daler, for at blive trolovet med Margrethe. Ole havde ikke den krævede formue, men det var en smal sag for skomageren at lave et falsk pantebrev på 400 daler, som gårdejereren tog for gode varer. Skønt Ole ikke brød sig spor om pigen, som han regnede for en søvnetryne, krøb han i seng hos hende den selvsamme aften og fortsatte dermed fjorten nætter, til svindelen blev opdaget. En politimand i Hillerød havde fortalt Jørgen Pedersen om Oles fortid, og rådet ham til, for at stå ved sit ord, at lade ham få den vanføre søster. Hende vilde Ole ikke vide af, og så var det forbi med hans nattebesøg hos den første, men Ole undså sig ikke på skomagerens bud at foretage madtyveri i den velforsynede gård. Det var hans fjerde tyveri sammen med Lars Larsen, simple småtyverier af brændsel og føde, som skulde være ganske unødvendige for ham, der havde sit gode udkomme som skræddersvend hos sin fader i Tulstrup.

Mens Ole endnu var skræddersvend hos sin fader, blev de indbudt til et familiebryllup i Oppe Sundby, vistnok d. 6. februar 1827. Efter brylluppet vilde faderen besøge en slægtning i Sundbylille, Hjørlande sogn. Ole fulgte naturligvis sin fader, og her mødte han ganske uventet sin ungdomselskede *Dorthea Jensdatter*, som tjente i gården.

Han kunde ikke straks genkende hende, hun var bleven fuld-voksen og kæmpestærk i de næsten fem år, hvor de ikke havde

set hinanden, men hun genkendte straks sin troløse ungdoms-elskede, som havde voldt hende så bitter en kval.

Han så pigen blive snart bleg, snart rød i sit ansigt, og da faderen havde forsikret, at hans søn virkelig var præstens Ole fra Hjørlande, faldt pigen bagover på gulvet. Da sagde bondekonen: „Men Gud bevares, hvad fejler dig Dorthe? „O Gud, jeg fik så ondt, at jeg ikke kan sige det.“ Men da hun havde fået noget koldt vand i ansigtet, kom hun til sig selv igen, og han kunde nu genkende sin kærest fra den første ungdom, og han stod da som forstenet ved synet af hende. „Da min fader så, at jeg stod så tankefuld, da siger han: „Det er vel bedst, at vi snart kommer videre fort.“ Da hun gik ud i køkkenet, gik jeg med ud i køkkenet og sagde: „Med forlov at tænde min pibe hos Dem, min gode pige,“ jeg troede nemlig, at hun ikke genkendte mig. Men i stedet for at svare mig, tog hun fat om min hals med sine kraftige arme, så jeg ikke kunde rive mig løs, og hun sagde: „Jeg kender dig godt, du troløse. Derfor vil jeg dog give dig et kys endnu engang, og jeg slipper dig ikke, førend du kysser mig.“ Hun trykker ham fast til sig og bider ham i hans mund, og det så blodet løber ned ad dem begge to, men hun bliver ved at holde fast med sine tænder, hvor hun havde fat, og han stod i en utålelig smerte. Men da så den anden pige kom ud i køkkenet, slap hun ham med de ord: „Nu kan du huske det, til du taler med mig igen, og på søndag skal du møde mig hjemme hos min gamle fader, da jeg endnu engang vil tale med dig og så aldrig mere.“ Da tager hun vand og vasker blodet af mit sår og sagde: „Ja, det gør mig ondt, at jeg har kysset dig så hårdt, men jeg var bange for, at du ellers ikke skulde kunne huske, at du havde talt med mig!“

Det var om torsdagen, og om søndagen må jeg jo møde hende, som jeg havde lovet hende, hos hendes gamle fader i Hjørlande. Han kommer selv først med en flaske brændevin til sin gamle medtjener, og han blev så fornøjet og let, som var han bare 30 år gammel. Da datteren så kom fra Sundbylille, gemte han sig i et sideværelse, tager hende i sine arme og holder hende fast. „Du behøver ikke at holde mig så fast, for jeg kan nok vide, hvad det er for en stor smuk fugl, min fader sagde, jeg skulde få at se.“ Så omslynger hun ham med sine kraftfulde arme, så det var ham umuligt at rive sig løs, og hun sagde: „Min kære, sig mig,

hvorledes kunde du således glemme din tro pige, som du havde lovet, at du aldrig vilde slå af dit sind eller tanker, hvorledes kunde du glemme, hvad du lovede mig, at du skulde ikke tage til København, og hvorledes kunde du få det i dit sind, at gøre dig så lav at gå ind i præstegården og tage det tøj, som du kom i forlegenhed for. Ja dengang jeg fik det at vide, da græd jeg både dag og nat, fordi du skulde gå den skam over, at jeg aldrig mere turde tale med dig, når der var nogen, som så det.“ Nu bryder hun voldsomt i at græde, og fik også mig til at græde med, hvor nødig jeg end vilde, ja jeg blev sådan, at jeg ikke vidste mere af mig selv at sige, ja jeg havde med glæde givet mit liv bort dengang. Han ønsker, at hendes fader ikke havde været til stede dengang, så havde han ligget i en sød hvile hos den elskende i graven i 13 år, det var nemlig hendes ønske, at de skulde dræbe hinanden med to knive, som hørte hende til. Men ligesom de skulde til at stikke hinanden ihjel, kommer hendes gamle fader farende ind imellem dem og siger: „Dersom I ikke giver mig eders våben, kære børn, da må jeg råbe Gewalt.“ Så måtte de opgive deres forsæt, for hans søn boede lige ved siden af. Han tog da begge knivene og bragte dem væk. Den gamle fader mente, at de jo godt kunde få hinanden, hvis deres kærlighed var den samme, som den havde været før. Datteren sagde ikke noget, men Ole forstod, at det var en umulighed, og han sagde straks: „Det bevare mig Gud fra, at du og din kære datter skulde slå jeres øjne ned for min skyld, så må det gå mig som det vil, hun skal aldrig komme til at gå nogen skam over for mig. Derfor er jeg for evig ulykkelig, og jeg får aldrig fred mere her i livet.“ Et par timer sad de alle tre i gråd, men så skiltes han for sidste gang fra den elskede genstand, som han aldrig mere kunde tale med, uden at han forstyrrede hendes lykke og fred. I sin beretning om dette møde, ønsker han lykke og velsignelse over hendes fremtidige liv, at hun må leve lykkeligt med den mand, som er så lykkelig at være hendes tro mage og ledsager her i livet, det ønsker han af sit ganske hjerte og sind. Fred være med den gode pige og hendes ægtemage og hendes kære små børn, det beder jeg Gud i himlen om, at der aldrig skal tilstøde nogen af hendes sådanne ulykker, som der har ramt mig, ja det ønsker jeg af mit sorrigfulde hjerte.“

Han må have vidst, at hun siden giftede sig, nemlig d. 15. april 1831 i Snodstrup kirke med husmand og hønsekræmmer *Jørgen Andersen* i Lille Rørbæk. De fik mindst fire børn: Margrethe født 13/3 1832, Jens født 19/7 1834, Maren født 28/9 1843 og Ane født 12/8 1847 i Oppesundby. Her boede de nogle år, så tilbragte de deres sidste år på en lille ejendom i Haugerup Sø. Her døde *Jørgen Andersen*, født 15/1 1804 i L. Rørbæk, d. 23/4 1881. *Dorthea Jensdatter*, som jo var født 9/8 1805 i Hjørlande, døde hos sin svigersøn *Hans Larsen* i Haverup Sø, Hjørlande sogn, d. 4/2 1890, næsten 50 år efter, at hendes ungdomselskede var blevet henrettet d. 17de november 1840 på Amager fællede. Hun fik i de følgende tretten år anledning nok til at græde mange bitre tårer over de mange ulykker, hendes *Ole* på den hvide hest pådrog sig ved sin karaktersvaghed.

Kort tid efter det gribende møde med sin ungdomselskede, tog *Ole Kollerød* igen til det for ham så farlige København, i tjeneste hos vognmandsenken *Jensen* på Blegdamsvej. Faderen var begyndt at drikke, og for at skjule, at drikkeriet kostede ham mange penge, havde han hos sin fraskilte kone beskyldt *Ole* for, at denne havde taget 50 rigsdaler fra ham. I København begynder han at bestjæle sin madmoder, og der bliver rejst ny sag imod ham for tyveri. Han fører sagen igennem til Højesteret og får den 10. oktober 1827 sin anden alvorlige højesteretsdom, et års forbedringshusarbejde.

Vi vil ikke foreløbig følge *Ole Kollerød* videre på forbrydelsens og fornedrelsens vej, vi springer næsten ti år frem i tiden, da han og *Sidse Marie Christiansdatter* blev løsladt d. 31. maj 1837 efter halvandet års varetægtsarrest, til de skæbnsvangre dage, hvor han lod sig lokke med til ikke blot røveri, men også mord på *Lars Pedersen* i Nymølle.

Natten før han slap ud af varetægtsfængslet, havde han drømt, at han havde ligget henover en seng med en kniv i hånden og stukket et menneske ihjel, så at blodet løb ned på gulvet, og han var i en frygtelig angst, da han vågnede.

Uden at have fået noget at leve af hele dagen, og uden at have nogen penge hos sig kommer han gående med *Sidse* gennem kongens Lyngby og Søllerød ned til Øverød. Her går han ind hos oldermanden, og her træffer han en mand, som sad og drak

kaffe. Det var *Christian Knudsen* fra Holte Enghave, og han genkendte straks Sidse, han havde siddet over hendes celle på vand og brød det foregående år. „Hvor er din kærest bleven af?“ spørger han Sidse. „Da svarede Sidse, at det var mig, som var med hende. Da han hørte det, sagde han: „Er det Ole Kollerød, det er vel ikke sandt?“ Men da sagde jeg, at det var sandt. Nu kommer denne listige skurk hen til mig og sagde: „God aften, min bedste ven.“ Men jeg var færdig at skamme mig, da han så ud som en bandit og ikke som et fredeligt menneske.“ Chr. Knudsen byder ham hjem til sig i Holte Enghave at bo, han havde plads nok, og han vidste også gode steder, hvor der var penge at få uden fare, „men jeg har ingen kammerat, som jeg kan stole på.“ Ole Kollerød lovede at komme til ham på søndag (d. 4. juni). „Men det skulde jeg have glemt,“ skriver han i sin levnedsbog, „da havde det været godt for mig og flere, men desværre, nøden tvang mig til at holde ord.“

Det var nemlig ikke muligt for ham og Sidse at få arbejde, da de manglede deres papirer, og ingen mand turde tage dem i sin tjeneste. Han siger sikkert med fuld ret: „Ja, havde de sørget så godt for, at jeg var kommet i lovligt arbejde, da havde den stakkels karl Lars Pedersen ikke kommen til at dø for min hånd, og da havde jeg heller aldrig blevet en morder.“

Søndag d. 4. juni går han så hen til Chr. Knudsen for at bese den gode lejlighed, der var stillet ham i udsigt, men da var det et kammer bag køkkenet uden vinduer og døre og uden sengetøj. Den søndag gør Ole Kollerød det første bekendtskab med Ole Hansen. De følges alle tre ad til Vedbæk kro for at drikke en snaps. Da vi gik på vejen fra Vedbæk, siger Knudsen: „Du kan tro, at han der, min kammerat, ved et godt tyveri.“ — „Det er nede på Nymølle,“ sagde hans navne Ole Hansen, „og det er kuskens penge, som jeg vil have fat, da han er skyld i, at jeg kom derfra. Og det er en gammel karl, som man magelig kan holde, imens en anden tager pengene, og har du lyst til at være med, kan du jo få din anpart med, og du må vide, jeg lige så godt kender til retten som du.“

Med rette udtaler Ole Kollerød sin betænkelighed ved Nymølle. „Der bor jo mange folk på Nymølle, og den mindste allarm der bliver, er der jo folk straks, og jeg lader mig ikke tage i sådan

affære, da det er pisk på ryggen og livstid i rasphuset. Nej, før lader jeg mig slå ihjel. Eller den, som kommer og vil tage mig fat, han er dødsens. Derfor skal I ikke indlade jer med mig, for det kan have slemme følger, så vel for jer som for mig.“

Havde han blot kunnet fået solgt noget stjålet tøj om lørdagen d. 10. juni, så vilde han have undslået sig for at være med i det farlige anslag at bestjæle Lars Pedersen. Men Tømrer-Lene, hans storhælerske i Lyngby, havde forgæves prøvet seks timer at sælge tøjet. Altså vidste Ole Kollerød ingen udvej, men følte sig nødsaget til at gøre fælles sag med Chr. Knudsen og Ole Hansen.

Skønt Chr. Knudsen i forvejen havde pralet af sine kræfter: „Der er ingenting i vejen for, min gode ven, at tage pengene fra den gamle stabejs, og jeg skal alene holde ham, så han skal ikke kvække et muk, det kan du stole på,“ så løber, som vi allerede godt ved, Knudsen, som den fejge usling han var, sin vej, da Lars Pedersen vågner op. Ole Kollerød fortæller i sin levnedsbog, at han blev som lynslagen, da Chr. Knudsen ikke fulgte med ham ind. Han kom i tanke om, at Ole Hansen havde fortalt ham, at fuldmægtigen på Nymølle havde sit kammer ved siden af Lars Pedersens — „og Knudsen kunde være en skurk, som vilde forråde os. Da tænkte jeg, nu må vi se at komme løs fra Lars, og det i største hast. Men det var ikke til at tænke på, da jeg ikke kunde få Lars til at slippe Ole Hansen. Da blev jeg som fortvivlet og rasende; da griber jeg kniven, som her hængte oplukt ved min venstre side og springer op på kanten af sengen og griber Lars fat om hagen. Og da bruger jeg den forbandede højre hånd med kniven og skærer ham tværs over struben, så at blodet stod ud på gulvet og i sengen. Se, da så jeg først, hvad jeg nu havde gjort, og hvilken grov synder jeg var bleven, så vel for Gud i himlen som for menneskene. Aldrig med et ord havde den uskyldige mand fornærmet mig, og dog skulde jeg så uforskammet berøve ham sit liv, som de to andre skurke så lumsk fik mig besnæret til. Men Gud må tilgive mig min store synd, og de to andre med, det beder jeg af mit hjerte.“

Ole Kollerøds levnedsbog giver indtryk af, at det er gået ganske anderledes dramatisk til natten efter mordet, end man helt får indtryk af gennem de ved mange retsforhør fremdragne oplysninger. Chr. Knudsen møder de andre to i Lundtofte krat og siger:

„Nå, mine gode venner, kommer I dog igen. Jeg var bange for, at I var taget fat derinde, derfor løb jeg min vej.“ Da sagde Ole Kollerød: „Ja, du er en herlig skurk at løbe din vej og bilde mig ind, det var en gammel mand. Og så var det en bomstærk karl, som let havde kunnet forsvare sig mod os begge to, dersom han havde været oppe af sengen, og nu ligger han og flyder i sit eget blod og er død, og det er din skyld din skurk, men nu skal du også dø, din kæltring, for min hånd.“

Sidse Marie Christiansdatter

Tegnet af P. Gemzæe

Derved hæver jeg min hånd og tager kniven, som endnu hang ved min side, men nu kaster uslingen sig for mine fødder og beder mig skåne hans liv, ikke for hans skyld, men for de mange små børns skyld. Da slog sindet sig i mig, og nu kunne jeg ikke gøre ham noget ondt.

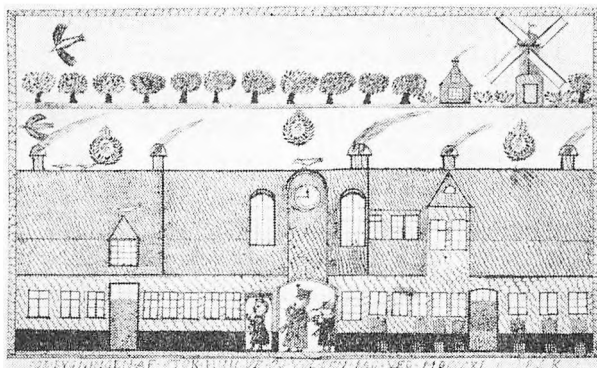
Efter hjemkomsten hen på morgenstunden kom det frygtelige mord mig igen i tanken, og da vil jeg myrde dem begge to, både Ole Hansen og Knudsen. Men da jeg ikke nåede at få kniven op først, så får de tid til at gribe mig fat. Men nu bliver jeg for alvor rasende og kaster dem til jorden begge to, og nu søger jeg efter kniven, for at bore den igennem dem begge. Men da kommer min kærest Sidse Marie og kaster sig i min favn, holder mig fast og siger: „Min kære ven, gå dog ikke således hen at styrte dig selv og alle os andre i ulykke, du har jo drukket for meget brænde-

vin. Du kan jo bare tage et par andre benklæder på, og da er det jo ikke noget at tage sig nær over det blod, da du vel bare har været med dem henne at slagte en gammel hest, eller også har du sloget med dem på vejen, siden du endnu er vred på dem, men lad det nu være forbi, min ven, jeg slipper dig ikke, førend du lover mig, at du ikke mere er vred på dem.“ „Nu skal jeg ikke fornærme de to skurke mere,“ svarede Ole Kollerød, „men disse benklæder må jeg have af mig.“ Da kom Knudsen hen til mig og sagde: „Min gode ven, kom og lad mig hjælpe dig dem af, og du kan jo få dem på, som du gav mig (i husleje), og da kan min kone vaske blodet af de andre, og da de er så vidt lige gode, er det jo lige meget, hvilket af parrene jeg beholder.“ Knudsen trækker nu benklæderne af, og Sidse hjælper til, Ole Kollerød får andre benklæder på, så freden er genoprettet, takket være Sidse Marie, der her viste, at hun som sand hustru og god dannekvinde havde hjertet på det rette sted.

Sidse Marie opnåede et års forbedringshus for sin indblanding i mordsagen, sandsynligvis en altfor hård straf, da hun ikke var medskyldig, end ikke medvider, men naturligvis hæler. Hendes senere skæbne kender jeg ikke, men sikkert har Sidse Marie til sin dødsstund måttet mindes, at det lykkedes Ole Kollerød at tage afsked med hende, sin trofaste og kærlige ledsagerinde i selve det gamle Blåtårn, mod øvrighedens vilje, og naturligvis uden dens vidende.

Efter det mislykkede flugtforsøg bliver Ole Kollerød anbragt i Stokhuset, hvor han, når det ikke er strengt nødvendigt for forhørene, hensidder, til han skal henrettes den 17. november 1840. Også her var det til at begynde med svært for ham at finde sig til rette; en af stokhusets sergenter underkastede ham nærgående undersøgelser i nøgen tilstand, ligesom han tugthusklippede hans hår. Men det hjalp, da han snart mærkede, at ikke blot kaptejn Agerholm, men også stokmesteren var ham velvillig stemt. Han kan derfor skrive afslutningen af sit levnedsløb, d. 18. aug. 1840: „Men dog havde jeg aldrig troet, at der skulde komme så gode dage til mig i mit sidste fængsel, som jeg har haft her. Ja, hvor mangan smuk bog har jeg ikke læst her. Ja 200 bøger forslår nok ikke, foruden den hele hellige skrift, som jeg har læst igennem. O Gud, hvor mangan fornøjelig en time og dag har jeg ikke haft

med at tegne, hvad jeg selv har kunnet udtænke. Ja, de dage er gået, som det var timer.“ Nogle af disse tegninger, som der ikke findes få af i Levnedsbogen, har vi gengivet her, især topografiske tegninger fra datidens København. De er naive, men de vidner efter mit begreb om talent for tegning og i al fald om en stor tegneglæde. Ja, der kendes også farvelagte fantasislotte, hvor kaptejnen, hans hustru og hans to børn burde have deres bolig. Det er vidnesbyrd om hans fuldkommen oprigtige taknemmelig-

Fot. Det kgl. Bibl.

Ole Kollerøds tegning af Stokhuset, set fra gården.

hed imod kaptejn Agerholm. Han siger også d. 18de august 1840: „Ja, det havde ikke været så vel, at min sag havde været af den beskaffenhed, at jeg havde blevet her hos Dem, da skulde de vist set, at jeg ikke er så fordærvet, som verden siger det, ja, da kunde jeg først vise, hvor højt jeg agter min ædle velgører, for det her kan jo ikke vise Dem den tak, som jeg er Dem skyldig.“ Hans mening er, at hvis hans fængselstid havde været således begrænset, at han kunde overleve den og bagefter vende tilbage til livet udenfor fængslet, vilde han vise kaptejnen sin taknemmelighed ved at leve som et hæderligt menneske.

Langt om længe fastsættes hans henrettelsesdag til den 17de november 1840. Kongen har ladet ham slippe for den skærpene bestemmelse, at hans halshuggede legeme skulde lægges på stejle og hjul, med andre ord hans afsjælede legeme kunde overgives til hans slægt til jordefærd. Den 15. november skriver Ole Kollerød sit afskedsbrev til kaptejn Agerholm:

„Ædle hr. kaptejn, nu siger jeg Dem farvel, da jeg nu skal rejse til mit rette hjem, hvor jeg hos Gud i himlen skal møde for den almægtiges domstol, og der modtager min syndige og lastefulde sjæl sin sidste dom. Ja, da kommer det an på, hvad dom den almægtige Gud og fader, som er alles dommer, vil give mig. O Gudfader forbarm dig over min arme syndige sjæl og tag imod den, når den banker på din dør og sig ikke til mig: „Gå bort du forbandede, jeg kender dig ikke.“

Nu takker jeg Dem, ædle hr. kaptejn, for Deres megen store godhed imod mig ulykkelige i den lange tid, jeg har siddet under deres varetægt. Ja, om jeg havde siddet i min bedste vens varetægt, havde jeg dog ikke kunnet få det bedre, end som jeg havde det hos Dem i disse to år og otte måneder. De var den ædle herre, som mange gange har lindret mig mine kvaler i mit tunge fængsel. Derfor ønsker jeg nu, at Gud i himlen vil belønne Dem her på jorden, således at De alle tider må vandre trygt og sikkert på Deres veje, og at De med Deres elskede familie må leve her på jorden i fred og glæde og hisset samles hos Gud Fader til evig salighed.

Kære hr. velbårne kaptejn, det gør mig hjærtelig ondt, at jeg erfarer, at mine sidste skrifter er kommet i hr. Neergaards hænder, hvor jeg er viss på, at sandheden bliver omdrejlet til løgn, da jeg nu selv har læst den bog, som hr. Neergaard har udgivet om mine forhør, hvor der findes mere løgn end sandhed. Derfor beder jeg Dem, hvis De ikke selv vil udgive mit levnedsløb, om De da vil have den godhed at udlevere det til den mand, som kender mig bedst, som De nærmere skal få underretning om. Og det er mit sidste ønske, at det der bliver til overskud fra mit levnedsløb, giver jeg til min kærest det halve, og det andet halve til mine søskende og min moder. Nu beder jeg om svar tilbage, eller De vilde have den godhed, selv at tale med mig, da jeg den 17de skal forlade denne verden.

Ole Kollerød.

Det fremgår af Ole Kollerøds afskedsbrev, at kaptejn Agerholm må have overgivet Veibel Neergaard Ole Kollerøds lige afsluttede levnedsløb. Hans mening må have været at opnå benådning for

livsstraffen for Ole Kollerød ved at få Neergaard som indflydelsesrig talsmand for denne benådning. Men Agerholm har kun kunnet gøre Ole Kollerød en bjørnetjeneste ved denne adfærd, hvor Neergaard let vilde kunne overbevise sig om, at den modvilje han nærrede mod den af ham fordømte „lystmorder“ var ubetinget gensidig, og en mulig tanke fra kaptejn Agerholms side om, at Neergaard derefter skulle udgive Ole Kollerøds Levnedsløb, var helt umulig. Den mand, som kender Ole Kollerød bedst, er rimeligvis fængselspræsten Carl Holger Visby, hans højtskattede sjælesørger, men også for Visby var det umuligt at påtage sig det enorme redaktionsarbejde, som var nødvendigt før udgivelsen, en omskrivning til rigssprog fra nordsjællandsk folkemål, en gennemrettet retskrivning, foruden nærmere kommentar. Det blev da som før nævnt F. M. Lange, som udgav ikke hele levnedsbogen, men to vigtige brudstykker i sin samling af *Criminalsager VI*. 1840, s. 495—550. Jeg har ladet betydelige ikke-udgivne stykker maskinafskrive på rigsmål og i nutidsretskrivning, især hele afslutningen af manuskriptet, til opbevaring i Dansk Folkemindesamling, for at selve indholdet af den udførlige, man kan godt sige vidtløftige, beretning kan blive ganske anderledes let tilgængelig end originalhåndskriftet i det Kongelige Bibliothek, der skrevet ud i en køre, som det er, er meget besværligt at læse og arbejde med.

Et af datidens mange flyveblade, forfattet og trykt af *Jacob Behrend*, Aabenraa nr. 231 i København, fortæller om Ole Kollerøds henrettelse og hans to mordfællers kagstrygning på selve retterstedet d. 17. november 1840:

„Lænket fra hånd til fod førtes de tre forbrydere mod skafottet. Ole Kollerød gik sin død i møde med tilsyneladende mod, man kan ikke sige frækhed, thi på skafottet vendte hans tanker sig til den algode Gud, fra hvem ene nådens stråler udgår. Han knælede og bad. Han rakte ydmyg i ånden sin hånd til præsten (C. H. Visby), og han rakte også skarpretteren hånden. Rolig lagde han sig på blokken for at modtage dødshugget.“

Ole Hansen og Peter Christian Knudsen blev efter Ole Kollerøds henrettelse kagstrøgne på skafottet. Den første ømmede sig under straffen, den sidste ikke, skønt hans ryg var rød og blodig. Knudsen viste sig som en fræk forhærdet forbryder, og han har næppe

under sin offentlige beskæmmelse lænkt på de ulykkelige ofre for hans forbrydelser.

Også Ole Kollerøds sjælesørger, fængselspræsten C. H. Visby, har givet en skildring af Ole Kollerøds henrettelse, i sin prædikensamling „For huslig andagt“ III 1840 s. 751—2: „Den menneskelige retfærdigheds krav er opfyldt: han har givet sit liv hen for sin synd. Og hvor stor denne straf var, vil den bedst kunne bedømme, der så hans opførsel på retterstedet, og hvor aldeles hans gamle frækhed var vegen for dødens frygt. Han havde under sin arrest flittigen læst i Arndts Sande Christendom, og deraf lært en bøn udenad, som såre vel passede på hans tilstand. Denne bøn vilde han, efter at have kastet sig på knæ på retterstedet, i sine sidste øjeblikke fremsige. Men efter at have læst de første linier, var det ham ikke muligt at erindre mere. Han fremstammede endnu nogle utydelige ord og sluttede derpå med fadervor. Efter at han derpå havde lagt sit hoved på bløkken, forekom det mig, som om al bevidsthed var forsvunden, så han har næppe mærket det dræbende hug.“

Mens jeg som læser af Ole Kollerøds Levnedsbog i høj grad må tage afstand fra Neergaards ubarmhjærtige og nådeløse domme om Ole Kollerød, han er, siger han s. 221, „et vildt, liderligt, halsstarrigt, stivsindet, trodsigt, til alle laster henfaldet ondskabsfuldt menneske, hvis hele foregående, i højeste grad ryggesløse levned er et bevis på total moralsk fordærvelse,“ så finder jeg, at Visbys udtalelser er meget træffende: „Han erkendte sin synd, han angrede den, han fortrød hundrede gange sin gruelige gerning. Men han følte den dog ikke så dybt, som han burde. Hans vrede var mere henvendt på menneskene end på ham selv. Han følte vel, at han selv havde gjort uret, men han indbildte sig, at andre igen havde gjort uret imod ham, og fandt deri en undskyldning for sig. I de mange forhold, hvori Ole Kollerøds utrolige og forbryderiske liv bragte ham, skete ham vel ikke altid den strengeste ret, mindst da hans rygte engang var bleven forspildt, og denne liden uret benyttede han nu med forbryderes sædvanlige skarpsindighed til dermed at besmykke sin egen store uret.“ Overfor Neergaards tåbelige bemærkning s. 34: „Forskellen mellem Ole Kollerød og mordere i almindelighed er, at disse myrde for at leve, men Ole Kollerød lever, for at myrde,“ kan man understrege Visbys rig-

lige opfattelse: „Der er ikke blot ikke overbevist ham mere end et mord, men sagens akter vække ikke engang den sagteste tanke om, at han skulde have været skyldig i flere: desuagtet betragtede den offentlige mening ham som en *øvel* morder, og når den, der kalder ham således, opfordres til at godtgøre sin påstand, blues han som oftest ikke ved åbenbare opdigtelser, fordi han tror, at en morder har ingen ret. „Mordet i Nymølle kan ikke være udtryk for den forhærdede forbryders onde mordvilje, den er langt snarere den karaktersvage ugerningsmands nødudvej for at undgå pågribelse på selve gerningsstedet. Han er efter min opfattelse morder af nød, men ikke, som jeg vil tro den lollandske handskemager, morder af lyst. Det er ikke ham, der som handskemageren behersker sit mordfølge ved det grufulde mord i Støby, hvor mand, hustru og to tjenestepiger myrdes med koldt blod. Tværtimod er Ole Kollerød påfaldende svag overfor de mænd, han lader få magten over sig, hans svigerfader, den svenske marskandiser August Poulsen, hans fængselskammerat, skomageren Lars Larsen, og nu til sidst den tidligere Nymølløvægter Ole Hansen, manden med den lumske mordvilje og den rasende hævnpsyke, på hvem blodskylden for det sørgelige og urimelige mord på kusken Lars Pedersen, Nymølles tro tjener, først og fremmest hviler. Jeg mener derfor, at det var Ole Hansen, der burde have været henrettet, mens Ole Kollerød, der med rette blev dømt til døden efter datidens lov, burde have været benådet. For Chr. Knudsens vedkommende mener jeg ikke blot at benådningsansøgningen var en selvfølge, jeg mener i det hele taget at han aldrig burde være dømt til døden ved Højesteret. Han burde straks være dømt med en tidsbestemt fængselsstraf som medvider og hæler, da han aldeles ikke har lagt hånd på Lars Pedersen, således som hans to mordfæller. Hans væsens usle fejghed burde være kommet ham til gode ved strafudmålingen.

Fra den velfortjente kagstrygning på Ole Kollerøds rettersted blev de to slette forbrydere førte tilbage til deres livsvarige fængsel, men jeg ved ikke, hvornår døden løste op for deres forspildte liv. Ole Kollerød, som de på djævelsk vis havde gjort til redskab for Ole Hansens lavsindede hævn og Chr. Knudsens rovbegær, gik det alligevel anderledes. Bag hans mange ofte tåbelige forbrydelser, bag det afskyelige rovmord i Nymølle, står et men-

neske, som kan angre sin store synd, og bede Gud om tilgivelse, for hvad han i sin sørgelige svaghed havde forskyldt. Hans store levnedsbog om hans så bedrøveligt mislykkede liv, er, som man siger, et menneskeligt dokument, fordi det er præget af personlig sandhed, jeg vil virkelig mene i en for en levnedsskildring ganske usædvanlig grad. Han vilde ikke være bekendt at lyve overfor den mand, som han skyldte så meget for hans umiddelbare velvillie og uventede godhed, kaptejn Abraham Agerholm. Et menneske, som har haft ævnen til at vinde kaptejn Agerholms godhed, og sin ungdomsveninde Dorthea Jensdatters kærlighed kan ikke være slet i sit væsens dybeste bund, han kan derimod godt være svag, ja skammelig svag. Lad mig derfor slutte med de gribende ord hos den store svenske digter, biskop Esaias Tegnér:

Döm ej straks den vilseförda,
stolte broder, med förakt
ikke vägde du den börda,
ödet (o: skæbnen) på hans skuldra lagt.

Selv den beskedne københavnske digter Jacob Behrend, som tidligere i sine flyveblade har fordømt Ole Kollerød, bliver bevæget ved at opleve hans oprigtige anger før hans henrettelse, og skriver derfor i sin henrettelsesvis:

Hans skyld til verden er betalt,
han på skafottet måtte bløde:
han dybt i syndens snarer faldt,
men har forsonet nu sin brøde.
Gud være nådig hist hans sjæl,
som var på jorden lastens træl.

Omkring „Skovbakken“

Af Kirsten-Elizabeth Jessen

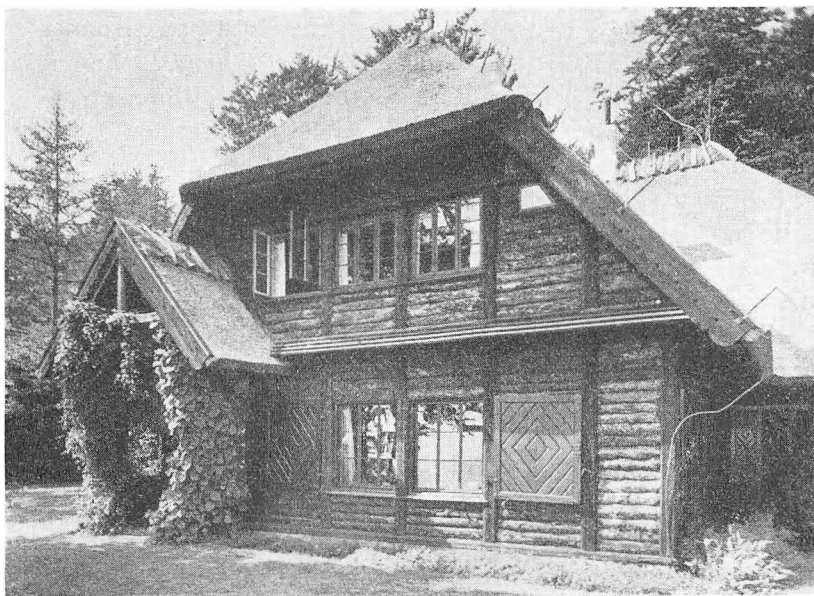
„Hvad sælsomt syn sig åbner for mit blik?
Vi nyelig i en dejlig have gik
med danske bøgetræer og grønne hække:
Nu ere vi i Norges klippeland.
En hytte spejler sig i fossens vand,
som qvælder den forbi og undren vækker.“

Således sang en i vore dage næsten ganske glemt poet fra den romantiske periode i de første årtier af 1800-tallet ved synet af den norske hytte i Sanderumgårds have på Nordfyn¹). Denne hytte var opført på en klinteskrænt og omgivet af nåletræer, der understregede kontrasten mellem hytten og det milde frugtbare fynske landskab. Sanderumgård var imidlertid ikke den eneste herregårdshave, hvor man kunne vente at finde et lysthus, hvis ydre måtte få én til at tænke på fjerne steder. Opførelsen af sådanne små hytter i en fremmedartet stil rundt omkring i en park intimt forbundet med den havestil, der i de sidste årtier af 1700-tallet trængte igennem ved nyanlæg eller omdannelse af en række danske slots- og herregårdshaver.

Det nye ideal kom fra England og var karakteriseret ved det åbne og uregelmæssige, der var i dyb modsætning til den strengt symmetriske franske have med de snorlige aksiale alléer. Den franske havestil, der var så almindelig i de kontinentale slots- og herregårdsparker, var aldrig rigtigt trængt igennem i England, hvor overklassen havde været trofast i sin kærlighed til den frie natur og så godt som muligt efterlignet den ved anlæg af de store parker omkring herresæderne. Flere steder blev det ikke ualmindeligt, at man kombinerede begge haveformer, således at den del af parken, der lå nærmest hovedbygningen, blev skabt i fransk stil, og den øvrige kom til at ligge hen i den fri engelske stil.

Princippet i den engelske, også kaldet den romantiske, sentimentale eller landskabelige, have er, at alt så vidt muligt skal være naturligt, d. v. s. efterligne naturen, og alle rette linjer og vinkler undgås. De enkelte dele skal fremkalde anelser og stemninger hos vandreren, og alle midler blev taget i brug for at opnå den tilstræbte effekt. Væsentlig er også, at haveanlægget skal rumme „surpriser“, overraskelser. Hvor man mindst venter det, bag et træ eller en krumning af vejen, kan der åbenbare sig et uventet syn: en storslået udsigt, et farefyldt klippeparti, et rivende vandfald, en malerisk mølle, en grotte, ruin eller blot et lysthus med et særpræget udseende, der hensætter beskueren til fjerne steder, langt fra den idylliske plet, han just har forladt. Disse havehuses egentlige formål var at være bedesteder, hvor man under promenaden kunne indtage læskende forfriskninger. Der var frit spillerum for fantasien med hensyn til udformningen af disse små lysthuse; alt var tilladt, enhver stilart var repræsenteret. De kunne optræde som klassiske templer, gotiske tårne, kinesiske pavilloner eller bjerghytter²). Det var ikke ualmindeligt, at en park kunne gemme flere slags lysthuse. Rigest udstyret i denne henseende blev Lise-lund på Møn³). Det er meget træffende blevet sagt, at disse lysthuse var som kulisser eller sætstykker på en scene, hvor også de spadserende i parken spillede deres rolle. Man har i den stilblending, der er så karakteristisk for disse lysthuses arkitektur, med rette set en forløber for den senere „stilforvirring“, der blev højeste mode for det almindelige byggeri i slutningen af 19. århundrede⁴).

Et ganske særegent træk i den danske udformning af „den sentimentale have“ blev de *norske huse*, der på sværmerisk vis gav udtryk for interessen for det andet land i dobbeltmonarkiet Danmark-Norge, og som stilfænomen svarer til schweizerhytterne i de øvrige lande. Norske hytter skulle opføres således, at de faldt naturligt ind i havens anlæg og akcentuerede stedets særligt skabte norske atmosfære. De norske hytter var stråtækte blok-huse, der som regel var bygget af fyrrestammer. Vejen op til en sådan hytte skulle helst være stejl og give fornemmelse af, at man befandt sig i et farefuldt norsk bjerglandskab og ikke i det flade, smilende, åbne Danmark. Mørke nåletræer hørte selvsagt

(foto. Niels Elswing)

Skovbakken set fra nordøst

med til iscenesættelsen, ligesom det var en ufravigelig regel, at huset blev placeret på det yderste af en brat skrænt⁵).

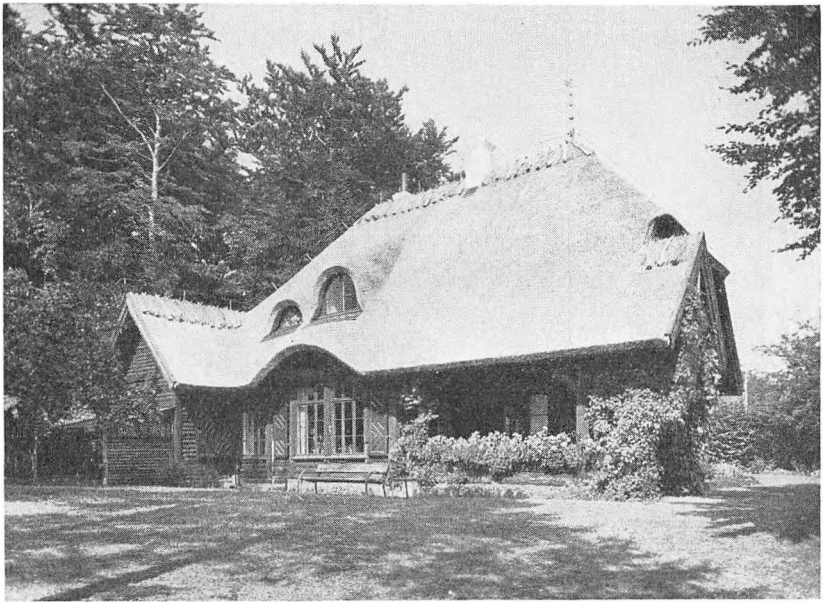
I det dejlige Nordsjælland havde de dansk-norske konger siden renæssancen bygget det ene slot herligere end det andet, og adelen og senere borgerskabet fulgte efter. Langs Øresunds kyst og inde i landet skabte handelsfyrsterne i den florissante periode og det københavnske handelspatriciat i det 19. århundrede små perler af landsteder for de rigdomme, som var tjent gennem handel og industri. Nogle af disse lystejendomme er endnu bevaret i dag, omend en del i stærkt ombygget tilstand; men langt de fleste er blevet revet ned for at give plads for moderne og mere tidsvarende boliger. Hårdest har naturligvis denne udvikling ramt landsteder i Københavns nærhed, hvor storbyens ekspansion har krævet et omfattende boligbyggeri med plads til mange familier. Kun billeder kan i dag give os forestilling om de idylliske steder, som engang var⁶).

Blandt de sommervillaer, der opførtes omkring midten af forrige århundrede, er det umagen værd at lægge mærke til fabrikant

L. P. Holmblads lille blokhus, bygget i norsk stil på Strandvejen 253, mellem Skodsborg og Vedbæk. Netop i år 1959 kan dette hus, „Skovbakken“, fejre hundredåret for sin opførelse og indvielse, der efter en familietradition skal være sket den 6. august 1859 på den yngste datters fødselsdag⁷).

Fabrikant Holmblad købte omkring årsskiftet 1858/1859 tre grundstykker på den såkaldte „Blüchers skrænt“ mellem Skodsborg og Vedbæk på Aggershviles grund af Frederik VII's adjutant, kammerherre F. E. Blücher, hvis imponerende skikkelse og kolossale legemlige kræfter samt åndsnærværelse bl. a. er kendt fra generalmajor C. F. v. Holtens erindringer. Købekontrakten blev underskrevet den 22. januar 1859⁸). Skodsborg havde i flere år været et meget yndet sommeropholdssted, ikke mindst, fordi det efterhånden var blevet almindeligt at dyrke friluftslivets glæder i alle dets former. Ægteparret Heiberg havde lejet sig ind herude en sommer. Hvorvidt det som antydet af fru Johanne Louise Heiberg skulle være blevet mindre attraktivt at opholde sig i Skodsborg, efter at Frederik VII og hans gemalinde, den omstridte grevinde Danner, havde valgt Skodsborg palæ som sommerresidens, kan vanskeligt bevises eller modbevises⁹). Sikkert er det imidlertid, at familien Holmblad ingenlunde var knyttet med venskabelige bånd til grevinden.

Købekontrakten kan ikke være blevet mange dage gammel, førend den nye ejer havde planerne færdige til „Skovbakken“, der skulle opføres på skrænten ud mod Øresund. Han henvendte sig til en af tidens mest kendte arkitekter, Ferdinand Meldahl. Endnu inden vinteren var forbi, medens sneen dækkede jorden, tog fabrikant Holmblad og arkitekt Meldahl ud til Skodsborg for at tage stedet i nøjere syn og for at aftale, hvordan huset skulle se ud. „Planerne til anlægget blev ligesom kirken St. Maria Maggiore i Rom tegnet i nyfalden sne på stedet,“ skriver Meldahl senere i sine udkast til erindringer og hentyder formodentlig til den sensommereftermiddag i 366, hvor ifølge traditionen en kraftig sne- eller hagelbyge pludselig skulle have dækket Rom, og paven St. Liberius på Esquilinerhøjen havde opridset planerne til en ny kirke¹⁰). Så imponerende et anlæg påtænkte den velhavende fabrikant Holmblad dog ikke. Det skulle blot være „et théhus til kortere ophold“. Når Holmblad valgte Ferdinand Meldahl som

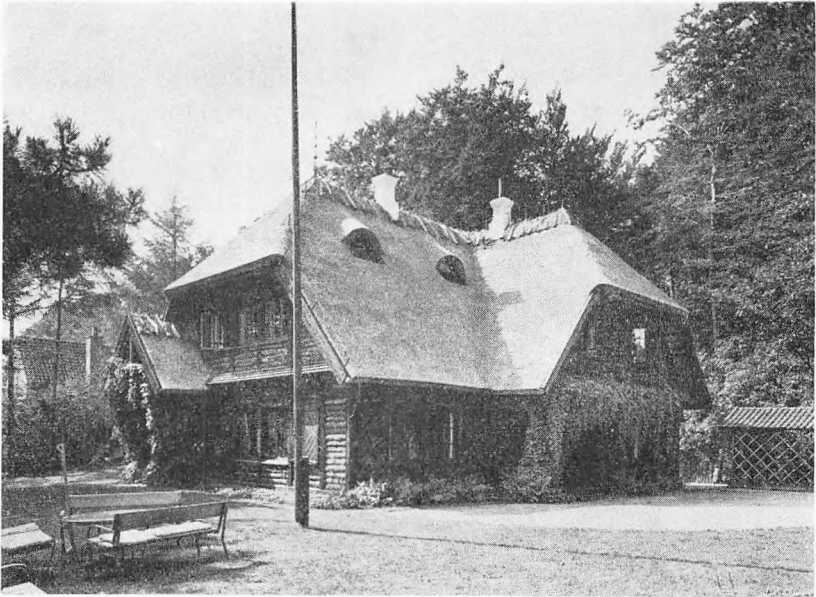
(fol. Niels Elswing)

Skovbakken set fra sydvest

bygmester til sit lille théhus, var det næppe tilfældigt. Efter omfattende studierejser i Europa var Meldahl kommet hjem til København, fyldt til bristepunktet med idéer og projekter nok til årtier frem i tiden¹¹). Hurtigere end nogen kunne ane, kom han imidlertid i gang med at realisere en række af sine planer. Han havde mere end nok at bestille i disse år. Takket være disse arbejder var han kommet i kontakt med de rigtige kredse. For den københavnske handelsmand Th. Suhr restaurerede han Bonderup, hvor ægteparret Heiberg fik overladt en sommerbolig. Suhr var overordentlig tilfreds med Meldahls arbejder og skrev direkte til ham, at han ville anbefale ham til enhver¹²). Suhr og Holmblad tilhørte den samme snævre kreds indenfor det københavnske bourgeoisie af store forretningsfolk. Slægterne blev forenet i næste generation, da Andreas Julius Holmblad giftede sig med Anna Suhr og efter O. B. Suhrs død kom til at varetage det Suhr'ske firma's interesser¹³).

I løbet af foråret og forsommeren blev Holmblads lille théhus opført efter Meldahls tegninger, og i denne skikkelse, stort set

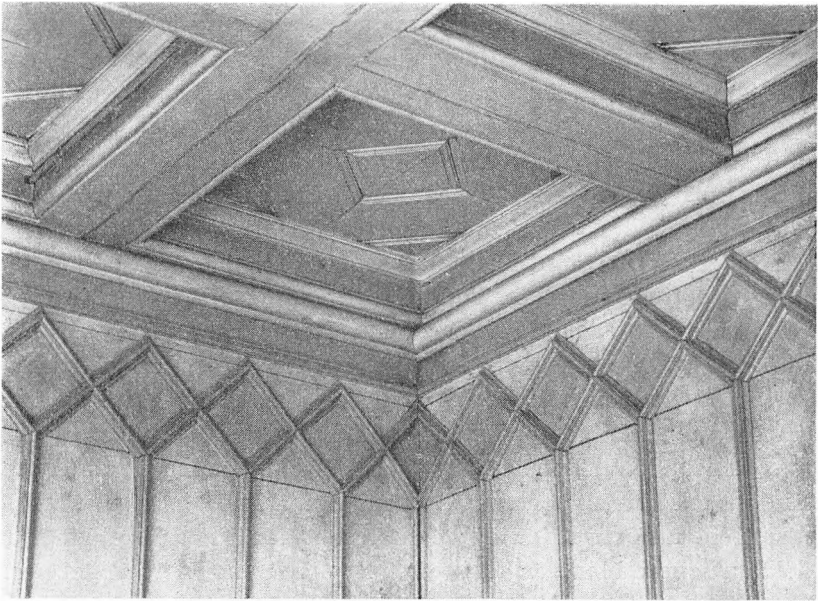

(fot. Niels Elswing)

Skovbakken set fra øst

uforandret, såvel i det ydre som i det indre, står villaen den dag i dag. Skrånten tilplantedes med nåletræer, hvoraf der endnu er nogle enkelte østrigske fyrretræer tilbage. „Skovbakken“ opførtes i „norsk stil“ af mur- og bindingsværk udvendig med en beklædning af udskær og taget dækket med strå¹⁴). Karakteristisk for tidens smag var det, at såvel bygherre som bygmester følte sig tilfredse med husets norske udseende, blot den egentlige mur skjultes af en tømmerkal. Men selv et overfladisk blik på tømmerkonstruktionen vil vise, at det ikke er nogen „knuttømret“ hus, d. v. s. opført af vandretliggende tømmerstokke, der samles i hjørnerne overkors, fældede ned over hinanden i „knuter“, således som det hører sig til for et norsk træhus. Derimod er der langt mere slægtskab med de ældste danske træbygninger, „bulhusene“, hvis konstruktion i væsentlig grad afviger fra den norske — og svenske — af lignende tømmerstokke, ved at bygningens bærende parti er stolpeværk, der danner en rammekonstruktion, hvor der i stolpesiderne er indhugget riller, hvori er indfældet horisontalt kantstillede planker, såkaldte „bulfjæle“, der op-

(fot. Niels Elswing)

Skovbakken. Interiør fra herreværelse

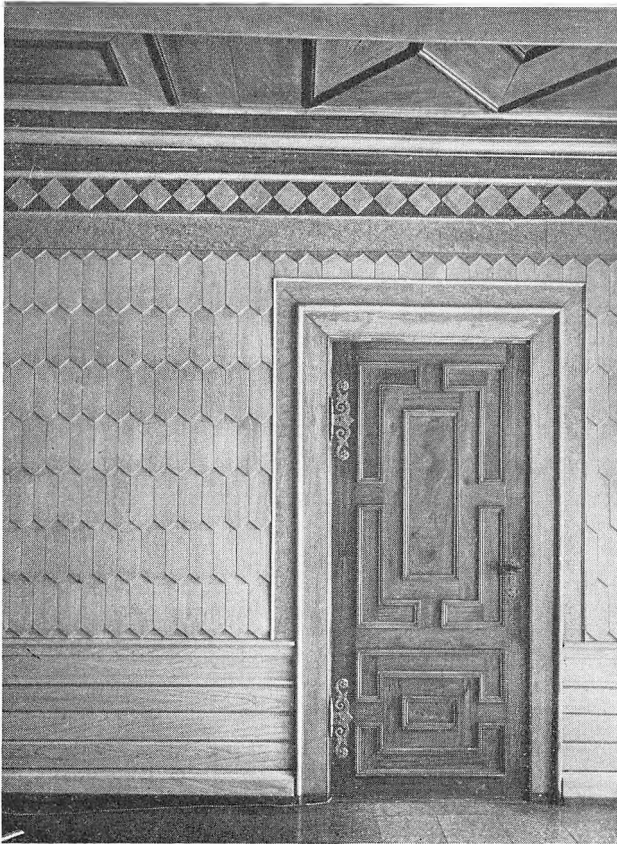
rindeligt må antages at have været kløvede stammer, da ordet „bul“ i gammeldansk betyder en svær træstamme¹⁵).

Blev det ydre således i den barske norske ånd, eller i hvert fald i det, man forstod derved, så kom det indre til at fremtræde med desto større luksus og komfort, hvad der var ganske i overensstemmelse med traditionen for, hvad der var passende for et landsted eller lysthus i en herregårds park. „Alt det indvendige er kostbart udstyret med forskelligt panel over hele væggen og i lofterne, alle gulvene ferniserede. Vinduerne, der tillige er med udvendige skodder, og dørene er med galvaniserede beslag og „hjortetakhåndgreb“ meddeler brandtaxationen. Illustrationerne giver et lille indtryk af, hvor elegant paneleringen i de 3 stuer, herreværelse, dagligstue og spisestue, er. Hvem der har givet tegningerne til disse forskellige paneler synes ikke helt klart. Vor fineste kender af Meldahls arbejder, arkitekt Knud Millech, mener, at kun panelet i herreværelset og dørene mellem stuerne kan være tegnet af Meldahl. Panelerne i de to øvrige stuer — hvoraf det i spisestuen er udført som et spåntag — kan næppe

stamme fra Meldahl, hvem disse paneler må have forekommet „rustike“ og almueagtige, fænomener, der i høj grad er fremmed for Meldahls kunst. Anvendelsen af spåntagsbeklædning er højst usædvanlig til interiører og findes, så vidt mig bekendt, ikke andre steder. Det blev først anvendt som ydre dekorativt middel af Martin Nyrup i Vallekilde ca. 50 år senere. Panelerne i „Skovbakken“ kan muligvis være tegnede af Hans Jørgen Holm, en arkitekt, som fabrikant Holmblad senere omkring 1870 anvendte, bl. a. til opførelsen af sin bondegård på Amager¹⁶).

Planen til „Skovbakken“ er ganske original og uortodoks i sin udformning. Stedets beliggenhed, den stejle skrænt ned mod Øresund med skoven bagved, har sikkert været udslagsgivende for, at man valgte at lade opføre en villa i „norsk stil“. Såvel Holmblad som Meldahl kan vel have haft en eller anden norsk hytte fra danske slots- og herregårdsparker i tankerne. Her skulle blokhuset blot udføres i lidt større skala end hidtil almindeligt. Når Meldahl senere i sine erindringer udtrykkelig nævner, at det kun skulle være „et lille théhus“, viser det også, at fabrikant Holmblad ikke tænkte sig at lade bygge et landsted i ordets vanlige betydning på dette tidspunkt, men kun et lysthus, hvor familien og vennekredsen i komfortable omgivelser under udflugter i det dejlige Nordsjælland kunne indtage deres måltider og måske opholde sig en nat eller to. I moderne sprogbrug ville vi kalde det „en weekend-hytte“. En sammenligning med det begyndende villabyggeri her og i det øvrige Skandinavien giver til resultat, at Meldahls projekt til „Skovbakken“ er ganske enestående i samtiden og forøvrigt blandt Meldahls arbejder overhovedet¹⁷).

Løsningen af denne lille opgave, som Meldahl vel kun har kunnet anvende yderst sparsom tid på, viser, at man står overfor en virkelig stor arkitekts arbejde. Til gunst for ham taler også indirekte den kendsgerning, at „Skovbakken“, der nu har været beboet i 100 år, næsten ikke er blevet ændret siden opførelsen. Efter L. P. Holmblads død blev den yngste søn, Andreas Julius Holmblad, ejer af „Skovbakken“ i 1894. For ham udarbejdede Meldahl planer til en udvidelse og delvis ombygning af villaen. Et blik på dem og det oprindelige og nuværende hus kan kun fralukke én et „heldigvis“. Ombygningen ville ganske vist have skabt et imponerende landsted, velegnet til et virkeligt herskabe-

(fot. Niels Elswing)

Skovbakken. Interiør fra spisestuen

ligt sommerliv, men tillige have spoleret mesterens eget værk fra 1859. Muligvis har ejeren også indset dette, og tænkeligt er det også, at Meldahl selv kan have frarådet en sådan ombygning. Holmblad henvendte sig derefter til arkitekt H. Wenck, som gav udkast til et helt nyt rødt murstenshus, der heller ikke nåede længere end tegnebrættet. Efter A. J. Holmblads død i 1897 skrinlagdes nemlig disse planer, og „Skovbakken“ fik lov at leve videre i sin oprindelige skikkelse²⁴).

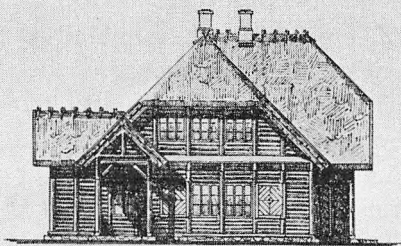
Værelsernes placering må betegnes som i høj grad formålstjenlig og velgennemtænkt. På én gang opfyldte de de krav, man

måtte stille både til det repræsentative og det praktiske. Særlig markant er den store dejlige dagligstue direkte mod øst, og med en vidunderlig udsigt over Øresund, en udsigt der, dengang huset lå frit og uden nabobebyggelse, må have været af endnu større virkning. Den bevoksede skrænt yder nu en kærkommen beskyttelse mod Strandvejens larm. Kun få meter fra den uafbrudte strøm af biler og andre motorkøretøjer er man så godt som fri både for synet og lyden af disse trafikmidler. Kun én ting med hensyn til rummenes disposition er lidt mærkelig: den smalle stue, der forbinder entré og dagligstue, og som på planerne kaldes herreværelse, en betegnelse, der synes ilde anvendt. Et skrivebord af blot nogenlunde rimeligt omfang vil kun med vanskelighed lade sig anbringe her. Desuden er også lysforholdene i denne stue, der vender direkte mod nord, uhensigtsmæssige for et arbejdsrum. Denne stue har måske snarere været tænkt som et slags antechambre, hvis forbillede går tilbage til de franske slotte og herregårde i det 18. århundrede, og som også i 19. århundredes Sverige blev så almindeligt i svenske hjem, hvor de fik betegnelsen „förmak“ og blev en næsten uundværlig bestanddel af en bedre svensk lejlighed.¹⁸⁾

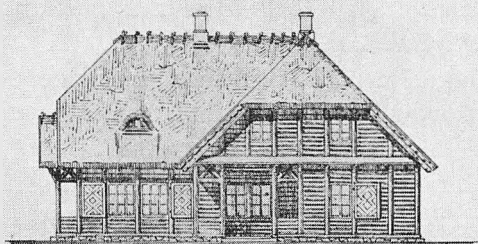
— — —

Familien Holmblad har i de kommende år hyppigt besøgt „Skovbakken“. Allerede den følgende sommer i 1860 lod fabrikant Holmblad en af datidens mest yndede landskabsmalere, professor C. F. Kiærshou, male „Skovbakken“. Kiærshou, hvis „kunstneriske kvalifikationer ikke i almindelighed berettiger til hans fremdragelse, selv ikke, når man tager hans uhyre produktion (af danske og schweiziske landskaber) i betragtning“, udførte en række bestillingsarbejder for jyske godsejere og københavnske velhavere¹⁹⁾. Blandt hans københavnske kunder træffer vi Holmblad, hvis fabrik og virksomhed på Amagerbro han malede. Billedet af Skovbakken er rektangulært og meget smalt, ca. dobbelt så langt som højt, og er tydeligvis malet efter opgivne mål, formodentlig tænkt som dørstykke eller lignende. Hos den nuværende ejer hænger et andet maleri af Kiærshou med nøjagtig samme mål, malet det følgende år, og ligeledes med motiv fra Øresunds kyst. Med stor tydelighed kan det ses, at

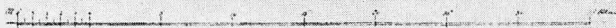
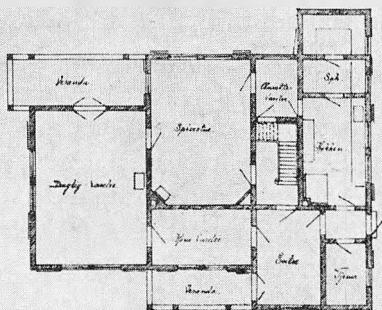

Fasade med G.L.

Fasade med Sjød.

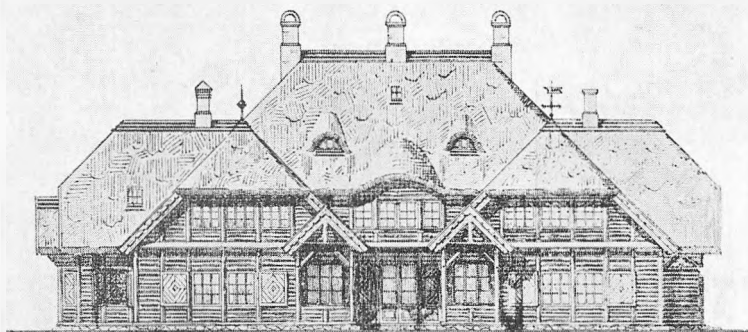
Ferdinand Meldahls tegning til Skovbakken

(Kunstakademiet)

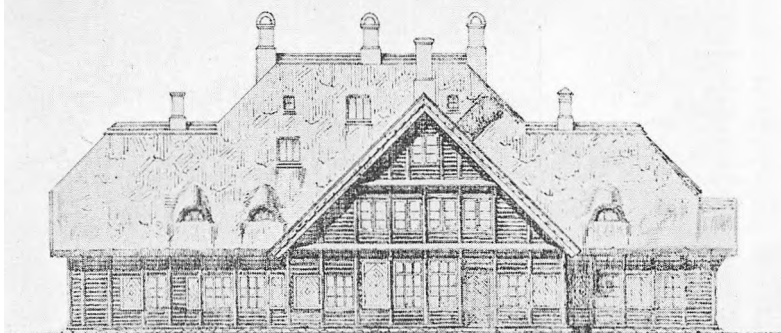
„Skovbakken“ ikke har ændret sig siden dets opførelse, hvorimod omgivelserne er nok så forandrede.

Forbindelsen mellem fabrikant Holmblad og Meldahl fortsatte og udviklede sig til et „venskab igennem alle livets forhold“²⁰). Da Meldahl udarbejdede tegningerne til „Skovbakken“, havde hverken han eller bygherren forestillet sig, at de inden år og dag atter skulle mødes i arbejdet på en langt mere omfattende opgave: genopførelsen af Frederiksborg slot efter branden den 17. december 1859. Fabrikant L. P. Holmblad valgtes sammen med 6 andre af rigets fremtrædende og velrenommerede borgere som medlem af den kgl. komité for Frederiksborg slots genopbyggelse, og den 20. april 1860 udnævntes Ferdinand Meldahl til bygningsinspektør ved arbejdet.

Netop i forbindelse med erindringerne om denne tid får vi et sikkert bevis for, at familien Holmblad ikke havde valgt Skodsborg af hensyn til grevinde Danners nærhed. Der var ingen varme følelser hos Holmblads overfor denne dame af folket. Karakteristisk for forholdet mellem Holmblad og grevinden er følgende hændelse. Da grevinden ville skænke en større sum til Frederiksborg slots genopbyggelse, eller nærmere bestemt til anskaffelse af et nyt orgel til kirken, udtalte Holmblad sig meget bestemt derimod, og hans mening blev i dette tilfælde komitéens. Man ville nok have hendes penge, men afviste absolut tanken om, at hun selv skulle bestemme, til hvilket formål den af hende givne sum anvendtes. Følgen blev, at grevinden trak sit tilbud tilbage, og fra da af nærede hun kun uvenlige følelser overfor alt vedrørende genopbygningen af Frederiksborg slot, hvis brand på en uheldig måde blev sat i forbindelse med hendes navn, og lurede på lejlighed til at vise det. Som ventelig blev kongen hendes redskab. Frederik VII havde generøst tilbudt at deltage i og afholde alle udgifterne i forbindelse med rejsegildet. Grevinden forhindrede kongens deltagelse i selve festen, og kun Meldahls oplysning til hende om, at en person, hun ikke kunne lide, nemlig fabrikant Holmblad, var rede til at betale regningerne fra rejsegildet, fik hende til at skifte mening og lade sin kære Frits udrede omkostningerne, således som han oprindeligt havde lovet det²¹).

Fasade mod Syd

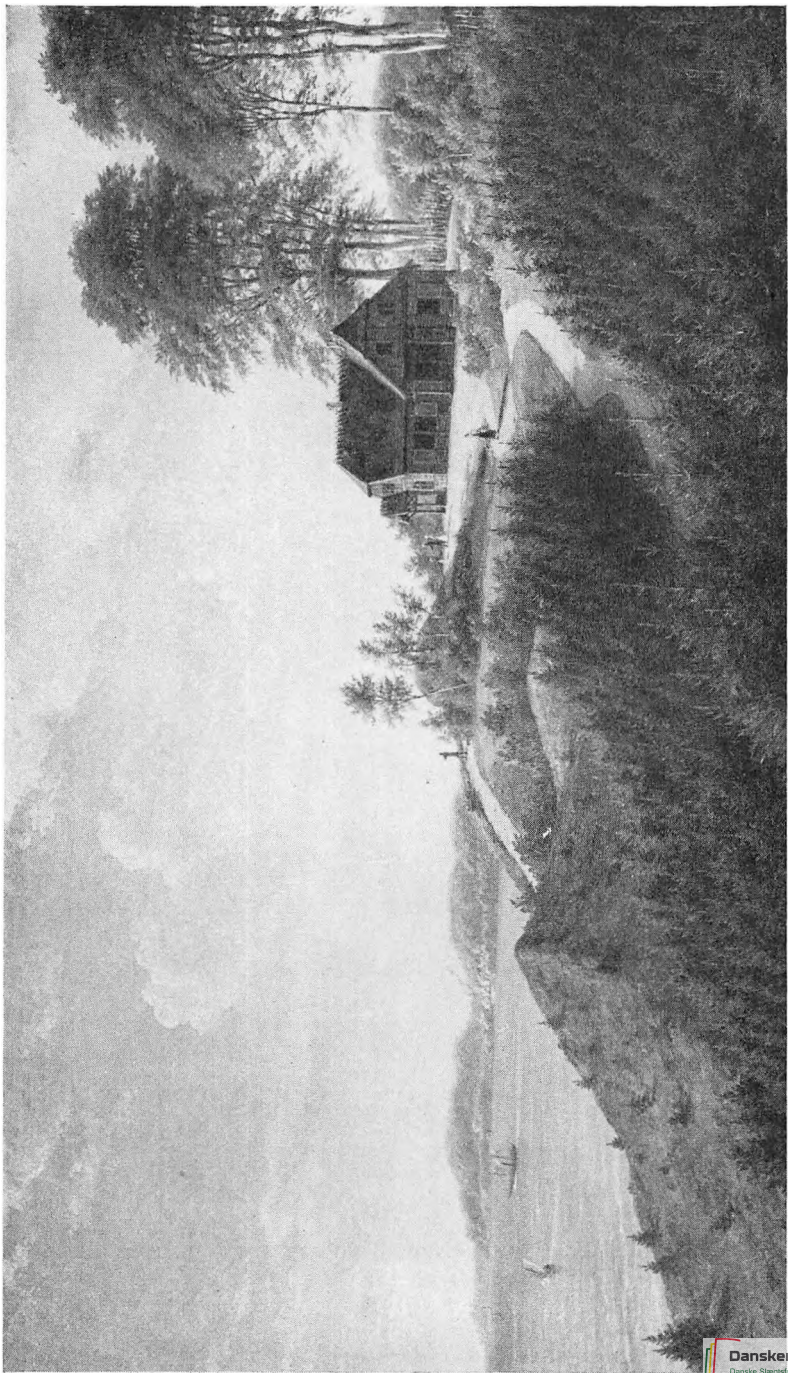

Fasade mod Vest

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100

(Kunstakademiet)
Ferdinand Meldahls tegning til ombygning af Skovbakken

C. Kiærskou

(Privateje)

Den funkulende modpol i det københavnske selskabsliv, dets egentlige dronning i Frederik VII's tid, var fru Johanne Louise Heiberg. Hun var ven med familien Holmblad og har dør som andre steder fyret op under den fjendtlige indstilling overfor grevinden. Fru Heiberg skildrer i et brev til politikeren A. F. Krieger en udflugt, hun og hendes adoptivdatter gjorde sammen med familien Holmblad til Frederiksborg, medens byggeriet endnu var i gang deroppe. Overalt mente det lille selskab sig at være genstand for kluntede forsøg fra grevindens side på at udsponere dets færd²²). Traditionen vil vide, at familien Holmblad på auktionen efter grevinde Danner erhvervede et spejl i forgyldt ramme, hvis indbrændte inventarmærke, et kronet KE, angiver dets rette ejer: kongehuset og ikke grevinden²³). Spejlet hang endnu på „Skovbakken“, da redaktør Gerfalk købte ejendommen i 1933, og fjernedes først, da hans enke to år senere solgte „Skovbakken“ til murermester Mikkelsen-Sørensen, hvis enke og familie stadig benytter „Skovbakken“ som sommeropholdssted. En del af de møbler, malerier og andre genstande, som skabte atmosfæren på „Skovbakken“, medens familien Holmblad boede der, findes nu i Andreas Julius Holmblads eneste datter, kammerherreinde Lillan Zahles, eje²⁴).

I kredsen omkring fabrikant Holmblad træffer vi foruden Johanne Louise Heiberg også den senere kong Georg af Grækenland. Venskabet mellem ham og Holmblads har formodentlig også en vis sammenhæng med, at fabrikant Holmblads søn, Andreas Julius Holmblad, blev græsk generalkonsul. Den yngste datter blev gift

---

„Skovbakken“, 1860

Personerne udenfor huset er antagelig fabrikant L. P. Holmblad og hans anden kone, f. Schack, der står sammen med sønnen, Andreas Julius Holmblad, der på dette tidspunkt var ca. 8 år. Den unge mand, der nyder udsigten over Øresund, er formodentlig Holmblads ældre søn fra første ægteskab, Jacob Holmblad, f. 1839, i hvis eje dette maleri var, indtil det efter sviger sønnen, oberst Kauffmanns død blev testamenteret dets nuværende ejer. En ung pige, øjensynlig en tjenestepige, klædt i folkedragt (amagerdragt?) er på vej op mod huset. — Højen foran huset findes ikke mere. I Holmblads tid var der indrettet en stengrotte med bænke af naturtræ i højen, hvorfra man kunne nyde udsigten. Også grottemotivet er typisk tilbehør for en romantisk have. Den nuværende have blev i 1933 anlagt efter havearkitekt Erstad-Jørgensens tegning.

med Hans Chr. Jensen, en yndet portrætmaler, der især havde sit klientel blandt adel og bourgeoisie, ja, selv kongehusets medlemmer blev malt af ham. Mest bekendt er vel nok hans portræt af dronning Caroline Amalie, som nu hænger på Rosenborg slot.

— — —

„Skovbakken“, der engang lå frit og ensomt i skovbrynet, ligger stadig øverst på Blüchers skrænt, men ensomheden er brudt efter opførelsen af de mange sommervillaer, der i 1930-erne blev bygget på de fra „Skovbakken“ udstykkede grunde. Den, der færdes på Strandvejen nedenfor skrænten, er knap nok i stand til over trækronerne at skimte tagryggen på Holmblads og Meldahls „lille thêhus“. Trodser man farerne og anstrengelserne og begiver sig op ad den slyngede vej til bakkens top, kan man ved synet af den frelsende hytte, hvor en forfriskning venter som belønning for strabadserne, udbryde med den tidligere nævnte digter M. Winther:

„Du skønne lille hytte, når jeg ser
dit brune tag, som over skoven ler,
jeg bliver i hjertet let og vel tilmode.
Fra livets larm jeg flyer foruden savn
og finder trygt for glæden dør en havn,
hvor dine høje ranke graner stode.“²⁵⁾

1. M. Winther, Sandrumgårds have. 1824, pag. 33 ff. „Den norske hytte“. Om Winther se K. F. Plesner, Festskrift til Hugo Mathiesen, 1941.
2. Chr. Elling, Den romantiske have, 1942. — Jvf. O. Sirén, Kinas trädgårdar, II, 1950, og Marie Hvidt, Ruiner i dansk litteratur, 1956.
3. Liselundbogen v/ L. Bobé og Chr. Axel Jensen, 1918, pag. 38 og 42, samt tavlerne 39—42.
4. Harald Langberg, Danmarks bygningskultur, 1955, II, pag. 129.
5. Chr. Elling, op. cit. pag. 111 ff.
6. Eiler Nyström, Langs Nordsjællands Øresundskyst, 1930 jvf. samme, Søllerød sogn i fortid og nutid. 1911, pag. 109. E. Engquist, Danske landsteder, 1949.
7. Helga Stemann, Ferdinand Meldahl og hans venner, 1926, III, pag. 54 og 286. (Her er opgivet d. 6. juli; men iflg. Fabritius, Slægts-håndbog, er den yngste datter født den 6. august 1859.
8. L. A. (Sjælland). Skøde- og panteprotokol. Kbhvn. amt. Nordre birk. G. G. 1859, 4/3 — 1861, 30/1. 1859, 29. juni tinglystes købekontrakten. Købesummen var 4500 rdl. og omfattede også nogle stald- og vognbygninger nede ved Strandvejen.
9. Johanne Louise Heiberg, Et liv genoplevet i erindringen. 1944, II, pag. 54.
10. R. A. Ferd. Meldahls arkiv. C. Personlige optegnelser, „Holmblads villa ved Skodsborg“. — Chr. Elling. Rom, 1955, pag. 38.
11. Helga Stemann, op. cit. I, pag. 92.
12. Op. cit. II, pag. 288 — Om Th. Suhrs forhold til fru Heiberg, jvf. C. Nyrop, J. P. Suhr og Søn, 1899, pag. 142, og L. Bobé, Sølyst, 1938, pag. 14—15, samt mange andre steder.
13. C. Nyrop, op. cit. pag. 167 ff.
14. L. A. (Sjælland). Brandtaxationer for Sokkelund herred, 1858—1860. A. 1—248, pag. 375. Taxationsforretningen er optaget 1859,

- 28/7. Denne dag må huset altså have stået færdig. Vurderingssummen var 10.100 rdl.
15. M. Clemmensen, *Bulhuse*, 1928, pag. 13.
  16. Jvf. artiklen i *Weilbachs kunstnerlexikon*, 1953.
  17. Jvf. Knud Millech, *Danske arkitekturstrømninger 1850—1950*, 1951, pag. 54 ff. og 111 ff. Harald Langberg, op. cit. II, pag. 161, samt Mogens Lebech, *Frederiksborgs ældste villakvarterer*, 1954. Jvf. Ingegerd Henschen Ingvar, *Tidiga villastilar (Festskr. t. A. Hahr, 1928)*.
  18. Birgit Gjervall, *1800-tallets Stockholmsbostad*, 1954, pag. 182 ff.
  19. H. Bramsen, *Landskabsmaleriet i Danmark*, 1947, pag. 89. I katalogerne fra Charlottenborgs udstillinger 1860 og derefter findes ingen af de af C. F. Kiærshou for fabrikant L. P. Holmblad malede billeder. Disse findes stadig i familiens eje.
  20. Helga Stemann, op. cit. III, p. 55.
  21. Op. cit. III, pag. 122 ff.
  22. Joh. Louise Heiberg og A. F. Krieger, *Brevvexling, I*, pag. 214. Netop en udflugt til Frederiksborg ville vel være en kærkommen anledning til at besøge „Skovbakken“. Om Johanne Louise Heibergs forbindelse med familien Holmblad, se også, Elisabeth Hude, *Johanne Louise Heiberg og Peter Simonsen*, 1959, pag. 66.
  23. Venligst meddelt af fru Anna Gerfalk, i hvis eje omtalte spejl endnu er.
  24. Jeg takker kammerherreinde Lillan Zahle for denne og andre værdifulde oplysninger.
  25. M. Winther, op. cit. pag. 37.

Meddelelser fra Søllerød museum.

Med bygningen af „Den selvejende institution Nærum Ungdomsgård“ blev det i 1959 muligt for Søllerød kommune at få egnede lokaler til museet. I øverste etage er nogle rum på ca. 100 m² blevet indrettet og vil være klare til indflytning 1. februar 1960. Lokalerne er særdeles velegnede og vil fremefter svare til det behov, man må formode en lokalsamling i København og omegn kan få. Nogen konkurrence med hovedstaden museer er jo ikke tilsigtet, men kun at opstille en samling, som for kommunens beboere viser kulturudviklingen indenfor de lokale samfund. Der vil fremover ikke blive tale om udvidelser, men om udskiftning af mindre værdifulde genstande.

Lokalerne er blevet indrettet af de lokale håndværkere; således har snedkermester Josva Christensen, Kohave Maskinsnedkeri, udført snedkerarbejdet, malermester E. Wärme malerarbejdet og elektroinstallatør Hj. Jørgensen & Søn i Skodsborg belysning i montrere og loft. Glarmester Einar V. Lillelund i Nyholte har udført glarmesterarbejdet. De kommunale bevillinger til dette arbejde har beløbet sig til 15.000 kroner.

Museet har i 1959 modtaget mange gaver. Skoleelev Jens Juel Olsen, Engvej i Vedbæk, har skænket en flintdolk fra stenalderens sidste periode, fundet bag Vedbæk hotel, hvor museet har undersøgt fundpladsen; varmemester W. Henriksen, Dronninggårdsallé 9B, har skænket en stor samling sjællandske oldsager, hvoraf mange hidrører fra kommunens område. Fra fhv. banearbejder og træskomager Peter Hansen, Gl. Holtgade 18, har museet modtaget et komplet sæt træskomagerværktøj fra omkring århundredskiftet, heri indbefattet sjældne papskabeloner til lædertilskæringen. Samme giver har overladt en samling biavlerværktøj, og biavler O. E. Olsen, Pileallé 35, Holte, formand i Biavlerforeningen, har tilbudt at opstille en „arbejdende“ bikube i lokalerne.

Museet har i efteråret ladet fremstille en nøjagtig model af en af de gamle fiskerbåde fra Vedbæk. Den er bygget af fabrikant Carl Petersen i Gilleleje, som har leveret mange modeller til Handels- og søfartsmuseet på Kronborg.

Fra boghandler Mogens Funch har man modtaget flere pakker arkivalier med billeder, hefter, udklip, reklamer o. l., som med årene vil få lokalhistorisk betydning, og fra assistent Skau-Nielsen, Margrethevej 40, er ligeledes skænket en samling tryksager og billeder, bl. a. en del originaler til boghandler Funchs brevkort. Museet takker varmt for de mange gaver, og håber på også fremefter at kunne bringe en sådan tilvækstliste.

I følge lovændringer i „Sammenslutningen af lokalhistoriske arkiver“ har det været nødvendigt at skille arkivet ud fra museet og henlægge alle arkivsager under kommunebiblioteket. Tilsynet vil dog fortsat være hos undertegnede.

Åbningen af museet vil finde sted i foråret 1960, og det er meningen, at besøg i samlingerne skal indgå i undervisningen i kommunens skoler.

Bjørn Fabricius.

Selskabets årsberetning 1959.

Der har i foråret fundet følgende arrangementer sted:

Fredag d. 20. februar fortalte fhv. gårdejer Fr. Clausen, Havartigård, og viceskoleinspektør J. Koudal minder fra kommunen og skolen.

Arkivar ved Rigsarkivet Aage Rasch holdt den 15. april foredrag om „Den store handelsperiode i sidste halvdel af det 18. årh.“ Foredraget vakte stor opmærksomhed og havde mange hentydninger til datidens lokale grundejere.

Den 12. maj afholdt selskabet den ordinære generalforsamling, hvor bestyrelsen blev genvalgt, regnskabet blev fremlagt og selskabets arbejde var under diskussion. Derefter fortalte redaktør H. P. Andersen erindringer fra sit liv i Trørød og Vedbæk. Foredraget blev optaget på bånd og vakte stor glæde.

Årets udflugt fandt sted søndag den 21. juni. Kl. 8 startedes fra Søllerød rådhus under ledelse af registrator B. Fabricius. Man kørte først til Kornerup, vest for Roskilde, hvor kirken besås; herfra til Lejre, hvor oldtidsminderne blev forklaret og efter et kort besøg ved Ledreborg fortsattes gennem Allerslev, med stenalderbyen, bygget af Martin A. Hansens søn, til Haraldsted, hvor kapelruinen og kirken besøgte samt frokosten blev nydt i Haraldsted hotel. Bjernede og Pedersborg rundkirker blev derefter besøgt, og man kørte videre til turens yderpunkt, Sorø, hvor kirken og akademiet blev besøgt og eftermiddagskaffen nydt efter en lille sejltur på søen til Parnas. Turen gik nu hjemad, forbi den sagnomspundne Fjenneslev kirke, direkte gennem Roskilde, og derfra nordpå langs stranden til Gundsømagle og Måløv, med de ejendommelige kalkmalerier. Hjemkomst ca. kl. 21. En smuk tur.

Bestyrelsen består nu af:

Formand: Arkivar Hans Ellekilde, Søbakkevej 2, Holte.

Næstformand: Civilingeniør G. S. Jørgensen, Poppelallé 21, Holte.

Sekretær: Direktør, godsforvalter R. Henriksen, Rønnebærvej 78, Holte.

Kasserer: Kommunekasserer O. E. Guldborg, Søllerød rådhus.

Boghandler Mogens Funch, Holte.

Fuldmægtig Ulrik Schou, Stevnbovej 6, Søllerød.

Personalechef Poul Aa. Andersen, Dronninggaards Allé 97, Holte.

Redaktør, gartner H. P. Andersen, Sandbjergvej 91, Trørød.

Registrator Bjørn Fabricius, Solbakken 2, Holte.

Viceskoleinspektør J. Koudal, Solbakken 9, Holte.

Thomas Christopher Mürer (1794-1873)
Distriktslæge i Lyngby fra 1825

Koleraåret 1853

Af Bjørn Fabricius

„Den 16de Juli blev det mig meddelt af Districtslægen, Hr. Cancelliraad [*Thomas Christopher*] Mürer, at der ifølge Indberetning til ham fra H. M. Kongens Livlæge, Hr. Etatsraad [*Johan Jacob Georg*] Lund, der opholdt sig i Skodsborg, sammesteds d. 15de var indtruffet et Choleraifælde, det første i Søllerød Sogn, i hvilket jeg ifølge det trufne Arrangement og Amtets Opfordring fungerede som Choleralæge.“ —

Med disse ord indleder den praktiserende læge i Søllerød, *Jens Lassen Busch* sin beretning til sundhedscollegiet om koleraens forløb i Søllerød sogn sommeren 1853. Fra talrige romaner og fortællinger har vi hørt om disse dramatiske dage i København, men storbyens omegn blev ikke forbigået af den grusomme sot, og det kan være grund til at kaste et blik tilbage på de begivenheder, som dengang fandt sted i den nu så rene Søllerød kommune.

Koleraen havde længe huseret i de asiatiske lande og nærmede sig mod det nittende århundredes midte Nordens kyster. Man

havde gjort den erfaring, at den hovedsagelig fulgte floderne og overførtes til øriger med skibsfarten, men da de første angreb i Danmark i 1848 og 1850 kun var spredte og, bortset fra Ålborg, med kun få dødsfald, troede man, at ørigets friske luft var en garanti mod virkelig fare, og foretog sig intet.

I 1853 dukkede koleraen atter op i København, hvor en tømmermand på Holmen blev angrebet den 11. juni, men kom sig. I dagene derefter anmeldtes spredte tilfælde, og nogle uger efter tog angrebene voldsomt til. I midten af juli var der over tusinde tilfælde, og samtidig krøb sygdommen ud over landet. Den 5. juli nåede den til Rådvad. En af de udflyttede landliggerfamilier, fhv. toldkasserer, krigsråd Frederik Carl Fischer og hustru Birgitte Sophie, f. Oldenburg, havde bragt smitten med fra byen, hvor deres eneste søn Christian Joachim Fischer var koleralæge. Krigsråden blev pludselig syg og blev omgående ført til København, hvor han døde den 6. juli. Hans hustru blev også smittet og døde den 17. juli. Inden den 14. juli var af 8 angrebne i Rådvad de 5 døde.

Som vi ovenfor har set, kom det første angreb i Søllerød sogn den 15. juli, da den 1½ årige Ludvig Marius Charles Hansen (nr. 1)*, søn af farversvend Jens Hansen i „Lysestøberhuset“ i Skodsborg, blev syg og dagen efter døde.

Ganske vist havde Justitsministeriet den 8. juli 1853 udsendt et cirkulære med henvisning til plakaten af 19. juli 1848 til sogneforstanderskaberne om forberedelser for imødegåelse af udbredelse af smitte ved epidemiske angreb, men Søllerød kommune mødte angrebet ganske uforberedt, idet man henholdt sig til skrivelsernes ordlyd, at *når* angreb viste sig, skulde man drage omsorg for oprettelse af lazaretter o. s. v., og dette måtte naturligvis tage flere kostbare dage, hvorved sygdommen fik et forspring. Sogneforstanderskabet havde dog 7. juli modtaget brev fra Nordre Birk om at indkalde til møde lørdag den 9. juli, „hvor da jeg [politimester Norman] og Distriktslægen [Mürer] vil indfinde os for at træffe Aftale med Sogneforstanderskabet om de Foranstaltninger, der maac ansces hensigtsmæssige for det Tilfælde at Cholera-Sygdommen skulde udbrede sig i Sognet.“ Mø-

---

*) Artiklens numre henviser til vedføjede kirkebogsuddrag.

det fandt sted i Søllerød Kro, og man har ved den lejlighed lagt visse planer for at imødegå koleraen, hvis den skulle vise sig. Til hver by blev udvalgt kommissioner, og et hyggeligt brev fra grosserer Jørgen H. Næve i Vedbæk den 12. juli viser, at valget måske kunde diskuteres:

Ved at bringe i Erfaring at det ærede Sogneforstanderskab, eller maaskee den filial-committée som danner sig her i Sognet, har anmodet og ansat Smed Nielsen og Skomager Carl Seidler til at paasee Orden, Reenlighed og Sundheds-Pleien her i Byen, for muligst her at hindre den sig indtrængende Cholera i sammes voldsomme Udbrud, tillader ieg mig at gjøre opmærksom paa, at det synes aldeles uhensigtsmæssig dertil at udnævne saadanne Mænd som de ovennævnte, der i hvor agtværdige og brave Mænd de end ellers kunne være dog ikke uden stort Offer have Tid og endnu mindre under et saa overordentligt Tilfælde som nærværende Epidemie vide at anordne hvad der blot nogenlunde udfordres til Sygdommens Modstand. For gammel og svag, især til at gaae om i Husene, hvor det behøves, kan ieg ikke tilbyde min personlige Hielp, men ethvert Biedrag der affordres Sognets Beboere, skal ieg liig dem med Redebonhed frievilligen biedrage.

Da nu ikke usandsynligen det quindelige Kjøen torde være lige saa skikket og begavet som Manden til at besøge, trøste og hielpe de fattigere og betrængte Familier i paakommende Nød, saa tillader ieg mig at foreslaae: at anmode flere Damer af den mere dannede Classe i Sognets forskiellige Byer, til i Forening med enkelte Mænd at paatage sig denne hielpsome men dog mueligen daglige Uleilighed, og da Damerne i Almindelighed dertil have bedre baade Tid og opofrende Blidhed og Kiærlighed, ville vist neppe ret mange undslaae sig for denne høyst nødvendige Hielp.“

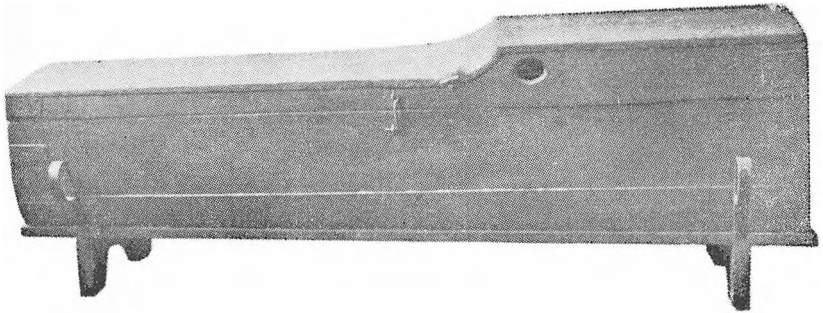
Tilstrømningen til denne „hjælpeaktion“ blev heldigvis ikke stor, da smittefaren derved kun kunde blive større.

Iøvrig udså man visse huse, som eventuelt kunde benyttes som lazaretter, men om nogen rekvisition kunde der ikke blive tale, før epidemien kom indenfor sognets grænser. Læge Busch siger selv i sin indberetning om nævnte møde, at de, efter at have sendt opslag ud og fordelt sundhedscollegiets „Forholdsregler at iagttage til Forebyggelse af Cholera med Anviisning til at kjende og behandle Choleraen indtil Lægehjælp kan erholdes“ fik

„oprettet en overordnet Sundhedscommission, bestaaende af Sogneforstanderskabets Formand, Sognefogden og Undertegnede, som i et ekstraordinært Sogneforstanderskabsmøde, hvor Districtslægen og Po-

litimesteren vare tilstede, bleve bemyndigede til at indsætte 2de Sundhedscommissærer i hver By, at *udsee* 2de Lazaretter, at anskaffe det fornødne Inventarium og at foreskrive en Beholdning af de nødvendige Medicamenter og fordele disse omkring til flere dertil passende Steder. — Sundhedscommissærernes Function bestod i at paasee Renlighed og Orden saa vel i som udenfor Husene, undersøge Fødevarerne i Udsalgsstederne, navnlig at Brød og Meel ei ere oret, Flæsket ikke ankommet og Øllet ikke surt, antage Porteurer til de Syges eller Dødes Transport eller tilsige de af Lægen requirerede Vogne, men naar man kjender noget til Landbefolkningens Character, den Mistroe, hvormed Bonden betragter den Kjoleklædte, og den Uvillie, der er almindelig imellem den lavere Almueklasse og Bonden igjen, saa vil man kunne indsee, at saadanne Commissærer selv med den bedste Villie ikke kunne udrette Stort.“

De to lazaretter blev udset henholdsvis for Vedbæk, Skodsborg og Nærum — og for Trørød, Holte, Øverød og Søllerød, men ifølge amtmandens skrivelse måtte ikke vælges gårde med avlsbrug eller større steder, som vilde blive for kostbare at erstatte. Man var derfor nødsaget at vælge behøvede husmandshuse, hvis beboere ved rekvisition blev tvangsforflyttet til andre holiger, som iforvejen var i brug. Man kan nemt tænke sig den „kædereaktion“, som derved måtte opstå. Endvidere måtte de udvalgte huse „omkalfatres ved at tage Skillevægge ned“ og inventar anbringes. Læge Busch gik straks efter det første angreb i Skodsborg igang med at indrette disse to lazaretter, skønt loven ikke tillod indrettelse af mere end det første til Skodsborg, fordi sygdommen endnu kun havde vist sig dér, et forhold som Busch bagefter omtaler med et stænk af stolthed. Han tilføjer dog, at for et sogn på 3—4000 mennesker var det ikke tilstrækkeligt, ikke på grund af det lille sengeantal, men fordi det kun kunde blive til reel nytte for den nærmeste by på grund af transportvanskelighederne. Da der kom to koleratilfælde i Vedbæk, skyndte man sig derfor ved privat hjælp at oprette en sygestue på 3 senge; men den kom aldrig i brug, da patienterne døde, inden de nåede at blive flyttet dertil. De to lazaretter blev udstyret med 12 sengesteder med madrasser, lagener og 2 tæpper, stikbækkener, køkkenudstyr og en „liggende Portechaise“, et monstrum, som næsten kunde skræmme den syge til døde, og fra Ålborg findes en beretning, hvor en ægtemand netop omtaler den forfærdelse, hvormed han

Sygebåre fra Koleraepidemien i Ålborg 1853
tilhører Ålborg museum

så sin syge hustru blive håret bort i en sådan sort og pestbefængt kiste.

De to egentlige lazaretter, ved Skodsborg tilhørende tømmermester J. A. Struck og på Holte mark, tilhørende husmand Morten Jacobsen blev tvangsrekvirerede, og erstatningssagerne blev meget langvarige. De to familier, ejeren og indsidder Jens Andersen fra huset på Holte mark blev anbragt i Suhmsminde hos Niels Ryberg Neergaard, som beklagede sig i flere breve til sogneforstanderskabet over den behandling, de logerende havde været udsat for. En aften holdt pludselig tre læs flyttegods i gården, og 2 familier med 7 personer skulde anbringes i en 2 værelses lejlighed. Da det var umuligt straks at skaffe plads til alt, blev et læs sat i gården natten over og blev gennemblødt af regn. Huslejerne måtte sognet naturligvis udrede.

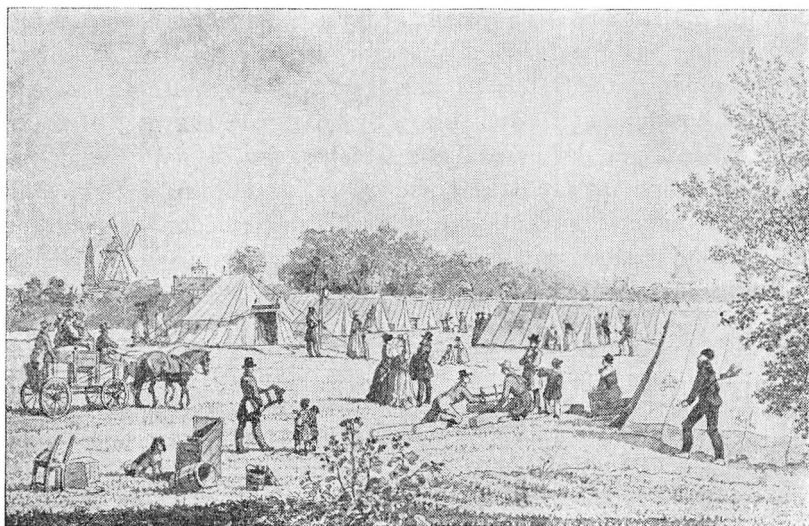
Den rigtige dato for indretning af disse 2 lazaretter fremgår ikke tydeligt af regningerne, men allerede den 15. juli leveres fra Th. Høyers Eftf. i Kbh. 1½ stk. pommersk lærred til lagener (videre 2 stk. inden d. 27); P. W. Olsen i Lyngby leverer noget køkkenudstyr den 21. juli; snedkermester Bock i Nærum daterer sin regning på 12 sengesteder og 6 bænke, udfærdigede i juli den 30.; 24 madrasser er udført i juli af Møller i Nærum; Rådvad fabrik leverer „1. aug. 7 stikbækkener af zink med tilhørende træringe og skafter“. Regnskabsbøgerne for de to afdelinger kunde måske vise, hvornår de kom i drift, men den først begyndte afdeling i Skodsborg har desværre ikke skrevet dato før på side 3 „den 26de juli“. Huset på Holte mark fører bog fra 7. august, og 1. aug. betales Lars Madsen for indretningen.

Det første koleraangreb fandt som nævnt sted den 15. juli i „Lysestøberhuset“ i Skodsborg. Den lille Ludvig havde i nogen tid lidt af diarrhoe, men man havde ikke søgt læge, og da han ikke havde besøgt noget kolerasmittet område, havde man ikke næret mistanke. Den 18. juli fandt det næste angreb sted; en 48(?)-årig arbejdsmand (nr. 2) i samme hus blev syg efter at have „sviret hele Natten og om Formiddagen drukket 8 bittre Snape“. Han døde efter få timers forløb, og „Lysestøberhuset“ kan herefter betragtes som arnestedet for koleraen i Søllerød sogn. Herfra døde yderligere 2 den følgende dag, og i løbet af de næste 8 dage blev endnu 14 angrebne flyttet herfra til Skodsborg lazaret. En udflytning af de raske påbegyndtes straks, og fra Aggershviles ejer foreligger en beretning om, hvorledes sognefoged Lars Johansen indfandt sig med 4 familier fra „Lysestøberhuset“ for at få dem indlogeret i „Alléhuset“ ved Aggershvile. Dette var imidlertid udlejet til en københavnsk familie, hvorfor ejeren påtog sig at skaffe logi andetsteds, hos arbejdsmændene Claus Pedersen, Peder Andersen, Jens Hvedberg og skræder Hansen, alle i Skodsborg.

Læge Busch blev hurtigt klar over, at forholdene i Skodsborg var ganske umulige, med mange overbefolkede lejligheder og en slet hygiejne, hvorfor de raske snarest måtte flyttes bort derfra; men manglende autoritet overfor myndighederne hindrede en hurtig ekspedition af sagen. Han søgte derfor kongen om tilladelse til at måtte låne nogle militærtelte og oprette en lejr i Dyrehaven i stil med den for københavnske udflyttere på Glaciet ved det nuværende Paladsteater, hvilket bevilgedes. Fra samme dag udflytningen til lejren skete, indtraf ikke flere koleraangreb i Skodsborg. De ca. 40 udflyttede „forblev alle raske paa et Barn nær, uagtet de laa i Telte, hvor haade Regn og Blæst trængte igjennem, og de maatte savne mange af deres tilvante Bequemmeligheder; det bedste Beviis paa, at Sygdommen var opstaaet og blev næret af den i ovennævnte Casserne fordærvede Luft, hvad enten denne nu hidrørte fra Overfyldning af Mennesker eller, som Nogle ville sige, fra nogle i Grunden nedgravede Olie- og Talgkasser“.

Sommeren 1853 var åbenbart ret fugtig, thi allerede den 2. august skriver Nordre Birks politimester til proprietær Walsøe:

H. G. F. Holm

Privateje

Koleralejren på Glaciet ved København

„Da det desværre regner ned gennem Teltene og det saaledes neppe gaaer an at lade de udflyttede Familier forblive i samme, har Hans Majesæt Kongen igaar allernaadigst yttret, at Allerhøjstsamme uopholdelig vil gennem Forstvæsenet lade det nærmeste Tørvemagazin og det nærmeste Dyrehuus indrette til Beboelse for disse Familier. Skovrider Frandsen har selv fået den dertil sigtende Ordre,“

og politimesteren indkalder samtidig til møde hos Fabrikør Johnsen i Skodsborg den 3. august.

Læge Busch opgiver i første periode at have haft 9 dødsfald i Skodsborg, men kirkebogen for Søllerød opgiver 11, en forskel, som også gælder for lægens totaltal 38 mod kirkebogens 43. Desuden omtales, dels i lægens indberetning, dels i regnskaberne og arkivalierne på Søllerød rådhus flere tilfælde, som ikke kan identificeres med kirkebogens lister.

I Vedbæk indtraf 2 tilfælde, som begge medførte døden den 21. juli (nr. 4 og 5), inden man nåede at flytte dem, men man søgte dog at hindre en opblussen i denne by ved ad frivillighedens vej at oprette et lille lazaret på 3 senge, og den 6. august skriver toldforvalter Kierrumbaard på toldstedet „Alexandria“ (nuværen-

de Villa „Miramare“) i Vedbæk, at man ønsker at udvælge „Kalkovnen oppe ved Teglværket nord for Vedbæk, hvilket Verk hentsaaer aldeles ubenyttet, til deri strax at hensætte Ligene. De sidste Liig blev nemlig hensatte i Sprøjtehuset som det Sted, der i det Øjeblik var det hensigtsmæssigste; men da dette ligger ligetæt ved Vejen og saaledes maae ansees som mindre heldig beliggende“ anser man kalkovnen for bedre og beder, at sogneforstanderskabet skal „underrette Ejermanen, Commissionair Jacobsen i Kiøbenhavn — at han har at forsyne det med manglende Dør og Vindue eller Lem —“.

„Til Holte“ skriver læge Busch „kom Cholera med en Mand [nr. 13, kaptajn Carl Frederik Theodor Henckel, ejer af Rådvadhøi, „har et Atelier for Sø- og Landkort“], som flyttede fra et cholerasmittet Huus i Kjøbenhavn, idet Sygdommen brød ud samme Nat og medførte Døden Dagen efter [den 29. juli]. Han havde bestandig været meget ængstelig for Sygdommen [og åbenbart derfor ikke søgt til sin ejendom i Rådvad p. g. af den der grasserende sot] men ikke desto mindre om Aftenen nydt et Quantum Mælk og bayersk Øl, hvilke Omstændigheder i Forening vel kunne have fremkaldt Cholera. Han logerede med sin Familie hos en velhavende Gaardmand, hos hvem Ingen uden ham vare eller senere bleve angrebne af Sygdommen, hvorimod den faa Dage efter udbrød hos en fattig Huusmand [Hans Erichsen], hvis Kone havde været behjælpelig med at bære hiint Liig af Sengen; dog blev hun selv, Manden og det ene Barn angrebene af Colerine, hvorimod deres andet Barn [nr. 16, Caroline Marie] fik Colera og døde (5. august).“

Øverød blev den by, som kom til at lide mest under koleraen. Grunden hertil opgives stadig at være den usunde beliggenhed ved sump og fugtig søbred. Der må således dengang have været slette afvandingsforhold, thi Øverød by har altid ligget højt i forhold til Søllerød sø, men en lav højderyg skiller torvet fra søskrænten og har sikkert forårsaget dårlige hygiejniske forhold, idet møddingsvand er sivet ned i brøndene og derved givet enhver epidemisk sygdom god grobund. Som det også ses i efterfølgende artikel, kom de hygiejniske forhold i Øverød også langt frem i tiden til at være et ømt punkt for de skiftende sundhedskommissioner.

Busch siger også herom: „Øverød — er aldeles ikke forsynet med Grøvter eller Afløbsrender for det urene Vand, som derved havde rigelig Anledning til at udbrede sine forpestede Dunster

omkring til Beboerne. Disse eller i det mindste Størstedelen af disse havde, formodentlig smittede af det Svineri, der omgav dem, selv tabt al Sands for Reenlighed og Orden, saa at Cholera her ret vel var i sit Es.“ Busch kæmpede her forgæves med myndighederne.

Der døde i Øverød fra den 8. august til 10. september 18 personer, og Busch skriver om lazarettet, at det var så dårligt, med lergulve og lervægge, at af de første 12 syge døde de 8, hvorfor han med få undtagelser lod de angrebne blive hjemme og kun indlagde de 3 sidste (nr. 35, 36 og 38), som intet eget hjem havde. De døde alle. De dårlige forhold rygtedes også så tidligt, at det var psykisk uforsvarligt at flytte syge dertil, hvis det overhovedet kunde undgås.

De to byer Nærum og Søllerød havde kun enkelte tilfælde, medens Nymølle pludselig mod slutningen af soten fik en række angrebne. En del af området hører under Lyngby kommune, hvorfor kun de af dr. Busch behandlede er opført i vor tabsliste, nemlig 2 døde (nr. 39, 42 eller 43) (KB = 3 pers.). Trørød by havde ikke eet tilfælde af kolera, og dr. Busch mente, at det muligvis skyldtes, at den engelske legationssekretær (ejer af „Rolighed“ 1841—55) Peter Browne's hustru Catherine havde uddelt rigeligt af „homøopathiske Præservativpulvere“ til alle beboerne.

En oversigt, opstillet af dr. Busch, viser

Skodsborg	25	angrebne,	13	døde
Vedbæk	2	„	2	„
Holte	7	„	3	„
Øverød	36	„	18	„
Nærum	1	„	1	„
Søllerød	1	„	0	„
Nymølle	2	„	1	„

Summa . . 74 angrebne, 38 døde

Efter tiden: Skodsborg 18. juli—9. august.

Øverød 8. august—2. september.

Skodsborg 19. august—1. oktober.

Kampen mod koleraen blev ført af lægerne, vågekonerne og

„portørerne“, og det var en betydelig indsats, som blev gjort fra alle 3 grupper. Den medicinske ledelse lå hos den gamle distriktslæge, kancelliråd Thomas Christopher Mürer i Lyngby. Han var født 1794 i Svendborg og var allerede 1825 blevet distriktslæge i Lyngby. 1826 giftede han sig med Elisabeth Augusta van Wylich (1807—82), datter af overkrigskommissæren Peter Friedrich van Wylich i Øverød, så han har sikkert næret varme følelser for vor kommune. Allerede i juni 1853 var han på stadige rejser i distriktet for at planlægge kampagnen mod den fremrykkende kolera, men skriver selv i sin beretning om den stupide modstand, han stadig mødte hos de lokale myndigheder, et træk som også dr. Busch beklager sig over.

Til hjælpere havde han de forskellige praktiserende læger, hvoraf langt den virksomste i Søllerød kommune var Jens Lassen Busch. Han var født i København 1822 som søn af købmand Jens Lassen Busch og fik efter nogle års hospitalstjeneste praksis i Søllerød fra maj 1849. Samme år giftede han sig med Caroline Theodora Nathalie Hauschultz (1828—94), og fra 1856 udvidede han sin praksis til også at omfatte Jonstrup og Ballerup, hvortil han flyttede. Efter sin hustrus død i 1894 vendte han tilbage til Søllerød by, hvor han havde boet under koleraen, og i 1899 døde han der. Med den største utrættelighed og omtanke besøgte han alle de syge og forbedrede de kure, som lægevidenskaben dengang foreskrev. Efter datidens anskuelse mente han, at drikfældighed eller spiritus kunde medvirke til koleraens opståen og konstatere flere tilfælde af perialisering forud for sygdommens udbrud. Endvidere udsendte han et opråb mod at spise frugt og nye kartofler, at nyde brændevin over måde, at børn ikke måtte gå barbenet, og at myndighederne burde pille frugten af træerne og begrave den for at undgå fristelsen for børnene.

I Strandmølleområdet havde læge Jens Lauritz Emil Jensen tilsynet med de syge og de evakuerede i lejren i Dyrehaven. Han var født 1806 i København som søn af en toldembedsmand Momme Jensen. Efter studentereksamen blev han huslærer, men valgte hurtigt at blive læge. 1831 var han kompagnikirurg i Holsten, derefter kandidat ved Almindeligt Hospital og blev 1838 læge og bogholder ved Strandmøllen og Ørholm. Han døde i Fredensborg

1884 og ernærede sig de sidste år som agent for den kongelige Livsforsikringsanstalt.

Endvidere kan nævnes læge Gustav Vilhelm Kjellerup (1815—61) i Lyngby, som i visse tilfælde behandlede patienter i Søllerød sogn eller i grænseområder. Den 5.—15. juli behandlede han således de 6 patienter i Rådvad, den 1. august 3 i Nymølle og den 23. august 1 i Dronninggårdkvarteret (nr. 28).

Sygeplejen blev overladt til modige koner fra sognet. At identificere disse er ikke let, thi deres rigtige navne er sjælden opgivet i regnskaberne. Her kan nævnes: Jens Tisvilles kone, Hiort, Gertrud, Mathilde, Kruses kone, Hansens kone, Ellen, Poulsens kone, Albertine Hansen, Karise, Skræderens kone, Konen fra Trørød, Marie, Hanne, den tyske kone og Julie. Af disse blev i hvert fald 2 ofre for koleraen: Gertrud og Kruses kone (nr. 14 og 41) og sognet nåede lige på deres dødsleje at betale deres honorarer for de ydede våge- og plejetimer.

Ligbærerne er sjælden navngivet: „2 Mand for at lægge et Lig i Kiste“ eller „en Mand for at transportere NN's Barns Lig til Graven“. Christen Hansen, Peter Petersen, Niels Jensen m. fl. står nævnt nogle gange, men optræder måske også anonymt.

Mange var impliceret i bekæmpelsen enten direkte eller indirekte, som de mange regninger viser. Nogle foretog rygning med tjære i samtlige byernes huse, andre forfærdigede kister, nogle tog børn fra de ramte familier i pleje, og nogle blev benyttet til budtjeneste, at hente apotekervarer eller bringe læge eller kopsættersken madam Vilhelmine Bohl til patienter.

Alt i alt blev udgifterne store, lige ved 1200 rigsdaler, og man overvejede snart, hvorfra disse penge skulde komme. Således søgte man at belåne gavebrev og obligationer vedrørende Drewsens Hospital, ca. 1000 rigsdaler, men amtet nedlagte forbud derimod. Hos private optog man derfor lån, så man fik de løbende regninger nogenlunde klaret, men i november opstilledes en liste, hvorefter hver husstand i sognet måtte erlægge 50 procent af den almindelige fattigskat til dækning af udgifterne. De mindste beløb blev 1 mark og 8 skilling, og den højeste blev Dronninggaard med 36 rigsdaler og 4 mark. Ifølge listerne nægtede en del, ikke altid de dårligst stillede, og nogle blev fritaget. Ialt indkom der-

ved 880 rigsdaler 1 mark og 10 skilling. Underskuddet, ca. 320 rigsdaler, samt lægehonoraret, ialt 547 rigsdaler, blev dækket af amtsrepartitionsfondet.

At den frivillige hjælp også spillede en rolle, så man i Skodsborg, hvor fru kaptajnløjtnant Wulff fik arrangeret en uddeling af kød til de trængende og sammen med fru Browne på Rolighed lavede mad til rekonvalescenterne på lazarettet. I Øverød blev de fattigste bispist af Søllerød bys beboere „idet enhver af os havde sin Dag“ (Busch).

Skal vi danne os et billede af sygdommens udbredelse, vil statistikken i forbindelse med vedføjede kort være dækkende. I forhold til angrebene i København, Tårnby og Søllerød er de øvrige landkommuners tal forbavsende små. Der døde således i følgende kommuner efter sundhedsstyrelsens opgivelser:

København	4737 personer	Gentofte	92 personer
Tårnby	317 „	Lyngby	40 „
St. Magleby og Dragør	21 „	Søllerød	38 „ (!)
Frederiksberg og Hvidovre	69 „	Hørsholm	2 „
Brønshøj	38 „	Birkerød	2 „
Brøndbyøster	14 „	Hillerød	16 „
Herstederne	4 „	Asminderød	9 „
Glostrup	4 „	Helsingør	27 „
Høje Tåstrup	3 „	Frederiksværk	11 „
Sengeløse	0 „	Roskilde	37 „
		Holbæk	5 „
		Kallundborg	1 „

Det er heraf tydeligt, at sygdommen fra København—Tårnby er søgt mod nord med Søllerød som ydergrænse for de hårde angreb. Det stærke samkvem inden for dette område har været den egentlige årsag hertil. Men de høje tal skyldes udelukkende manglende hygiejne og ukendskab til mikrobernes eksistens. Først i 1883 opdagede Robert Koch kolerabacillen og kunde studere dens liv, og med vaccinnens opfindelse er der sat en endelig stopper for dens hurtige udbredelse ved kommende angreb. Vi ved nu, at bacillen især lever i tarmkanalen, at den kan leve i flod- og brøndvand, at smitten især overføres ved baciller, som fra patientens tarm gennem udskylning kommer i forbindelse med brøndvand og derfra til nye „værter“. En skarp adskillelse mellem kloak og brønd måtte derfor være den aller vigtigste betingelse for bekæm-

Kort over Koleraens udbredelse 1853

pelsen, dernæst en yderst gennemført hygiejne hos plejeren, så ingen bacille fra patienten eller hans tøj overføres til andre. Sygdommen viser sig først ved diarrhoe, tørst og feber, senere smerter i læggene, ved voldsomme angreb videre ved uro, angst, brækninger, kold sved, ulidelig tørst, brændende underlivssmerter og voldsomme kramper. Varigheden kan i disse voldsomme tilfælde blive kun et par døgn, før døden indtræffer, oftest på grund af svigtende hjertevirksomhed. Dødeligheden var tidligere ca. 80 %, men i vore dage kun ved voldsomme epidemier ca. 50 %. Vaccine siges at beskytte i ca. ½ år, men kolera er ikke som epidemi konstateret nærmere end Rusland 1918—20. I 1947 opstod en epidemi i Ægypten, som på en måned havde 8308 tilfælde med 3230 dødsfald. Også der måtte hovedårsagen skyldes det urene drikkevand.

Koleradødsfald

efter

	nr. i Kb.		Død	Begr.	Navn
	M	K			
1	23		16/7	17/7	Ludvig Marius Charles <i>Hansen</i>
2	24		18/7	20/7	Carl Christian <i>Hoffmann</i>
3		20	19/7	20/7	Sara Marie <i>Kruse</i>
4	25		21/7	22/7	Peder <i>Nielsen</i>
5	26		21/7	22/7	Lars <i>Christensen</i>
6	27		22/7	24/7	Frits <i>Rasmussen</i>
7		21	23/7	24/7	Karen <i>Andreassen</i>
8	28		24/7	25/7	Peder <i>Rasmussen</i>
9		22	24/7	25/7	Else Marie <i>Christiansen</i>
10		23	25/7	25/7	Christine <i>Christensen</i>
11	30		27/7	29/7	Johan Ludvig Harald <i>Kiebornich</i>
12	31		27/7	29/7	Carl Ludvig Daniel <i>Kiebornich</i>
13	33		29/7	31/7	Carl Frederik Theodor <i>Henckel</i>
14		24	29/7	31/7	Gjertrud <i>Bendtsen</i>
15	34		31/7	2/8	Engel Daniel <i>Kiebornich</i>
16		27	5/8	7/8	Caroline Marie <i>Hansen</i>
17	36		8/8	10/8	Hans Emil <i>Pedersen</i>
18		29	12/8	14/8	Ane Marie <i>Olsen</i>
19	37		15/8	19/8	Peter Ludvig <i>Bohl</i>
20	38		18/8	19/8	Niels <i>Jensen</i>
21	41		17/8	20/8	Magnus <i>Nielsen</i>
22	42		18/8	20/8	Jørgen Wilhelm <i>Nielsen</i>
23		31	19/8	20/8	Georgine Christine <i>Nielsen</i>
24		32	19/8	21/8	Karen Margrethe <i>Larsen (Pedersen)</i>
25		33	20/8	21/8	Ane Kirstine <i>Nielsen</i>
26		34	23/8	24/8	Ane Marie <i>Nielsen (Olsen)</i>
27		35	24/8	25/8	Ingeborg <i>Erichsen</i>
28	43		25/8	25/8	Hans <i>Andersen</i>
29	44		26/8	27/8	Hans <i>Nielsen</i>
30		37	26/8	27/8	Ane Cathrine <i>Olsen (Adamsen)</i>
31	45		27/8	28/8	Johannes <i>Frederiksen</i>
32	46		27/8	29/8	Christian <i>Jensen</i>
33		40	29/8	30/8	Maren <i>Jørgensen</i>
34	47		30/8	31/8	Jens <i>Pedersen</i>
35	48		31/8	1/9	Jens Peter <i>Jensen</i>
36		41	5/9	6/9	Ane Marie <i>Madsen</i>
37	50		7/9	11/9	Niels Jørgen <i>Hansen</i>
38		45	10/9	12/9	Kirsten <i>Jensen</i>
39	44		13/9	14/9	Ane Cathrine Sophie Frederikke <i>Rehm</i>
40	46		13/9	15/9	Karen Sophie <i>Hansdatter</i>
41		48	10/9	18/9	Jensine Mette Elisabeth <i>Christensen</i>
42	51		17/9	19/9	Ole <i>Nielsen</i>
43		51	5/10	9/10	Anne Marie Elisabeth <i>Jensen</i>

i Søllerød 1853

kirkebogen

Stand, håndtering og opholdssted	Alder
Søn af Farversv. Jens Hansen	<i>Skovsborg</i> 1 $\frac{1}{2}$ år
Snedker	<i>Skovsborg</i> 54 år
Enke e. Jens Kruse	<i>Skovsborg</i> 74 år
Fisker, Søn af afd. Frmd. Niels Jensen, Vedbæk	<i>Vedbæk</i> 34 år
Skomager, Portner hos Gross. M. C. Grøn	<i>Vedbæk</i> 54 år
Glarimester	<i>Skovsborg</i> 25 år
Separeret Hustru fra Mads Hansen	<i>Skovsborg</i> 41 år
Arbejdsmand	<i>Skovsborg</i> 54 år
Tapetmager Peder Andersens Hustru	<i>Skovsborg</i> 40 år
Indsidder Christen Jensens Hustru	<i>Skovsborg</i> 39 år
Søn af Indsidder Carl Kiebornich	<i>Skovsborg</i> 6 $\frac{3}{4}$ år
Søn af Indsidder Carl Kiebornich	<i>Skovsborg</i> 4 år
Capitain, Ejer af Rådvaadhus(-høj), død i	<i>Holte</i> 52 år
Enke e. Husmand Jørgen Nicolaisen	<i>Nærum</i> 59 år
Hjulmand	<i>Skovsborg</i> 61 år
Datter af Indsidder Hans Erichsen	<i>Holte</i> 8 $\frac{1}{2}$ år
Søn af Indsidder Peder Hansen	<i>Øverød</i> 1 $\frac{1}{2}$ år
Indsidder Peder Hansens Kone	<i>Øverød</i> 32 år
Snedker	<i>Søllerød</i> 24 år
Uægte Barn af Hanne Marie Nielsen	<i>Øverød</i> 7 $\frac{1}{2}$ år
Papirskærer	<i>Øverød</i> 29 år
Skomagervend, ugift	<i>Øverød</i> 51 år
Datter af Papirskærer Magnus Nielsen	<i>Øverød</i> 7 mdr.
Separeret Hustru fra Simon Larsen	<i>Øverød</i> 63 år
Datter af Indsidder Niels Frandsen (?)	<i>Øverød</i> 8 $\frac{3}{4}$ år
Enke e. Indsidder Hans Nielsen	<i>Øverød</i> 65 år
Enke e. Indsidder Jørgen Pedersen	<i>Øverød</i> 60 år
Indsidder fra Lyngø, p. t.	<i>Dronninggaard</i> 45 år
Skomager	<i>Øverød</i> 60 år
Enke e. Indsidder Peder Olsen	<i>Øverød</i> 86 år
Indsidder	<i>Øverød</i> 32 år
Søn af Indsidder Jens Christiansen	<i>Øverød</i> 8 mdr.
Enke e. Skomager Hans Nielsen	<i>Øverød</i> 60 år
Væver	<i>Holte</i> 49 år
Uægte Søn af Fruentimmeret Kirsten Jensen [og Hendrik Bastian]	<i>Øverød</i> 1 år
Datter af Karen Andreassen, Skovsborg, Plejeb. hos A. Valentin	<i>Øverød</i> 12 år
Plejebarn fra Kbh. hos Inds. Christian Sørensen	<i>Skovsborg</i> 12 år
Ugift Fruentimmer	<i>Øverød</i> 34 år
Indsidder og Spinder Peder Jensens Hustru	<i>Nymølle</i> 46 år
Almisselem	<i>Nærum</i> 63 år
Arbejdsmand, Jens Kruses Kone	<i>Skovsborg</i> 36 år
Papirskærer	<i>Nymølle</i> 38 år
Datter af Indsidder Peder Jensen (Død af kronisk Mavebetændelse efter Kolera)	<i>Nymølle</i> 13 år

Da koleraen i 1853 havde raset ud, blev man klar over, at en alvorlig indsats var nødvendig for at undgå gentagelser. Drikkevandet skulde sikres, hygiejnen forbedres og plejen bedre forberedes. Det blev overdraget sundhedsstyrelsen at varetage tilrettelæggelsen af organisationens arbejde, og et af de første resultater blev „Loven om Tilvejebringelse af Sundhedsvedtægter“ 12. januar 1858, hvorefter også Søllerød kommune fik sin sundhedsvedtægt.

Litteraturliste

Søllerød Rådhusarkiv: pakken: „Epidemier 1853—1888“.

Rigsarkivet: pakken: Sundhedsstyrelsen; Epidemiberetninger om Kolera 1853.

Jul. Petersen: Koleraepidemierne med særligt Hensyn til Danmark. Kbh. 1892.

Det Kongelige Sundheds-Collegium: Veiledning til at anvende passende Midler imod den farlige Colera-Syge indtil Lægchjelp kan faaes. Kbh. 1831.

Jubilæumsskriftet: „Det kongelige Sundhedskollegium 1803 — 13. maj — 1903. Kbh. 1903.

K. Carøe: Farsotters Bekæmpelse i ældre Tider. Særtr. af Maanedsskr. f. Sundhedspleje 1919.

J. Boisen Schmidt: Koleraen på Frederiksberg 1853. Fr.berg. gen. Tiderne V. Kbh. 1954.

— Forspillet til den store Koleraepidemi. Fr.berg. gen. Tiderne VII. Kbh. 1958.

Otto Smith: Koleraen i Ålborg 1853. Fra Himmerland og Kjær Herred VI. Ålborg 1928.

Renlighed gennem 100 år

Et tilbageblik ved Sundhedsvedtægtens jubilæum 1860—1960

Af Bjørn Fabricius

Forord

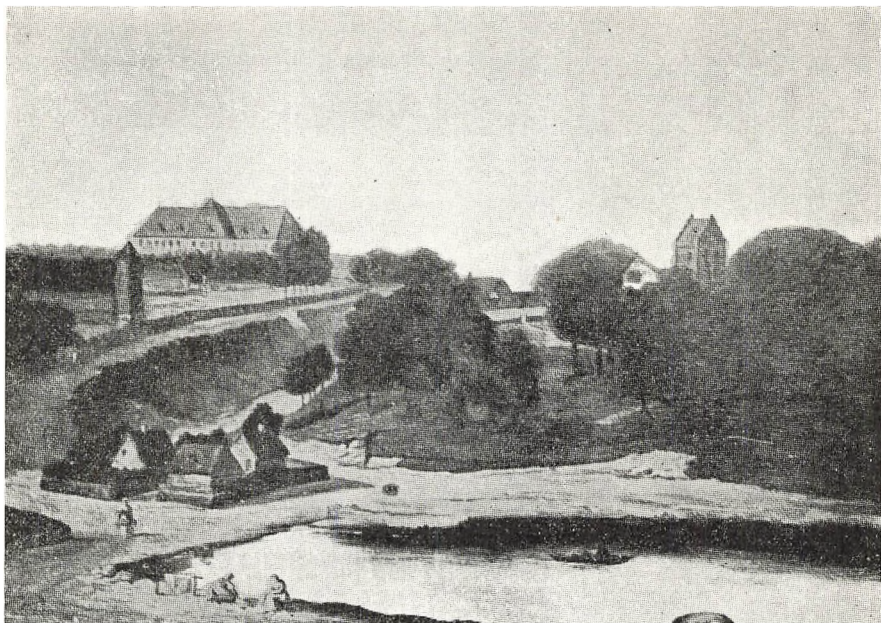
Ingen periode i menneskets historie frembyder så fuldstændig en omvæltning i livsforholdene såvel materielt som åndeligt som hundredårs perioden fra 1860 til 1960.

På sundhedsvæsenets område gælder dette i allerhøjeste grad, og selv om året 1860 betød et vendepunkt derved, at man med hjemmel i loven af 12. januar 1858 om „Tilvejebringelse af Sundhedsvedtægter“ i 1860 fik en sådan sundhedsvedtægt for Søllerød sogn, så adskiller denne første sundhedsvedtægt sig dog i så væsentlig en grad fra vore dages sundhedsvedtægter, at man ikke på noget område kan sige, at som forholdene er i dag, sådan var de også i 1860.

Søllerød kommunes sundhedskommission har derfor ønsket at markere 100-års dagen for stadfæstelsen af kommunens første sundhedsvedtægt med nærværende skrift, hvis formål det er at give læserne et lille indtryk af den kolossale udvikling, som har fundet sted, fra man med hjemmel i sundhedsvedtægten af 17. september 1860 begyndte at fastlægge regler for den offentlige sundhedspleje og op til vore dages sundhedsforanstaltninger, som de kommer til udtryk gennem den af indenrigsministeriet den 3. september 1956 stadfæstede sundhedsvedtægt for Søllerød kommune.

Alf Lund.

Sundhedskommissionen har efter jubilæet givet sin tilladelse til skriftets optagelse i „Søllerødbogen“, hvorfor bestyrelsen bringer sin tak.

Vaskepladsen ved Søllerød sø ca. 1770.
Dørstykke på Bernstorff slot.

Tiden før 1860

At forholdene i perioden før århundredskiftet på det sundhedsmæssige område må adskille sig fra vore dages forhold er både naturligt og forståeligt, når man tager i betragtning, at Søllerød kommune i 1860 og med den samme udstrækning som i dag (ca. 4000 ha) kun talte 2875 indbyggere mod 25.756 indbyggere, som tallet er opgjort til pr. 1/7 1960.

Bebyggelsen var stadig præget af de gamle bondesamfund med gårde og huse samlede i nogle forholdsvis få landsbyer, hvorimod terrænet mellem disse, bortset fra de få lyststeder, var ganske ubeboet.

Vejene var lette grusveje, som først i 1860'erne blev macadamiserede, og da beboerne ikke var grebet af vore dages uro, var færdselen kun ringe. — Selvfølgelig behøvede hovedstaden mange produkter, både levnedsmidler og brændsel, så den nord/syd-gående trafik var fremherskende; men meget foregik til fods,

og man sparede ikke benene. Det fremgår også af retsprotokoller og lignende, at en spadseretur frem og tilbage fra København ikke hindrede folk i yderligere samme dag at stikke til Hørsholm eller Farum.

Boligerne var vel ikke alle direkte sundhedsfarlige, skønt kældere var yderst sjældne; dog kunne de mange forekommende brolagte bryggers, de lerstampede gulve eller dårlig grundudgravning med bjælkerne liggende nærmest på jorden forårsage, at svamp og fugt var almindeligt forekommende. Udluftning og ventilation var ukendt, og med lavt til loftet og tilspigrede vinduer måtte sundhedsforholdene blive utilfredsstillende. At den personlige renlighed også var yderst ringe, er en kendsgerning. Vask og hadning var sjældent, og selv i de højere kredse var det nødvendigt at skjule dette ved kunstig vellugt. Ligeledes var f. eks. opvask meget lemfærdig; de gamle hornskeer på landet måtte ikke komme i varmt vand for ikke at miste formen og den glatte overflade, hvorfor man efter endt måltid slikkede dem godt rene og satte dem på hver sin bestemte plads. Madvarerne serveredes i store fade og skåle, og man „stak“ så fra alle sider.

Der var således rig mulighed for overførelse af sygdomme, og dødeligheden, især hos børn, var betydelig større end i dag. I kirkebøgerne angives dødsårsagen hyppigt at være lungesyge, nu kaldet tuberkulose, og da vandet ofte var stærkt inficeret af nærliggende møddinger og kuler med nedgravede, selvdøde dyr eller fra afløbene til de åbne grøfter, blev de fleste landsbyer arnesteder for epidemiske sygdomme med betydeligt værre forløb, end vi nu kender.

På grund af manglende kirkebøger fra ældre tider er det svært at konstatere følgerne af de store pestangreb i det 17. århundrede, selv om skatteregnskaberne fortæller om ødegårde og stor armod; men at forholdene har været meget dårlige, især i Øverød, får vi at vide gennem de første indberetninger fra midten af det 19. århundrede, da koleraen kom til landet.

De ældre „farsotter“ eller „pestilenser“, hvorunder byldepest, plettyfus, blodgang og mange andre epidemiske sygdomme regnedes, havde høstet hårdt, og allerede 1546 skriver *Christiern Torkelsen Morsing* „En liden Bog om Pestilentzis Aarsage, Forvaring og Lægedom derimod“, med den kendte indledning: „Om-

vend dig snarlig — bed Gud alvorlig — vandre varlig — tær sparrig — tiden er farlig — døden kommer snarlig.“

En virkelig epidemilov, bortset fra mindre, lokale forordninger, kommer først under Christian den 4., den 15. januar 1625: „Hvorledes i pest, blodsot og sådanne smitsomme sygers tid skal forholdes.“ Disse „Guds ris“ kan formildes ved at bruge „de råd, Gud den almægtigste giver og tillader.“ Der gives heri regler for oprettelse af sygeforstanderskaber, isolering, interimistiske sygehuse, om bøn og pønitense, om frugt og proviant, begravelse og følgen lig, og så videre, alt uden forsøg på at helbrede, men for at redde de raske fra smitte. Denne forordning vedblev at gælde faktisk uforandret, indtil „loven om foranstaltninger imod udbredelsen af smitsomme sygdomme“ af 20. april 1888, og medførte så mange tilfælde af egoisme og brutalitet fra de raskes side, at man må regne med, at mange syges liv kunne have været reddet, hvis blot de raske havde vist et minimum af omsorg. Rædsel for smitte og isoleringen af de syge blev årsag til mange tragedier, men man må undskylde datiden med ukendskab til hele mikrobeverdenen og dens love. Antallet af læger var på Christian den fjerdes tid minimalt; Christian den tredje havde søgt at få anbragt en læge i hvert stift, men det lykkedes først delvis for Christian den fjerde, og først under ham kom der virkelig gang i lægeundervisningen, idet *Simon Paulli* begyndte sine kirurgiske forelæsnings. Ved en forordning af 10. januar 1619 fik man det første egentlig forsøg på en medicinallovgivning med retningslinier for lægernes optræden og deres takster ved besøg, som jo let kunne blive langvarige, når de skulle rejse flere dagsrejser for at komme til den syge og derefter bo hos denne i dage eller uger. De i København boende læger udgjorde sammen med universitetets medicinske professorer på en måde landets sundhedskollegium, der blev rådspurgt af lovgivningsmagten, hvorefter alle svar fik det medicinske fakultets underskrift.

I 1762 oprettedes landfysikus-institutionen, og Nordsjællands landfysikus kom til at sidde i Holbæk (først flyttet til Storkøbenhavn 1893). Det var naturligvis umuligt for ham at holde øje med den voksende lægestand derfra, så alt er vel gået, som det bedst kunne.

Med ganske få forbedringer fortsatte de gamle forordninger

indtil koleraen i 1853, som blev årsag til, at hele sundhedsproblemet blev taget op til revision. I foråret 1853 nærmede epidemien sig Danmarks grænser, og belært af erfaringen blev der af sognenes forstanderskaber udnævnt tilsyn i de enkelte landsbyer. Disse udgjorde en sundhedskommission og tituleredes som sundhedscommitterede. De sørgede for provisoriske lazaretter og disses udstyr, vågekoner, plejere, bærere og proviantering, hvilket ikke blot var et stort arbejde, men også medførte årelange diskussioner om erstatninger.

Allerede den 16. juli 1853 fandt det første dødsfald sted i Skodsborg, hvor en 1½ år gl. søn af en farversvend døde af kolera. Derfra vandrede koleraen over Vedbæk og Nærum til Øverød, hvor den især grasserede. I alt døde 43 personer af kolera, så sognet i det år ialt havde 112 døde, omtrent det dobbelte af den normale dødelighed. At man blev bange siger sig selv, skønt der ikke var den panik, som senere trusler om koleraepidemier forårsagede. Professor *Jul. Petersen* siger således i en forelæsning 1892 for netop i en sådan truende periode at belære om koleraens problemer: „— netop i aktuel Henseende, ligeoverfor den hele foreliggende Situation og den overordentlige Frygt for Farsotens Omsiggriben i vort Land, som pludselig har sat Hovedstaden og det hele Land i Bevægelse. Navnlig er en stor Del af den yngre Slægt bleven greben deraf, at det ikke kan andet end være mange af os ældre lidt paafaldende, ligesom det vel kun kan forklares ved det lange frie Mellemrum siden den sidste store Koleravandring i Europa. Vi ældre, som har været vant til at se os omgivne af Koleraepidemier til alle Sider og oftere have oplevet en for vor Hovedstad og vort Land lige saa eller nok saa truende Situation, som den nærværende, vi maa unægtelig kunne se lidt mere rolig paa Sagen.“

Da epidemien var ovre i efteråret 1853, havde man høstet mange erfaringer, dels om koleraens egen virkemåde, dels om mulighederne for bekæmpelse. Mange af de gamle teorier om smittevejene blev taget op til nærmere drøftelse, og bølgerne gik højt, men man var imidlertid blevet klar over, at urenlighed var en af de værste smitekilder. Det første, man prøvede at indføre, var derfor forbedrede kloak- og afvandringsforhold, og da man også havde fået sans for „forpestet“ luft, blev blandt de første forordninger indført, at skolestuer skulle have forbedret ventila-

Proprietær Jens Christian Hansen,
Dronninggård, 1826—1907.

lionsforholdene og større rumfang luft (Lov af 8. marts 1856). Forskellige byggelove og vedtægter så også dagens lys i denne periode, og for endelig at få et samlet lovkompleks vedrørende sundheden fremkom justitsministeren, efter opfordring fra dr. med. *C. P. M. Hansen* i sundhedskollegiet, i september-oktober 1857 med lovforslag i Folketinget vedrørende sundhedspolitik og oprettelse af flere fysikater. Resultatet blev „Lov af 12. Januar 1858 om Tilvejebringelse af Sundhedsvedtægter“. At man var klar over, at de vedtægter, som blev stadfæstet efter denne lov, ikke kunne have endelig form, fremgår af § 3, hvori det hed: „Denne Lov og de ifølge Samme tilveiebragte Sundhedsvedtægter gjælde indtil 1ste April 1863.“

Man rettede straks en henvendelse til „Det kongelige Sundhedskollegium“ for at få bistand, dels til udarbejdelse af vedtægtsforslag, dels fordi loven krævede, at stads- eller distriktslægerne skulle deltage ved udarbejdelse af de lokale sundhedsvedtægter. Kollegiet søgte derfor og fik bevilget 3000 rigsdaler til dækning af udgifter ved at sammenkalde landets fysici til drøftelse i juli 1858 af vedtægtsudkast. Resultatet heraf har åbenbart ligget klart

Dege Jørgen, Sælter, 4 i. n. f. 15, 16, 17, 18
i Sælter Sæltergaard, dog i den Hæder

Søllerøi Fogedforstauderstat, 11 Juli 1860.
S. F. V.
Omr. Sæltergaard
p. l. Sæltergaard

Minneerindringer af Sæltergaard, Sæltergaard for
Søllerød Sogn i den tidligere Sæltergaard, Sæltergaard
p. l. Sæltergaard i Sæltergaard det samme at
12de Jan. 1858 p. l. Sæltergaard for Sæltergaard
Sæltergaard i April 1863.

Justitsministeriet, den 17de Septbr 1861

Kat

L
af den Høiherredøds Ombudsmands Råd i den 10^{de}
Septbr 1860 af Sæltergaard i Sæltergaard
Sæltergaard

ved midten af 1859, og den 5. december indkaldte Sjællands stiftamt formanden for Søllerød sogneforstanderskab, proprietær *Jens Christian Hansen*, Dronninggaard, til at indtræde i en kommission sammen med birkedommer *Flensborg* og distriktslæge *Mürer* for udarbejdelse af vedtægtsforslag for Søllerød. Man mødte første gang på tinghuset den 7. februar 1860 sammen med birkets øvrige vedtægtspligtige sogne for at tage stilling til sundhedskollegiets forslag, og den 3. april 1860 afholdt sogneforstanderskabet „ordinært Møde i Søllerød Skole. Paa Grund af Kopperne vare i Kroen, hvor Mødet sædvanligt holdes, saae man sig tvungen til at dimittere Skolebørnene, for at kunne benytte Skolen. — Punkt e: En Skrivelse af 20/3 fra Stiftsamtet, hvormed fulgte 9 Exemplarer af Udkast til Sundhedsvedtægter for Søllerød Sogn; disse bleve omdeelte.“ I løbet af foråret havde Søllerød sogneforstanderskab udarbejdet de endelige vedtægter, så de den 17. juli 1860 kunne vedtages og stadfæstes i justitsministeriet den 17. september 1860 (tinglæst Nordre Birk 10. oktober 1860).

Denne første sundhedsvedtægt har følgende ordlyd:

SUNDHEDSVEDTÆGT FOR SØLLERØD SOGN

§ 1.

En Sundhedscommission, bestaaende af 7 Medlemmer, hvoraf helst eet Medlem maa være bosiddende i ethvert af de forskjellige Districter, hvori Sognet er inddeelt, nemlig: 1) Dronninggaard og Øverrød, 2) Søllerød og Nymølle, 3) Nærum, 4) Holte, 5) Trørød, 6) Vedbæk og 7) Skodsborg og Strandmøllen — vælges af Sogneforstanderskabet, og har denne Commission at vaage over Sundhedsvedtægternes Overholdelse og Gjennemførelse. Functionstiden for Commissionsmedlemmerne bestemmes til 3 Aar saaledes at Medlemmerne ikke afgaae samtidig, men det første Aar 3 og det andet Aar 2, og saa fremdeles. Commissionen vælger sig en Formand af dens Midte for hvert Aar, der bestemmer saa ofte, han dertil finder Anledning, eller 2de af Commissionens Medlemmer attraae det, hvor og naar Møderne skulle holdes, fører Protocolen i Møderne og foranstalter de tagne Beslutninger udførte.

§ 2.

Gader og Veie med tilhørende Grøfter i og ved Landsbyerne skulle være anlagte i Henhold til et forud optaget Nivellement. Forsaavidt de ikke kunne være ordentlig brolagte, skulle de have fornøden Fasthed med Gruusbelægning, Macadamisering eller deslige og passende Afrunding eller Hældning til Siderne.

§ 3.

Grøfter eller Rendestene skulle findes ved Siden af Gader og offentlige Veie, de maa have regelmæssigt og tilstrækkeligt Fald, behørigt Tversnit og haard fast Bund, de maae jevnligt og tilbørligt renses. Ved enhver Bygning skal ligeledes findes de fornødne Grøfter eller Afløbsrender for Regnvand, Spildevand og deslige; disse skulle være i uhindret Forbindelse med Byens fælleds Afløbsgrøfter og holdes tilbørligt rensede. Enhver Eier bør foranstalte sit Fortoug feiet, og dertil stødende Rendesteen eller Grøft renses hver Løverdags, og det Oprensede bortskaffet samme Dag. Naar Sundhedspolitiet i den varmere Aarstid eller under andre Omstændigheder, som gjøre det tilraadeligt at træffe ekstraordinære Foranstaltninger, finder det fornødent at anordne hyppigere Gadefejning end sædvanligt og almindelig Udskylning af Rendestene, skulle alle Grundeiere, der have Gadestrækninger at reenhoelde og i hvis Gaarde findes Pumper eller Brønde, hvorfra Udskylning kan skee, være pligtige at efterkomme de Paalæg og Forskrifter, der i saa Henseende gives.

§ 4.

Over alle offentlige Vandsteder og Vandløb i Landsbyerne skal der fredes. Enhver Ureengjørelse af samme, saasom ved Vadskning af Vogne og desl., ved Afløb fra Møddinger, Stalde eller lignende Steder, ved Henkasten af Aadsler osv., skal være forbudt. Bredderne af Vandingssteder, af Kilde- og Bækkeløb skulle skjærmes og inddæmmes, deres fornødne Afløb skal ordnes og vedligeholdes. Enhver By, som ikke har Aaløb eller andet tilstrækkeligt Vandsted, maa saavidt muligt være forsynet med et i Forhold til dens Størrelse passende Antal offentlige Brønde, som maa være tilstrækkelig dybe og tætte, murede eller steensatte, tillukkede og forsynede med de fornødne Pumperedskaber eller i Mangel heraf med forsvarligt Rækværk og Dæksel.

§ 5.

Damme og Kjær i og ved Landsbyerne skulle forsvarligt oprensnes, saa ofte det gjøres fornødent. Det fra disse saavelsom fra Byens Grøfter optagne Dynd maa ikke henligge, men skal uden Ophold bringes udenfor Byen, idetmindste 100 Alen.

§ 6.

Nye Vaaningshuse maae ikke opføres paa sumpig eller fugtig Grund og ikke tæt ved Mose, Kjær eller Morads. De bør have et fast Fundament af 6 Tommers Høide over Jordsmonnets Overflade. Vinduer skulle kunne aabnes. Nye Vaaningshuse maae ikke tages i Brug førend Sundhedscommissionen finder Væggene tilbørligt tørre. Ethvert Huus, som herefter opføres, maa have en fra hygieinisk Standpunkt hensigtsmæssig indrettet Latrin.

§ 7.

Brønde maae ligge i tilbørlig (mindst 3 Alens) Afstand fra Latriner, Møddinger, Svinestier og Stalde for at de kunne holdes frie for alt overjordisk eller underjordisk Tilløb. Deres nærmeste Omgivelser maae være noget høiere end Jordsmonnets øvrige Overflade.

§ 8.

Møddinger maae ikke ligge nærved Brønde og, hvor det kan undgaaes, ei heller nær ved Vaaningshuse eller offentlig Vei. Afløb fra Møddinger til offentlig Vei, Vandløb, Damme, Kjør eller Grøfter, private eller fælleds, maa ikke finde Sted. Latriner maae anbringes tæt ved Møddingen og afsides fra Brønden eller Vaaningshuset. Aadsler og Affald fra slagtede Dyr og navnlig fra Fisk skulle nedgraves og maae ikke henkastes ovenpaa Møddingen. Det ligger i Commissionens Magt at tage de fornødne Forholdsregler med Hensyn til Afløb fra Møddinger, Stalde, Slagterier og deslige.

§ 9.

Svinestier skulle saavidt muligt være fjernede fra Beboelseshuse og maae ligge nogenlunde høit med fornødent Afløb, saaledes, at de hyppigt kunne renses ved Udskylning. Hvor Svinehold medfører Misligheder, som paa Grund af Vedkommendes fortsatte Overhørighed ei blive afhjulpne, maa det ganske forbydes.

§ 10.

Sundhedscommissionen skal føre Tilsyn med, at Salg af forfalskede og for Sundheden skadelige Næringsmidler (f. Ex. tintet Flæsk) ikke finder Sted og, jevnlig med Hensyn hertil anstille Undersøgelser. Kjød af syge eller selvdøde Kreaturer maa kun benyttes til Menneskeføde, naar en Dyrlæge har udstedt en Attest for Uskadeligheden af samme.

§ 11.

De Huse, hvori indskrænkede Rum eller Værelser udleies til saavel hele Familier som enkelte Personer af den fattigere Klasse, maae ikke overfyldes med saamange Individuer, at Fare for den almindelige Sundhed ved Udviklingen af epidemiske Sygdomme, deraf maa befrygtes.

§ 12.

Sundhedscommissionen skal jevnligt og til ubestemte Tider undersøge ethvert af de i § 11 omhandlede Huse og skal have nøie Indseende med, at de ere forsynede med Latriner, og at der iøvrigt træffes de Foranstaltninger, som ere fornødne med Hensyn til den offentlige Reenlighed, Udskylning af Vadske, Gaardsrum og Afløbsrender, Latrineres Beskaffenhed, Reenholdelse, betimelig Udførsel osv., Alt under Ansvar af vedkommende Huusvært, der er forpligtet til det engere og daglige Tilsyn.

§ 13.

De udleiede Rum i saadanne Huse bør alle fyldestgjøre de nødvendige Fordringer til: at de kunne holdes tætte og tørre, at de kunne opvarmes om Vinteren, og at de ere tilstrækkeligt forsynede med Vinduer, der baade kunne aabnes og lukkes forsvarligt. De bør hvidtes mindst een Gang om Aaret.

§ 14.

Sundhedspolitiet er bemyndiget til at forbyde saavel en deelviis som den hele Beboelse af forømmeldte Huse, der ere saa slet og usselt indrettede, at de maac anses i høj Grad skadelige for Sundheden. Forbudet skal tilkjendegives Eieren skriftligt og være motiveret. En Maaned efter dets Udstedelse skal Huset være rømmet. Eieren kan appellere til Justitsministeren, naar Beboelsen af hele Huset forbydes.

§ 15.

Inlet Fattighuus maa opføres eller ombygges, forinden Plan og Tegning har været vedkommende Sundhedsautoritet forelagt. Hvor særlige Mangler forefindes med Hensyn til Sundheden ved de allerede bestaaende Fattighuse, bør Sundhedscommissionen paasec, at disse afhjælpes.

§ 16.

I enhver anseeligere Landsby, uden intet Sygehuus findes, men derimod et Fattighuus, bør et til Befolkningens Størrelse og øvrige Omstændigheder passende Sygelocale for uformuende Syge søges tilveiebragt. Førind et saadant indrettes, bør Plan og Tegning saavel som Reglementet underkastes vedkommende Sundhedsautoriteters Prøvelse.

§ 17.

Fabrikker, hvis Drift medføre Skade for Arbeidernes Sundhed, bør staae under Sundhedspolitiets Tilsyn; Arbejdslocalerne maa have fornøden Rummelighed og hensigtssvarende Ventilationsindretninger.

§ 18.

Bestemmelserne i Lov af 8de Marts 1856 om passende Ventilation af Skolestuer og om det fornødne Rumfang Luft for hvert Skolebarn udvides til ogsaa at gjælde for private Skoler, hvilke, saavel som de offentlige Skoler, skulle staae under Sundhedspolitiets Tilsyn, hvad Sundhedsforholdene angaaer.

§ 19.

Forpleiningen af Børn, der ere udsatte hos Pleieforældre, skal staae under Sundhedscommissionens særlige Tilsyn; og er det Pleieforældrenes Pligt at underrette Formanden i Sundhedscommissionen om de Børn, som ere eller tages i Pleie hos dem, og har denne at føre en

Fortegnelse over samtlige Pleiebørn i Sognet. Det Samme maa gjælde om uconfirmerede Børns Arbeidstil og øvrige Sundhedsforhold i Fabrikker. Naar gjentagne Paamindelser have viist sig frugtesløse, skal Sundhedspolitiet være berettiget til at foranstalte det mislige Forholds Ophævelse.

§ 20.

Naar et enkelt Medlem finder Noget at bemærke, som strider mod Sundhedsvedtægterne, indmelder han Saadant for Formanden, efter dog forinden at have gjort de Paagjældende opmærksomme paa Manglerne, og finder Formanden ved nærmere Undersøgelse, at de Paagjældende ikke have afhjulpet disse, sammenkalder han Commissionen, som i fornødent Fald anmelder det Passerede til Politimesteren til videre Foranstaltning.

§ 21.

De Udgifter, der medgaae til Skrivematerialier, Protocoller m. v. for Sundhedscommissionen nødvendige Requisites, udredes af Sognets Communekasse.

§ 22.

Saavel Politiemesteren som Districtslægen eller den af Communen antagne Læge have, saa ofte de ønske det, Sæde i Forsamlingen, dog uden Stemme.

Søllerød Sogneforstanderskab, den 17de Juli 1860.

P. F. V.
C h r. H a n s s e n,
p. t. Formand.

Nærværende af Forstanderskabet for Søllerød Sogn vedtagne Sundhedsvedtægt stadfæstes herved i Henhold til Loven af 12te Januar 1858 som gjældende for bemeldte Sogn indtil 1ste April 1863.

Justitsministeriet, den 17de Septbr. 1860.

C a s s e.
L. S.

F. Hvass.

Læst paa Københavns Amts nordre Birkething den 10de October 1860 og protocolleret Litra G. G.

C. F l e n s b o r g.

Den gamle hybrønd i Trørød.

Prospektkort i Søllerød historiske arkiv.

Tiden fra 1860 til 1882

Den offentlige sundhedspleje var med sundhedsvedtægten af 17. september 1860 bragt ind i fastere baner. Først skulle en fast sundhedskommission vælges, og allerede dette blev årsag til diskussion. Til medlemmer udtog sogneforstanderskabet 7 egnede mænd, som *ikke* kunne undslå sig. Funktionstiden var 3 år, og der skulle helst være en repræsentant for hver landsby. Den første kommission kom til at bestå af gårdejer *Peder Adolf Hansen*, Maltegård, Trørød (formand), gårdejer *C. Rasmussen* i Nærum, kroejer *Lars Mouritzen* i Vedbæk, maskinmester *Hans Christian Schiellerup* ved Strandmøllen, gårdejer *C. Mortensen* i Øverød, proprietær *Carl Hansen*, Søllerødgård, og bager og høker *Georg Alexander Hansen* i Gl. Holte. Forstanderskabet havde oprindelig udnævnt proprietær *Thomas Secher Walsøe*, Wesselsminde, men han *kunne* 4/1 1861 undslå sig, da han i forvejen sad i to kommissioner, hvorfor *C. Rasmussen* blev valgt.

Kommissionen sammentrådte første gang den 15. maj 1861 i

Søllerød kro, hvor man valgte formanden for det første år. Man enedes derefter om igen at mødes den 24. maj, hvor kommissærerne skulle fremlægge problemer for hver sit distrikt. Man er da åbenbart blevet enige om, at forbedring af Øverøds sundhedsforhold var det mest påkrævede, hvorfor man gennemgik byen. Der skulle afgrøftes og gade-forbedres samt undersøges, hvorfra udgifterne skulle dækkes. Endvidere fik kroejer *Jacobsen* i Søllerød pålæg om at fjerne den urenlighed, som løb fra hans gård ned ad hulvejen (et punkt som voldte meget besvær i de kommende år!).

Hovedproblemerne for de første kommissioner var først og fremmest at forbedre afløb af spildevand og bortskaffelse af renovation og urenlighed, dels ved grøftegravning og -rensning samt brolægning, dels ved bortkørsel, men derefter at sikre rent brøndvand ved afledning af urene tilløb fra overfladen, fra stalde eller møddinger. At kommissionen ikke har ligget på den lade side ses af referatet fra det næste møde, den 23. juli, da man mødtes i Trørød og „nøjagtig“ besigtigede Trørød, Holte, Øverød, Søllerød, Nærum, Skodsborg og Vedbæk. Alle mangler skulle ejerne under strafansvar afhjælpe inden 8 dage, og en tidligere klage over urenlighed i Skodsborg, som ikke var afhjulpet, viderebefordredes til politimesteren (!). En udbygning og forbedring af vejen gennem Øverød besluttedes, og arbejdet blev straks igangsat, så man allerede i april 1862 kunne søge bevilling til nye etapper. Samtidig foretog man en lignende rundgang gennem alle sognets byer som i det foregående år, og dermed var kræfterne udtømt i 1862. I 1863 afholdtes der kun 2 møder, den 7. og 17. juni. Ved det første valgtes gårdejer *Hans Jensen* i Trørød til formand, og ved det andet foretoges den sædvanlige rundtur. At der ikke krævedes nogle særligt renlige kvalifikationer for at blive medlemmer af kommissionen ses af, at man hos to senere kommissærer (slagter *Eiberg* i Nærum og fabrikant *Johnsen* i Skodsborg klædefabrik) måtte anke over rendestenenes forfatning, iøvrigt en meget almindelig forseelse. I Vedbæk by befandtes 2 lejligheder i en så uforsvarlig stand, at det blev anmeldt til birkedommeren, „da de ikke lystre Sundhedskommissionen.“

Den 8. marts 1864 fandt årets eneste møde sted. Man nøjedes med eftersyn i Nærum. Man fandt her vandposten i en sådan forfatning, at man ville klage til politimesteren; ligeså over Nærum-

gårds mødding, som lå for nær ved gadekæret. Da denne ikke kunne flyttes, vedtog man senere at tillade, at møddingen afskærmedes af hegn.

I 1865 var der også kun ét møde. I Trørød klagedes over et svinehus og et „locum“, som lå for nær på gaden, og i Søllerød Hospital fandtes „stor Uorden, Stuerne og Køkkenet blev paalagt at viddes og gøres rent. Sengestederne var itue og i meget Uorden. Det blev paalagt at paabegyndes inden 8 Dage.“ Det var stadig galt med afløbet fra Søllerød kro, som nu ejedes af *Jørgen Vilhelm Christian Bang*. Forholdene i Trørød lod ikke til at gå i orden, thi i det efterfølgende år finder man stadig svinehuset og „locumet“ ude ved gaden. Birkedommer Flensborg erklærede, at han ikke så sig i stand til på det offentliges vegne at skride ind overfor svinehuset; men hvad „locumet“ angik, så var det så utæt, at det flød ud på vejen, hvorfor ejeren måtte flytte det snarest.

I et sogneforstandermøde den 8. maj 1866 valgtes nye medlemmer til sundhedskommissionen i stedet for de afgående, hvilket medførte følgende brevveksling, bag hvilken man aner et ret stærkt modsætningsforhold og måske nogen hævnfølelse efter tidligere episoder. Kroejer *Chr. Bang* skrev:

„Søllerød Kro den 17de Mai 1866.

Maa jeg herved takke Dem og samtlige Herrer Sogneforstandere for den Tillid og Ære de have beviist mig ved Valget i Sognemødet den 8de dennes, men jeg hverken kan eller vil modtage Honneurposten. 1) tillader min Forretning ikke om Sommeren at jeg er borte i den aldeles uvedkommende Forretninger, 2) kommer jeg meget let ved strengt Eftersyn til at staae i et skjævt Forhold til mange Mennesker, og det tillader min Stilling heller ikke, 3) bliver mit Ophold her i Sognet vistnok af saa kort Varighed, at jeg ikke kan være til Gavn som Embedsmand, og 4) har jeg slet ingen Interesse for Sognet eller dets slet construerede communale Maskineri.

Ærbødigst

Chr. Bang.“

Ved sundhedskommissionens møde den 21/5 i Søllerød Kro (!) valgtes derefter kroejer *Chr. Bang* til formand (!). Den fratræ-

dende formand, Hans Jensen, har sikker smilet drilsk, da han overrakte protokollen til kroejeren, som straks søgte at lade den gå videre med følgende skrivelse:

„Herr Proprietær *Walsøe!* Må jeg herved overlevere Deres Velædelhed en Protocol, som af Hans Jensen fra Trørød blev afleveret i et af ham berammet Møde i Søllerød Kro, Mandagen den 21de Mai, hvor de Herrer bærede mig med Formandsvalget, hvilket jeg nægtede at modtage i Henhold til min Skrivelse af 17. dennes til Deres Velædelhed. Jeg lovede at huse Protocolen indtil videre og afsender den derfor med første Leilighed til Opbevaring hos Deres Velædelhed som Formand for Søllerød Sogneforstanderskab.

Søllerød Kro, 22/5-66.

Venskabeligst
Chr. Bang.“

Men han slap ikke! Den 27. juni skriver birkedommer *Flensborg*: „Efter at jeg har modtaget Deres Erklæring af 19. dennes betræffende Spørgsmaalet om, hvorvidt De har været berettiget til at vægre Dem ved at modtage det paa Dem faldne Valg til Medlem af Søllerød Sogns Sundhedscommission og Formand i denne, skal jeg herved meddele Dem, at jeg ikke kan ansee de Grunde, hvorpaa De støtter Deres Vægning, for fyldestgjørende, og at jeg derfor maa have Dem anmodet om uden Ophold at overtage den omhandlede Bestilling og at udføre de dermed forbundne Forretninger. —“ En kopi af dette brev blev sendt til Søllerød sogneforstanderskab og bærer følgende korte, men klare påtegning:

„Modtaget en Bog og et Brev.
Søllerød Kro 1/7 66.

Chr. Bang.“

Var det med ulyst, at kroejeren overtog formandsposten, så lagde han sikkert ikke skjul på det, thi med mødet den 17. juli synes alt arbejde at være nedlagt. Man besigtigede da Øverød med det resultat, at „Grøfter og Stenkister fandtes i en forladt og hjælpeløs Tilstand. Med Hensyn til Afløbet for Spildevand er der Forhindringer alle Steder, saa at man overalt finder sure Sumpe og Grøfter, saaledes: fra Bødkerens Sted gennem Steenkisten ved

Doktorens Grøft o. s. v., fra Høker Jørgensens Sted og højere oppe fra til Steenkisten ved Gadetræet og der forbi, fra Suhmsminde og Skomager Petersens Huus indtil en tredje Stenkiste, udenfor sidstnævntes Have er en stor Sump, som foruden Ureenligheden tillige optager Peder Hansens Tørvevand, og alt uden Afløb. Fra den sure Grøft som ligger lige op til Brønden, som optager alt Spildevandet fra hele Byen, er slet intet Afløb, og denne Grøft maa naturligvis steensættes paa et Stykke, da det er Flyvesand, og herfra mangler der Grøft hele Veien ned forbi Røssel og Smeden Peder Nielsen.

Endeel Huusbeboere bleve anmodede om at bortskaffe Møddinger, som henlaae paa Gaderne, hvilket de lovede inden 2de Dage.“

Resultatet af 6 års arbejde i den offentlige sundhedsplejes tjeneste var åbenbart ikke opmuntrende. Befolkningen forstod ikke, hvorfor der skulle være rent i byerne, og muligvis var samarbejdet mellem de forskellige myndigheder ikke det bedste. En virkelig indskriden var ofte ikke hjemlet i loven, så klager tit måtte afvises. At kommissærerne frygtede for at lægge sig ud med naboer eller kunder, bedrede naturligvis ikke paa initiativet, og det virker derfor næsten forfriskende, når kroejeren i Søllerød siger sin mening. Han bliver heller ikke den sidste, og metoden at udvælge kommissionsmedlemmer mod deres vilje, har ikke gjort det bedre. Alle forefundne uhyrligheder synes at være rapporteret af sundhedskommissionen til Nordre Birk, og skrivelserne derfra til sogneforstanderskabet har ofte en truende karakter. Besøget i Øverød medførte således flere skrivelser, hvori Nordre Birk forlanger, at sogneforstanderskabet bekoster forholdene bragt i orden, eller henviser til de ansvarlige.

Den nye vej fra Øverød til Holte station, som nylig var færdigbygget, medførte åbenbart visse afløbsvanskeligheder, thi læge *Lund* indberettede i september 1866 til Nordre Birk, at den offentlige brønd i Øverød fik tilskud fra vejgrøften. Da der atter var udsigt til kolera-epidemi, henstiller lægen, at man flytter brønden til den anden side af vejen, og birket bestemmer, at kommunen bekoster dette.

Denne kolera-epidemi satte iøvrigt de sædvanlige forberedelser i gang med at indrette provisoriske sygehuse o. s. v., og sogne-

forstanderskabet var da så dristigt at forgribe sig på gårdejer Hans Niensens hus på Holte mark, kaldet „Hullemosarhuset“, idet man uden at indhente hans tilladelse rekvirerede huset og satte lejeren *Johannes Jonassen* ud. Nordre Birk dømte sognet til at erstatte ejer og lejer.

Henrik Sigvard Lund (1825—89),
prac. læge i Øverød 1860—70.

Det er muligt, at sognerådet har anset kommissionen for en slange, man nærrede ved sin barm, og sognerådet greb derfor med begejstring den første lejlighed til at blive den kvit. Sognerådsformand *Carl v. Rosen* skriver derfor den 17. februar 1869:

„Den 22de Januar 1869 har Sogneraadet i Henhold til Loven af 28de Marts 1868 ophævet de i Søllerød Sogn gjældende Sundhedsvedtægter og indberettet dette til Justitsministeriet, ligesom det er bekjendtgjort ved Læsning til Kirkestævne og ved Tinglæsning.“

Meningen var selvfølgelig ikke, at man ville ophøre at forbedre sundhedsplejen, men man overdrog de respektive sognerådsmedlemmer at overvåge, at der ikke skete for store overgreb i deres distrikter. Loven af 28de Marts 1868 gav kun udtryk for, at nye sundhedsvedtægter skulle fremskaffes, men arbejdet hermed har været stillet i bero. I de kommende år førtes ingen protokol, men

en form for sundhedskommission har stået rede til kommende tilfælde.

I anledning af en ny truende kolera-epidemi i 1873 besluttede sognerådet 5. august 1873: „Da Sogneraadets 7 Districtsforstandere efter en tidligere (i år truffet) Beslutning danne Sundheds-

Kammerherre Carl von Rosen,
formand 1882—1886.

commissionen, beslutter Sogneraadet i hvert District at anmode en udenfor Sogneraadet staaende Mand om at være ham behjælpelig ved Sundhedsvedtægtens Gjennemførelse.“

Der tales altså her om, at vedtægten er i kraft, og det viser sig da også, at man i alle påkommende tilfælde har handlet, som om vedtægterne af 1860 stadig stod ved magt.

Bortset fra nogle epidemiforanstaltninger er det imidlertid uklart, hvad den daværende sundhedskommission har foretaget sig, og først i 1881 begynder man igen at arbejde for en ny sundhedsvedtægt. I en skrivelse til Nordre Birk den 28/7 1881 omtales, hvilke ændringer man kunne tænke sig i den gamle vedtægt for igen at få den stadfæstet. De talrige klager over de sanitære forhold forskellige steder i sognet havde man længe afvist med, at der ikke fandtes nogen vedtægt, hvorfor man ikke kunne tage affære, men det kunne ikke fortsætte således. I de kommende

måneder tog man de enkelte paragraffer op til revision, og måske var netop de skandaløse forhold i Øverød omkring „Suhmsminde“ dråben, som fik bægeret til at flyde over. Den 8. august 1880 havde overretssagfører *R. Albrethsen*, Skovly, beklaget sig og fået det svar fra sognerådsformanden *v. Rosen*, at man hurtigst muligt ville fremme sagen, men den 18. juli 1881 var endnu intet sket. Efter en ny opfordring fra *Albrethsen* på denne dato begyndte man arbejdet, og efter talrige møder med nabosognene og de højere myndigheder, hvor man søgte om ensartede sundhedsvedtægter for Lyngby, Gentofte og Søllerød sogne, blev *den nye sundhedsvedtægt endelig stadfæstet i Justitsministeriet den 7. Juni 1882.*

Tiden 1882 til 1900

Den gamle sundhedsvedtægt af 1860 havde hvilet på det princip, at de lokale sundhedskommissioner var valgt af sogneforstanderskabet, og at deres anker blev efterkommet af de lokale syndere, og i fald det var sogneforstanderskabet, at dette fik tilhold. I nægtelsestilfælde skulle man klage til politimesteren og i sanitære tvivlstilfælde rådspørge distriktslægen. Man arbejdede således som en art selvbestaltet politi for de forhold, som kunne komme til at berøre offentligheden.

Den nye sundhedsvedtægt adskiller sig fra den gamle ved, at man udtrykkelig nævner: „Ved Siden af offentlige Sundhedsautoriteter (Politimester, Distriktslæge, Amtmand, Fysikus og Justitsministeriet) paahviler det lokale Tilsyn med Sognets Sundhedspleje en Sundhedskommission.“ Det blev dermed fastslået, at sundhedskommissionen var en virkelig myndighed, som selv sognerådet måtte rette sig efter.

Endvidere fik den nye vedtægt en række udvidede og skærpede almindelige bestemmelser for offentlig sundhedspleje og bygge-regler, og især må bemærkes „Tillægsbestemmelser gjældende for Kystdistrictet“, som var inspireret af en difteri-epidemi i sommeren 1881 netop i dette område, hvorfor §§ 24—28 indeholder særligt skærpede vedtægter. Denne tilføjelse skete nærmest under sognerådets protest, idet man med fuld føje kritiserede, at man

Carl Fritz Cornelius Tvermoes,
jægermester, ejer af Søllerødgård
1863—1942.

skulle tage mere hensyn til disse landliggere, som bare kunne holde sig borte, end til den indensogiske befolkning.

Med vedtagelsen fulgte også valg af en ny kommission den 20. juni 1882: Kammerherre *v. Rosen* blev formand (1882—86); gårdejerne *Anders Nielsen*, Attemosegård; *Hans Nielsen*, Havarthigård; *J. Jacobsen*, Vejlegård, og *Niels Christoffersen* udtrådte allerede den 3/12 82 sammen med hotelejer *Henriksen* i Skodsborg, medens gårdbestyrer *Christiansen* i Trørød, skovfoged og forstkandidat *Thalbitzer* i Rundforbi og malermester *Jørgensen* i Vedbæk blev siddende. Man valgte endvidere 11 medhjælpere. Man enedes straks om, at alle ejendomme hurtigst muligt skulle synes af de enkelte medlemmer og ejerne gøres opmærksomme på eventuelle mangler. Akkord om udførelse af dag- og natrenovation i Vedbæk og Skodsborg skulle omgående sluttes for denne sommer.

Man begyndte derefter de afbrudte vej- og rendestenssyn m. v. og vedtog snarest at begynde nogle nødvendige kloakanlæg i Vedbæk, hvor man ville føre spildevandet et stykke ud i sundet fra en kloakledning langs strandvejen.

Alt gik nu nærmest i den gamle gænge, men væsentlige forbedringer i kloakeringen tager nu sin begyndelse. I 1883 vedtog man en kloakledning i Skodsborg, bygget ligesom ovennævnte i Vedbæk, og flere steder i sognet ordnes afløbsforholdene på en mere betryggende måde med samlebrønde o. l. Man arbejdede støt med små stridigheder til forskellige sider og søgte at gennemføre det mulige indenfor vedtægtens rammer. Således gik tiden i slutningen af det nittende århundrede; af mere bemærkelsesværdige perioder kan nævnes løjtnant *Tvermoes'*, fabrikejer *Johnsens* og tømmerhandler *Captyns* formandsår. Talrige skrivelser fra Tvermoes til sognerådet viser hans faste og kyndige pen, tit med bidende sarkasme; i 1894 drejede spørgsmålet sig som sædvanlig om Øverøds vejgrøfter og stenkister, og Tvermoes skriver den 12. september:

„Til Søllerød Sogneraad.

Sundhedscommissionen har følt sig meget smigret ved Sogneraadets ærede Skrivelse af 5/9, hvori det udtaler sin Glæde over den Hensynsfuldhed, der af Sundhedscommissionen er udvist i omdebatterede sag. — Endnu større vilde Glæden sikkert være for begge Parter, saafremt omtalte Rendestene, specielt Rendestenen i Øverød, samtidig vare blevne rensede, men endnu ligge disse hen i den utilladelige urensede Tilstand, hvori de nu har ligget det meste af Sommeren til stor Géne for de Omboende. Rendestenen i Øverød er *saa vidt* Sundhedscommissionen *bekjendt* kun rensat 1 Gang i Sommer, hvor Oprensningen blev anbragt oppe paa Grøftens Kant, hvorfra det længe forpestede Lufte. Man undlader ikke at meddele dette, ligesom der vedlægges et Exemplar af de skrivelser, som i rigt Maal er tilflydt Sundhedscommissionen angaaende disse Grøfter, for at gjøre det ærede Sogneraad bekjendt med de faktiske Forhold og mulig paa den Maade svække Sogneraadets faste Overbevisning om, at Rendestene blive forsvarlig rensede.

For imidlertid en Gang at faa Ende paa denne vidtløftige Sag, henstiller man til det højtærede Sogneraad at faa omtalte Rendestene oprenset og Mudret fjernet inden Søndagen d. 16. September. Saafremt dette Tilhold ikke efterkommes, overgives Sagen til „Nordre Birks“ Behandling. — Ovenstaaende Stenkiste i Øverød maa absolut være det ærede Sogneraad bekjendt, da Forslag

om at fjerne den, grundet paa at den ikke kan renses (trods Anskaffelsen af en kolossal Rager), og i dens Sted at nedlægge Rør, er fremsat i Sogneraadet paa Foranledning af Sundhedscommissionen. — Mulig er Sagen gaaet til Hvile —.“

Med de stadige tilfælde af truende epidemier rettede Tvermoes i 1893 en henvendelse til sognerådet for at få en ny sundhedsvedtægt med større hjemmel for en kraftigere indgriben i tilfælde af epidemier. Efter talrige forhandlinger og delvis stillen sagen i bero vedtog sognerådet i sommeren 1900, uden at sundhedskommissionen havde deltaget i de endelige drøftelser, en ny sundhedsvedtægt, som blev stadfæstet den 25. august 1900.

Tiden efter 1900

Som vi har set, satte man i forrige århundrede hovedsagelig ind på de ydre og mest iøjnefaldende punkter i kampen for bedre sundhedsforhold. Man havde kæmpet mod en ukendt fjende, vidste intet om dennes levevilkår og svage punkter og måtte derfor følge de regler, som var nedarvede fra gammel tid og i meget mindede om kvaksalvernes midler. Det var en udbredt tro, at pest og kolera opstod eller trivedes bedst i sumpet jord, og at „dårlig“ luft var meget sundhedsfarlig. Leonora Christinas udtalelse, at lopper og lus opstod af snavs, var stadig anset for rigtig, og som instrument til opsøgning af usunde områder brugtes næsen.

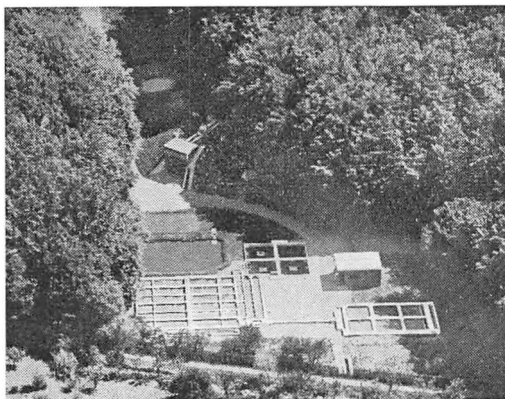
Med den enorme udvikling, som fandt sted inden for den medicinske videnskab i den sidste halvdel af forrige århundrede, blev man i stand til bedre at bedømme den ukendte fjende. Man blev klar over mikrobeverdenens liv og modstandskraft, og at smitten blev overført på forskellig måde for hver sygdomsform, og at man derfor kunde forebygge sygdommene ved at fjerne vækstmulighederne for disse.

Man kan inddele smittemetoderne i otte former: 1. direkte kontakt-smitte, 2. indirekte kontakt-smitte, 3. luftbåren smitte, 4. parasitbåren smitte, 5. støvbåren smitte, 6. vandbåren smitte, 7. mælkebåren smitte og 8. anden levnedsmiddelbåren smitte.

Indtil den nye sundhedsvedtægt af 25. august 1900 havde man

især arbejdet med punkterne 1, 2, 3, 5 og 6. Man havde ved isolering i epidemifælde søgt at hindre kontaktsmitte og luftbåren smitte, ved bedre brøndvand hindret mange sygdomme i yderligere at brede sig; men med den nye sundhedsvedtægt kunde man også bekrige de bakterier, som overførtes ved mælk og andre fødemidler.

I forrige århundrede var vejnettet blevet nogenlunde istandsat, og med de tekniske fremskridt kunne man nu gå videre med bort-

Spildevandsrensningsanlægget i Søllerød Kirkeskov.

skaffelse af urenligheder. De første kloakanlæg i kystbyerne, hvor afløb var lette at etablere, blev efterfulgt af større anlæg i de øvrige byer, og efter oprettelsen af Søllerød kommunes tekniske forvaltning i 1904, med antagelsen af den første kommuneingeniør, gled meget planlægningsarbejde over fra sundhedskommissionen til denne nye institution. Med en udvidet kreds af sagkyndige i sine rækker blev en del af kommissionens arbejde af rådgivende art ved alle nyanlæg, hvilket bevirkede, at man kunne bruge mere tid og flere kræfter på andre former for kontrol.

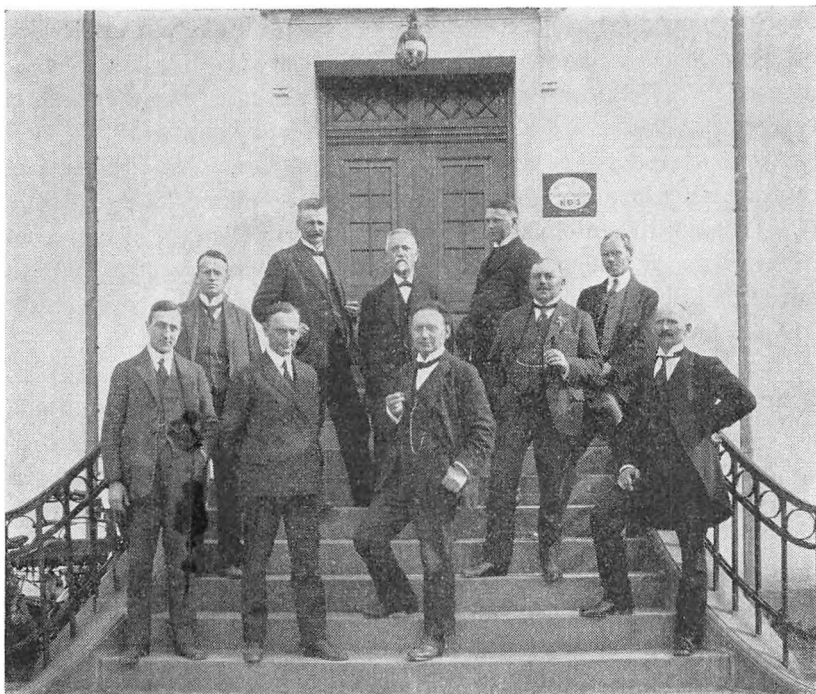
Det første større anlæg, som teknisk forvaltning fik overdraget, blev bygningen af det kommunale vandværk med det høje vandtårn ved Kirkeskoven. Det var færdigt i 1907 og medførte naturligvis, at kloaksystemet derefter måtte udbygges for at aflede de nye mængder af spildevand. Den første spæde begyndelse til af-

skaffelse af de mange uhygiejniske grøfter og sivebrønde blev en hovedkloak i Skodsborg med udløb et stykke ude fra kysten; men bortskaffelsen af spildevandet var ikke nok; det måtte først renses, og det første rensningsanlæg blev bygget i 1909—10 i Nærum efter det dengang helt nye princip med behandling i et septic-tankanlæg, der iøvrigt har fungeret helt op til nyeste tid. I dag bliver alt spildevand i kommunen rensat i biologiske rensningsanlæg, og hele kloaksystemet i kommunen måler ca. 150 km hovedkloakledninger og 5 store hovedrensningsanlæg, det største i Kirkeskoven og det nyeste ved Rundforbi.

Også renovationsforholdene tog kommunalbestyrelsen sig af. Gennem særlige regulativer, det første i 1905 for kystbyerne, i 1919 for Ny Holte og til sidst i 1936 ved et regulativ, der omfattede alle bebyggede områder i kommunen, gennemførtes tvungen renovationsudførelse, hvorefter alt affald samledes på lossepladser, der senere i 1956 afløstes af et moderne renovationsanlæg, et biostabilisatoranlæg, hvor det organiske husholdningsaffald nu uskadelliggøres ved en gæringsproces.

At overgangen fra de gamle til de nye metoder i begyndelsen af det tyvende århundrede ikke altid var lige let, får man en fornemmelse af ved gennemgang af de gamle protokoller. I 1907 havde man således fået øje på de slette sanitære forhold på en af fabrikerne i sognet: Ved arbejderboligerne fandtes ingen beholdere for dagrenovation, men denne fandtes henkastet i en bunke ved brønden, der afgiver drikkevand for beboerne. I fabriksgården fandtes heller ingen beholder for renovation, ligesom der fandtes henstående frit fremme 1 beholder med natrenovation, der udsendte en stærk stank. — Latrintønderne på fabriken havde alt for store dimensioner, således at det var umuligt at transportere dem, og tre sæder var anbragte umiddelbart op ad damprør, der bevirkede at indholdet fuldstændig kogte. — I folkenes spise-stue var gulvet, der havde store huller, meget snavset og opfyldt med papir, ligesom loftet og væggene var fuldstændig sorte, hvorfor kommissionen fandt lokalet fuldstændig i strid med vedtægtens § 23 og i sin nuværende tilstand ubrugelig som opholdsrum for de paa fabriken ansatte personer. Kommissionen påbød derfor blandt andet, at der skulle anskaffes 30 latrintønder i vedtægtsmæssig størrelse. De skulle anbringes på cementgulv,

Sundhedskommissionen 6. maj 1921.

I bageste række: F. Lendal, J. Jacobsen, A. Undén.

I mellemste række: C. Manthey-Wagner, Axel Jensen, Axel Riis.

I forreste række: E. Blichert, L. G. Dalhoff, M. Philipsen, P. Hansen.

som let kunne skylles. Spisestuen skulle omgående istandsættes og derefter hvidtes hvert halve år. Der skulle opsættes papirkurve og en håndvask med håndklæde, og fristen var 14 dage (!).

Samme år planlagde man at opfylde Søllerød gadekær!

Den nævnte fabrik lod ikke vente længe på nye klager over de sanitære forhold. I 1909 viste brøndvandet sig at være aldeles udrikkeligt, og ved forespørgsel hos direktøren fik man det svar, at der var 2 brønde. Begge blev lukket med kæder og låse, og man forlangte, at direktøren skulle overvære oplæsning af en forordningsparagraf, at det var strafbart at fjerne disse kæder. Kort efter opdagedes, at der yderligere fandtes en brønd på fabrikkens grund og af samme kvalitet som de første, hvorfor også denne blev låset med kæder, og da ovennævnte paragraf igen skulde

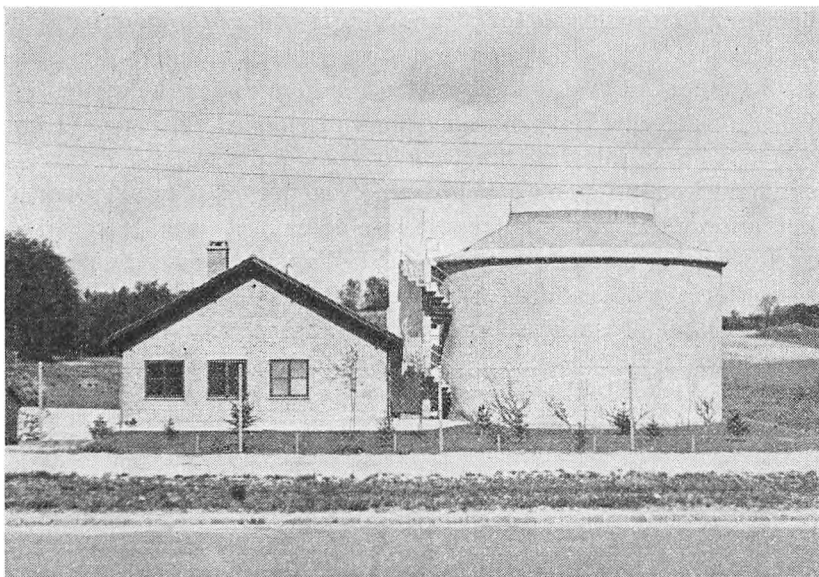

læses højt for ejeren, gik denne i vrede. Arbejderne havde derefter 300 alen til nærmeste brønd på en fremmed grund.

Den nye vedtægt af 25. august 1900 medførte også, at kampen mod den mælkebårne og anden levnedsmiddelbåren smitte toges op. Blandt andet indførtes mælkekontrol, kødkontrol og større kontrol med fødevarerforretninger, hvorefter adgang for hunde til disse lokaler blev forbudt 1908, og bagerier blev underkastet regelmæssige eftersyn.

Som vi har set, betød oprettelsen af teknisk forvaltning en stor aflastning for sundhedskommissionen, og denne kunne derfor i højere grad hellige sig andre felter af sit virksomhedsområde, såsom kontrollen med levnedsmidler og tilsynet med usunde boliger.

I 1923 medførte udviklingen, at sundhedsvedtægtens bestemmelser om kød og mælk måtte udvides meget væsentligt, og det blev derfor nødvendigt for kommissionen at antage medhjælp med fornøden veterinær sagkundskab til at forestå levnedsmiddelkontrollen, der siden voksede betydeligt, ikke mindst som følge af efterkrigsårenes stærke udvikling i behandling, opbevaring og forhandling af levnedsmidler, f. eks. dybfrosne levnedsmidler,

Spildevandsrensningsanlægget ved Rundforbi. 1955.

overgang fra specialforretninger til mere blandede forretninger, supermarkeder, nye former for emballage o. s. v.

Selv om den gamle sundhedsvedtægt fra år 1900 suppleredes med nødvendige tillæg og udvidede bestemmelser, følte savnet af en ny vedtægt efterhånden hårdt, ikke mindst på grund af kommunens udvikling fra et udpræget landsbysamfund i år 1900 til et moderne reguleret by- og villasamfund, og endelig den 3. september 1956 stadfæstedes af Indenrigsministeriet kommunens nye sundhedsvedtægt, der indeholder alle de bestemmelser, som i dag er nødvendige, for at sundhedskommissionen kan løse sine mangeartede opgaver i et moderne samfund. Et væsentligt arbejde ved denne vedtægts opbyggen skyldes den i 1947 startede „Foreningen af sundhedskommissioner i Københavns Amt“, hvis formål har været at lægge et så vidt muligt ensartet grundlag for sundhedskommissionernes arbejde i Københavns mange omegnskommuner.

Selv om de teknisk-hygiejniske kommunale anlæg og regulativer har begrænset sundhedskommissionens arbejde i nogle retninger, er der dog stadig mange sager, herunder navnlig visse byggesager, afløbssager og lignende, der også må forelægges sundhedskommissionen, og for at koordinere sådanne sagers behandling i kommissionen og kommunalbestyrelsen har man allerede i 1943 fundet det praktisk, at chefen for kommunens tekniske forvaltning er sekretær i sundhedskommissionen. Til gengæld har den nyeste sundhedsvedtægt på mange andre områder forøget sundhedskommissionens arbejdsbyrde, og når man husker på, at kommissionens medlemmer alle har deres eget arbejde at passe, og at kommissionens arbejde er en slags „fritidsbeskæftigelse“, så kan efterfølgende uddrag af årsberetningen for 1959 måske give et indtryk af den arbejdsbyrde og det ansvar, som medlemmerne har påtaget sig.

Sundhedskommissionen den 4. maj 1960.

Stående: Dyrlæge C. C. Kinslev, kommunaldirektør P. E. H. Mathiesen, politimester E. Bech, kredslæge S. R. Albrechtsen, fabrikant H. Nordkild, afdelingsingeniør S. Aa. Løvfal, redaktør H. P. Andersen, tømrermester C. Hansen, stadsingeniør T. W. Rohde. Siddende: fhv. pantefoged W. Rasmussen, frk. A. I. Rasch-Hansen, *formanden* konsulent Alf Lund, fru M. Nielsen, læge M. Vidar Jacobsen. Fraværende: handelsgartner A. Suhr.

Kommissionens arbejde i dag

Kommissionens virksomhed har været udøvet i henhold til:
Sundhedsvedtægten, stadfæstet den 3/9 1956.

Regulativ for mælkekontrollen, stadfæstet den 27/8 1923 og 23/2 1943.

Regulativ for kødkontrollen, stadfæstet den 23/5 1950.

Forskrifter for godkendelse, indretning og drift af virksomheder, hvori der forhandles, opbevares eller behandles kød, slagteaffald og kødvarer, vedtaget af kommissionen den 1/8 1956, samt

Lov af 28/4 1950 om levnedsmidler og andre gældende love.

Boligtilsyn i henhold til lov nr. 185 af 5/6 1959 varetages af sundhedskommissionen i henhold til boligministeriets skrivelse af 15/12 1959.

Almindelige kommissionssager 1959.

Til direkte behandling har været forelagt kommissionen 199 sager, som fordeler sig således:

1. Vandforsyningen	4
2. Afløb for spildevand	27
3. Stalde, husdyrhold, møddinger m. v.	6
4. Latriner og pissoirer	2
5. Lossepladser	2
6. Renovationsudførelse	1
7. Sundhedsfarlige virksomheder	4
8. Levnedsmidler	53
9. Bagerier, brødudsalg og iskonditorier m. v.	14
10. Mælkekontrol	2
11. Fisk, vildt, fjerkræ m. v.	8
12. Udryddelse af skadedyr i beboelsesrum m. v.	0
13. Boliger	6
14. Soverum for medhjælpere og lærlinge	0
15. Svømmebassiner, badeanstalter og badestrande ...	1
16. Sommerlejre (tellejre), teltbeboelse m. v.	4
17. Garager	8
18. Logihuse og svendehjem	0
19. Restaurationskøkkener	11
20. Barber- og frisørstuer	2
21. Børnehaver m. v. samt skoler	3
22. Føde- og plejehjem	1
23. Kirkegårde	0
24. Pelsdyrfarme	0
25. Andre forhold	42

Ialt . . 199 sager

Der er desuden fra tidligere år behandlet 53 sager, der ikke var afsluttet ved årets begyndelse.

I anledning af disse sager er der udsendt 270 skrivelser, medens antallet af indgåede skrivelser og rapporter har været ca. 220.

Den samlede kommission har afholdt 11 møder, og endvidere er der af kommissionens medlemmer sammen med kommunens tekniske forvaltning foretaget en række eftersyn af virksomheder m. m. De enkelte medlemmer har her medvirket i henhold til følgende interne fordeling af arbejdet:

Spildevandssager, badeanstalter: formand, konsulent *Alf Lund*, m. k.

Iskageboder, gadehandel: næstformand, læge *M. Vidar Jacobsen*.

Levnedsmiddelsager: kasserer, frk. *A. Rasch-Hansen*, m. k.

Beværter- og konditorsager: fhv. pantefoged *Werner Rasmussen* (kommissionens repræsentant i mælkefordelingsudvalget).

Børne-, hvile- og sygehjem: fru *M. Nielsen*.

Renovationsager, losseplads, skadedyr, røg, støj, maskiner div.: fabrikant *H. Nordkild*, m. k.

Dyrehold, vandforsyning: handelsgartner *A. Suhr*.

Kirkegårde: gartner *H. P. Andersen*.

Bygge- og boligsager: tømrermester *Carlo Hansen*.

Boligtilsyn: kommunaldirektør *P. E. Mathiesen*.

m. k. betyder medlem af Søllerød kommunalbestyrelse.

Til at bistå kommissionen:

Levnedsmiddelkontrollen: dyrlæge *C. C. Kinslev*.

Lægkyndig rådgiver: kredslæge *S. R. Albrechtsen*.

Politisager: politimester *E. Bech*.

Sekretær: stadsingeniør *T. W. Rohde*.

Ekspedition: afdelingsingeniør *S. A. Løvfal*.

For at belyse, hvor hurtigt udviklingen kan kræve nye bestemmelser i vore dage, kan det nævnes, at kommissionen i de sidste 9 måneder af sin 100 årige tilværelse har vedtaget følgende forskrifter til supplerung af sundhedsvedtægtens bestemmelser.

1. Forskrifter vedr. dybfrosne levnedsmidler.
2. " " indretning af syge- og plejehjem.
3. " " indretning og drift af klublejligheder.
4. " " drift af skarnbeholderrum og nedstyrtningskakter for dagrenovation.

Ligesom vi nu har set, at kommissionens første 50 år bød på mange pudsige forhold, vil man sikkert om yderligere 50 år kunne fremdrage lignende fra dette århundredes første del, men for den nutidige læser virker de mange kontroller og inspektioner meget rutinemæssige, og de dertil knyttede personer, enten vi ser på kommissionsmedlemmerne eller deres „ofre“ er os så nær inde på livet, at det vil være ret vanskeligt at give en dom over dem. For udenforstående vil mange problemer virke små, men også når det gælder kampen for sundhed, mod mikrobeverdenen, vil det vise sig, at det er det svageste led, man må beregne efter.

Kampen for sundhed, som til at begynde med var en kamp mod århundredets tradition og vaner, har gennem de 100 år i høj grad vundet tilslutning i samfundet, men udviklingen skrider hurtigt, og problemerne skifter; således skimter man i dag blandt andet

faren for radioaktivt nedfald, der kan ødelægge det rene vand og de sundeste levnedsmidler.

Sundhedskommissionens arbejde kan få ny form, som årene går, men vil være nødvendigt, så længe menneskesamfund består, og det vil være hasarderet at spå om, hvorledes dette arbejde vil udvikle sig.

SUNDHEDSKOMMISSIONENS FORMÆND

1861—1960

- 1861—1863 *Peter Adolf Hansen*, bagermester, senere ejer af „Maltegården“ i Trørød (1812—1885).
- 1863—1866 *Hans Jensen*, ejer af „Dyrlægegården“ i Trørød (1812—1883).
- 1866—1869 *Jørgen Vilhelm Christian Bang*, kroejer i Søllerød (f. 1823).
- 1869—1882 *Sundhedskommissionen udgjordes i denne periode af 7 forstandere.*
- 1882—1886 *Sophus Anthon Gottlieb Carl von Rosen*, kammerherre, ejer af Henriksholm i Vedbæk (1819—1891).
- 1886—1887 *Hans Jørgensen*, malermester i Vedbæk (1845—1921).
- 1887—1890 *Anders Carlsen*, gartner i Vedbæk (f. 1837).
- 1890—1892 *Jørgen Henriksen*, købmand i Skodsborg (1833—1912).
- 1892—1897 *Carl Fritz Cornelius Tvermoes*, løjtnant, jægermester, ejer af Søllerødgård og Krogholmgård (1863—1942).
- 1897—1897 *Johan Sofus Vilhelm Johnsen*, ejer af Skodsborg klædefabrik (1850—1931).
- 1898—1901 *Cornelius Captyn*, tømmerhandler i Vedbæk (1853—1913).
- 1901—1907 *Carl Fritz Cornelius Tvermoes* (se ovenfor!).
- 1907—1909 *Rasmus Peter Ferdinand Fugl*, gartner i Ny Holte (f. 1868).
- 1909—1912 *Charles Weiss*, grosserer (f. 1859).
- 1912—1912 *Viggo Hindberg*, gartner ved Enrum (f. 1858).
- 1913—1915 *Jobst Gerhard Trampe*, greve (1884—1932).
- 1915—1915 *Christian Andreas Ditzel Therkildsen*, læge i Holte (1866—1942).
- 1916—1921 *Michael Philipsen*, læge i Vedbæk (1882—1949).
- 1921—1943 *Ludvig Georg Dalhoff*, direktør, civilingeniør (1882—1943).
- 1943—1943 *Frederik Clausen*, ejer af Havarthigård (f. 1889).
- 1943—1950 *Frederik Theodor Lendal*, handelsgartner i Gl. Holte (1878—1956).
- 1950—1950 *Hans Jørgen Werner Rasmussen*, pantefoged (f. 1884).
- 1950—1954 *Lars Christensen*, depotejer i Vedbæk (f. 1892).
- 1954—1955 *Thorvald Møller Kristensen* læge i Nærum (f. 1912).
- 1955— *Alf Lund*, konsulent (f. 1907).

Begivenheder i Søllerød kommune 1960-61

(Uddrag af Søllerød Tidende).

1960

13. januar: Det store projekt for Vedbæk med kæmpebadeetablisment forelægges i kommunalbestyrelsen, men forkastes senere efter stor offentlig diskussion.
30. januar: Holtehallen på Rudegård indvies.
16. februar: Menighedsrådsvalg.
26. februar: Geels kro købes af Hovedstadens Brugsforening.
28. februar: Dr. theol. *Sigurd Granild* tiltræder som sognepræst i Søllerød.
30. marts: Søllerød-scenen opfører Bernard Shaw's „Pygmalion“ med Knud Rex og Tove Wisborg. (Olav Ussing).
1. april: Søllerød og Lyngby-Tårnbæk kommuner bliver een politikreds.
6. april: Stor koncert i anledning af flygtningehjælpens indsamling med bl. a. pianisten *Victor Schiøler*.
17. april: Den store klokke (900 kg) i Holte kirke indvies. (De Smithske Jernstøberier i Ålborg).
- (2. påsked.)
28. april: Kirkespillet „Den brændende tornebusk“ (af pastor *II. Helweg*) opføres i Holte kirke.
7. maj: fhv. sognefoged, branddirektør *Alfred Jensen*, R. af D., † 75 år gl.
11. maj: fhv. menighedssygeplejerske *Thyra Anthony* (virkede 1899—1924), † 87 år gl., se nekrolog s. 387.
20. maj: Skodsborg telefoncentral fuldautomatisk.
- juni: Skovlys jorder er udstykket i 171 parceller og solgt, og vejene på området navngivet.
13. juni: Bevilling til nyt orgel i Søllerød kirke. (Frobenius). „Rolighed“ købes af Det konservative Folkeparti.
1. august: Pastor *Eddie Holm Nielsen*, Søllerød, udnævntes til kaldskapellan i Gedser.
5. august: Murermester *Bendix Petersen*, Holte, † 83 år gl. (Han byggede Skovridergårdskvarteret, gymnasiet, Nyholte skole, Holte kirke, dele af Søllerød kirke og talrige villæer og huse i kommunen), se nekrolog s. 387.

1. september: „Frydenlund“ sælges af *Victor Borge* til civilingeniør *Haldor Topsøe*.
13. september: Fabrikant *Chr. R. Hedetoft*, † 75 år gl. (Stiftede Dronninggård mejeri, Holte automobilcentral, De blå rulebiler m. m.), se nekrolog s. 389.
14. september: fhv. viceskoleinspektør *Jens Koudal*, † 74 år gl. (Ledede fra 1915—57 Holte tekniske skole og Handelsskolen fra 1936—57), se nekrolog s. 390.
21. september: Vedtages byplanen for Vedbæk hotelområde.
11. oktober: Søllerød-scenen opfører Henri Nathansens „Indenfor Murene“ med Jakob Nielsen, Valsø Holm og Jytte Møller, (Johs. E. Rasmussen). . .
11. oktober: Vangeboskolens indvielse.
3. november: Stort møde i Nyholte skole med dr. phil. *Jørgen Hæstrup*: „Modstandsbevægelsen og den enkelte“. Derefter en Danfoss-film. Arrangør: 16 foreninger i kommunen.
15. november: Valg til folketinget.
28. november: Søllerød-scenen opfører Shelagh Delaney's „En duft af honning“ med Bodil Udsen, Ebba Nørgaard og Bent Thalmay. (Palle Kjærulff-Schmidt).
17. december: udnævnes res. kapellan f. Vedbæk *R. P. Krontoft* til sognepræst for Nærum fra 1/4 1961).
- december: Den nye stationsplads i Holte tages i brug.

I 1960 er der bygget 125 nye lejligheder og påbegyndt 800.
(I 1959 er der bygget 390 nye lejligheder og påbegyndt 600).

I 1960 tilkom 600 nye borgere og kommunen havde ialt $3\frac{1}{2}$ 60:
26087 indbyggere.

Udskrivningsprocenten nedsattes fra 87 til 85.

1961

4. februar: Overretssagfører *Chr. Manthey-Wagner*, † 77 år gl., se nekrolog s. 391.
20. februar: Søllerød kommunes museum indvies.
14. marts: Søllerød-scenen opfører Oscar Wildes „Min ven Bunbury“ med Rigmor Hvidtfeldt og Hanne Winther-Jørgensen. (Bjarne Forchhammer).
5. april: „Jacob Michaelsens Minde“ Aggershvil, 40 års jubilæum.
- 1.maj: „Rolighed“ åbnes som kursusejendom af Det konservative Folkeparti.
3. juni: Holte F.D.F. 40-års jubilæum.
22. juni: Badeanstalten i „Kinabugten“ åbner.
Holte Tennisklub 40-års jubilæum og Trørød Tennis-klub 25-års jubilæum.

28. august: Holte Børnehaveseminarium indviet i den gamle Teknisk skole.
24. oktober: Søllerød-scenen opfører Guilherme Figueriedo's „De er sure, sagde ræven“ med Peter Poulsen, Christa Rasmussen og Lise Panduro. (Gunnar Lemvig).
21. november: Menighedsrådsvalg.
21. november: Søllerød-scenen opfører Lech Fischers „Manden i månen“ med Jakob Nielsen, Edith Thrane og Kirsten Walther. (Johs. E. Rasmussen).

I 1961 er der bygget 286 nye lejligheder og påbegyndt 679.

I 1961 tilkom 534 nye borgere og kommunen havde ialt $3\frac{1}{2}$ 61: 26621 indbyggere.

Udskrivningsprocenten nedsattes fra 85 til 79.

Nogle afdøde Søllerødborgere

Onsdag den 11. maj 1960 er forlv. menighedssygeplejerske i Søllerød sogn, frk. *Thyra Anthony*, død 87 år gammel.

De fleste ældre mennesker, der har levet deres liv her i Søllerød kommune, husker med taknemmelighed sygeplejerske, frk. Anthony. Hun begyndte sit virke herude, da hun var 26 år, til en løn, der efter en gammel bekendts beretning var 45 kr. om måneden på egen forplejning og med hele Søllerød kommune som virkefelt — til fods — fra Furesøen til Øresund, fra Vedbæk til Skodsborg — og når hun kom, var det ikke kun for et kortere besøg, nej, hun blev, til det mest nødvendige huslige arbejde var gjort, så hun med rolig samvittighed kunne vandre videre, hvis det ikke var blevet så sent, at hun overnattede på stedet, for straks næste morgen at gå videre på den afbrudte tur.

Hun kom overalt og var meget afholdt, men måtte allerede slutte sit virke efter ca. 25 års slidsomt, opofrende arbejde, som også vi yngre mindes i taknemmelighed.

M. F. (Mogens Funch i Søllerød Tidende).

Fredag den 5. august 1960 døde den sidste af „brødrene“ murermester *Bendix Petersen*, 83 år gammel. Han var født 11. oktober 1877 i Vejlbj i Odense amt, kom sammen med sin tvillingbroder Christian i murerlære og sammen nedsatte de sig allerede i 1904 i Søllerød kommune. Det var netop i de år, da Skovridergårds kvarteret blev bebygget, og de to mestre gik i kompagni om

opgaven. Hurtigt vandt de ry for deres store dygtighed, Christian som organisator og beregner af arbejdet, Bendix som den kyndige håndværker, og ingen af dem veg nogensinde fra princippet *soliditet og kvalitet*. Når brødrene havde bygget et hus, var det kun

Bendix Petersen

en formssag, at man synede det. Med årene voksede opgaverne: Gymnasiets udvidelse henover et meget sumpet område lykkedes ved omhyggelig beregning og moderne pilotering, tilbygningerne til Søllerød kirke og den nye Holte kirke på Rudemarken er arbejder, som kommende slægter vil vurdere og som nuværende er taknemmelige for. Vi ville alle gerne træffe en af de murermestre, som har bygget Danmarks middelalderkirker og høre om deres kærlighed til arbejdet og deres forhold til tro og virke. Vi har her i Søllerød ikke behøvet åndemanceri, thi vi havde disse murere lyslevende blandt os.

Rygtet om „brødrene“ gik ud over landet og opgaverne blev mange: Kvinderegensen på Amager boulevard og Amtssygehuset er kun et par af dem, og vi der bor i de villaer, som „brødrene“ har bygget, glæder os daglig over den praktiske udformning, det solide arbejde og det nette udseende.

Også offentlig tillidshverv blev dem betroet; begge sad i sognerådet, og i årene 1922—27 var Bendix Petersen formand for Holte

Banks bestyrelse og fra 1955 til sin død formand for dens delegation. Som medstifter af Teknisk Skole i Holte og formand for Centralforeningen af Murermestre, Nordsjællands afdeling, samt vurderingsmand for Brandforsikringen blev han yderligere højagtet for sit ærlige og fremsynede væsen.

Hans virke har sat sig varige spor, og de er alle rene.

B. Fabricius.

Den 13. september 1960 døde fabrikant *Christian Riber Jensen Hedetoft*, 75 år gammel. Han var født den 20. april 1885 i Henne sogn, Ribe amt, som søn af Peter Jensen Hedetoft (1851—1932), den kendte mejerist, og dennes hustru Marie. Faderen forlod 1888 sin hjemstavn og overtog bestyrelsen af Wesselminde i Nærum, senere også Dyrehavegård og passede i en årrække begge gårdes mejerier. Christian Hedetoft voksede op her sammen med sine 9 brødre, og som 3 af disse valgte han mejeribrug som fag.

Chr. Riber Jensen Hedetoft

Sammen med faderen købte de 1915 Dronninggård mejeri, men i 1918 forlod han dette for helt at skifte branche. Han startede da den senere så store virksomhed „Holte Automobilcentral“, som han ledede indtil sin død. Som led i denne begyndte han også en udstrakt vognmandsforretning med lillebiler, ambulancekørsel

og de senere udskilte „De blå omnibusser“. Alt havde til huse i den gamle rejsestald, som han havde erhvervet sig sammen med den gamle politistation ved siden af. Christian Hedetoft var en meget flittig mand, og som en af de første forhandlerne (fra 1923) herhjemme kom han, takket være sin anerkendte dygtighed, ind i ledelsen i talrige handelsorganisationer. Hans ærlighed og retfærdighedssans og hans personlige mod skaffede ham stor respekt i kommunen, og det vakte almindelige glæde, da han i 1920'erne modtog „Medaljen for druknendes redning“.

B. Fabricius.

Den 14. september 1960 døde viceskoleinspektør *Jens Jensen Koudal*, 74 år gammel. Han var født d. 17. november 1886 i Aidt som søn af gårdejer Jens Koudal og hustru Kirstine Sørensen. Efter at være udgået fra Silkeborg seminarium 1909 tog han flere tillægsprøver og blev så lærer i Brødstrup realskole, indtil han

Jens Jensen Koudal

den 1. november fik ansættelse i Øverød kommuneskole. Med sine fremragende pædagogiske evner vandt han stor anseelse og blev ved Ny-holte kommuneskoles udvidelse overflyttet hertil, hvor han i mange år før sin pensionering i 1957 virkede som viceskoleinspektør. Tidlig blev han knyttet til Teknisk Skole og den

dér oprettede handelsskole og var i årene 1925 til 57 dens leder. Som lærer forstod han at skabe respekt om den skole, som han havde viet sit liv, et arbejde som i vore dage kræver store evner i kampen mod den dalende autoritetstro og disciplin. Hans interesse for historie førte ham også ind i vort selskabs bestyrelse, hvor han i en årrække var et skattet medlem, hvis indlæg var præget af hans karakteristiske humor og klare forstand.

Også det sønderjyske arbejde havde Jens Koudals store interesse, og han sad i „Sønderjysk Forening for Holte og Omegn“s bestyrelse som kasserer lige fra dens stiftelse i 1926 til sin død.

B. Fabricius.

Den 4. februar 1961 afgik overretssagfører *Christian Manthey-Wagner* ved døden, 77 år gammel. Han var født den 21. juni 1883 i København som søn af oberst Carl August Wagner og Anna Pauline Manthey. Efter studentereksamen 1904 studerede han jura, blev kandidat 1910 og overretssagfører 1914.

Allerede i 1909, da han lige var blevet gift med Johanne Emilie Spies, flyttede han til den nybyggede villa i Nærum, som skulle blive hans hjem indtil hans død, og han kom derved til at genknytte den forbindelse, som omkring 1800 bestod mellem familien og Søllerød, idet en forfader, justitsråd Johan Georg Ludvig Manthey da havde ejet Søllerødgård og sammen med 2 baroner Wedel-Jarlsberg, Brede, Ørholm, Nymølle og Skodsborg.

Overretssagfører Manthey-Wagner var den fødte organisator og kom derfor tidligt ind i det politiske og nationale arbejde, som optog al hans fritid. Gennem 20'erne var han medlem af Søllerød sogneråd (se billedet s. 380), i mange år medlem af hegnssynet, og 1927—38 var han formand for Lyngby-Amagerkredsens konservative forening, men forsvaret og det sønderjyske spørgsmål blev de to felter, som først og fremmest blev hans arbejdsmark.

Som medstifter af „Københavns frivillige Luftforsvarskorps“ blev han i mange år dets formand, og med utrættelig energi mødte han søndag morgen kl. 8 til øvelser og skydninger på Amager, lige til forbudet mod de frivillige korps satte en stopper for dette. Han var den første organisator af „Luftmeldetjenesten“ og viste her et sjældent initiativ.

Allerede fra barn var det sønderjyske spørgsmål brændende i familien, og fra det øjeblik engelske statsmænd i efteråret 1914 proklamerede nationalprincippet som grundlag for de kommende fredsforhandlinger, organiserede han forskellige hjælpeaktioner

Chr. Manthey-Wagner

og fik hertil en varm støtte i sin hustru, som var et meget energisk medlem af „Den sønderjydske Fond“s direktion. De var begge med til at ordne indsamlingerne til de mange sønderjyske hjem, hvis forsørgere var faldet eller invaliderede under krigen og at tilrettelægge indkvarteringen ved de meget store besøg af sønderjyder i hovedstaden efter genforeningen. Manthey-Wagner var stifteren af „Dybbøldagen“ og Ungdomsforeningen „18. April“, var formand for „Sønderjyds Samfund“ og medlem af Grænseforeningens forretningsudvalg og hovedbestyrelse.

Han var Kommandør af Dannebrog og Æreslegionen.

Overretssagfører Christian Manthey-Wagner var af en meget stille natur, og kun få uden for „indefkredsene“ kendte ham personligt. Hans mange jern, som aldrig måtte blive kolde, hindrede ham i at slutte nærmere kontakt med de omkringboende, men hans medarbejdere lærte hurtigt hans varme hjerte at kende og fulgte ham, når han kaldte.

Søllerød kommunes indbyggere 1942-61

Af Bjørn Fabricius

Siden selskabets stiftelse den 27. februar 1942 er der sket en kolossal udvikling i kommunen, idet store områder er blevet bebygget og indbyggertallet tilsvarende forøget. Hvor store disse tal er blevet igennem de forløbne 20 år er venligst meddelt fra Søllerød kommunes folkeregister og viser, hvor nødvendigt det er stadig at skrive nutidens historie, thi i morgen er meget glemt.

Først bringes til sammenligning de ældre tal; se også fig. side 395:

1787: 1.357	1801: 1.618	1845: 2.503	1880: 3.022
1890: 3.112	1901: 3.833	$\frac{1}{2}$ 1904: 4.214	$\frac{1}{4}$ 1909: 5.310
$\frac{1}{2}$ 1911: 5.540	$\frac{1}{11}$ 1914: 6.296	$\frac{1}{2}$ 1916: 6.371	$\frac{1}{11}$ 1919: 8.390
$\frac{1}{2}$ 1921: 8.489	$\frac{5}{11}$ 1924: 9.705	$\frac{5}{11}$ 1925: 10.078	$\frac{5}{11}$ 1929: 10.680
$\frac{5}{11}$ 1930: 10.926	$\frac{5}{11}$ 1935: 11.822	$\frac{3}{12}$ 1937: 12.628	$\frac{3}{12}$ 1938: 13.014
$\frac{3}{12}$ 1939: 13.132	$\frac{3}{12}$ 1940: 12.589	$\frac{3}{12}$ 1941: 12.587	

Som heraf ses har kommunen haft en meget begrænset og snarere aftagende tilvækst gennem de første 100 år fra 1787 til 1890, idet tallet er steget 1787 til 1845 med ca. 20 om året, 1845 til 90 med ca. 15 eller i hele perioden med gennemsnitlig 17,5 indbyggere årlig. Kurven springer nu blødt opad til omkring 1905. Udflytningen fra København begynder i disse 15 år, og de ældre villaer i Dronninggårdkvarteret, baghusene på Stationsvej, en del af Øverødvej, som var ret ny, og Kongevejens ældre villaer samt mange andre i de øvrige dele af komunen bygges i denne periode.

Med udstykningen af Skovridergårdskvarteret tager kurven en stejlere retning, og denne fortsætter, idet en jævn opbygning sker i alle kommunens villakvarterer lige til anden verdenskrig med en gennemsnitlig indbyggertilvækst på 261 årlig. I 1940 „forsvinder“ pludselig 338 personer, og vi går ind i den 20-årige

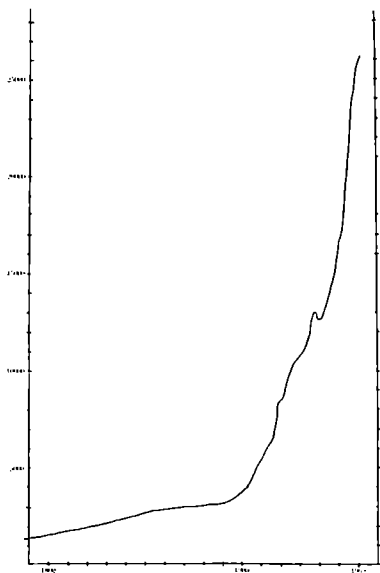
	1/11 41	1/10 42	1/11 43	1/11 44	1/10 45	1/10 46	1/10 47	1/11 48	1/11 49
Søllerød sogn:									
Dronninggård	3.371		3.405	3.551				3.856	3.984
Rudegård	352		334	369				338	333
Skovridergård	194		207	225				220	201
Søllerød	1.061		1.279	1.131				1.322	1.314
Øverød	1.912		1.948	1.954				2.157	2.260
	<hr/>		<hr/>	<hr/>				<hr/>	<hr/>
	6.890		7.173	7.230				7.893	8.092
Vedbæk sogn:									
Nærum	1.141		1.211	1.593				2.064	2.265
Gl. Holte	1.018		1.013	1.005				1.039	1.383
Skodsborg	1.369		1.512	1.460				1.539	1.624
Vedbæk	1.326		1.377	1.408				1.580	1.547
Trørød	883		905	925				1.070	1.047
	<hr/>		<hr/>	<hr/>				<hr/>	<hr/>
	5.737		6.018	6.391				7.292	7.866
Ialt	<hr/>	<hr/>	<hr/>	<hr/>	<hr/>	<hr/>	<hr/>	<hr/>	<hr/>
	12.627	12.806	13.191	13.621	13.991	14.387	14.847	15.185	15.958

periode 1942—61 med 12,587 indbyggere. Den 1/11 1941 var her 12,627 (altså 40 flere), der fordeltes som ovenstående skema og den grafiske fremstilling side 396 viser.

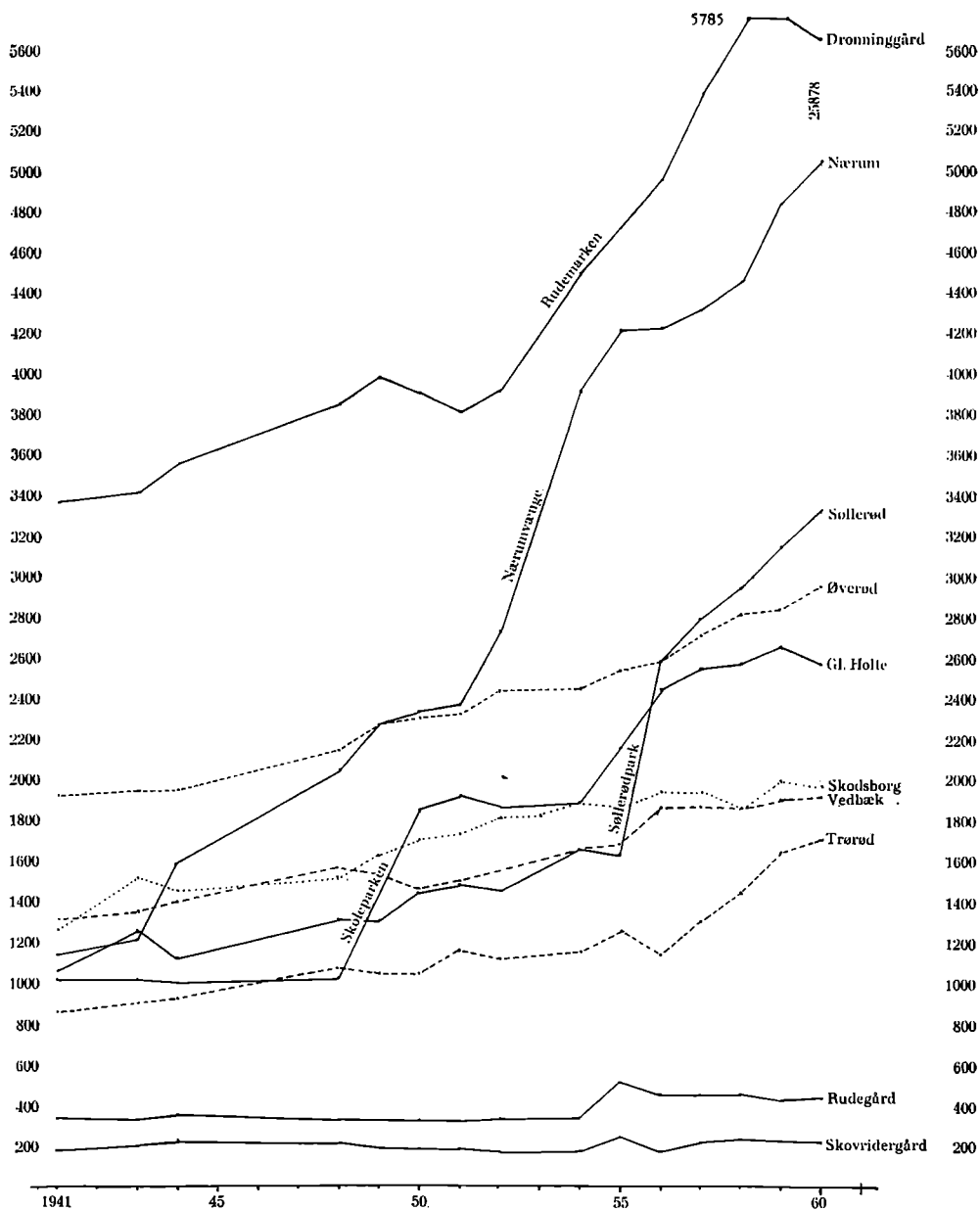
Ved at betragte disse tal ser man tydeligt de mange byggerier aftegnet, Rudemarken, Skoleparken I og II, Nærumvænge i 2 etaper, Søllerødpark og Arnevangen, de store områder vest for Vejlesø, som i de sidste 20 år er blevet færdige, medens Trørød, Skovridergårdskvarteret og Rudegård kun har haft begrænset tilvækst siden den store expansion omkring århundredskiftet. Tilflytterne her opvejer åbenbart kun de bortflyttede børn fra de store villaer, som nu beboes af enlige, pensionerede forældre med deres logerende. Om Skodsborg og Vedbæk gælder det samme.

Sammenligner vi tilvæksttallene for denne 20-årige periode, bliver stigningen for de første 10 år gennemsnitlig 410 pr. år, medens den for de sidste bliver 990 pr. år. Denne stigning vil næppe aftage væsentlig foreløbig, og stadig nye områder vil blive bebygget i de kommende år. Storkøbenhavn ventes i året 2000 at have det dobbelte indbyggerantal, og deraf vil Søllerød kommune få sin andel.

$\frac{1}{4}$ 50	$\frac{1}{10}$ 51	$\frac{1}{10}$ 52	$\frac{1}{10}$ 53	$\frac{5}{10}$ 54	$\frac{1}{10}$ 55	$\frac{1}{10}$ 56	$\frac{1}{10}$ 57	$\frac{1}{11}$ 58	$\frac{3}{12}$ 59	$\frac{2}{6}$ 60	$\frac{1}{4}$ 61
3.914	3.806	3.915		4.488	4.711	4.963	5.393	5.785	5.762	5.668	
329	314	346		346	522	461	463	478	434	448	
198	193	189		192	265	197	229	236	232	228	
1.457	1.490	1.468		1.673	1.648	2.586	2.796	2.944	3.159	3.316	
2.302	2.324	2.432		2.456	2.535	2.597	2.724	2.804	2.827	2.966	
8.200	8.127	8.350		9.155	9.681	10.804	11.605	12.247	12.414	12.626	
2.348	2.380	2.731		3.912	4.217	4.239	4.314	4.452	4.830	5.063	
1.861	1.929	1.867		1.892	2.168	2.442	2.555	2.571	2.653	2.575	
1.702	1.723	1.813		1.894	1.867	1.944	1.948	1.861	2.000	1.984	
1.488	1.500	1.543		1.676	1.693	1.877	1.877	1.867	1.907	1.926	
1.046	1.066	1.124		1.183	1.260	1.168	1.302	1.441	1.646	1.704	
8.445	8.598	9.078		10.557	11.205	11.670	11.996	12.192	13.036	13.252	
16.645	16.725	17.428	18.961	19.712	20.886	22.474	23.601	24.439	25.450	25.878	26.128

Søllerød kommunes indbyggertal 1787—1961.

De enkelte byers vækst 1940—60.

Søllerød kommunes Museums årsberetning 1960—61.

I hele året 1960 arbejdedes med færdiggørelse af de nye lokaler i Nærum Ungdomsgård og opstilling af museets genstande i de nye monter. Alt snedkerarbejde er udført af firmaet *Kohave Maskinsnedkeri* i Trørød efter tegninger af museets leder; glarmesterarbejdet af firmaet *Einar V. Lillelund* i Holte, og de elektriske installationer af firmaet *Hj. Jørgensen & Søn* i Skodsborg, alt til museets fulde tilfredshed. Endelig mandag den 20. februar 1961 kl. 15 kunne museet indvies under nærværelse af en lang række indbudte repræsentanter for undervisningsministeriet, kommunen, Statens lokalmuseumstilsyn, nabokommunerne, bestyrelsen for Historisk-topografisk Selskab, bestyrelsen for biblioteket, skolernes ledere, bygningens arkitekt og sagfører, repræsentanter for pressen m. fl.

Bestyrelsens formand, fuldmægtig Ulrik Schou, bød velkommen og mindedes især afdøde gartner A. Avnholt, på hvis grav der om formiddagen var nedlagt krans. Hans store samlerflid og interesse for kommunens historie havde begrundet denne dag, thi samtlige museumsgenstande var gået gennem hans hænder. Hans drøm havde altid været, at der måtte komme et lokalmuseum i Søllerød kommune, og han havde derfor testamenteret alle sine samlinger til kommunen. Fuldmægtig Schou mindedes også borgmester Schneider for hans varme interesse for samlingernes fremtid. De første udstillingslokaler i Holte skoles kælder havde man desværre måttet inddrage til skolens eget brug, hvorfor borgmester Schneider havde skaffet de midlertidige magasinrum på hovedbibliotekets loft, og da Nærum ungdomsgård skulle bygges, gav kommunen sin garanti mod, at der hér blev udstillingslokaler. Desværre nåede hverken gartner Avnholt eller borgmester Schneider at opleve denne dag.

Museets leder takkede derefter alle, der havde hjulpet med ved museets opstilling, især geologen mag. scient. Arne Buch fra Danmarks geologiske undersøgelser og landinspektør Niels Ulrik Hendriksen, som begge i den sidste uges tid havde ofret deres nætter. Også fuldmægtig i undervisningsministeriet, mag. art. & cand. jur. Viggo Nielsen blev takket for sit arbejde med det leverede kort over oldtidsagre i Geelsskov. Der blev derefter rede-

gjort for opstillingens princip og gruppering. Fuldmægtig Viggo Nielsen bragte derefter undervisningsministeriets lykønskning, og der blev med mange smukke ord overbragt gaver fra nabomuseer og venner. Således skænkede fru arkivar Hans Ellekilde det gamle byhorn fra Øverød, en velkommen gave; redaktør Helveg-Møller overlod museet I. P. E. Hartmanns spadserestok med komponistens egenhændige navnetræk. (Pens. lærerinde frk. Nilsson har tidligere skænket et par originale breve fra Hartmann til hans værtsfolk i det såkaldte „Hartmanns Hus“!). Endvidere modtog museet bøger, kort og billeder fra dagens gæster og bringer sin varme tak herfor.

Efter en lille forfriskning sluttede dagen, og museet kunne begynde sit normale virke: at vise egnens beboere de bevarede minder fra slægternes liv og stadig søge at redde, hvad ellers ville forsvinde i tidens malstrøm.

Museet har i sit første leveår haft over 1200 besøgende og dannet rammen om de historiske foredrag, som har været arrangeret i kommunen i denne periode. Der er stadig indløbet gaver, og det er meningen i den kommende tid at arrangere udstillinger fra museets righoldige magasiner. De indviede lokaler har en størrelse, som man håber vil være tilstrækkelig fremefter, således at man opmagasinerer mindre betydelige genstande, efterhånden som bedre erhverves. Billeder, keramik, gamle skilte, personlige genstande fra rig og fattig, alt, hvad der kan belyse det daglige liv, er af værdi for kommende slægter. Museet har haft den glæde i efteråret 1961 at få statsanerkendelse med statstilskud og fik samtidig af Nationalmuseet overladt som depositum det smukke offerfund fra Nyvang: 5 flintdolke af usædvanlig skønhed og tilhørende 5 kornsegle, alt fra yngre stenalders slutningsperiode. Genstandene fremkom ved rørdnlægning i 1956 og blev optaget af museumsinspektør L. Vebæk fra Nationalmuseet.

Til alle gode givere og velyndere bringer museet sin hjertelige tak.

Bjørn Fabricius.

Historisk topografisk Selskabs møder og udflugter 1960-61

Der har i den forløbne 2-årige periode været arrangeret adskillige møder og udflugter.

I foråret 1960 blev ikke afholdt noget møde, men den store årlige udflugt i samarbejde med foreningen „Norden“s lokalafdeling fandt sted den 4. september. Med busser startedes fra Søllerød rådhus klokken 8, og over Slangerup--Frederikssund ankom man til Skibby, hvor kirken kort blev gennemgået, og overarkivar, dr. Henry Bruun fortalte om Skibbykrøniken med de mange angreb på Frederik den første, hans regering og den lutherske bevægelse, skrevet af Povl Helgesen i årene 1526--34, hvorfor det ikke var så mærkeligt, at han havde måttet gemme dette skrift i muren bag alteret. Over Munkholmbroen kom man til den til Fjenneslev nøje svarende, totårnede Tveje Merløse kirke lige inden gudstjenesten, så man kun nåede at vende inde i kirken og måtte høre vejledningen på kirkegården. Forbi de idylliske „Kongens Møller“ ved Hallebyå og de imponerende Bjergsted bakker nåedes til Lerchenborg, som forevistes af greve Lerche med familie. Frokosten blev nydt på „Møllebakken“ i Kallundborg, og efter besøg i det righoldige museum i „Lindegården“ og den ejendommelige 5-tårnede kirke fortsattes til Refsnæs' yderste spids. Hjemturen gik over Ubby med en stor dobbeltjættestue og kirken, som Esbern Snare skal have ombygget i 1179 til dobbeltskibet, og senere er blevet berømt ved Vilhelm Becks virke i 1856--65. På Reersø blev eftermiddagskaffen nydt og en byvandring blandt de gamle gårde foretaget. Hjemkomst kl. 22. 70 deltagere.

I 1960 har selskabet som sædvanlig været repræsenteret ved Dansk historisk fællesforenings årsmøde, som dette år blev holdt i Odense. Man drøftede bl. a. hvorledes man kunne få mødeprocenten bragt op, og vor repræsentant erfarede, at den for Søllerød lå usædvanligt højt, selv om den ikke var rekordagtig. Der ligger sønderjyderne som sædvanlig i spidsen!

I 1961 blev der afholdt ordinært møde den 10. april i Søllerød kro, hvor kontorchef Vagn Jensen fra Danmarks Naturfredningsforening indledede en diskussion om naturfredning og fremdrog diverse grelle eksempler på misbrug af erstatningsret. Den 23. maj afholdtes den ordinære generalforsamling, hvorved bestyrel-

sen modtog genvalg og suppleredes med dr. phil. Roar Skovmand, Vedbæk, som havde erklæret sig villig til at indtræde i afdøde lærer Koudals sted. Efter generalforsamlingen holdt dr. phil. Henning Henningsen, Kronborg, et lysbilledforedrag „Sankt Olai i Helsingør, vor nye domkirke“ som indledning til efterårets planlagte serie „Danmarks kirker, deres bygninger, inventar og skikke.“

Sommerens store udflugt gik i år til Skåne, arrangeret som sædvanlig sammen med den lokale afdeling af Foreningen „Norden“. Man afrejste kl. 7 til Helsingør, Helsingborg og kørte i svenske statsbanebusser ind til Kågeröd, hvor der fortaltes om den gamle præst Sten Jacobsen, der skrev om felttoget 1676—79 i „Den nordiske Kriigs Krønike“. Videre til Thyge Brahes fødested Knudstrup, hvor en kort biografi blev repeteret, syd om Söderåsen, gennem Höör til de imponerende skibssætninger ved Vätteryd. Her står ca. 250 sten rejst som en hel flåde af skibe, alle grave fra Vikingetiden. Ad skønne, smalle skovveje forbi idylliske småsøer fortsattes til Linderödsåsen og Vä. Her lå indtil Chr. IV flyttede borgerne til den nyanlagte by Christiansstad, en købstad med flere kirker og klostre, en driftig by, især kendt for sine guldsmede. Den stående kirke er som en lundekatedral en miniature og rig på detaljer. I anledning af besøget havde man udstillet den gamle aquamanile, en vievandskande af bronze, formet som en turneringsridder, et magdeburgsk arbejde fra ca. 1350. I Christiansstad spistes den medbragte madpakke; museet og den berømte kirke, bygget af Christian IV, fremvistes af museets leder, intendent Torsten Andersson. I den skønne park ved Bäckaskog nød man rigtigt eftermiddagskaffen, beså slottet, som oprindelig var et kloster, flyttet fra Vä, og gav sig god tid til at nyde parkens beliggenhed mellem de to søer Oppmannasjön og Ivösjön. Med busserne kørte man videre langs Ivösjöns vestside ad en af de skønneste veje i Sydsandinavien, og derefter måtte man drage mod vest, hjemad. Gennem de dejlige Göngeherreder med endeløse skove kom man til Finja gamle kirke, som gæstfrit havde åbnet sine døre for selskabet. Stedets kordegn fortalte om de sjældne kalkmalerier fra romansk tid, og præsten gik hjem efter sin hustru, for at hun kunne spille til den lille improviserede aftenandagt, som han sluttede af med. Det var et minde for livet.

I mørke fortsattes hjem. Ankomst til Holte 23,30 med de 60 lutter friske og glade deltagere.

Historisk-topografisk selskab sendte også i år en repræsentant til Dansk historisk Fællesforenings årsmøde i Randers d. 24.—27. august, hvor forskellige spørgsmål vedrørende de historiske selskabers arbejde blev drøftet.

Søndag den 1. oktober indledes vinterens store foredragsserie om Danmarks kirker med en byvandring i Helsingør, hvor St. Olai og klosteret blev forevist af dr. phil. Henning Henningsen; derefter et kort besøg i de gamle gader, og kaffe i hotel „Prins Hamlet“.

Til vinterens foredragsrække, som blev gennemført med velvillig kommunal støtte på „aftenhøjskolebasis“ integnede sig 54 deltagere, hvoraf ca. halvdelen var medlemmer af selskabet. Med stor interesse fulgte man alle foredragene, som hver for sig blev holdt af Nationalmuseets eksperter på de forskellige områder. Møderne blev holdt i Søllerød museum i Nærum ungdomsgård og blev efterfulgt af et lille kaffebord. 9/10 talte redaktør Elna Møller om: De ældste træ- og stenkirker; 23/10 museumsinspektør Tage E. Christiansen: De romanske kalkmalerier; 6/11 museumsinspektør dr. phil. O. Norn: Vore kirkebygningers stenskulpturer; 8/1 1962 magister fru Hostrup: De gotiske kalkmalerier; 5/2 redaktør, dr. phil. E. Moltke: Træ- og metalkunst i kirkerne; 19/2 lektor, dr. phil. Jan Steenberg: Gamle kirkeskikke og 13/3 direktør Arthur Fang, Roskilde: Roskilde domkirke.

Endvidere var selskabet medindbyder til 3 foredrag, arrangeret af de lokale folkedansereforeninger: 23/11 tømremester Clemmensen, „Folkedansens fremme“: Vore gamle folkedanse og indsamlingsarbejdet; 25/1 62 ass. i „Dansk Folkemindesamling“ Thorkild Knudsen: Spillemanden, syngekonon og folkedansen, og 1/3 overlærer frk. Boesen Dreijer: Vore folkedragter.

Bjørn Fabricius.

Meddelelse fra formanden

Jeg lader denne årbog for årene 1960 og 1961 udsende med en oprigtig undskyldning til selskabets medlemmer for at udgivelsen beklageligt nok er trukket alt for længe ud, dels fordi årbogens

hovedforfatter, hr. registrator i Rigsarkivet *Bjørn Fabricius* har været stærkt optaget af sit arbejde med indretningen af Søllerød kommunes museum i Ungdomsgården i Nærum, dels fordi mit arbejde med udgivelsen af mit hovedværk, Nordens Gudeverden III, har lagt for stærkt beslag på mig selv personligt.

På styrelsesmødet d. 9. november 1962 har bestyrelsen vedtaget så hurtigt som overhovedet muligt at udsende årbog 1962 med følgende indhold:

- 1) Vedbæk i differitissommeren 1881 af Hans Ellekilde (= en kommentar til forfatteren *Karl Larsen*: Odin og hans gamle Kæmper i Dansk Mænd 1898).
- 2) Barndomserindringer og ungdomsminder af afdøde redaktør *H. P. Andersen* med efterfølgende oplysninger af Hans Ellekilde.
- 3) Indtryk fra Vedbæk under anden verdenskrig 1939—45 af forhenværende havnefoged i Vedbæk, forfatteren *Knud Andersen*.

Det vedtoges ligeledes, at styrelsen skulle arbejde med en årbog 1963, at udsende så vidt muligt i efteråret 1963 med følgende hovedartikler:

- 1) Afdøde pastor *Frants Wedel*: Vedbæk Kirkes bygning og indvielse 1870—71 med nærmere oplysninger ved Hans Ellekilde. (Wedels ypperlige manuskript forefindes i Søllerød kirkes kaldsbog 1844 f).
- 2) Bibliografi vedrørende Søllerød kommunes historie, samlet, ordnet og udgivet af fru overbibliotekar *Annelise Børresen*, Nærum.

Det vedtoges at afholde generalforsamling mandag den 4. februar 1963 på Søllerød kro. Her vil medlemmerne få lejlighed til at høre foredrag af forfatteren Knud Andersen.

Hans Ellekilde,
Selskabets formand.

Selskabets medlemstal har gennem de 20 år 1942—61 ligget nogenlunde konstant på ca. 300, men det ville være ønskeligt at få dette tal bragt højere op, når man tager i betragtning den rivende tilflytning, som er sket til Søllerød kommune gennem disse

år. (Se skemaerne side 393—396). Vi beder derfor vore medlemmer være behjælpelige i dette arbejde og opfordre venner og naboer til at indmelde sig i selskabet.

Bestyrelsen takker de mange, som har støttet selskabet gennem årene, og en særlig tak rettes til Søllerød kommune, som årlig har givet et tilskud på 1000 kroner til årbogens trykning.

Bestyrelsen.

To af vore døde i 1962.

Den 16. januar 1962 afgik redaktør Jørgen Helweg-Møller ved døden efter en trafikulykke på Roskildevej på hjemturen efter sin ugentlige tilrettelæggelse af Søllerød Tidendes trykning i Slagelse.

Jørgen Helweg-Møller

Han var en af vort selskabs bedste støtter og forsøgte ingen lejlighed til at vække og udbrede den historiske interesse hos beboerne herude, både ved sine historiske indlæg i Søllerød Tidende, de lokalhistoriske studiekredse i aftenskolerne og de mange byvandningsarrangementer, som alle blev benyttet til hverve-kampagne for Historisk-topografisk selskab.

Hans nærmeste medarbejder i det daglige var redaktør Ole

Packness, og vi har bedt ham skrive følgende mindeord til Søllerødbogen.

Jørgen Helweg-Møller var født i Ringkøbing den 30. juni 1913 under moderens ophold der og opvokset i København som søn af lektor Henry Helweg-Møller og hustru Olga Melchiorsen. Da han var 14 år gammel, flyttede familien til Lyngby kommune, hvor Jørgen Helweg-Møller blev boende til sin død.

Han blev efter sin skolegang uddannet som forstmand, gik senere over til papirbranchen og boghandelen, hvorefter han kom til Søllerød Tidende og Virum Posten som redaktør, fra 1955 til sin død som ansvarshavende.

Som redaktør havde Helweg-Møller netop afsluttet sin gerning på trykkeriet i Ringsted, da han på vej hjem blev offer for sin allerstørste skræk, landevejens giganter.

Det kom som et chok for os alle, da vi erfarede, hvad der var sket. Den vitale og humorfyldte Helweg-Møller havde i en brøkdelen af et sekund mistet livet. Straks efter blev jeg af en københavnsk dagbladsredaktør udspurgt med henblik på nekrologen. Det virkede brutalt mod den afdøde, at skulle skrive så omgående om den person, med hvem jeg gennem 5 år havde haft den allernærmeste kontakt hver eneste dag. — Det stærke liv, som redaktør Helweg-Møller selv havde levet, endte nu som nyhedsstof for en kollegas avis, og samtidig gik hans sidste nummer af Søllerød Tidende i trykken.

Han døde midt i højdepunktet af sit livsværk. Han var glad og tilfreds i sit arbejde, og hans familieære forhold kunne ikke være smukkere. Han fejrede sit sølvbryllup kun 14 dage forinden og var i færd med at arrangere bryllup for sin datter. Han var i sin allerbedste alder, og alt tegnede sig lyst og lykkeligt for ham. Han tog ingen sorger med sig i graven.

Helweg-Møller var sprudlende fyldt med initiativ og virkelyst. Han overkom det umenneskelige og havde alligevel tid til en hyggesludder og en drenget spøg. Han var den fødte organisator og voksede med sine mange redaktionelle opgaver. Han var loyal og ligefrem, og som kollega var han en god kammerat. Disse prægtige egenskaber var Helweg-Møllers store force overalt, hvor han kom frem. Han gik lige i folk, men havde dog ogsaa sine

meninger og principper. Ikke alle forstod dem straks, og mindre konflikter kunne opstå, — men de varede ikke længe. Han elskede fred og bar ikke nag. Hurtigt var det ubehagelige glemt, og han kunne kaste sig over sine mange interesser, der foruden familien og hjemmet bl. a. var musik, bøger og fugle.

Hans indgående lokalkendskab, både hvad angik kommune og personer, var kendt og ikke mindst hans kærlighed til Søllerød kommunes historie. I sommeren 1957 udgav han sin bog „Fra stenalderboplads til forstadskommune“, en bog som gav et fortræffeligt billede af Søllerød kommunes udvikling og det liv, som har udfoldet sig der igennem tusinder af år. Samtidig underviste han ved aftenskolen, hvor han på en kvik og interessant måde gav sine mange tilhørere en alsidig og velunderbygget orientering om kommunens historie.

Helweg-Møller var alle steds nærværende. Foruden sine mange redaktionelle opgaver, som førte ham til et utal af møder og arrangementer, var han hjemmeværnsmand, og han var medstifter af Vedbæk-Garden. Han var Søllerød-Virum Lions Clubs første præsident, medlem af Lundtofte menighedsråd, i Sct. Georgs Gildet og i Virum-Sorgenfri konservative forening. Desuden var han i stadig kamp for den sønderjyske sag og fadderskaberne i Tolk og Bustrupdam og for flygtningene i de mange lejre i Mitdeuropa, som han ved en rejse selv havde besøgt.

Han var ligeledes energisk i sit arbejde for at skabe den økonomiske baggrund for den redaktionelle linie, som han førte uden hensyn til partifarve. Han var et menneske med sunde og høje idealer, og som en god kristen var han altid villig til at give andre en hjælpende hånd.

Alt dette kunne han magte. Vi, der senere skulle løfte arven ved Søllerød Tidende, kan i sandhed vurdere hans enestående præstationer.

Helweg-Møller er nu borte, men hans smukke minde lever videre.

Ole Packness.

Anders Hans Peter Andersen eller *H. P.*, som alle her i kommunen kaldte ham, var født den 20. maj 1885 i Gøngehusene på grænsen mellem Birkerød og Søllerød kommuner som søn af

Jørgen Peter Andersen og Inger Sofie Nielsen og døde den 1. april 1962 på sin ejendom på Sandbjergvej i Trørød, hvor han i mere end en menneskealder boede sammen med sin hustru Dorthea Andersen.

H. P. Andersen

Det er ikke muligt i denne korte omtale at give et blot nogenlunde fuldstændigt billede af H. P. eller hans mangesidede indsats for andre. Den er et forsøg på at give et indtryk af ham af en af dem, der i en årrække fik lov at arbejde sammen med ham på flere forskellige områder. I næste nummer af Søllerødbogen kommer der mere om H. P. og hans erindringer.

H. P., hvis virke på så mange måder kom til at sætte sit præg på vor kommune, var gartner af profession, men kom hurtigt ind i et fagligt arbejde for sine kammerater; han var således i 20 år kasserer i Gartnerforbundets Lyngby-Søllerød afdeling og tillige i en lang periode medlem af Gartnerforbundets hovedbestyrelse. Men hans interesser og evner førte ham ind på mange andre områder. Han var redaktør af Socialdemokratens „Omegnen“, og helt fra 1904 var han medlem af afholdsbevægelsen NIOGT, hvor han også havde en fremskudt plads. Endvidere kan nævnes, at han var bestyrelsesmedlem i en lang række foreninger og organisationer, bl. andre Arbejdernes Fællesorganisation og

A.O.F i Søllerød, Vedbæk Sogns Sygekasse (i 40!), foreningen Norden's Søllerød afd., Historisk-topografisk Selskab for Søllerød Kommune, Sønderjysk Forening og mange flere.

Også inden for sit parti, Socialdemokratiet, ydede han en stor indsats, der medførte, at han i hele tre perioder fra 1946 til 1958, hvor han „faldt for aldersgrænsen“ var medlem af Søllerød Kommunalbestyrelse (til 1952 Sognerådet).

Det var først og fremmest igennem dette arbejde, at jeg lærte H. P. at kende og kom til at sætte pris på ham. Skønt politiske modstandere var vi kammerater — jeg tør næsten sige venner. Vi tog ofte en tørn i kommunalbestyrelsen eller socialudvalget om dette eller hint, som vi var uenige om, men det berørte ikke det personlige forhold imellem os. Jeg erindrer også, at der ofte var en heftig diskussion mellem H. P. og den daværende socialudvalgsformand Rosenørn, hvor de begge var meget åbenhjertige i deres udtalelser, men efter debattens afslutning var de stadig perlevenner. Det siger noget om dem begge.

H. P. var retsindig og viljefast; havde han taget et standpunkt, som han mente var rigtigt, var han ikke til at rokke herfra. Han fik også ofte resultater ud af sin indsats, skønt han sad i mindretal. En af grundene til, at der var så godt et forhold mellem de politiske modstandere, H. P. på den ene side og Rosenørn og os andre på den anden, var utvivlsomt, at det egentlige sociale, dette at komme nødstedte medborgere til hjælp, aldrig gav anledning til uoverensstemmelser — så sandt som den allerstørste del af det sociale udvalgs, ja, i det hele taget kommunalbestyrelsens afgørelser, intet har med partipolitik at gøre.

Hans retsind viste sig bl. a. ved, at han tog sit standpunkt uden hensyn til, om det drejede sig om Per eller Poul, det var sagens kendsgerninger, der talte. H. P. var storsindet, men opdagede han, at nogen forsøgte at narre ham eller udvalget, kunne han være meget streng — men dog altid retfærdig.

H. P. kom jeg til at samarbejde med i mange udvalg og bestyrelser: Biblioteksbestyrelsen, Økonomiudvalget, Holte Gymnasiums bestyrelse, Sygekassens bestyrelse og fl. a., og det var altid fornøjeligt at være sammen med ham. Når vi ind imellem det saglige slappede lidt af, var det en sport for os at få H. P. til at fortælle om sine erindringer fra sin barndom og ungdom, det

var som Søllerøds historie steg frem af fortiden for os, grev og grevinde Danneskiold-Samsøe på Enrum, telefondirektør Johannsen, „Odin og hans kæmper“ i Vedbæk og alle de andre stod lyslevende for os — og da var H. P. også selv i sit es, lune, livsklogskab og godhed strålede da ud fra ham. Jo, det var et privilegium at få lov at være H. P. på så nært hold — og vi vil stadig savne ham.

Ulrik Schou.
